

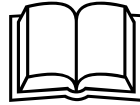
ISSN 2079-4150

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABXANAÇILIQ-İNFÖRMASIYA FAKÜLTƏSİ

**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFİYA**

Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal

№2 (31) * 2012

1997-ci ilin
oktyabrından çıxır

BAKİ - 2012

KBT – 78

K 73

Təsisçi və baş redaktor:

professor Xəlil İSMAYILOV

Məsul katib:

Rəşad QARDAŞOV

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Professor Abuzər XƏLƏFOV

Professor Zöhrab ƏLİYEV

Professor Bayram ALLAHVERDİYEV

Dosent Nadir İSMAYILOV

F.e.d. Aybəniz ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ

Dosent Knyaz ASLAN

Dosent Sevda Xələfova

T.f.d. Kərim TAHİROV

Tamella İSMİXANOVA

Mələk HACIYEVƏ

K 73 Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. –B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2012. - №1. ---s.

Redaksiyanın ünvanı:

AZ-1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi 23,

2 №-li tədris korpusu, IV mərtəbə, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi,

“Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya” jurnalının redaksiyası

Telefon: 510-17-60

© “Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya”, 2012

ISSN 2079-4150

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ФАКУЛЬТЕТ

**БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ
И
БИБЛИОГРАФИЯ**

Научно-теоретический,
Методический и практический журнал

№2 (31) * 2012

Выпускается
С 1997 года

БАКУ – 2012

ББК – 78

К 73

Учредитель и

главный редактор:

профессор Халил ИСМАИЛОВ

Ответственный секретарь:

Рашид ГАРДАШОВ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Профессор Абузар Халафов

Профессор Зохраб Алиев

Профессор Байрам Аллахмердиев

Доцент Надир Исмаилов

Д.ф.н. Айбениз Алиева-Кенгерли

Доцент Князь АСЛАН

Доцент Севда Халафова

К.н.д. Керим Тахиров

Тамелла Исмиханова

Мелек Гаджиева

К 73 Библиотекосведение и библиография: Научно-теоретический, методический и практический журнал. –Б., Изд-во Бакинского Университета, 2012. - №1. ---с.

Адрес редакции:

AZ-1073/1 г.Баку, ул. Захида Халилова 23,

учебный корпус №2, этаж IV, Библиотечно-информационный

факультет, редакция журнала

«Библиотекосведение и библиография»

Тел.: 510-17-60

© «Библиотекосведение и библиография», 2012

ISSN 2079-4150

MINISTRY OF EDUCATION
OF AZERBAIJAN REPUBLIC

BAKU STATE UNIVERSITY
LIBRARIANSHIP AND INFORMATION
DEPARTMENT

**LIBRARIANSHIP
AND BIBLIOGRAPHY**

Scientific and theoretical, methodical and practical journal

№2 (31) * 2012

Issued in 1997

BAKU – 2012

LBC – 78

K 73

Founder and editor in chief:

professor Khalil ISMAILOV

Executive secretary:

Rashad GARDASHOV

EDITORIAL BOARD:

Professor Abuzar Khalafov

Professor Zohrab Aliyev

Professor Bayram Allahverdiyev

Docent Nadir Ismailov

Ph.D. Aybeniz Aliyeva Kengerli

Docent Knyaz ASLAN

Docent Sevda Khalafova

Ph.D. Kerim Tahirov

Tamella Ismihanova

Melek Hajiyeva

K 73 Librarianship and bibliography: The scientific-theoretical, methodical and practical journal, –B., Publisher of Baku University, 2012. - №1. ---s.

Editorial address:

AZ-1073/1, Baku, st. Zahid Khalilov, 23, an educational building №2,

Floor IV, Librarianship and information department?

Edition of “Librarianship and bibliography” journal;

Tel.: 510-17-60

© “**Librarianship and bibliography**”, 2012

MÜNDƏRİCAT

X.İSMAYILOV	Müasir dövrdə kitabxanalarının metodik təminatının bəzi məsələləri.....	9-18
A.ƏLİYEV S. HACIYEVA	Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Şərq Ədəbiyyatı fondunun formalaşması istiqamətləri və perspektivləri.....	19-29
S.MUSTAFAYEVA	Müasir Təsnifat Sistemləri və onların tətbiqi.....	30-41
Q.HACIYEVA	Azərbaycan bibliografiyasının inkişafında yenin mərhələ.....	42-48
R.QARDAŞOV	Kitabxanaçı-bibliograf kadr hazırlığında tədris planlarının rolu və əhəmiyyəti.....	49-59
Z.RZAYEVA	AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının elektron kataloqu müasir informasiya-axtəriş sistemi kimi.....	60-64
L.ABASOVA	Azərbaycan kitabının formalaşmasında və inkişafında “azərnəşr”in redaktorlarının fəaliyyəti.....	65-79
İ. BAYRAMOVA	Azərbaycan Respublikasının Regionlarının kitabxana-İnformasiya resurslarının yerləşməsinin vəziyyəti (Aran iqtisadi rayonunun nümunəsində).....	80-99
A. CABBAROVA	Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası – təhsil nazirliyi kitabxanalarının metodiki mərkəzi kimi.....	100-106
E. GULALİYEV	Azərbaycanda Elmi Kitabxanaların yaranması, inkişafı, kitabxana şəbəkələri sistemində yeri və əhəmiyyəti.....	107-115
M. DADAŞİNƏSRİN	Təbriz universitetinin mərkəzi kitabxanasının RFID texnologiyası.....	116-121
E. MƏMMƏDOV	İntellektual Elektron Kitabxanalarda formalaşan qeydiyyat məlumatlarının emalı və analizi formaları.....	122-132
K. MƏMMƏDOVA	Kitabxanalarda Marketing şöbəsinin təşkili.....	133-137
M. ABBASOVA	Elmi Texniki tərəqqinin təhsilin inkişafında rolu.....	138-145
H. MƏMMƏDOVA	Mirzə Fətəli Axundov adına Milli Kitabxanada Ədəbiyyatın komplektləşdirilməsinin müasir vəziyyəti.....	146-153

O. AĞAMİRZƏYEV	Menecment Kitabxanalarin yeni idaretmə strategiyasi kimi.....	154-160
N. AĞAYEVA	Respublika Elmi-tibb Kitabxanasında oxuculara bibliografik-informasiya xidmətinin təşkili (2005-2010-cu illər).....	161-167
A. KƏRİMOVA	Təhsilin İnkişafinin Mərhələləri.....	168-173
Y.QAZIYEV	Qəza Məktəblərinin kitabxanaları.....	174-179
M. ABBASOVA		
B. YUSİFOV	Tələbə Gənclərin Təfəkkürünün inkişafında təhsilin rolu...180-187	
T. MİRZƏYEVA	Azərbaycanın Dünya Neft Sənayesi tarixindəki illəri.....	188-194
D. MƏHƏMMƏDLİ	Mirzə Kazim bəyin Kitab, Kitabxana işi, kitabxanaşünaslıq və bibliografiya sahələrində elmi-nəzəri və təcrübi fəaliyyəti.....	195-207

СОДЕРЖАНИЕ

Х. ИСМАЙЛОВ	Некоторые Задачи Методического обеспечения библиотек в современное время.....9-18
А. АЛИЕВ С.ГАДЖИЕВА	Направления и перспективы формирования восточного литературного фонда центральной научной библиотеки Азербайджанской национальной академии наук.....19-29
С.МУСТАФАЕВА	Современные классификационные системы и их применение.....30-41
Г.ГАДЖИЕВА	Новый этап в развитии азербайджанской библиографии..... 42-48
Р.ГАРДАШОВ	Роль и значение учебного плана в кадровой подготовке библиотечной-библиографов.....49-59
З.РЗАЕВА	Электронный каталог как современная информационно-поисковая система цнб нан Азербайджана.....60-64
Л.АБАСОВА	Деятельность редакторов "Азернешра" в формировании и развитии азербайджанской книги.....65-79
И.БАЙРАМОВА	Современное состояние размещения библиотечно-информационных ресурсов в регионах Азербайджанской Республики (на примере аранского экономического района).....80-99
А.ДЖАБАРОВА	Республиканская научно-педагогическая библиотека – как методический центр библиотек министерство образования).....100-106
Э. ГЮЛАЛИЕВ	Создание, развитие Азербайджанских научных библиотек, место и значение в системе библиотечных сетей.....107-115
М.ДАДАШИНАШРИН	Технологии в Central библиотек университет Тебриз.....116-121
Э.МАМЕДОВ	Обработка и анализ регистрационных данных сформированных в интеллектуальных электронных библиотеках.....122-132
К. МАМЕДОВА	Организация маркетингового отдела библиотеки..133-137

М. АББАСОВА	Роль научно-технического прогресса в развития	
З. ПАШАЕВА	Образования.....	138-145
Н. МАММАДОВА	Современное состояние литературы в национальной библиотеке имени м.ф. ахундова подачи.....	146-153
О.АГАМИРЗАЕВ	Менеджмент как новая стратегия управления библиотекой.....	154-160
Н.АГАЕВА	Организация библиографического-информационного обслуживания читателей в республиканской научной-медицинской библиотеке (2005-2010г.).....	161-167
А. КЕРИМОВА	Роль научно-технического прогресса в развития образования.....	168-173
Ю. КАЗИЙЕВ	Уездные школьные библиотеки.....	174-179
М. АББАСОВА Б. ЮСИФОВ	Роль образования в развитии мышления студентов....	180-187
Т. МИРЗОЕВА	Зачинатели в истории мировой промышленности Азербайджана.....	188-194
Д. МАГОМЕДЛИ	Научно-теоретическая и практическая деятельность мирза казым бека в области книги, библиотечной работы, библиотекведения и библиографии.....	195-207

CONTENTS

K. ISMAYILOV	Some Problems of Methodical maintenance of libraries in modern times.....9-18
A.ALIYEV S.HAJIYEVA	Trends and prospects for the formation of the eastern literary fund of central scientific library of Azerbaijan National Academy of sciences.....19-29
S.MUSTAFAYEVA	Modern classification systems and applications.....30-41
G. HACIYEVA	New stage in azerbaijan bibliography.....42-48
R.GARDASHOV	The role and importance of the curriculum in the personnel training bibliotekarey-bibliographers.....49-59
Z.RZAYEVA	Electronic Catalogue as a modern information and searching system of the csh of nas of Azerbaijan.....60-64
L.ABASOVA	The activity of the editors at “Azernashr” in formation and development of Azerbaijani book.....65-79
I.BAYRAMOVA	The position of location library–information resources in regions of azerbaijan republic (on a model of aran economic region).....80-99
A.CABBAROVA	Republican scientific-pedagogic library - kak systematic library Ministry of Education.....100-106
E. GULALIYEV	Creation, Development of Azerbaijani Academic libraries, the place and importance in the library networks.....107-115
M. DADASHINASRIN	The rfid technology in the central libraries’ university of Tabriz.....116-121
E. MAMMADOV	Processing and analyzing of the registered data formed in intellectual digital libraries.....122-132
K. MAMMADOVA	Organization of marketing department of libraries.....133-137
M. ABBASOVA Z. PASHAYEVA	The role of scientific and technical progress in the development of education.....138-145
H. MAMMADOVA	The current state of literature in the national library named after mf akhundov feed.....146-153

O.AGAMIRZAYEV	Management as a new strategy of governance by library.....	154-160
N.AGHAYEVA	Organization of Bibliographical-information service of readers in Azerbaijan Republic science medical library (2005-2010 years).....	161-167
A.KARIMOVA	The role of scientific and technical progress in the development of education.....	168-173
Y. KAZIYEV	Uyezdnye School library.....	174-179
M. ABASOVA B. YUSIFOV	The role of education in the development of student conscience.....	180-187
T.MIRZAYEVA	Beginnings of Azerbaijan in the history of the world oil Industry.....	188-194
D.H. MAHAMMADLI	Mirzah Kazim bey's scientific-theoretical and practical activity in fields of book, library work, librarianship and bibliography.....	195-207

Xəlil İSMAYILOV
Əməkdar mədəniyyət işçisi
tarix elmləri doktoru,
professor

MÜASİR DÖVRDƏ KİTABXANALARIN METODİK TƏMİNATININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: *Kitabxana strategiyası, Kitabxanalarda metodiki təminat, Kitabxana təcrübəsi, Kitabxana şəbəkələri.*

Ключевые слова: *Стратегия библиотеки, библиотеки, учебные благосостояния, библиотечной практике, библиотечных сетей.*

Key words: *Library Strategy, libraries, educational welfare, library practice, library networks.*

Dünya təcrübəsində təcrübi kitabxana işçiləri görkəmli kitabxanaşünas alimlər özlərinin əsərlərində həmişə belə bir qənaətə gəlmişlər ki, metodik təminat işi kitabxana fəaliyyətinin olduqca vacib sahələrindən biri kimi, perspektivlidir və onun inkişaf etdirilməsi olduqca vacibdir. Metodik təminatın inkişaf etdirilməsi üçün kitabxanaların fəaliyyətində demokratik prinsiplərə əməl olunması, metodik təminatla məşğul olan müəssisələrə sərbəstlik verilməsi olduqca vacibdir. İndiyədək olan tarixi təcrübədən göründüyü kimi, kitabxanaların metodiki təminatında inzibati amirlik işinin qabarıq şəkildə kitabxana təcrübəsinə tətbiq edilməsi metodiki işə olduqca mənfi təsir göstərmişdir. Odur ki, hər bir kitabxananın profilinə, oxucu qrupuna, yerləşdiyi əraziyə, idarə müəssisələrin sayına və ümumiyyətlə onu əhatə edən mühit və şəraitə uyğun olaraq müstəqillik verməlidir. Həm də bu müstəqillik və demokratik münasibət müasir dövrün tələbləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir. Xüsusilə kitabxanaların fəaliyyətində yeni proqresiv məqamlar həlledici stimül olmaqla yeni proqresiv forma və metodlardan geniş istifadə olunması kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən bir mənalı qəbul olunmalıdır. Bunlara uyğun olaraq bütün kitabxana şəbəkələri və sistemləri üçün həm ümumi həm də ayrı-ayrı kitabxana şəbəkələri və sistemləri üçün xüsusi sənədlər, o cümlədən təlimatlar, qaydalar, sərəncamlar, metodik tövsiyələr və s. hazırlanmalı, müzakirə edilməli və qəbul olunmalıdır.

Bütün bu metodiki sənədlərin hazırlanmasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 6 oktyabr tarixli 3072 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kitabxana – informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət proqramı, orada nəzərdə tutulan “Kitabxanaların elmi metodiki və elmi tədqiqat fəaliyyətinin stimullaşdırılması, sahəyə aid ədəbiyyat nəşrinin genişləndirilməsi problemləri

nəzərə alınmaqla milli ruhda tərtib olunmuş sənədlər hazırlanmalıdır. Bu proqramdan irəli gələn kompleks sənədlərin paketinin hazırlanması hazırda çox vacib məsələlərdən biri olmalıdır. Bu vacib sənədlər olmadan heç bir metodik təminat sistemindən və kitabxana işinin əsasən inkişafından əhaliyə kitabxana – informasiya xidmətinin səmərəli həyata keçirilməsindən söhbət gedə bilməz. Odur ki, Respublika Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Respublika Eksperimental baza kitabxanası olan M.F.Axundov adına Milli kitabxana, həmçinin Respublika əhəmiyyətli sahəvi kitabxanalar dünya təcrübəsinə əsaslanaraq bütün sahələr üzrə metodiki işləmələr hazırlamalıdır.

Kitabxana işinin metodiki təminat sisteminin bütün inkişaf mərhələlərində metodiki sənədlərin təminatı məsələləri həmişə olduqca aparıcı mövqeyə malik olmuşdur. Bu məsələ həm dünya alimlərini, xüsusilə rus alimlərin və praktiklərini də həmişə düşündürmüş və ona diqqət verilmişdir. O cümlədən Azərbaycanın kitabxanaşünas alimləri və təcrübəli kitabxana işçiləri və praktikləri də bu məsələ ilə bağlı öz fikir və mülahizələrini elmi praktik konfranslarda və elmi araşdırmalarında həmişə vurğulamışlar. Son dövrlərdə kitabxana işinin inkişafına dövlət qayğısı əsaslı şəkildə geniş vüsət almışdır, bir sıra qəbul olunmuş sənədləri, o cümlədən “Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” (1998) “Azərbaycan Dilində Latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” (2004) Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət proqramı (2008) və s.bu qəbildən olan Dövlət sənədləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafının inkişaf meyilləri məhz son direktiv sənədlərə uyğun inkişaf etdirilməlidir.

Kitabxanaların metodik fəaliyyəti onun əsas mahiyyəti yaranması və inkişafı problemi xarakteri kitabxanaçı əməyinin digər növünə və proseslərinə təsirini, kitabxana quruculuğunun bütün mərhələlərində həmişə diqqəti cəlb etmiş ümumi işin istiqamətləndirilməsinə təsir göstərmişdir. Metodik fəaliyyətin bütün mərhələlərində belə bir tendensiya mövcud olmuşdur ki, kitabxana proseslərinə metodiki təsir həmişə aktiv və olduqca təsirli olmuşdur.

Bir sıra Rus mənbələrində metodiki təminat işinin həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət baxımından Sovet dövründə 40-cı illərdə daha geniş formada inkişaf etdiyi göstərilir. Görkəmli rus kitabxanaşünası R.L.Qordon göstərirdi ki, metodiki fəaliyyətin həyata keçirilməsi zamanı xarakterik cəhətləri qiymətləndirərkən göstərilmişdir ki, metodiki təminat zamanı onun ümumi işə, kitabxana işinin ayrı-ayrı proseslərə çox böyük təsiri vardır və yeni forma və üsulların müxtəlif növləri meydana çıxır. Xüsusilə, kitab fondunun tərkibi və kataloqlaşdırmada oxucuların sayının artırılmasında sahəvi ədəbiyyatın verilməsində, kütləvi tədbirlərin keçirilməsində, səyyar kitabxana fondlarında işin təşkilinə əsaslı təsir göstərir.

Son illərdə kəmiyyət dəyişiklikləri ilə yanaşı metodist əməyinin kefiyyətliliyi məsələsi yəni metodiki işin kitabxana işinə təsirinin kefiyyətliliyi ilə ölçülür. İşin kefiyyətliliyinin nəzarətə götürülməsi son illərdə kitabxana-informasiya müəssisələrində baş verən radikal yeniliklər və dəyişikliklər, yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarının və kitabxana proqramlarının tətbiqi ilə əlaqədardır. Ona görə də, Respublikamızda olan bütün kitabxana şəbəkələri və sistemlərində çalışan metodistlər dövrün tələblərinə uyğun olaraq, dünya təcrübəsində əldə edilmiş yenilikləri əldə etməklə onların respublika kitabxanalarının təcrübəsində tətbiq etməlidirlər. Xüsusilə, ixtisaslaşdırma kurslarında, treninqlərdə, seminar və metodiki müşavirələrdə kitabxana işçiləri ilə tanış olmalı və yenilikləri mənimsəməlidirlər. Hazırda kitabxana işi sahəsində dünya təcrübəsi olduqca sürətlə inkişaf edir ki, Azərbaycan kitabxana ictimaiyyəti bu inkişafdən geri qala bilməz. Kitabxanaların metodik təminat sahəsindəki yenilikləri axtarışı iki cəhətdən nəzərdən keçirilir:

- qabaqcıl təcrübənin yaradıcı təfəkkürlə əlaqələndirilməsinin gücləndirilməsi: kitabxana işçilərinin özlərinin istifadə olunmamış daxili imkanlarından istifadə etməklə oxuculara xidmət işinin kefiyyətli olmasına yönəltməlidirlər;
- ikinci tədqiqat işlərinin ümumi diapozonunun genişləndirilməsi, elmin əsaslandırılmış təkliflərin tənzimləndirilməsinə yönəltməklə kitabxana işinin müxtəlif tərəflərinə tətbiqi nəzərdə tutulmalıdır.

Kitabxana fəaliyyətinin effektivliyinin kriteriyalarının müəyyənəndirilməsi elmi işləmələrinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Kitabxana fəaliyyətinin çoxmənali və müxtəlif aspektli olması kefiyyət və kəmiyyət anlayışının birmənali kitabxana fəaliyyətinə tətbiq edilməsi birmənali formalaşmasıdır. İndiyədək kitabxana fəaliyyətində müxtəlif komplektlərin olmadığını nəzərə alsaq vahid fikir tam formalaşmamışdır ki, kefiyyətin ölçü vahidi hansı kriteriyalara uyğun olmalıdır.

Son illərdə Rusiyanın bir sıra kitabxanalarında “kitabxana sistemlərinin optimal fəaliyyətinin problemlərinin tədqiqat prinsipləri” tədqiq olunur, öyrənilir. Bu problemlə bağlı bir sıra məqalələr və yazılar dərc olunmuşdur. Xüsusilə, “kitabxana sistemlərinin işinin qiymətləndirmə metodları və ümumi və spesifik kriteriyaları”, (sb.nauç.trudi vip3,JI.1993), (kitabxana sistemlərinin fəaliyyəti prosesinin öyrənilməsi üzrə eksprementlərin aparılması sb.nauç.trudi vip5,JI.1994) və s.) və s əlbəttə, belə nümunələr göstərmək olar. Belə problemlərin öyrənilməsi və tədqiqata cəlb olunması Respublikamızın kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən aparılmalı və eksperimentlər qoyulmalıdır.

Kitabxana fəaliyyətinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi kriteriyasının başa düşülməsi demək olar ki, yoxdur və təbiiki bu da metodiki işin nəticəsinin ölçülməsini çətinləşdirir. Vahid bir ölçünün olmaması işi öz-özlüyündə kitabxanaçı əməyinin qiymətləndirilməsində çətinlik törədir. Metodiki işin nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif versiyalar və

variantlar mövcuddur. Belə ki, bəzi kitabxana işçiləri və kitabxanaşünas alimlər metodiki işin nəticələrini və metodiki bilikləri kitabxana işçilərinin ixtisasartırma kurslarında, seminarlarda, öz iş yerlərində göstərdikləri aktivlik və işə olan hədsiz maraqlarından, xüsusi ədəbiyyatların həmçinin ixtisas ədəbiyyatlarının əldə edilməsi və öyrənilməsi, xüsusilə metodiki işləmələrin oxunması yolu ilə əldə edirlər. Metodiki təminatın effektivliyinin yüksəldilməsinin vacibliyinə bir çox kitabxanaşünas alimlər xüsusi diqqət yetirmişlər. Görkəmli kitabxanaşünas alim A.N.Vanlev kitabxana fəaliyyətində effektivliyin öyrənilməsinin üç növünün istiqamətinin olduğunu qeyd edir. O göstərir ki, kitabxanalara vahid rəhbərliyin metodik təminatında vahid sistemin yaradılması, ƏET-nın (əməyin elmi təşkili) tətbiqi və kitabxanaların metodik təminatında daha mütərəqqi formalardan istifadə edilməsi çox vacib şərtlərdən biri olmalıdır.

SSRİ dövründə bir çox kitabxana şəbəkələrində və sistemlərində kitabxana işinin effektivliyinin öyrənilməsi məqsədilə xüsusi tədqiqatlar aparılmışdır. Bu tədqiqatlar 70-80-ci illərdə daha geniş şəkildə aparılmışdır. Xüsusilə, SSRİ DÜETK (Dövlət Ümumi Elmi Texniki Kitabxanası) Sibir şöbəsinin və Çelyabinsk Mədəniyyət İnstitutunun apardığı tədqiqatlar kitabxanaların metodiki təminatı ilə bağlı xüsusi maraq doğurur. Əlbəttə, bu gün Azərbaycanda bu kimi tədqiqatların aparılması olduqca vacibdir. Müqayisə üçün qabaqcıl ölkələrin kitabxana təcrübəsini götürsək, Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətində yüksək səmərəlilikdən danışmaq çətindir. Xüsusilə, metodiki təminat işində çoxlu nöqsanlar və çatışmamazlıqlar höküm sürür. Rusiyada və digər ölkələrdə kitabxana fəaliyyətinin effektivliyinin öyrənilməsi və tədqiqi kimi tədbirlə ölkədə fəaliyyətdə olan Respublika səviyyəli kitabxanaların demək olar ki, heç birinin gündəlik fəaliyyətində nəzərə çarpmır. Belə olan halda nəinki, səmərəli iş fəaliyyətindən, hətta orta səviyyəli işdən danışmaq yerinə düşməzdi. Odur ki, Respublikamızın kitabxanaşünaslıq və informasiya mərkəzi olan Milli kitabxana, həm də bütün metodiki əlaqələndirmə mərkəzi olduğunu nəzərə alsaq Milli kitabxana belə tədbirləri və tədqiqatları eksperimentlər kimi tədqiq etməsi və təcrübə kimi yaymalıdır. Milli Kitabxananın özünün elmi-metodiki şöbəsində ciddi islahatların aparılması vaxtı isə çoxdan çatmışdır. Milli Kitabxana Respublikamızda özünün ənənələri olan Azərbaycanın bütün kitabxana şəbəkələri və sistemləri üçün metodiki mərkəz kimi həm də qabaqcıl təcrübə məktəbi kimi həmişə öndə getmiş kitabxanalara daim köməklik göstərmişdir. Milli Kitabxana müstəqilliyin ilk illərində istər fondun komplektləşdirilməsində əhaliyə yeni latın qrafikasında xidmət edilməsində, həmçinin metodiki işin təşkilində bir sıra problemlərlə qarşılaşmışdır. Bu problemlərin çox obyektiv və subyektiv səbəbləri vardır.

Metodiki təminat işinin həyata keçirilməsində bir çox problemlər mövcuddur. Bu gün bizə belə gəlir ki, bu problemləri həll etmək mümkündür və milli kitabxananın kollektivi buna qadirdir. Ona görə də, ilk növbədə metodiki fəaliyyətin idarə olunmasının yeniləşdirilməsi ön plana çəkilməlidir. Son illərdə kitabxanaşünaslığa dair elmi ədəbiyyatda “idarəetmə” və ya “idarə olunma” anlayışları məcəmə kimi istifadə olunur.

Görkəmli rus alimləri İ.M.Suslova və A.İ.Pasinin fikrincə idarəetmə özündə əsasən rəhbərlik, inzibati, idarəetmə və nəzarət funksiyalarını nəzərdə tutursa, məcəmə idarəetmədə müasir elmi bilikləri, dünya təcrübəsinin demokratik iş üsullarını, əməyin elmi təşkilini nəzərdə tutan, bu sahədə mütərəqqi ideyaların sintezini təşkil edən konsepsiyadır. Odur ki, bütün kitabxana şəbəkələri və sistemləri üçün metodiki təminat işinin yeni konsepsiyaları işlənilməsidir. Bunun üçün yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ilk növbədə Milli kitabxananın elmi metodiki şöbəsinin kadr potensialına yenidən baxılması və kadr potensialı kitabxana işinə dair yeni təfəkkürə malik olması, yeni kitabxana texnologiyalarını mükəmməl bilən səriştəli və təcrübəli işçilər, metodistlər işə cəlb olunmalıdı, elmi-metodiki şöbənin xüsusi prespektiv iş planı tərtib olunması və ona nəzarət gücləndirilməlidir. Milli kitabxana metodiki əlaqələndirmə mərkəzi kimi metodik təminat sisteminə cəmiyyətdə açıq sistem kimi baxmalı onun fəaliyyətində metodiki mərkəzlərlə yanaşı, kitabxana işi üzrə ictimai təşkilatların elmi, mədəni, təhsil müəssisələrinin, dövlət təşkilatlarının və digər maraqlı qurumların iştirakı vacibdir.

M.F.Axundov adına Milli Kitabxana onun Elmi-metodiki şöbəsi təkcə metodiki işi əlaqələndirmək yox, həm də ona ardıcıl olaraq nəzarət etməli, həyata keçirilən metodiki işin kefiyyətliyinə cavabdeh olmalıdır. Metodiki təminatla bağlı eksperimentlər və tədqiqatlar qoyulmalıdır. Çünki işin kefiyyətli həyata keçirilməsi ilk növbədə ona nəzarət edilməsindən daha çox asılıdır.

Əlbəttə, işin kefiyyətinin yoxlanılması və ona nəzarət edilməsi, eksperimentlərin qoyulması mürəkkəb bir məsələdir. Hətta, hər hansı şəbəkə və ya sistem yox, kiçik bir kitabxanada belə kefiyyətliyi yoxlamaq üçün eksperimentlərin aparılması ciddi çətinliklər olduğunu göstərir. Belə ki, bütövlükdə metodiki təminat işinin çoxşaxəli və əhatəli olduğunu nəzərə alsaq müxtəlif səviyyələrdə görülən işin çox çətin problemləri ortaya çıxır. Xüsusilə, müxtəlif səviyyəli metodik mərkəzlərin işinin müxtəlif aspektli olması və hər birinin özünün iş prosesini nəzərə alsaq onun mürəkkəb bir proses olduğu diqqəti cəlb edər. Odur ki, tədqiqat problemlərinin öyrənilmə və eksperimentlərin aparılması xüsusi hazırlıq tələb edən bir prosesdir. Son illərdə Respublika səviyyəli kitabxanaların heç birində effektiv üzə çıxarılması üçün demək olar ki, heç eksperiment və ya tədqiqat aparılmamışdır. Belə olan halda ümumi inkişafın metodiki işin kefiyyətindən

danışmaq yersiz olardı. Odur ki, kitabxanaların metodiki fəaliyyətində “Azərbaycan Respublikasında kitabxana – informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət proqramının tələblərinə uyğun radikal addımların atılması olduqca zəruridir. Respublika Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Milli Kitabxana və Respublika əhəmiyyətli Mərkəzi sahəvi kitabxanalar onların elmi-metodiki şöbələri bu sərəncamdan irəli gələn məsələləri ciddi şəkildə araşdırmalı və buna uyğun olaraq hər bir şəbəkə üçün üçün müddətli inkişaf planı hazırlanmış və konkret tədbirlər həyata keçirilməlidir. Bu tədbirlərin başlıca məqsədi – Azərbaycan Respublikasında metodik təminat fəaliyyətinin optimallaşdırılması elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflərin hazırlanması və tətbiq edilməsindən ibarət olmalıdır. Əlbəttə, belə təkliflərin və işləmələrin hazırlanması ilk dəfə olaraq Müstəqil Azərbaycan Respublikasında kitabxana təcrübəsində ayrıca bir sahənin işinin tədqiqinə və öyrənilməsinə həsr olunmuş tədbir kimi qiymətləndirilə bilər. Belə elmi işləmələr əlbəttə, bütün şəbəkələri və sistemlərinin bütün səviyyələrini Respublika kitabxanalarından tutmuş, rayon və kənd kitabxanalarını əhatə etməklə bütün metodik mərkəz kimi fəaliyyət göstərən sistemləri əhatə etməlidirlər. Belə işləmələrin həyata keçirilməsində bütün şəbəkə və sistemlərin metodiki fəaliyyətlərinin qarşılıqlı və əlaqəli iş aparmaları onların apardığı tədbirlərin müəyyən bir mərkəz tərəfindən koordinasiya olunması, lazım gəldikdə istiqamətləndirilməlidir. Yaxşı olar ki, belə metodiki işləmələr həm xüsusi zonalar üzrə, həm də ayrı-ayrı sahəvi kitabxanalar üzrə həyata keçirilsin. Zonalar üzrə həyata keçirilən tədbirlər yaxşı olar ki, “Azərbaycan Respublikası Regionların 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramına” uyğun nəzərdə tutulmuş iqtisadi rayonların zonalar üzrə bölgüsünə uyğun həyata keçirilsin. Belə bir bölgü Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 14 aprel 2009-cu il tutulduğu kimi aparılma İcra Hakimiyyəti orqanları və digər yerli idarə və təşkilatlarda bu xeyirxah işdə kitabxana işçilərinə yardımçı ola bilərlər.

Metodiki təminat işinin effektiv olması onun təşkilindən, həyata keçirilməsindən təcrübəli mütəxəssislərin işə cəlb olunmasından asılıdır. Təcrübəli mütəxəssislər dedikdə uzun müddət kitabxanada çalışan, stajı olan işçidən getmir, əksinə yeni təcrübədən, yenilikçi, yeni kitabxana proqramlarını bilən, xarici təcrübədən məlumatı olan rəqəmli kitabxanalar, elektron kataloqlar, məlumat axtarış sistemlərinin müxtəlif aspektlərini mənimsəmiş insanlar bu işə cəlb olunmalıdırlar. Respublikada metodiki təşkilat işinin bütün aspektlərinin öyrənilməsi, onun tədqiq edilməsi və bu işin istiqamətləndirilməsinə ümumi rəhbərlik M.F.Axundov adına Milli Kitabxana tərəfindən aparılmalıdır. İndiyə qədər Respublikamızda metodiki fəaliyyətin ayrı-ayrı xırda aspektləri öyrənilsə də, hərtərəfli geniş və əhatəli tədqiqatlar və işləmələr aparılmamışdır. Azərbaycanda kitabxana fəaliyyətinin bugünkü

durumu dünya təcrübəsində xeyli geri qalmasının bir səbəbi də metodiki təminat fəaliyyətinin özünün geri qalması və beləliklə kitabxana işinin inkişafına yardımçı ola bilməməsidir. Son illərdə bütün şəbəkələr üzrə metodik işlərin ezamiyələrlə, yerlərə gedə bilməməsi, xüsusilə Respublikamızın kənd yerlərində kitabxana işçiləri ilə görüşlərin keçirilməsinə onlara yardım edilməsi yox dərəcəsidir. Belə olan tərzdə yerlərdə kitabxana işinin inkişafından, irəliləyiş və yenilikdən danışmaq əbəs olardı. Azərbaycanda metodik təminatı müsir tələblərə cavab verən səviyyədə inkişaf etmədən kitabxanaların inkişafından yeni texnologiyaların tətbiqindən ümumiyyətlə, kitabxanaların inkişafından danışmaq olmaz. Bir məsələni qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan kitabxanalarının iş təcrübəsində metodik vəsaitlərdən geniş şəkildə istifadə edilməsi olduqca zəif aparılır. Respublika əhəmiyyətli iri universal və sahəvi kitabxanalarda metodiki vəsaitlər və işləmələr demək olar ki, hazırlanmış nəşr edilib yerlərə göndərilir. Bunun müqabilində yerlərdə, xüsusilə MKS-lərdə, onların filial kitabxanalarında metodik vəsaitlər və işləmələrə uyğun yeni istiqamətlərdə texnologiyalar tətbiq olunmur. Bütün bu məsələlərin elmi cəhətdən əsaslandırılıb ortaya qoyulması və tətbiq edilməsi üçün Respublikada vahid sistem üzrə metodiki təminatın əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilməli və tətbiq edilməlidir. Bunun üçün aparılacaq metodiki işin mahiyyəti dəqiqləşdirilməli, uzun müddət üçün aparılacaq tədqiqat işinin və keçiriləcək tədbirlərin perspektivləri planlaşdırılmalıdır. İlk növbədə metodiki işin funksiyaları, metodiki fəaliyyətin mahiyyəti, yəni pedoqoji, informasiya və təşkilati məzmunu açıqlanmalıdır.

Belə tədqiqatlar aparılarkən, yəni metodiki fəaliyyətin mahiyyəti öyrənilərkən metodik mərkəzlərlə aparılan işin xarakteri və yerlərdəki əlaqələri Respublika səviyyəsində görülmək tədqiqatlar onun yerlərdəki kitabxana şəbəkəsinə təsiri, xüsusilə kütləvi və sahəvi kitabxanalara təsiri öyrənilməklə metodiki işin üç əsas forması nəzərdən keçirilməli və bunların hər biri ayrı-ayrılıqda aparılacaq işin əsas mövzusu kimi tədqiqata cəlb olunmalıdır.

Odur ki, Metodiki işləmələr, təkliflər ayrı-ayrı mərkəzlər tərəfindən nəşr olunan bütün materiallar birinci mərhələ;

- Kitabxanaların fəaliyyətinin təhlili üçün şəhər, rayon və kənd kitabxanasına ezamiyələr yolu ilə gedişlər və onlara praktiki köməkliyin göstərilməsi.

2-ci mərhələ;

- Kitabxana işçilərinin ixtisasartıma sistemində iştirak etmək və bütün kitabxanaların bu işə cəlb edilməsi isə üçüncü mərhələ hesab etmək olar. Bizim fikrimizcə metodiki fəaliyyətin formaları, müxtəlif səviyyələrdə olan mərkəzlərin işindən və onların profilindən asılıdır. Ona görə də, metodiki işin

konkret bir aspektinin öyrənilməsi belə düşünürük ki, problemin öyrənilməsində onun daha səmərəli olduğunu göstərir.

Metodiki fəaliyyətin tədqiqinin ikinci mərhələsində onun effektivliyinin ayrı-ayrı kitabxanaların metodik fəaliyyətinin öyrənilməsində ixtisasartırmadan tutmuş, metodiki vəsaitlərdə nəzərə alınmalıdır. İlk növbədə metodiki mərkəzlərin, peşəkar işçilərinin tədqiqatda iştirakı, Respublika səviyyəsində onların müqayisəli təhlilini aparmaqla müəyyən nəticələr əldə etməkdən ibarətdir. Pərakəndə nəticələrin təhlilinin aparılması metodik fəaliyyətin bütövlükdə qiymətləndirilməsinə imkan verə bilməz. Bəzi tədqiqatlar göstərir ki, onun həyata keçirilməsində birinci mərhələdə yəni aparılan işin keyfiyyətliliyi ilk növbədə metodik vəsaitlərdən istifadə edilməsi və ya metodik vəsaitin özünün hazırlanmasından xeyli asılıdır.

Ona görə də, hər iki mərhələ və ya prosesin öyrənilməsi müəyyən vaxt çərçivəsində, yəni uzun müddətdə həyata keçirilməlidir. İstər Respublika, istərsə də regionlar üzrə metodiki təminat işinin keyfiyyətliliyini yuxarıda göstərilən hər üç formada öyrənərkən qabaqcadan hazırlanmış ölçü vahidləri və meyarları müəyyənləşdirilməlidir.

Bu zaman müxtəlif səviyyələrdə kitabxanaların metodik təminatının çoxillik iş təcrübəsi nəzərə alınması, həmçinin əvvəlki illərdə aparılan tədqiqatların nəticələri əsas götürülməsi, effektivliyi bacılıca sahələri, metodiki təminatın əsas istiqamətləri, həmçinin tədqiq olunan tədqiqatın praktiki səviyyəsi, metodik mərkəzlərin təklifləri nəzərə alınmalıdır. Bu cür yanaşma istiqamətində metodiki fəaliyyətin yuxarı orqanlar tərəfindən, həmçinin praktiki kitabxana işçiləri tərəfindən qiymətləndirilməsi olduqca vacibdir. Hər iki səviyyədə tədqiq olunan materiallar qiymətləndirilir, ümumi yanaşma səviyyəsi müəyyənləşdirilir, tədqiqatın öyrənilmə və istiqamətləndirmə səviyyəsi müəyyənləşdirilir. Bütün bu deyilənlər metodiki təminat işinin effektivliyinin və keyfiyyətinin öyrənilməsi problemləri ilə bağlı dünya təcrübəsində olan bəzi mülahizə və fikirlərə əsaslanaraq Azərbaycanda kitabxanaların metodik təminat işinin həm təcrübə, həm də nəzəri məsələlərinə həsr olunmuşdur. Eyni zamanda, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün kitabxana şəbəkələri və sistemlərində metodik fəaliyyətin yaxşılaşdırılması və aparılan işin keyfiyyətliliyinin nəzərdən keçirilməsi, qiymətləndirilməsi və yeniliklərin tətbiq edilməsi olduqca vacibdir. Odur ki, kitabxana fəaliyyətinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilməlidir. İlk növbədə metodik təminatın səviyyəsi və onun tədqiqinin və tətbiq üçün təkliflərin verilməsi nəzərdə tutulmalıdır.

İlk növbədə müasir texnologiyaların tətbiqi və kitabxanalara bu sahədə köməklik göstərilməsi oxuculara kitabxana-informasiya xidməti ilə bağlı yeni xidmət formaları və üsullarının öyrədilməsi, fonddan istifadə, onun

qorunması, bütövlükdə kitabxanalarda işin təşkili, kitabxanalarda təşkilatı – metodiki işin aparılması və s. qabarıq şəkildə geniş istiqamətləndirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika komitəsi. Kitabxana fəaliyyəti haqqında statistik müayinənin nəticələri barədə. Statistik bülleten. –B., 2009. -87 s.
2. Эффективность методической деятельности библиотек //Сборник научных трудов.-Ленинград, 1985.- 187 с.
3. Ванеев А.Н. О путях повышения эффективности методического руководства //Библиотеки СССР,1970.Вып.46.- С.16-29.
4. Azərbaycan Respublikası Regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı.Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 14 aprel 2009-cu il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. -Bakı, 2009. -13 s.
5. M.F.Axudov adına Azərbaycan Milli kitabxanasının 2005-2010-cu il hesabatları.
6. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərində inkişafı üzrə Dövlət proqramı //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2008. -№2. -7-30 s.
7. Библиотечный менеджмент: (методическая работа). - М., 1999. -16 с.

Х.ИСМАЙЛОВ

НЕКОТОРЫЕ ЗАДАЧИ МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ БИБЛИОТЕК В СОВРЕМЕННОЕ ВРЕМЯ

РЕЗЮМЕ

В целях изучения эффективности методической деятельности проводятся ряд исследований.

В данной статье исследована «Эффективность методического обеспечения библиотек», характеризуется система обеспечения методическими материалами основных направлений деятельности библиотек республики. В статье указано, что эффективность системы зависит от уровня ее организации и функционирования, ибо система работает результативно только тогда, когда ее отдельным элементам придадут целенаправленный характер т.е. научно обоснованное управление системой.

**SOME PROBLEMS OF METHODOLOGICAL MAINTENANCE OF LIBRARIES IN
MODERN TIMES**

SUMMARY

In order to study the effectiveness of the activities carried out a number of methodological studies.

This paper investigated the "Efficiency methodological support libraries," characterized by a system providing teaching materials the main activities of libraries of the country. The article indicates that the effectiveness of the system depends on the level of its organization and functioning, because the system is working efficiently only when its individual elements that give targeted science-based management system.

Aşur ƏLİYEV
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

**AZƏRBƏYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASININ
MƏRKƏZİ ELMİ KİTABXANASININ ŞƏRQ ƏDƏBİYYATI
FONDUNUN FORMALAŞMASI İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ
PRSEKTİVLƏRİ**

Açar sözlər: Kitabxana fondu, Cəmiyyət kitabxanaları, Şərq ədəbiyyatı fondu, Fondunun formalaşması istiqamətləri

Ключевые слова: Библиотечный фонд, Публичных библиотек, Восточная литература фонд, Фонд Формирование

Keywords: Library Fund, Public Libraries, East Literature Fund, Fund of CREATION

XXI əsr qlobal informasiya mühüti Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafında yeni meyvarların formalaşdırılmış moderin informasilaşdırma imkanlarının təmin edilməsini və gücləndirilməsini tələb edir. Məhz dünyada qlobal problemə çevrilən əhalinin informasiya təminatı ölkəmiz üçün bu gün aktualıq kəsb edir.

Müasir dövrdə əhalinin xüsusilə, mütəxəssis oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsində kitabxanaların rolu əvəzənməzdir. Respublikamızda savadlı əhalinin, mütəxəssis oxucuların, alimlərin informasiya tələbatının ödənilməsində Az.MEA-nın Mərkəzi Elmi kitabxanası müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası Respublikada milli və dünya əhəmiyyətli elmi nəşrlərin zəngin fondlarına malik olan ən iri, universal təmayüllü, aparıcı elmi kitabxanadır. Mərkəzi Elmi Kitabxana (MEK) Milli Elmlər Akademiyasının struktur bölməsi olub, kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq, kitab tarixi və informasilaşdırma sahəsində fəaliyyət göstərir. Akademiya sistemində araşdırılan bütün kompleks və sahəvi problemlər üzrə ixtisaslaşdırılmış məlumat-informasiya mərkəzi, respublika miqyasında baş elmi-texniki informasiya müəssisəsidir.

Mərkəzi Elmi Kitabxana Azərbaycanın görkəmli ziyalıları N.Nərimanov, Ə.Haqqverdiyev, T.Şahbazi, H.Zeynalı və başqalarının təşəbbüsü və yaxından köməyi ilə Azərbaycanın təbii sərvətlərini, iqtisadiyyatını, tarixini, fəlsəfəsini, ədəbiyyat və incəsənətini və s. öyrənmək məqsədi ilə 1923-cü ildə təşkil edilmiş "Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti"nin əsasında 1924-cü ildə yaradılmışdır. Azərbaycanın eləcə də,

qonşu regionların tarixi, arxeologiyası, etnoqrafiyası, təbii sərvətləri, elm və mədəniyyətinin öyrənilməsində mühüm xidmətləri olmuş həmin Cəmiyyətin nəzdində görkəmli ədəbiyyatşünas-biblioqraf professor A.V.Baqrinin rəhbərliyi ilə təsis edilmiş "Biblioqrafiya bürosu" (1924) MEK-nın təşəkkülü üçün ilkin baza olmuşdur. Cəmiyyətin ilk iclaslarının birində kitabxananın yaradılması haqqında qərar qəbul edilir və cəmiyyətin nəzdində elmi kitabxana fəaliyyətə başlayır. 1925-ci il avqustun 9-da "Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti"nin Mərkəzi Şurasının iclasında "Biblioqrafiya bürosu" əvəzinə "Kitabxana-Biblioqrafiya bürosu" təsis edilir. Bu dövrdə Azərbaycan ölkəşünaslıq materiallarının toplanması sahəsində iş geniş vüsət alır. Elmi tədqiqat işlərinin aparılması üçün zəruri olan informasiya bazası tədricən formalaşmağa başlayır. 1926-cı ildə kitabxanada ilk oxu zalı istifadəyə verilir. 1929-cu ildə "Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti" bazasında Respublikası Mərkəzi icraiyə Komitəsi nəzdində Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutu təşkil edilir. 1933-cü ildə həmin Elmi Tədqiqat İnstitutu əsasında SSRİ EA Zaqafqaziya filialının Azərbaycan bölməsinin yaradılması haqqında qərar qəbul edilir. Kitabxana 1934-cü ildə keçmiş sovet məkanındakı respublikalarla, eyni zamanda ABŞ, Fransa, İsveç, İngiltərə və s. xarici ölkələrlə mübadilə əlaqələri də yarada bilmişdir. Kitabxana biblioqrafik fəaliyyətini genişləndirərək elmi-tədqiqat planlarına müvafiq olaraq "Xəzər dənizi və hövzəsinin biblioqrafiyası", "Azərbaycan haqqında ədəbiyyatın biblioqrafiyası", "Azərbaycanda türk mətbuatı" kimi göstəricilər nəşr etdi. 1935-ci ildə SSRİ EA Zaqafqaziya filialının Azərbaycan bölməsi SSRİ EA Azərbaycan filialına çevrilir. 1935-1940-cı illər ərzində tədqiqat institutlarının nəzdində 18 ixtisaslaşdırılmış (Zoologiya, Botanika, Kimya, Fizika və s.) kitabxanalar fəaliyyətə başlayır ki, bunların da fəaliyyətinə MEK rəhbərlik edirdi. MEK-nın özünün inkişafında ilk direktorları A.V.Borev, S.M.Yəhyazadənin adı xüsusilə qeyd olunmalıdır. İkinci dünya müharibəsi illərində bütün məhdudiyyətlərə baxmayaraq kitabxana öz fəaliyyətini dayandırmamış, cəbhəyə kömək məqsədi ilə aparılan elmi-tədqiqatlara operativ şəkildə kömək etməyə səy göstərmişdi.

1945-ci ildən Kitabxana özünün yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur. SSR EA Azərbaycan filialı, müstəqil Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasına çevrilir. Kitabxanaya bütün sovet məkanında çap olunmuş ədəbiyyatın pullu məcburi nüsxəsini almaq səlahiyyəti verilir. 1951-ci ildə Azərbaycan EA Rəyasət Heyətinin qərarı ilə ETİ-ları kitabxana şəbəkəsinin fəaliyyətini əlaqələndirilmək və onlara rəhbərlik etmək məqsədilə Kitabxana Şurası yaradılır. Şuranın tərkibinə Azərbaycanın görkəmli alimlərindən: A.İ.Qarayev, M.F.Nağıyeva, S.A.Əzizbəyov, F.A.Məlikov, Q.A.Əlizadə, V.R.Volobuyev və kitabxananın o zamankı direktoru Y.İ.Tahirov daxil idi. Şura üzvləri MEK və şəbəkə kitabxanalarının fəaliyyətinə - fondların

komplektləşdirilməsi, bibliografik göstəricilərin nəşri, oxuculara xidmət mədəniyyətinin yüksəldilməsi və s. məsələlərə nəzarət edirdi. Bu dövrdə kitabxananın fondlarının ümumi sayı 500 000 nüsxə idi. 1952-ci il iyul ayının 13-də SSRİ Baş Mətbuat idarəsinin göstərişi və EA Rəyasət Heyətinin sərəncamı ilə kitabxanada ədəbiyyatın Xüsusi Mühafizə Fondu təşkil edildi ki, buraya 1937-38-ci ildə güllələnmiş Ə.Cavad, S.Mümtaz, M.Müşfiq, Ədilə xanım Şahtaxtinskaya, M.Şahsuvarlı, İbrahim Eminbəyli və başqa 171 nəfərin 8152 nüsxə kitabı verilmişdir. SSRİ Baş Mətbuat İdarəsinin 1990-cı il 10 yanvar tarixli sərəncamı ilə Kitabxananın Xüsusi mühafizə Fondunda saxlanılan ədəbiyyat oxucuların sərbəst istifadəsinə verildi. MEK 1993-cü ildən İFLA-nın Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyasının üzvüdür. MEK 1998-ci ildən "Kitabxanalar və Assosiasiyalar dəyişən dünyada" Beynəlxalq Kırım konfransının iştirakçısıdır. 1998-99-cu illərdə MEK-da "Nadir və xüsusi qiymətli nəşrlər", "Nəşriyyat" və "Elmi kütləvi işlər" şöbələri təsis edilmişdir.

1999-cu ildən MEK ABŞ Səfirliyinin Tədris və İnformasiya mərkəzi ilə əməkdaşlıq edir. 2000-ci ilin dekabr ayında Soros Fondu Açıq Cəmiyyət İnstitutunun qrantı hesabına alınmış kompüter avadanlıqları ilə təchiz edilmiş Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi fəaliyyətə başlamışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 4 yanvar 2003-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş AMEA Nizamnaməsinin 5-ci maddəsinin 54-cü bəndinə əsasən MEK elmi status almışdır. Bununla bağlı AMEA elmi-tədqiqat institutlarında olduğu kimi, MEK-da da Elmi Şura təşkil edilmiş və bu, AMEA Rəyasət Heyəti tərəfindən təsdiq edilmişdir. Kitabxanada bu yöndə əsaslı struktur dəyişiklikləri olmuş, bilavasitə elmi tədqiqatlarla məşğul olan yeni şöbələr yaradılmışdır. Bu dövrdən elmi işlərinin artması Elmi-Tədqiqat institutları nəzdində də xüsusi elmi kitabxanaların təşkil edilməsini zəruri etdi.

MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fonduna Nizaminin, Xəqaninin, Xosrov Dəhləvinin, Abbasağa Nəzirinin, Qarabağ şairlərinin, «Məclisi-üns» iştirakçılarının da bəzi əsərləri və onların əsərlərinin qədim siyahıları da toplanmışdır. Toplanmış bu ədəbiyyat Əsaslı kitabxanada Şərq Ədəbiyyatı Fondunun yaranması üçün baza hesab oluna bilər.

MEK-nın ən qiymətli şöbələrindən biri Şərq şöbəsi idi. Bu şöbə 1933-cü ildə təşkil edilmişdi. Həmin şöbədə Şərq xalqlarının dilində nadir tapılan 15.000-dən artıq çox qiymətli ədəbiyyat toplanmışdır. Bu kitabların içərisində XVIII-XIX əsrlərdə İstanbul, Tehran, Təbriz, Qahirə və s. şəhərlərdə litoqrafiya üsulu ilə çap edilmiş kitablar, 100-dən artıq iş əksəriyyəti XV-XVI əsrlərə aid olan ən qiymətli əlyazmaları var idi. Şöbə Azərbaycan klassiklərindən M.F.Axundovun, A.Bakıxanovun, C.Məmmədquluzadənin şəxsi kitabxanalarını almış, Nizaminin, Füzulinin yeni əlyazmaları əldə etmişdir.(1, s.75)

Kitab fondunun universal xarakter daşması kitabxanada müxtəlif sahələr üzrə şöbələrin yaradılmasına səbəb olmuşdur. Ümumiyyətlə, Kitabxanada 15 şöbə fəaliyyət göstərirdi ki, onlardan biri də 1959-cu ildən fəaliyyətə başlayan Şərq ədəbiyyatı Fondu idi.(9)

MEK-nin Şərq ədəbiyyatı fondu yaradılarkən onun tərkibinə şərq dillərində cəmi 300 nüsxə ədəbiyyat toplanmışdır. Həmin dövrdə bu fondun xeyli hissəsini ərəb, fars və türk dillərində olan kitab, jurnal və qəzetlər təşkil edirdi. Hazırda fond Şərq ölkələrindən mübadilə yolu ilə alınan ədəbiyyatla zənginləşdirilir.(7, s.46)

Qeyd etmək lazımdır ki, bu fondun yaradılması 1958-ci ildə EA-da Şərqşünaslıq İnstitutunun açılması ilə əlaqədardır. Çünki, məhz bu ildən sonra böyük kitabxanaların çoxunda Şərq ədəbiyyatı şöbələri açılmağa başlandı. Həm Azərbaycanın yerləşdiyi ərazi, həm də Azərbaycan xalqının İran, Türkiyə və Ərəb ölkələri ilə tarixən və mədəni cəhətdən yaxın olması, həmçinin Azərbaycan alimlərinin Şərq ölkələrinin aktual problemləri ilə məşğul olmaları belə bir institutun yaradılmasına zəmin yaratmışdır. Bunu nəzərə alaraq, EA-nın Rəyasət Heyəti 1959-cu ilin əvvəllərində Azərb. SSR EA-nın Mərkəzi kitabxanasında Şərq ədəbiyyatı fondunun təşkilinə başladı. Kitabxanada toplanmış bütün Şərq dillərində olan ədəbiyyat bu fondun tərkibinə verildi və bu fond Şərqşünaslıq İnstitutunun elmi-tədqiqat işlərinin planına uyğun müvafiq ədəbiyyatla kompleksləşdirilməyə başlandı.

1958-ci ildən 1975-ci ilə qədər bugünkü Şərq ədəbiyyatı şöbəsi, Xarici kompleksləşdirmə və beynəlxalq kitab mübadiləsi bölməsinin bazasında Şərq ədəbiyyatının kompleksləşdirməsi bölməsi adlanmış və öz fəaliyyətini bölmə olaraq icra etmişdir. 1976-cı ildən isə bu bölmə Azərbaycan SSR EA-nın Əsaslı kitabxanasının Elmi Metodiki Şurasının qərarı ilə müstəqil bir şöbə kimi formalaşdırılıb və Şərq ədəbiyyatı şöbəsi adlandırılmışdır. Uzun-uzun illər damla-damla yığılmış ən qiymətli milli sərvətimizin bir hissəsi olan AMEA-nın MEK və Kitabxananın Şərq Ədəbiyyatı şöbəsinin və fondunun mövcudluğu sayəsində tarix, fəlsəfə, dil və ədəbiyyat, şərqşünaslıq, ilahiyyat və s. elm sahələrinə aid yazılan yüzlərlə samballı tədqiqat əsərləri kitab xəzinəsinə daxil olmuşdur. Şərq Ədəbiyyatı şöbəsində şərq dillərində ədəbiyyatın kompleksləşdirilməsi, elmi işlənməsi, elmi sistemləşdirilməsi, elmi redaktəsi məlumat-bibliografiya aparatının təşkili və aparılması kimi iş növləri müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir.

1970-80-ci illərdə kitabxananın fəaliyyətində baş verən müsbət keyfiyyətlərdən biri də beynəlxalq kitab mübadiləsinin təşkili olmuşdur. Kitabxana zəngin və məzmunlu mübadilə fondu yaratmağa müvəffəq olmuşdu ki, bu da respublikamızın kitab sərvətini dünyanın ən böyük kitabxanalarına göndərməyə imkan yaratmışdı. Belə ki, 70-ci illərin axırlarında kitabxana dünyanın 50 ölkəsinin 570 müəssisəsi ilə kitab

mübadiləsi edirdi. Bunların arasında 28 elmlər akademiyası, 120 universitet və institut, 29 milli kitabxana, 209 kitab ticarəti müəssisəsi, 23 nəşriyyat və firma, 27 muzey və başqa müəssisələr var idi. 1984-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya 10.615 nüsxə xarici nəşr daxil olmuşdu. Kitabxana respublikamızda ən çox dövrü nəşrlər, xüsusilə elmi, elmi-texniki jurnallar alan müəssisə idi. Təkcə 1984-cü ildə kitabxana 1.246 adda xarici jurnal alıb. Kitabxananın dövrü mətbuat və jurnal fondu respublika alimlərinə dünya elminin son nailiyyətləri ilə tanış olmaq imkanı verirdi ki, bu da elmi ictimaiyyət tərəfindən çox yüksək qiymətləndirilirdi. Kitabxananın xarici ədəbiyyat fondunun ardıcıl olaraq komplektləşdirilməsi nəticəsində bu fond respublikanın kitabxanaları içərisində ən böyük fonda çevrilmişdi. 1986-cı ildə bu fonda 1 milyon nüsxədən artıq ədəbiyyat toplanmışdır. (6, s.102) Qeyd etmək lazımdır ki, xaricdən alınan kitabların xeyli qismi də Şərq ədəbiyyatına aid olmuşdur. Bu səbəbdən də beynəlxalq kitab mübadiləsi Şərq ədəbiyyatı fondunun formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Beynəlxalq əməkdaşlıq nəticəsində kitabxana bir sıra nüfuzlu təşkilatların, o cümlədən 1998-ci ildə Beynəlxalq Kitabxanaçılıq Assosiasiyaları Federasiyasının (İFLA), Avrasiya Kitabxana Assambleyasının, Beynəlxalq Elmlər Akademiyaları Assosiasiyası Direktorlar Şurasının, Zaqafqaziya İnformasiya Mütəxəssisləri Assosiasiyasının və s. Üzvlüyünə qəbul edilmişdir. Belə bir qənaətə gəlmək olar ki, nəşriyyat və mətbəələrdən, ayrı-ayrı kitab müəlliflərindən, humanitar təşkilatlardan hədiyyələrin alınması beynəlxalq kitab mübadiləsi hesabına və “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən məcburi nüsxələrin alınması kitabxananın komplektləşdirilməsi problemini qismən də olsa həll etmiş oldu. (5, s.42)

Beynəlxalq kitab mübadiləsi nəticəsində 2006-cı ildə kitabxanaya 4010 nüsxə ədəbiyyat alınmışdır. Eyni zamanda Şərq ölkələrinə 330 nüsxə, Qərbi Avropa ölkələrinə 914 nüsxə, MDB ölkələrinə 1514 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdir. 2008-ci ildə isə beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə 4073 nüsxə ədəbiyyat alınmışdır. Eyni zamanda Şərq ölkələrinə 666 nüsxə, Qərbi Avropa ölkələrinə 344 nüsxə, MDB ölkələrinə 724 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdir. (5, s. 48)

Müstəqilliyin bərpasından sonra ölkənin digər kitabxanaları kimi MEK də öz xidmət işini yeni şəraitə uyğun tələblər əsasında qurmağa başlamışdır. Belə ki, beynəlxalq əməkdaşlıq nəticəsində kitabxana bir sıra nüfuzlu təşkilatların üzvlüyünə qəbul edilmişdi. Kitabxanada “Kitabxana işinin avtomatlaşdırılması” şibəsi yaradılmışdır. 2003-cü ildən İRBİR-in tətbiqi ilə məşğul olmağa başlanmışdır. Kitabxanada “MEK-da kitabxana-bibliografya proseslərinin avtomatlaşdırılmasının əsas istiqamətlərinin təxmini planı” hazırlanmışdır. Bunlar: komplektləşdirmə istiqamətində, elektron kataloqun yaradılması istiqamətində, oxuculara kitabxana xidməti istiqamətində,

Beynəlxalq Kitab Mübadiləsi istiqamətindən ibarət olmuşdur.

Şöbə Şərq ölkələrindən mübadilə yolu ilə aldığı ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi, təsviri və sistemləşdirilməsi, redaktəsi, şərq dillərində əlifba, sistemli, kitab adlarının göstəricisinə görə və xidmət kataloqlarının tərtibi və redaktəsi üzrə işlərin təşkili, məlumat-bibliografiya bülletenlərinin ildə 2 nömrəsinin hazırlanması, çap edilməsi, şöbəyə daxil olan jurnalların qeydiyyatı, jurnal məqalələrinin təsviri, mövzu sərgilərinin təşkilində iştirak etmək, şərq ədəbiyyatı fondundan oxuculara yüksək səviyyəli xidmət, şifahi və yazılı arayışların tərtibi, dövrü mətbuatın qeydiyyatı, ərəb, fars, türk, Azərbaycan dillərində ərəb əlifbası ilə alınan ədəbiyyatın aktlaşdırılması, mikrofilm və fotosurətlərin kataloqlarına və ərəb əlifbası ilə Azərbaycan dilində olan inqilaba qədərki dövrü mətbuata nəzarət, elmi konfranslarda, sessiyalarda iştirak etmək kimi vəzifələri yerinə yetirir.

Şərq ədəbiyyatı şöbəsi 1975-ci ildən 2002-ci ilə qədər ildə 2 buraxılış (11, 12) Azərbaycan Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasına Şərq dillərində daxil olan yeni kitablar – Bibliografik məlumat və Şərq dillərində jurnal məqalələri (11, 12) – Bibliografik məlumat Bülletenlərini hazırlayıb çap etmişdir. Bu bülletenlərdən əlavə, Şərq ədəbiyyatı şöbəsi Yaxın və Orta Şərq xalqları dillərində toplanmış ədəbiyyatın bir qismini çap edərək, aşağıdakı «Kataloqları» hazırlamışdır:

Şərq ədəbiyyatı şöbəsi 1977-ci ildən 1998-ci il daxil olmaqla, Xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi və Beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsi ilə birlikdə «Kitabxananın sifariş etdiyi xarici dövrü mətbuatın kataloqu: İctimai elmlər» seriyasını (20 kataloq) və 1980-ci ildən 1986-cı ilə qədər isə Şərq ədəbiyyatı şöbəsi Bakı kitabxanalarına Şərq ölkələrinə aid Şərq və Avropa dillərində daxil olan kitabların bibliografik siyahısını (1 və 2-ci buraxılışlar olmaqla) 15 kataloqda hazırlamışdır. Şərq ədəbiyyatı şöbəsinin əməkdaşları 1963-cü ildən M.Muradova və M. Fituhi, 1978-ci ildən Z.Müseyboba, 1973-cü ildən N.Bayramova və 1997-ci ildən isə A.Hüseynovanın şöbənin fəaliyyəti ilə bağlı mətbuatda 40-dan artıq elmi məqalə və yazıları dərc olunmuşdur.

1900-cü ildən başlayaraq nəşr olunan, Azərbaycanda savadsızlığın ləğv olunması uğrunda mübarizədə istifadə edilən müxtəlif dərslilər, qiraət kitabları: M.Mahmudbəyovun «Qiraət kitabı», H.Zeynallı və A.Şaiqin «Ədəbiyyat dərsləri», həmçinin qədim və orta əsr Azərbaycan ədəbiyyatının nadir nüsxələri: M.Füzulinin «Leyli və Məcnun»u, M.P.Vaqifin, S.Ə.Şirvanin əsərləri, F.Köçərlinin «Azərbaycan ədəbiyyatı materialları» və s. Şərq ədəbiyyatı fondunu zənginləşdirən qiymətli əsərlərdir. Fondada dünya ədəbiyyatından, o cümlədən rus ədəbiyyatından və Şərq dillərindən tərcümə əsərləri də vardır. Örnək olaraq «Kəşfül-Həqayıq»(Quranın 3 cildlik tərcüməsi), C.Zeydanın «Ərmənüsə», «Əzra və Qureys», Sədinin «Gülüstan», V.Şekspirin «Hamlet», «Otello», A.S.Puşkinin «Kapitan qızı» və s. göstərmək

olar.

Arxiv Fondunda 64 adda dövrü mətbuat da mühafizə olunur. Bunlardan «Molla Nəsrəddin», «Maarif və mədəniyyət», «Babayi-Əmir», «Dəbistan», «Şərq qadını», «Haqq yolu» və s. jurnalları, «Azərbaycan fəqərəsi», «Vətən yolunda», «Yeni dünya», «Kommunist» qəzetləri də qorunmaqdadır.

Şərq ədəbiyyatı fondunun xeyli hissəsi ərəb, fars və türk dillərində olan kitab, qəzet və jurnallardır. Şöbə öz sənəd fondunu Yaxın və Orta Şərq xalqlarının qədim və yeni tarixinə, mədəniyyətinə, dilçilik və ədəbiyyatına, incəsənətinə aid ədəbiyyat, mənbəşünaslıq, eləcə də alim-səyyahların əsərlərini toplamaqla zənginləşdirmişdir.

Fond türk, fars və ərəbcə yazılmış bir çox ilkin qaynaqları özündə birləşdirir. Burad Əbü-la Müərra Sənan, İbn Sina, Əbu Reyhan Biruni, Xətib Təbrizi, Xaqani, Şirvani, Nizami, Füzuli, Nəsimi, Firdovsi, Namıq Kamal, Fuad Köprülüzadə, Əhməd Bəy Atəş, Əli Əkbər Dehxuda, Səid Nəfisi, İmrəl Qeys, Yaqut Qəməvi, İbn Əl-Nəsir, Nəsirəddi Tusi, Hacı Xəlifə Katib Çələbi, İbn Əl Nədim və s. mühafizə olunur.

Şərq ədəbiyyatı fondunda tanınmış şərqşünas alimlərin unikal şəxsi kolleksiyaları qorunub saxlanılır: akademik, əməkdar elm xadimi, Özbəkistan(1956), İran (1944) və Dəməşqdə Ərəb EA-nın müxbir üzvi (1956), 500-dən çox elmi əsərin müəllifi, nizamişünas Yevgeni Eduvardoviç Bertelsin 4.360 nüsxə, İslam və Ərəb ölkələrinin Orta əsrlər tarixi üzrə mütəxəssisi, Misir Ərəb respublikası EA-nın (1964) fəxri üzvü Yevgeni Aleksandroviç Belyayevin 233 nüsxə, 75-dən artıq elmi əsərin müəllifi, Sasanilərin, Səlcuqilərin, Səfəvilərin tarixinə dair elmi əsərlərin müəllifi olmuş İbn- Sina, Firdovsi, Nizami Gəncəvi, Nəsirəddin Tusi, Əlişir Nəvai və b. görkəmli şəxsiyyətlər haqqında sanballı əsərlər yazmış şərqşünas alim, prof. Boris Nikolayeviç Zaxoderin 2.133 nüsxə, müasir dövrümüzün tanınmış diplomatı Zahid Yusi oğlu Hüseynzadənin 478 nüsxə, prof. A.Aslanovun 150 nüsxə və dünya şöhrətli Mayestro Niyazinin 62 nüsxə kitab kolleksiyaları qorunub mühafizə edilməkdədir.

AMEA MEK Şərq ölkələrinin Azərbaycana və Azərbaycanın Şərqə yaxınlaşmasında möhkəm mənəvi-intelektual körpülərdən biridir.

Xarici əlaqələrimiz dünyanın ən nüfuzlu mötəbər ali tədris ocaqlarını əhatə edir. Biz həqiqətən Vətənimizə bu gün hava və su kimi vacib olan bir məqsəd üçün əlimizdən gələni həyata keçirməyə çalışırıq.

Beynəlxalq münasibətlərimizin elmi istiqamətləri Azərbaycan, Şərq və Avropanın qarşılıqlı münasibətlərini əhatə edir. Bu münasibətlərin kitabxanalarda rınlması, elmi ədəbiyyatın mübadiləsi kimi sahələri əhatə edir. Rus klassiklərinin nadir hesab edilən elmi, bədii məzmunlu nəşrləri eyni zamanda ingilis, alman, fransız, və b. Avropa dillərində dünya miqyasında

qiymətli hesab edilən, respublikamızda yeganə nüsxələrdə ilan kitablar alim və ziyalılarımızın tədqiqat obyektinə kimi həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Ona görə də əhatə etdiyi qaynaqlara görə də MEK dünyanın ən zəngin kitabxanalarından, Şərq Fondu isə ən nadir fondlardan hesab edilir.

Şərq fondunun bugünkü zəngin, nadir ədəbiyyatla təmin edilib, Şərqsünasların, elmi işçilərin, tələbə və magistrın istifadəsinə verilməsində, Şöbənin farsşünasları Ziba Müseyibova və Süsən Bağirovanın 45 illik əməyinin bəhrəsinin nəticəsi idi.. Uzun illər damla-damla yığılmış ən qiymətli milli sərvətlərimizin bir hissəsi olan AMEA-nın MEK və Kitabxananın Şərq ədəbiyyatı şöbəsinin və fondunun mövcudluğu sayəsində tarix, ədəbiyyat, şərqşünaslıq, ilahiyyət və s. elm sahələrinə aid alimlərimizin yazdıqları onlarla sanballı tədqiqat əsərləri kitab xəzinəmizə daxil olmuşdur..

Şərq ədəbiyyatı fondu mütəxəssislər üçün qiymətli və əvəzsiz mərkəzlərdən biri olub. Nadir kitabların sayına görə Mərkəzi Elmi Kitabxananın ən diqqətəlayiq guşələrindən biridir. Burada şərqə aid nadir elmi kitablar, məcmuələr, dövrü mətbuat nüsxələri, həmçinin kitabxananın arxiv fondu(1920-ci ilə qədər Azərbaycanda nəşr olunmuş ədəbiyyat) mühafizə olunmaqdadır. İncilaba qədər və inqilabdan sonrakı dövrlərdə Azərbaycanda nəşr olunmuş kitab və dövrü mətbuatı özündə cəmləşdirən arxiv fondu istifadə baxımından alim və mütəxəssislər üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Arxiv fondu Azərbaycanda fikir tarixinin öyrənilməsində mühüm rol oynayır. Bu fond nəinki Azərbaycan xalqının, eləcə də Yaxın və Orta Şərq xalqlarının ədəbiyyatının öyrənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Şərq Ədəbiyyatı şöbəsi, Şərq ölkələrindən mübadilə və hədiyyə yolu ilə aldığı ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi, elmi işlənməsi, elmi sistemləşdirilməsi, elmi redaktəsi, Ərəb, Fars və Türk dillərində Əlifba, Sistemli, Kitab adlarının göstəricisinə görə və Xidmət kataloqlarının tərtibi və elmi redaktəsi üzrə işin yəşkili, alınan sənəd və jurnalların “Bibliografik İnformasiya Bülletenləri”nin hazırlanması, MEK-nin “Elmi əsərlər”ində iştirakı, il ərzində şöbəyə daxil olan dövrü və nəşri davam edən ədəbiyyatın kartotekada qeydiyyatı, jurnal məqalələrinin elmi təsnifatı, mövzu sərgilərinin təşkilində iştirak etmək, Şərq Ədəbiyyatı Fondunda oxuculara xidmət, şifahi və yazılı arayışların tərtibi, Ərəb, Fars, Türk və Azərbaycan dilində Ərəb əlifbası ilə alınan ədəbiyyatın aktlaşdırılması, mikrofilmlər və fotosurətlərin kataloqlarına və inqilaba qədərki dövrü mətbuat nəzarət, elmi konfrans və sesiyalarda iştirak kimi vəzifələri yerinə yetirir.

Bildiyimiz kimi, Şöbənin fəaliyyətində BKM xüsusi yer tutur və fondun formalaşmasının ən mühüm üsullarından biridir. Elə isə 2007-2011-ci illər ərzə Şərq Ədəbiyyatı şöbəsinin BKM yolu ilə aldığı ədəbiyyatın göstəricisinə baxaq:

İl	Kitab (nüsxə)	Jurnal	İl ərzində daxil olan ədəbiyyatın cəmi
2007	295	202	497
2008	340	129	469
2009	226	318	544
2010	134	138	272
2011	806	476	1282

Cədvəldən göründüyü kimi 2008-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən alınan kitabların sayı artdığı halda jurnalların sayı azalmışdır. Alınan kitabların sayı 45 nüsxə artmış, jurnallar isə 73 nüsxə azalmışdır. Bu isə ümumi fonda daxil olan ədəbiyyatın sayına təsir edir. 2009-cu ildə alınan kitabların sayı yenidən azalmış və 114 nüsxə azalma ilə 226-ya enmişdir. Jurnalların sayında isə 189 nüsxə artımla daxil olan jurnal nüsxəsi 318 vahid təşkil etmişdir. 2010-cu ildə isə həm alınan kitabların, həm də jurnalların nüsxə sayında azalma müşahidə olunur. Belə ki, cari ildə alınan kitab sayı 92 vahid azalaraq 134-ə, jurnal sayı isə 180 nüsxə azalaraq 138-ə çatmışdır. 2011-ci ildə isə rəqəmlər xeyli dəyişmiş. Alınan kitabların sayı müqayisə etdiyimiz illərə nisbətən xeyli sayda artımla müşahidə olunmuş, 672 nüsxə artaraq 806-ya çatmışdır. Jurnalların sayı isə keçən il 338 nüsxə artaraq 476-ya çatmışdır. Alınan kitab və jurnalların illər üzrə ümumi sayına nəzər saldıqda isə 2008-ci ildə 28 nüsxə azalmış, 2009-cu ildə 75 nüsxə artmışdır. 2010-cu ildə bu say 272 vahid azaldığı halda, 2011-ci ildə 1010 vahid artaraq 1282-yə çatmışdır. Bütün bu təhlillər göstərir ki, Şöbənin 2011-ci ildə fəaliyyəti daha məhsuldar olmuşdur. Bu isə əməkdaşların getdikcə işə daha həvəslə yanaşdığını göstərir və gələcəkdə bu rəqəmlərin yenə də artımla müşahidə olunacağını söyləməyə əsas verir. Hazırda Şərq ədəbiyyatı şöbəsinin fondunda 80.000. çoxdur. (8)

Azərbaycan MEK Şərq ədəbiyyatı şöbəsi fondun formalaşması sahəsində 10-a yaxın dövlətin 25 təşkilatı ilə mübadilə, informasiya əlaqələrinə malikdir. Bu əlaqələr nəticəsində kitabxana yüzlərlə şərq dillərində olan ədəbiyyatı kompleksləşdirməyə nail olmuşdur. Şöbə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamına əsasən "Azərbaycan Respublikası kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı dövlət proqramı"-nın 3-cü bəndinə əsasən dövlət proqramı lahiyəsinin inkişafına 2011-ci ilin may ayından başlanmışdır. Bu dövlət proqramının tədbiri planında nəzərdə tutulmuş aşağıdakı mərhələlərin AMEA-MEK şərq ədəbiyyatı şöbəsinin gələcəkdə daha da inkişaf etdirmək istiqamətində elektron informasiya resurslarının informasiya daşıyıcılarının köçürülməsi 1864-dən başlayan nəşrlərdə daxil

olmaqla həyata keçirilməsi və kompüterləşdirilməsi prosesi uğurla həyata keçirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov, A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi(1933-58) /Elmi red.:Atakişiyev, A.-B.: Az.Dövlət Nəşr., 1974.-243s.
2. Verdiyeva, G. AMEA MEK Şərq Ədəbiyyatı Fondunun yaranması tarixindən // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya:Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2002.-№1
3. “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik toplusu.-1998.-№6.-S.1214-1222
4. Əliyev, Z.H. Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti.-B.:Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001.-144s.
5. Mustafayeva, S. Avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemi şəraitində AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fondunun təşkili // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya:Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı,2011.- №2.S.38-49.
6. Rzayeva, Z. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında informasiya-axtarış sistemlərinin müasir vəziyyəti // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya:Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı,2009.- №2.-S.100-108.
7. Səfərova, G. Müstəqillik dövründə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası fondunun təşkili və istifadə edilməsi // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya:Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2010.- №1 (26)
8. Şöbənin 2007-2011-ci il hesabatları.
9. www.google.az.
10. 21.XII.2006-cı ildə keçirilmiş konfrans.2 səh.

**А. АЛИЕВ
С. ГАДЖИЕВА**

НАПРАВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВОСТОЧНОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ФОНДА ЦЕНТРАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК

РЕЗЮМЕ

Даны анализы направлений и перспектив формирования восточного литературного фонда центральной научной библиотеки азербайджанской национальной академии наук, прогнозы развития на будущее и пути его совершенствования.

**A. ALIYEV
S.HAJIYEVA,**

**TRENDS AND PROSPECTS FOR THE FORMATION OF THE EASTERN
LITERARY FUND OF CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY OF AZERBAIJAN
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES**

SUMMARY

Central Research Fund of the Azerbaijan National Academy of oriental creation Kİitabxanasinin directions and prspektivləri haqamda analysis, and forecasts for the future development and improvements in roads.

MÜASİR TƏSNİFAT SİSTEMLƏRİ VƏ ONLARIN TƏTBİQİ

Açar sözlər: *Təsnifat sistemləri, Respublikada tətbiq edilən təsnifatlar, M.Dyunin təsnifatı, Universal Onluq Təsnifat, Kitabxana Bibliografiya Təsnifatı.*

Ключевые слова: *Классификационные системы, Классификации применяемые в республике, Классификация М.Дьи, Универсальная десятичная классификация, Библиотечно-библиографическая классификация.*

Keywords: *Klassifikacionnie system, Klassifikacii primeny are emie and respublike, Klassifikaciy are MDi, Universalnay posts are klassifikaciy are ticnay are desy, Bibliotecno-bibliograficeskay posts are klassifikaciy.*

Hər bir xalqın, dövlətin mədəni səviyyəsinin göstəricisi olan kitabxanalar ən böyük informasiya mənbəyi olub, insanların bu qiymətli xəzinəsinin qorunmasını, nəsil-dən-nəsilə ötürülməsini həyata keçirirlər. Xalqımızın əsrlər boyu yaratmış olduğu qədim və bənzərsiz mədəniyyətin tərkib hissəsi kimi kitabxanalar dünya mədəniyyətini misilsiz incilərlə zənginləşdirən mədəni və intellektual sərvətimizin qorunub saxlanmasına və yayılmasına xidmət edir. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsində müxtəlif formada 40 milyon nüsxəyə yaxın informasiya daşıyıcıları və digər ənənəvi sənədlər qorunub saxlanılır. Son illər ərzində ölkədə kitabxana işinin inkişafı sahəsində bir sıra mühüm sənədlər qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında”...”2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında”...sərəncamları ilə təsdiq edilmiş siyahı üzrə latın qrafikası ilə nəşr olunmuş kitablar ölkənin bütün kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir.

Qədim zamanlardan indiyə kimi kitabxanaların əsas funksiyaları insanlara informasiya vermək, cəmiyyət üzvlərinin informasiyadan istifadə etməsini təmin etməkdir. Azərbaycan Respublikasının kitabxana işi haqqında qanununda deyilir: “Kitabxana fəaliyyəti - oxucuların sərbəst surətdə informasiya almaq hüququnu təmin etmək, onların kitablara, dövrü nəşrlərə və kitabxana fondunu təşkil edən digər sənədlərə olan tələbatını ödəmək məqsədilə həyata keçirilən fəaliyyət”dir.(9)

İnformatika elmi məlumatın quruluşunu və xassələrini, həmçinin elmi informasiya fəaliyyətinin qanunauyğunluqlarının nəzəriyyəsini, tarixini, metodikasının təşkilini öyrənən elm sahəsidir.(5,s.250) Sənəd latın sözü olub “sübut”, “şahid” mənasını ifadə edir. Sənəd insanların istifadəsi üçün müxtəlif informasiya daşıyıcılarında geniş əksini tapmış sosial informasiyadır. (5,s.271)

Kitabxanalar qədər sənədlərin ictimai istifadəsini təşkil edən başqa bir elmi-məlumat idarələri yoxdur. Kitabxanalarda informasiya xidmətinin düzgün təşkilinin spesifik xüsusiyyətləri vardır. Ən mühüm problem kitabxana fondlarının müxtəlif oxucu qruplarının tələbatına uyğun təşkil etməkdən, onların istifadəsini operativ təmin etməkdən ibarətdir. Fondla oxucu arasında qarşılıqlı əlaqəni əks etdirən məlumat-axtarış sistemi bu problemin mühüm tərkib hissəsidir. Kitabxanalara sənəd axını nə qədər çoxalarsa, onların axtarılması da çox vaxt tələb edərək mürəkkəbləşir. Bu çətinliklərin aradan qaldırılması məqsədilə müxtəlif təsnifat sistemləri yaranmışdır. Təsnifat sistemləri əsasında həm kitabxana fondları təşkil edilir, həm oxucuların tematik sorğuları ödənilir, həm sənədlər məzmununa görə təsnifləşdirilir, həm də onların əsasında kataloqlar yaradılır.

Təsnifləşdirmə elmdə və ictimai təcrübədə geniş tətbiq edilən fəaliyyət sahəsidir. Bu problem və hadisələrin ümumi əlamətlərinə və onların arasındakı fərqə görə dərəcələrə (siniflərə) və qruplara bölünməsi deməkdir. Təsnifləşdirmə, nəinki sənədlərə, həm də fiziki cisimlərə, müxtəlif bilik sahələrinə aiddir. Ümumiyyətlə istənilən obyekt, predmeti axtarıb tapmaq işini asanlaşdırmaq üçün onları müəyyən qayda ilə qruplaşdırmaq lazımdır. Bu qruplaşdırma, sistemləşdirmə qaydaları təsnifat sistemlərində öz əksini tapır.

Təsnifat sistemləri əsasən iki qrupa bölünür: 1) təbii və ya elmlər təsnifatı; 2) süni və ya sənəd təsnifatı.

Elmlər təsnifatı müxtəlif dövrlərdə elmlərin inkişafı xüsusiyyətləri ilə əlaqədar öyrənilmişdir. Fəlsəfə tarixində elmin təsnifatı problemi ilə məşğul olmayan görkəmli filosof tapmaq çətinidir. Qədim dövrdə elmin təsnifatı problemlərlə Demokrit, Platon və Aristotel, müxtəlif dövrlərdə Bekon, Dekart, Hobbs və Lokk, Leybnits və Yum, XIX əsrin əvvəllərində Kant və Hegel məşğul olmuşlar (10, 74).

Rus alimlərindən M.R.Lomonosov, D.İ.Mendeleyev, K.A.Timiryəzev, biokimyəçi Bax, fizik Vaviov və başqaları elmlərin təsnifləşdirilməsi haqqında müəyyən fikirlər söyləmişlər.

Süni və ya sənəd təsnifatları öz kökü etibarilə elmlər təsnifatına əsaslanır və demək olar ki, bilavasitə ondan asılıdır. Asılılıq onunla müəyyən edilir ki, təsnif edilən əsər bu və ya digər elm sahəsinə, insanların ictimai-təcrübi fəaliyyətinin müəyyən cəhətlərinə aiddir. Bu asılılıq kitabın bilik, elm ilə, elmi ədəbiyyat arasındakı üzvü əlaqədən yaranır. Bu əlaqələri nəzərə almadan elmi cəhətdən yetgin olan kitabxana təsnifatı yaratmaq mümkün

deyildir. Əlbəttə, kitabxana təsnifatı elmlər təsnifatına əsaslanarsa da onun öz spesifik cəhətləri vardır. Kitabxana təsnifatının elmlər təsnifatından asılılığı kitabla elmi biliyin, elmi ədəbiyyatla elmin obyektiv əlaqəsinə əsaslanır. Fərq ondan ibarətdir ki, burada təsnif edilən obyektlər eyni deyildir. Elm mücərrəd xarakterli, kitab isə konkret obyektidir.

Kitabxana təsnifatının tarixi elmlər təsnifatının tarixi kimi qədimdir. O, uzun inkişaf yolu keçərək cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar təkmilləşmişdir. Kitabxana təsnifatı həmişə elmlər təsnifatı ilə əlaqədar inkişaf etmiş və ona əsaslanmışdır. Hələ qədim dünyada gələcək elmi biliklərin inkişafına kömək etmiş elmlər təsnifatı işlənib hazırlanmışdır. Bu onu göstərir ki, o dövrdə Yunanıstanda və Romada kitabxana təsnifatı yüksək səviyyədə olmuşdur (10, 83).

Sonrakı illərdə kitabxana təsnifatı cədvəlləri inkişaf edərək müxtəlif ölkələrdə, müxtəlif illərdə biri-birinə yaxın olan və yaxud da biri-birindən tamamilə fərqlənən təsnifat cədvəlləri meydana gəlmişdir.

Müasir təsnifat sistemlərindən bəhs edərkən Amerika kitabxanaşünasları Melven Dyunin, Carlız Ketterin, Martenin, H.Blissin, ingilis kitabxanaşünası Ceyms Braunun, hind kitabxanaşünası Ş.Ranqanatanın adını qeyd etmək lazımdır. Lakin müasir dövrdə kitabxanalarda ən geniş tətbiq edilən Universal Onluq Təsnifat (UOT) və Kitabxana Bibliografiya Təsnifatı (KBT) cədvəlləridir. Bu təsnifat cədvəllərindən Respublikamızın elmi və kütləvi kitabxanalarında ayrı-ayrılıqda istifadə edilir.

İnformasiya birlikləri 1995-1996-cı illərdə Universal Onluq Təsnifatın 100 illiyini qeyd etmişlər. Universal Onluq Təsnifat 110 ildən artıqdır ki, yaradılaraq beynəlxalq aləmdə istifadə olunan təsnifat sistemidir. Yarandığı dövrdən başlayaraq UOT dəyişikliklərə uğramış, dəfələrlə tənqid edilmişdir. Lakin müasir və tarixən mövcud olmuş təsnifat sistemlərinin heç biri UOT qədər geniş yayılmamışdır (15, 46).

Beynəlxalq bibliografiya təsnifatı sistemi kimi yaranan UOT hazırda dünyanın 60-dan çox ölkəsində, əsasən təbiətşünaslıq və texnika sahəsindəki bütün sənədlərin təsnifləşdirilməsində istifadə edilən vahid təsnifat sistemidir. Müxtəlif məlumat-axtarış sistemlərində, o cümlədən mexanikləşdirilmiş və avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemlərində UOT-un tətbiqi onun perspektiv inkişafını müəyyən edən əsas cəhətdir.

UOT-un tarixi inkişafına nəzər yetirdikdə məlum olur ki, bu təsnifat amerika kitabxanaşünası Melvel Dyunin “Onluq təsnifat” cədvəlinin əsasında yaranmışdır. 1851-1931-ci illər arasında yaşayan M.Dyui məşhur amerika kitabxanaşünaslarından biri olmuşdur və Amerika kitabxanaçılıq birliyinin yaradıcısı və təşkilatçısıdır. M.Dyui hələ 21 yaşında Amxer kolledcində oxuyarkən kollec kitabxanasında işləmiş və oradakı ədəbiyyatı sistemləşdirmək üçün “Onluq təsnifat” cədvəlini işləyib hazırlamışdır. 1876-cı

ildə ABŞ-in ümumi kitabxanasının buraxdığı məcmuədə M.Dyunin məqaləsi dərc olunur. Bu məqalədə “Onluq təsnifat”ın əsas prinsirləri izah edilir. Yəni həmin ildə onun “Kitabxanalarda kataloqların tərtibi və kitabların düzülməsi üçün təsnifat və predmet göstəricisi” adlı kitabçası nəşr edilir. Kitabça cəmi 42 səhifədən ibarət idi. Bunun 11 səhifəsi təsnifatdan, qalanı isə predmet göstəricisindən ibarət idi.

M.Dyunin “Onluq təsnifat”ında bütün bilik sahələri (0-dan-9-a kimi) əsas şöbəyə bölünmüşdür. Təsnifatda hər şöbə 10 yarımşöbəyə, hər yarımşöbə öz növbəsində 10 bölməyə və bu qayda üzrə daha kiçik 10 bölmələrə bölünmüşdür. Təsnifatda istənilən qədər bölgü həddi almaq mümkündür.

M.Dyunin təsnifatında hər bir anlayışın və predmetin dəqiq və sabit yeri şöbələr, yarımşöbələr və bölmələrin hamısı ərəb rəqəmləri ilə ifadə edilmişdir. Bu cəhət “Onluq təsnifat”ın beynəlxalq xarakterini asanlaşdırır. Hazırda M.Dyunin “Onluq təsnifat”ı əsasən ABŞ kütləvi kitabxanalarında tətbiq olunur. ABŞ Konqres kitabxanasının buraxdığı çap kartoçkalarında M.Dyunin təsnifatının indeksi verilir. Beləliklə, M.Dyunin “Onluq təsnifat”ını ABŞ milli təsnifatı kimi adlandırmaq olar.

Hazırda M.Dyunin təsnifatının 21-ci nəşri çap edilmişdir. Təsnifat 30-dan artıq xarici dilə tərcümə edilmişdir. 135 ölkənin 200 mindən artıq kitabxanasında tətbiq edilir. M.Dyunin təsnifatının 21-ci nəşri 4 cildə ibarət rus dilinə tərcümə edilmişdir. Birinci cild girişdən, ikinci və üçüncü cildlər əsas cədvəllərdən, dördüncü cild isə əlifba-predmet göstəricisindən ibarətdir.

Universal, yəni bütün bilik sahələrini əhatə edən təsnifat sistemi yaratmaq ideyası nəzəri şəkildə ABŞ-da Boston kitabxanasının əməkdaşları M.Nafonel və Mertlef tərəfindən irəli sürülmüşdür.

Sonralar UOT-un yaradıcıları Pol Otle (1868-1944) və Anri Lafonten (1854-1943) olmuşlar. Hər iki alim 1895-ci ildə Beynəlxalq Biblioqrafiya institutu yaratmış və bu institut sonradan Beynəlxalq Sənədləşdirmə Federasiyasına çevrilmişdir.

1895-ci ildə Brüsseldə birinci Beynəlxalq biblioqrafiya konfransı çağrılır və qərara alınır ki, dünyada bütün bilik sahələrinə dair ədəbiyyatın kartoçka kataloqunu əks etdirən “Universal biblioqrafik repertuar” yaradılsın. Bu repertuarın yaradılmasına rəhbərlik işi P.Otle və A.Lafontenə tapşırılmışdır.

“Universal biblioqrafik repertuar”a lazımı ədəbiyyat tapmaq üçün hər şeydən əvvəl bilik sahələrinin o dövr üçün bölgüsünü, təsnifatını işləmək tələb olunurdu. Bu məqsədlə P.Otle və A.Lafonten M.Dyunin “Onluq təsnifat”ını əsas götürmüşlər. M.Dyunin təsnifatını öyrənərkən məlum olmuşdur ki, o dövr üçün nəşr olunmuş ədəbiyyatın xeyli hissəsinin məzmununu ifadə etmək üçün təsnifatda rubrikalar yoxdur, sənəddə bəhs olunan obyektləri və onlar

arasındakı münasibətləri, əlaqələri indeksləşdirmək mümkün deyildir. Beləliklə, yeni təsnifat yaratmaq əsas məsələ kimi qarşıya çıxır.

P.Otle və A.Lafontenin rəhbərliyi altında 1895-1905-ci illərdə Beynəlxalq Biblioqrafiya institutunun “Onluq təsnifat” cədvəlləri işlənib hazırlandı. 1905-ci ildə təsnifatın fransız dilində birinci nəşri, 1927-1933-cü illərdə isə tam işlənmiş 2-ci nəşri çap olunur.(12, 161)

İkinci nəşrdən etibarən təsnifat fransız dilində “Universal Onluq Təsnifat” (UOT) adlandırılır. UOT-un üçüncü, daha genişləndirilmiş nəşri 1934-1954-cü illərdə alman dilində çap edilmişdir.

Artıq ikinci dünya müharibəsinə qədərki dövrdə Beynəlxalq Biblioqrafiya institutunun işində dünyanın 200 kitabxana-biblioqrafiya təşkilatı və 500-ə qədər alimi iştirak edirdi. Ona görə də, UOT-un ikinci və üçüncü nəşrləri məzmun cəhətdən tam və əhatəli hazırlanmışdır.

1938-ci ildə Beynəlxalq Biblioqrafiya institutu Beynəlxalq Sənədləşdirmə Federasiyasına çevrildi. Federasiyanın əsas vəzifəsi sənədləşdirmənin nəzəri problemlərini işləmək və müxtəlif bilik sahələrinə dair sənədlərin yaradılmasını və istifadəsini təşkil etməkdən ibarət idi. Bu vəzifələrlə əlaqədar olaraq Federasiya təsnifləşdirmə problemlərinə ciddi əhəmiyyət verirdi. XX əsrin 40-cı illərə qədərki dövrdə Federasiyanın nəzarəti altında UOT-un tam, ixtisaslaşdırılmış və sahəvi cədvəlləri nəşr edilmişdir.

İkinci dünya müharibəsi dövründə və müharibədən sonrakı 5 il müddətində maliyyə çatışmamazlığına görə təsnifləşdirmə sahəsində Federasiyanın işi bir qədər zəifləmişdir. XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq UOT-un alman dilində üçüncü nəşri, ingilis dilində dördüncü nəşri, fransız dilində beşinci nəşri, həmçinin təsnifatın dolğun beynəlxalq xarakterli nəşri, yapon dilində altıncı nəşri və digər nəşrləri çap edilmişdir. Ümumiyyətlə, 50-ci illərdən başlayaraq UOT-un çoxdillə nəşrləri hazırlanmışdır. 1945-ci ildən başlayaraq Beynəlxalq Sənədləşdirmə Federasiyasının nəzdində təsnifləşdirmə üzrə Mərkəzi Komitə yaradılmışdır. Bu komitə UOT-da dəyişiklik və əlavələr edir, onun yeni nəşrlərini hazırlayırdı.

Ümumiyyətlə, Beynəlxalq Sənədləşdirmə Federasiyası tərəfindən UOT cədvəllərinin dörd beynəlxalq nəşri olmuşdur. Birinci və ikinci tam köhnə nəşr Brüsseldə fransız dilində (1905-1907 və 1927-1933 –cü illərdə) və üçüncü nəşri Standartlar institutu tərəfindən hazırlanmışdır. 1934-1954-cü illərdə isə UOT-un alman dilində 11 ciddən ibarət nəşri çap edilmişdir. Dördüncü nəşr ingilis dilində 1936-cı ildə çap edilmişdir.(4,s.68)

UOT-un sonrakı illərdə də qısa nəşrləri çap edilmişdir ki, bunlar kiçik fonda malik olan kitabxanalar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Həmin cədvəllər 1958, 1968-ci illərdə də çap edilmişdir.

60-cı illərin axırlarında UOT cədvəllərinin yeni nəşr növü, tam nəşrin orta həcminə malik olan nəşri çap edilmişdir. UOT cədvəllərinin orta nəşri Standartlar Komitəsi tərəfindən 1967-ci ildə iki cildə çap edilmişdir.

Rusiyada UOT sisteminin detallaşdırma dərəcəsinə görə müxtəlif cədvəl variantları nəşr edilmişdir. Təbiətşünaslıq və texniki elmlər üzrə UOT-un tam cədvəli 6 buraxılışda nəşr edilmişdir: birinci nəşr 1963-1966-cı il; ikinci nəşr 1969-1971-ci il; üçüncü nəşr 7 buraxılışdan ibarət 1974-cü il. UOT-un orta nəşri 1969-cu ildə, qısaldılmış nəşrinin birinci variantı 1962-ci ildə professor E.İ.Şamurin tərəfindən tərcümə və redaktə edilmiş, 2-ci nəşri isə 1978-ci ildə çap olunmuşdur (4, 69).

1979-1986-cı illərdə bir sıra əlavə və dəyişikliklərlə ayrı-ayrı buraxılışlardan ibarət UOT-un rus dilində nəşri çap edilmişdir. Universal Onluq Təsnifatın rus dilində son təkmilləşdirilmiş nəşri 2001-ci ildə nəşr edilmişdir. Burada şöbələr aşağıdakı ardıcılıq üzrə verilmişdir:

0. Ümumi şöbə
1. Fəlsəfə. Psixologiya.
2. Din. Teologiya. Ateizm.
3. İctimai elmlər. Hüquq. İdarəetmə
4. 1961-ci ildən boşdur. Əvvəllər bu şöbədə "Dilçilik" verilirdi. Həmin şöbə 8-ci şöbəyə keçirilmişdir. Ehtimal edilir ki, 4-cü şöbədə sahələrarası, müştərək elmlərin təsnifat qrupları veriləcəkdir.
5. Riyaziyyat. Təbiətşünaslıq elmləri.
6. Tətbiqi elmlər. Tibb. Texnika.
7. İncəsənət. Dekorativ-tətbiqi incəsənət. Fotoqrafiya. Musiqi. Oyunlar. İdman.
8. Dilçilik. Filologiya. Bədii ədəbiyyat. Ədəbiyyatşünaslıq.
9. Coğrafiya. Tərcümeyi hallar. Tarix .

UOT-da müxtəlif elm sahələrinə dair ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsi köməkçi cədvəllərə əsaslanır. Burada köməkçi cədvəllər təyinedicilər adlandırılır. Təyinedicilər iki yerə bölünür: analitik təyinedicilər, ümumi təyinedicilər.

Analitik təyinedicilər UOT-da defis (- .) və nöqtə, sıfır işarələri ilə (0...) göstərilir. Bu təyinedicilər əsasən 5-ci və 6-cı şöbələrdə verilir və konkret anlayışları ifadə edir (qurğu, alət, təmir və s.).

UOT-da verilən ümumi təyinedicilər iki qrupa bölünür.

1. Sənədlərin məlumat formasını ifadə edən təyinedicilər (dil, forma, yer və zaman təyinediciləri)
2. Sənədin məzmununu daha da geniş və konkret şəkildə açmağa imkan verən təyinedicilər (nöqtəyi-nəzər, şəxs və material təyinediciləri).

UOT universal onluq təsnifat olmasına baxmayaraq və eləcə də bütün avtomatlaşdırılmış sistemlərdə müvəffəqiyyətlə tətbiq edilməsinə baxmayaraq bir sıra nöqsanlara malikdir:

1. Yeni elm, texnika və mədəniyyətin müasir inkişafı onluq çərçivəsinə sığışmır.

2. Hər bir bölmə və yarım bölmə yalnız on yerə bölündüyünə görə yeni bilik sahələrini əks etdirmək üçün UOT-da ehtiyat rubrikalar yoxdur.

3. Ümumi bölgü olduqca mürəkkəbdir.

4. Elmlərin düzülüşündə məntiqi ardıcılıq pozulub. Şöbələr qeyri-bərabər yüklənir, xüsusən 5, 6, 7 şöbələr. Gələcəkdə 5 və 6-cı şöbədən bəzi elm sahələrinin 4-cü şöbəyə keçirilməsi nəzərdə tutulur (4, 70).

Lakin bütün bunlara baxmayaraq Universal Onluq Təsnifat müvəffəqiyyətlə tətbiq edilən təsnifat sistemi kimi qəbul edilir.

Rusiya kitabxanaşünasları XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq yeni kitabxana-bibliografiya təsnifatı yaratmaqla məşğul olmuş və 60-cı illərin sonunda bu işi başa çatdırmışlar.

Təsnifatın yaradıcıları Rusiya Dövlət Kitabxanası, M.Y.Saltkov-Şedrin adına Sankt- Peterburq Dövlət Kitabxanası, Rusiya Elmlər Akademiyası və Rusiya Dövlət Kitab Palatasının kollektivləri olmuşdur (10, 111).

Təsnifatda bütün bilik sahələri obyektiv aləmin tərkib hissələrinə uyğun olaraq üç sahəyə bölünmüşdür.

1. Cansız təbiət haqqında elmlər – dəqiq elmlər

2. Canlı orqanizmlər haqqında elmlər –biologiya elmləri

3. Cəmiyyət haqqında elmlər – ictimai elmlər

1960-cı illərdən etibarən Kitabxana-Bibliografiya Təsnifatı (KBT) nəşr edilməyə başlamış və onun müxtəlif variantları çap edilmişdir. KBT-nin əsasən 5 variantı hazırlanmışdır.

1.KBT. Tam variant (iri elmi kitabxanalar üçün – 25 buraxılış 30 kitabdan ibarət 1961-1968-ci illərdə çap edilmişdir)

2. KBT. Elmi kitabxanalar üçün qısaldılmış cədvəllər (5 buraxılış, 6 kitabdan ibarət 1969-1972- ci illərdə çap edilmişdir)

3. KBT. Vilayət kitabxanaları üçün (4 kitabdan ibarət, 1980-1983-cü illərdə çap edilmişdir)

4. KBT. Kütləvi kitabxanalar üçün 1 cildə (ilk nəşri 1977-ci ildə çap edilmişdir)

5. KBT. Uşaq və məktəb kitabxanaları üçün 1 cildə (ilk nəşri 1986-cı ildə çap edilmişdir) (10,s.111-112)

KBT-nin tam nəşrinin ümumi həcmi 500 çap vərəqindən ibarətdir. Təsnifatın hazırlanmasında 800-dən artıq alim (akademiklər, müxbir üzvləri, elmlər doktorları və namizədləri) məsləhətçi kimi iştirak etmişdir.

KBT-nin elmi kitabxanalar variantının əsas cədvəlləri 21 şöbədən ibarətdir. Elmlər təsnifatına uyğun olaraq bu şöbələr aşağıdakı kimi yerləşdirilmişdir:

A - Əvvəllər bu şöbə marksizm-leninizm adlandırılmışdır. Hazırda şöbənin

fəaliyyəti dayandırılmışdır.

Б - Təbiətşünaslıq elmləri

B - Fizika-riyaziyyat elmləri

Г - Kimya elmlər

Д - Yer haqqında elmlər

E - Biologiya elmləri

Ж/0 - Texnika. Texniki elmlər

П - Kənd və meşə təsərrüfatı

P - Səhiyyə. Tibb elmləri

C - Bütünlükdə ictimai elmlər

T - Tarix. Tarix elmləri

У - İqtisadiyyat. İqtisadi elmlər

Ф - Siyasət. Siyasi elmlər

X - Dövlət və hüquq. Hüquq elmləri

Ц - Hərbi elm. Hərbi iş

Ч- Mədəniyyət. Elm. Maarif

Ш - Filologiya elmləri. Bədii ədəbiyyat

Щ - İncəsənət. Sənətşünaslıq

Э - Din. Ateizm

Ю - Fəlsəfə elmləri. Psixologiya

Я- Universal məzmunlu ədəbiyyat (2, 75).

Təsnifatda böyük rus hərfləri ilə işarə edilmiş bütün şöbələr obyektiv aləmin tarixi inkişafı baxımından, yəni təbiət-cəmiyyət-təfəkkür silsiləsinə əsasən qurulmuşdur.

KBT-nin mühüm hissəsini köməkçi tipik bölgü cədvəlləri (təyinedicilər) təşkil edir. Tipik bölgü cədvəlləri əsas cədvəllərdən fərqli olaraq istənilən bilik sahəsinin ümumi cəhətlərini təsnifləşdirməyə imkan verir. Ümumi tipik bölgülər təsnifatın əsas cədvəlləri vasitəsilə təsnifləşdirilən ədəbiyyatın müəyyən tiplər üzrə qruplaşdırılmasını təmin edir. Bu bölgülər formal və mövzu bölgülərindən ibarətdir. Tematik bölgülərdə elmsünaslıq məsələləri (məsələn, elmin metodologiyası, tarixi, təşkili və s.), formal bölgülərdə isə sənədin forma və istiqaməti (məsələn, müxtəlif biblioqrafik və soruq materialları, nəşr növləri və s.) verilir. Ümumi tipik bölgü cədvəllərinin şöbələri kiçik rus hərfləri ilə, sonrakı bölgüləri isə əlifba-rəqəm işarələri ilə göstərilir.

KBT-də ərazi tipik bölgülər də işlənmişdir. Bu bölgü əsasında sənədləri məhəlli, ərazi əlamətlərinə görə təsnifləşdirmək olar. Cədvəldə ərazi tipik bölgüləri iki variantda işlənmişdir: təbiətşünaslıq elmləri üçün - fiziki coğrafi rayonlara görə; ictimai elmlər üçün – siyasi inzibati bölgülərə görə. Hər iki bölgüdə indekslər mötərizə içərisində rəqəmlərlə (...) işarə edilir.

Təsnifatda xüsusi tipik bölgü cədvəlləri də vardır. KBT-nin sahəvi buraxılışlarında bu cədvəllərin miqdarı 150-yə qədərdir. Xüsusi tipik bölgü cədvəlləri əlaqədar şöbədə rubrikalardan sonra verilir.

KBT-nin tam nəşrinin əlifba-predmet göstəricisi də verilmişdir. Bu göstəricidə 20 minə yaxın rubrika vardır.

Sonralar KBT-nin nəşrləri bir qədər inkişaf etdirilərək kütləvi kitabxanalar, uşaq və məktəb kitabxanaları üçün nəşrləri yaranır. Bu variantlarda ixtisarlara aparılaraq bütün elm sahələri 9 şöbə daxilində qruplaşdırılmışdır. Şöbələr ərəb rəqəmləri ilə işarə edilmişdir:

1. Ümumelmi və fənnlərarası biliklər. Əvvəllər bu şöbə marksizmleninizmə adlandırılırdı

2. Təbiətşünaslıq elmləri

3. Texnika. Texniki elmlər

4. Kənd və meşə təsərrüfatı

5. Səhiyyə. Tibb elmləri

6/8. İctimai və humanitar elmlər

9. Biblioqrafik vəsaitlər. Məlumat nəşrləri (10, 114-115).

Hazırda 1993-1995-ci illərdə ideoloji və siyasi aləmdə baş verən sosial dəyişiklikləri özündə əks etdirən KBT-nin yeni nəşrləri hazırlanır.

1998-ci ilin oktyabrında KBT-nin nəşrinin 30 illiyinə həsr edilmiş Beynəlxalq konfransda dünya standartlarına cavab verə bilən KBT-nin nəşrlərinin yeni variantlarının hazırlanması məsələsi irəli sürülmüşdür. Əvvəlcə KBT-nin tam nəşrinin hazırlanması fikri əsas götürülmüşdür. Bu variant məlum olduğu kimi 1960-1968-ci illərdə 30 kitabdan ibarət çap edilmişdir. Belə bir həcmdə olan nəşrin çapı baha başa gəldiyindən qərara alınmışdır ki, elmi kitabxanalar üçün olan variantının (1970-1972-ci illər, 6 kitabdan ibarət) təkrar çapı hazırlansın və burada tibb və kənd təsərrüfatı şöbələrinin detallaşmasına xüsusi diqqət yetirilsin.

Bunun nəticəsi olaraq Rusiyada elmi-tədqiqat mərkəzi KBT cədvəllərinin yeniləşməsinə ictimai elmlər şöbəsindən başlamışdır. 2000-ci ildən başlayaraq müəlliflər kollektivi arasında iş birliyi yaradılmışdır.

Elmi kitabxanalar üçün ixtisar edilmiş variantın nəşrinin 8 ciddən ibarət çap edilməsi qərara alınmışdır. Ayrı-ayrı buraxılışlar üçün materialların aşağıdakı qayda üzrə yerləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

A,Я 1,9 Ümumelmi və fənnlərarası biliklər. Universal məzmunlu ədəbiyyat.

Bu buraxılışda həmçinin giriş, tipik bölgülər cədvəli veriləcək.

B/E 2 Təbiət elmləri.

Ж/O 3 Texnika. Texniki elmlər.

П/P 4/5 Kənd və meşə təsərrüfatı. Kənd və meşə təsərrüfatı elmləri. Səhiyyə. Tibb elmləri.

C/T 60/63 İctimai elmlər ümumilikdə. Sosial fəlsəfə. Sosiologiya. Statistika. Demografiya. Tarix. Tarix elmləri.

У/Ц 60/68 İqtisadiyyat. İqtisadi elmlər. Siyasət. Siyasi elm. Hüquq. Hüquq elmləri. Hərbi iş. Hərbi elm.

Ч/Ю 70/88 Mədəniyyət, elm, maarif. Filologiya elmləri. Bədii ədəbiyyat. İncəsənət. İncəsənətşünaslıq. Din. Mistika. Azad düşüncə. Fəlsəfə. Psixologiya. (3,s.32)

8-ci cilddə bütün cildlərə aid toplu əlifba-predmet göstəricisi veriləcəkdir. Digər cildlərin hər birində də əlifba-predmet göstəricisinin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Buraxılışlar hazırlandıqca çap edilir. Hər bir buraxılış çap edilib istifadəyə verildikcə ona dair əlavə və dəyişikliklər də çap ediləcəkdir.

XXI əsrdə yaşadığımızı nəzərə alaraq modernləşmə prosesini dayandıрмаq olmaz. Biz həmişə yeni problemlərlə üzləşirik, ona görə də bütün bu problemlər təsnifat cədvəllərində öz əksini tapmalıdır.

Təsnifat cədvəlinin bu variantı bütün kitabxanalar üçün (universal, elmi, milli, kütləvi kitabxanalar və s.) nəzərdə tutulmuşdur. 2001-ci ildən başlayaraq KBT-nin buraxılışlarla nəşrləri çap edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, adları qeyd edilən təsnifat sistemlərindən UOT və KBT respublikamızın kitabxanalarında geniş tətbiq edilmişdir. Universal Onluq Təsnifat Azərbaycanda ötən əsrin 20-ci illərindən başlayaraq elmi, xüsusi və kütləvi kitabxanalarında tətbiq edilməyə başlamışdır. 1950-ci illərin sonuna qədər demək olar ki, respublikanın bütün tədris, elmi və xüsusi kitabxanalarında sənədlərin sistemləşdirilməsi və kataloqlaşdırılması Universal Onluq Təsnifat üzrə aparılmışdır. Lakin 1960-cı illərdən etibarən Rusiyada yeni təsnifatın yaradılması ilə əlaqədar olaraq Universal Onluq Təsnifatın elmi və xüsusilə də kütləvi kitabxanalarda tətbiqini məhdudlaşdırmışdır. Çünki, bu təsnifat cədvəlləri bütün kitabxanalarda məcburi olaraq tətbiq edilirdi. Lakin elmi-texniki tərəqqinin durmadan inkişafı, informasiya tələbatçılarının mürəkkəb və çoxsahəli sorğularının tam ödənilməsi məqsədilə keçmiş SSRİ Nazirlər Soveti 11 may 1962-ci il tarixində “Ölkədə elmi-texniki məlumatın yaxşılaşdırılması haqqında” qərar qəbul etmişdir. Qərara müvafiq olaraq UOT ölkədə təbiətşünaslıq və texniki ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsində texniki, tibb, kənd təsərrüfatı kitabxanaları və elmi-texniki informasiya orqanları üçün vahid təsnifat sistemi kimi qəbul edilmişdir (10, 115). 1962-ci il qərarına müvafiq olaraq Respublikanın bir

sıra kitabxanalarında Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının, Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının, Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin, Bakı Dövlət Universitetinin, Respublika Tibb kitabxanasında təbiətsünaslıq və texniki ədəbiyyatın sistemləşdirilməsi UOT üzrə aparılır. İctimai və humanitar elmlərə dair ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsində isə KBT tətbiq edilir.

Respublikanın digər elmi və xüsusi kitabxanalarında (məsələn, M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında) 1960-cı illərdən, kütləvi kitabxanalarda isə 1980-ci illərdən Kitabxana Bibliografiya təsnifatı tətbiq edilir.

Beləliklə, bütün bu deyilənlərdən məlum olur ki, müasir dövrdə kitabxanalarımızda tətbiq edilən təsnifat cədvəlləri içərisində Universal Onluq Təsnifat və Kitabxana Bibliografiya Təsnifatı xüsusi yer tutur. Bu təsnifat cədvəlləri yarandığı dövrdən müntəzəm olaraq təkmilləşir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013 illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // Respublika. – 2008. – 7 oktyabr.
2. Библиотечно-библиографическая классификация :Таблицы для научных библиотек: Вып.1: Введение.- М.,1968.- 300 с.
3. Библиотечно-библиографическая классификация :Средние таблицы: Практическое пособие / Рос. Гос. б-ка, Б-ка Рос.акад. наук.- Вып.1. С/Т Социальные науки в целом. (Обществознание). История и исторические науки.- М.: Изд-во Либерия, 2001.- 320 с.
4. Əliyev A. Universal Onluq Təsnifat (UOT) : Yaranması, quruluşu və təşkili prinsipləri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-1998.- №1.- S.65-74.
5. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş: 3 his-də: h.1-2. Kitabxanaşünaslığın nəzəri əsasları. Kitabxana işi haqqında təlim.- B.: BDU nəşr-tı, 2001,-398 s.
6. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş:3 his-də: h.3. Kitabxana işi haqqında təlim.- B.: BDU nəşr-tı, 2003.-312 s.
7. Xələfov A. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşmasında kitabxanaların vəzifələri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-2005.-№2.- S. 5-17.
- 8.Xələfov A. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası 90 il elm və təhsilin xidmətində / Red. K.Asian; M.Məmmədov; Rəyçi S.İbrahimova.-B.: BDU nəşr-tı, 2009.- 210 s.
9. Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu // Azərbaycan.- 1999.- 14 mart.
10. Kitabxanaşünaslıq :(Kitabxana kataloqları): Dərs vəsaitləri / A.Xələfovun red. İl.- B.: BDU nəşr-tı, 1996.- 210 s.
11. Mehdiyev C.M. Elmi-texniki məlumatın təşkili və axtarışı sistemləri /C.M. Mehdiyev, Ə.M. Rüstəmov.- B.: Maarif, 1976.- 258 s.
- 12.Mustafayeva, S.M. Normativ-texniki sənədlərin təsviri və təsnifləşdirilməsi: Dərs vəsaiti / Elmi red. Ə.M.Rüstəmov; Red. T.F.Quliyev.- B.: BDU nəşr-tı, 2001.- 214 s.

13. Mustafayeva S.M. Respublika kitabxanalarında KBT-nin müasir vəziyyəti və təkmilləşdirilməsi məsələləri // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.- 1997.- № 1.- S.130-134.
14. Mustafayeva S.M. Kitabxana biblioqrafiya təsnifatı: yeniliklər və dəyişikliklər // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.-2009.-№2.- S.82-93.
15. Универсальная десятичная классификация : Сокращенные таблицы.- М.: Книжная палата, 1962.- 450с.

С.МУСТАФАЕВА

СОВРЕМЕННЫЕ КЛАССИФИКАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются возникновение и развитие современных классификационных систем. Широко характеризуются классификация М.Ди, Универсальная Десятичная Классификация и Библиотечно-библиографическая классификация. А также говорится об их применении в библиотеках республики.

S.MUSTAFAYEVA

MODERN CLASSIFICATION SYSTEMS AND APPLICATIONS

SUMMARY

The paper highlights the emergence and development of modern classification systems. Widely characterized classification M.Di, Universal Decimal Classification and bibliographic classification. And also describes their use in the libraries of the country.

AZƏRBAYCAN BİBLİOQRAFİYASININ İNKİŞAFINDA YENİ MƏRHƏLƏ

Açar sözlər: *köməkçi göstəricilər, qeydlər, mövzu göstəricisi, şəxsi adlar göstəricisi, coğrafi adlar göstəricisi.*

Klövəvi slova: *bsmomoqatəlğnie ukazateli, zametki, tematıçeskiy ukazatelğ, ukazatelğ imen, ukazatelğ qeoqrafiçeskix nazvaniy.*

Key words: *auxiliary indexes, index of palace names*

Azərbaycan Respublikasında kitabxana-bibliografiya fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, elmi-mədəni sərvətlərdən hərtərəfli istifadə imkanlarının genişləndirilməsi, cəmiyyətin informasiya təminatının artırılması, o cümlədən respublika kitabxanalarının dünya informasiya məkanına daxil olmasının təmin edilməsi məqsədilə respublikamızın prezidenti İlham Əliyev cənabları 6 oktyabr 2008-ci il tarixdə "Azərbaycan Respublikasında kitabxana - informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramının qəbul edilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır. Dövlət Proqramının əsas məqsədi ölkədə tarixi – mədəni, ədəbi-bədii, elmi fəlsəfi sərvətlərin toplanmasının, mühafizəsini və onlardan istifadə imkanlarının artırılmasını təmin etməkdir. Müasir kitabxana-informasiya infrastukturunun yaradılması, istifadəçilərə göstərilən kitabxana-bibliografiya xidmətinin dünya standartlarına çatdırılması da müvafiq sahədə qarşıda duran vəzifələrdəndir. Xalqımızın mənəvi mədəniyyətinin inkişaf qanunları ilə uzlaşan kitabxana-bibliografiya ehtiyatlarının formalaşması, onlardan səmərəli istifadənin təşkili bu vəzifələrlə sıx əlaqədardır.

Qlobal informasiya cəmiyyətinin yarandığı müasir dövrdə elmi biliklərin cəmiyyətin bütün fəaliyyət sahələrinə çatdırılmasında bibliografik resursların, bu resurslardan səmərəli istifadənin təşkilinin böyük əhəmiyyəti vardır.

Azərbaycanın bibliografik ehtiyat sistemi zəngin tarixə və mürəkkəb quruluşa malikdir. Bu sosial institutun sənəd kommunikasiyaları sistemində əsas vəzifəsi ilkin sənədlərdən istifadənin təşkili, fəallaşdırılması və nəticə etibarilə cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsinə təsir göstərməkdir. Bu sistemə kitabxanaların soraq-bibliografiya aparatı, fundamental bibliografik göstəricilər, qeyri-müstəqil nəşr formalı bibliografik mənbələr, ikinci dərəcəli informasiya

daşıyıcıları, elektron biblioqrafik mənbələr, biblioqrafik vəsaitlər və s. daxildir.

Müstəqil dövlət quruculuğu şəraitində azərbaycançılıq ideyasının mühüm, aparıcı ideya olduğunu diqqət mərkəzində saxlayan kitabxanalar ölkəşünaslıq üzrə biblioqrafik resursun yaradılmasına, ondan səmərəli istifadənin təşkilinə xüsusi diqqət yetirirlər. Azərbaycanda biblioqrafik ehtiyatın formalaşması və istifadəsinin təşkilində M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli kitabxanasının, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının, xüsusi elmi kitabxanaların, ali məktəb kitabxanalarının, müxtəlif elm sahələrində çalışan alim və mütəxəssislərin və başqalarının böyük rolu vardır.

Sənədləşdirilmiş biblioqrafik informasiyanın cəmiyyətdə başlıca mövcudluq forması, onun yayılmasında və istifadəsində əsas vasitə biblioqrafik vəsaitdir.(4. S.22.) Biblioqrafik vəsaitlər formalarına, tiplərinə, janrlarına görə fərqləndirilir. Həmçinin müxtəlif nəşrlərə verilən göstəricilər və biblioqrafik vəsaitlərə verilən köməkçi göstəricilər də biblioqrafik materialların xüsusi tiplərinə aiddir.

Ayrı-ayrı nəşrlərə verilən göstəricilər məlum nəşrin elmi-məlumat aparatının mühüm tərkib hissəsidir. Onlardan bəziləri (sərlövhlərin əlifba göstəricisi, xronoloji göstəricilər) nəşrin tərkibini açır və həmin nəşrdə verilmiş ayrı-ayrı sənədlərin (əsərlərin) axtarışını asanlaşdırır, bir başqası (predmet, adlar, coğrafi və s.) nəşrdə toplanmış sənədlərin məzmununu açır. Nəşrlərə verilən göstəricilər onlarda verilən sənəd kütləsi əsasında tərtib olunan biblioqrafik axtarış aparatıdır. Sənəd kütləsi dedikdə isə müəyyən nəşrdə (kitabda, məcmuədə, əsərlər külliyyatında və b.) verilən sənədlərin tərkibi və onların informasiya məzmununu nəzərdə tutulur. Beləliklə, nəşrin məzmununu açan göstəricilərdə biblioqrafiyalaşdırmanın obyektini kimi əsərin özü deyil, onun məntiqi cəhətdən tamamlanmış hissəsi-məndən fraqmentlər, ayrı-ayrı müddəalar, fikirlər, mülahizələr götürülür. (4. S.24.) Məhz ona görə də nəşrlərdə verilən göstəricilər həmin nəşrlərdə toplanmış sənədlərin məzmunlarına görə əvəzi olmayan biblioqrafik istiqamətləndirmə vasitəsidir.

Köməkçi göstəricilər xarakter etibarilə nəşrlərdə verilən göstəricilərə bənzəyir, lakin onlar biblioqrafik informasiya mənbələri üçün tərtib olunurlar. Belə köməkçi göstəricilər tələbatçıların biblioqrafik vəsaitlərdə əks olunmuş sənədlər üzrə istiqamətlənmələrini təmin edir və biblioqrafik axtarışı asanlaşdırır.

Ümumiyyətlə, biblioqrafik vəsaitin məqsədində, oxucu istiqamətindən və əsas məndə materialların qruplaşdırılması prinsipindən asılı olaraq köməkçi göstəriciləri növlərə ayırmaq,

təsnifləşdirmək olar. Dövlət standartında köməkçi göstəricilərin daha çox yayılmış 13 növü müəyyən olunmuşdur. (5. S.38) Bunlar aşağıdakılardır:

Müəlliflərin köməkçi göstəricisi, adlar göstəricisi, coğrafi göstərici, nömrələrin göstəricisi, predmet göstəricisi, permutatsion göstərici, sisitemli göstərici, mövzu göstəricisi, sərlovhələrin göstəricisi, kollektivlərin göstəricisi, nəşr yerinin göstəricisi, xronoloji göstəricisi, dillər göstəricisi.

Köməkçi göstəricilərin tərtibi prinsipindən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, onlara elmilik, operativlik və sadəlik kimi prinsiplərə xas olmalıdır. Yəni köməkçi göstəricilərin tərtibi səviyyəsi müasir tələblərə cavab verməli, axtarışa kömək edən bir vasitə kimi onlarda operativlik keyfiyyəti üstünlük təşkil etməlidir.

Oxucuların hər hansı bir vəsait üzrə düzgün istiqamətlənmə və ondan lazımi səviyyədə faydalana bilməsi üçün həmin vəsaitlərə verilən köməkçi göstəricilərin quruluşu sadə, dili anlaşılıqlı olmalıdır.

Yalnız bu prinsiplərə riayət edildikdə köməkçi göstəricilər daha müvəffəqiyyətlə istifadə oluna bilər və məlumat istifadəçilərinin yaxın köməkçisinə çevrilərlər.

İnformasiya istifadəçilərinin biblioqrafik təminatında ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin fəaliyyətini əks etdirən «Müstəqilliyimiz əbədidir» çoxcildliyinə həsr olunmuş köməkçi aparatın nəşri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu vəsaitin birinci buraxılışı I-IX cildləri, II buraxılış isə X - XXVIII cildləri əhatə edir. Birinci buraxılış 2008-ci ildə, ikinci buraxılış isə 2010-cu ildə çap edilmişdir. (2; 3)

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən hazırlanan bu vəsait ümummilli lider Heydər Əliyev irsini araşdıran oxucuların və mütəxəssislərin «Müstəqilliyimiz əbədidir» çoxcildliyindən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə tərtib olunmuşdur. Biblioqrafik göstəricikçilər, mütəxəssislər və tədqiqatçılar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd edək ki, ümummilli lider, ulu öndər Heydər Əliyevin fəaliyyətini əks etdirən «Müstəqilliyimiz əbədidir» çoxcildliyi 1997-ci ildən nəşr olunmağa başlamışdır. Hazırda 38 cildli çap olunmuş bu külliyyat H.Əliyev irsinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çoxcildliyə tərtib olunmuş köməkçi göstəricilərin (2008) ön sözündə qeyd edilmişdir ki, respublika ictimaiyyətinin, müəllimlərin, dövlət quluqçularının və tədqiqat apararı bütün aparıcı mütəxəssislərin kitaba olan böyük marağı və tələbatı nəzərə alınaraq Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşəbbüsü ilə M.F.Axundov adına Milli Kitabxana tərəfindən çoxcildliyin köməkçi göstəricisi (qeydlər, mövzu, şəxsi və coğrafi adlar göstəricisi) tərtib edilmişdir.

Layihənin rəhbəri Mədəniyyət və Turizm naziri Əbülfəz Qarayev, elmi məsləhətçi S.Məmmədəliyevi, ixtisas redaktoru və buraxılışa məsul K.Tahirov, redaktorları G.Səfərəliyeva və S.Mütəllibovadır.

Vəsaitin «Qeydlər» bölməsində çoxcildlikdə adları çəkilən bir sıra dövlət və ictimai xadimlər, müxtəlif təşkilat və şirkət başçıları, mühüm neft müqavilələri, assosiasiyalar və s. haqqında ətraflı məlumat verilmiş, eyni zamanda adları çəkilən şəxslərin tutduqları vəzifələr çoxcildliyin çap olunduğu dövrə uyğun olaraq göstərilmişdir. Məsələn, Arif Məlikov, Arif Cahangir oğlu Məlikov – Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı, incəsənət xadimi (1965), xalq artisti (1978). «Məhəbbət əfsanəsi» baleti ona şöhrət qazandırmışdır. C. 1-138, 331, 381; C.3 - 158-162; C.6-347; C.7-164.

Yaxud, Azərbaycan Tarix Muzeyi – 1920-ci ildə Bakıda yaradılmışdır. 8 şöbəsi, 2 laboratoriyası, 11 fondu, elmi arxivi və kitabxanası var. Muzeyin ekspozisiyası 35 zalda yerləşdirilmişdir. Burada Azərbaycanın mədəni, tarixi və maddi mədəniyyət abidələri toplanılır və qorunub saxlanılır. C.3-141; C.6-15 və s.

Vəsaitdə cildlər qara şriftlə göstərilmiş (C.1; C.2; C.3 və s.), daha sonra səhifə qeyd edilmişdir ki, bu da müvafiq axtarışı asanlaşdırır.

Çoxcildlik tərtib olunmuş köməkçi göstəricilərin I buraxılışında “Mövzu göstəricisi” müxtəlif mövzular üzrə, “Coğrafi adlar göstəricisi” ayrı-ayrı şəhərlər, ölkə, liman, çay, dəniz və s. haqqında ulu öndərin fikirlərini müəyyənləşdirməyə, “Şəxsi adlar göstəricisi” isə müvafiq şəxslərlə əlaqədar axtarış aparmaya imkan verir. “Qeydlərdə verilmiş bəzi məlumatlar digər köməkçi göstəricilərdə təkrarlanması da, bu yalnız vəsaitin istifadə səmərəliliyini, axtarışın operativliyini təmin etmiş olur.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin irsinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən bu vəsait, eyni zamanda respublikamızda nəşrlərə tərtib edilmiş ilk bibliografik məlumat mənbəyi kimi də diqqətəlayiqdir.

Çoxcildliyə tərtib olunmuş köməkçi göstəricilərindən biri, qeyd etdiyimiz kimi, «Mövzu göstəricisi»dir. Sənədin məzmununu açan belə köməkçi göstəricilərin tərtibi çox mürəkkəbdir. Bu zaman, bilavasitə, əsərlərin məzmununa müraciət etmək lazım gəlir. Mövzu göstəricilərinin tərtibində bir sıra metodiki qaydalara riayət etmək zəruri tələblərdəndir. Belə ki, iri rubrikalar daxilində daha xüsusi yarımrubrikalar ayrılır, məzmunca qohum və ya yaxın anlayışlar isnadlarla əlaqələndirilir.

«Müstəqilliyimiz əbədidir» çoxcildliyinin I–IX cildlərinə tərtib olunmuş mövzu göstəricisində külliyyatın müxtəlif (I–IX cildlər) cildlərində gedən eyni mövzular bir rubrika altında əlifba ardıcılığı ilə əks olunmuşdur.

Gördüyümüz kimi, “Mövzu göstəricisi” ulu öndərimizin müxtəlif mövzulara dair fikirlərini dəqiqləşdirməyə bu səpgidə axtarış aparmağa yaxından köməklik göstərir. Məhz belə köməkçi aparat hər bir tədqiqatçı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ulu öndərimizin ayrı-ayrı ölkələr, şəhərlər, müxtəlif coğrafi obyektlər haqqında fikirlərinin öyrənilməsində «Coğrafi adlar göstəricisi» mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəşünaslıq və diyarşünaslıq baxımından da əvəzsiz mənbə olan coğrafi adlar göstəricisində, qeyd etdiyimiz kimi, şəhər, ölkə, liman, çay, dəniz və s. coğrafi adlar əlifba ardıcılığı ilə verilmiş, bütün cildlərdə olan bu məfhumlar bir kitabda toplanmış, ayrı-ayrı cildlərdə gedən materiallara istinadlar verilmişdir.

X-XXIII cildlərə verilmiş köməkçi göstəricilər I-IX cildlərə verilən köməkçi göstəricilərdən fərqlidir. Belə ki, X-XXIII cildlərə yalnız qeydlər, şəxsi və coğrafi adlar göstəricisi tərtib olunmuşdur. «Mövzu göstəricisi» verilməmişdir. Burada «Qeydlər» bölməsi daha zəngindir. Qeyd edək ki, 509 səhifəlik bu vəsaitin 302 – səhifəsi məhz bu bölməni əhatə edir. Çoxcildlikdən istifadə edənləri məlumatlandırmaq məqsədilə «Qeydlər» bölməsində coğrafi və şəxsi adlar göstəricilərindən gedən bir çox məlumatların izahlı açılışı verilmişdir. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, köməkçi göstəricinin bu bölməsində adları verilən şəxslərin vəzifələri çoxcildliyini çap olunduğu dövrə uyğun göstərilmişdir. Məsələn :

«Qeydlər» bölməsində bütün ifadələr sırf əlifba prinsipi əsasında düzülmüş və təkrarçılığın olmaması üçün bir sıra ifadələrdən digərlərinə isnadlar verilmişdir. Məsələn:

Oktyabr inqilabı – bax: Böyük Oktyabr sosialist inqilabı

Yaxud «Ümid körpüsü» - bax: Həsət körpüsü.

«Ortaq dövlət» prinsipi – bax: «Ümumi dövlət».

Bunlardan birinin açılışına baxaq:

Ümumi dövlət – ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin (ABŞ, Fransa, Rusiya) Azərbaycana etdiyi təkli; yəni Azərbaycan ərazisində yeni bir erməni dövlətinin yaradılması, Beynəlxalq hüquqda isə «Ümumi dövlət» adında anlayış yoxdur. Azərbaycan Dağlıq Qarabağda öz daxilində yüksək özünü idarəetmə statusu verə bilər. C.20-27, 40, 79, 87, 254, 445, 446; C.21 – 273, 290, 293, 301, 302, 371, 381, 397; C.22-292; C. 23-115, 231, 273-289; C. 24-8.

Qeyd etdiyimiz kimi, «Qeydlər» bölməsində şəxs adlarından başqa, bir çox coğrafi adlar, təşkilatlar, birliklər, sazişlər və s. haqqında ulu öndərin fikirlərinin əks olunduğu cildləri göstərən rubrikalar da verilmişdir. Məsələn,

«Turan» informasiya agentliyi – 1990-cı ildə yaradılmışdır. Agentlik tərəfindən KİV-lər, digər hüquqi və fiziki şəxslər üçün

informasiyaların toplanması və yayılması həyata keçirilir. C.23-102; 103, 296; C. 24-188; C. 27-213.

Ümumiyyətlə, I – IX cildləri əhatə edən buraxılışda 478 məfhumun, X – XVIII cildləri əhatə edən buraxılışda isə 1515 məfhumun izahlı açılışı verilmişdir. Bu faktlar göstərir ki, tərtibçilər necə böyük axtarış apararaq 28 cilddə verilmiş bu məfhumların məzmununu açmış və onlar haqqında ulu öndərimizin fikirlərinin əks olunduğu cildləri və səhifələri göstərə bilmişlər.

X-XVIII cildlərə verilmiş digər köməkçi göstərici «Şəxsi adlar göstəricisi» və «Coğrafi adlar göstəricisi»dir. birincidə bütün şəxs adları soy adların əlifbası üzrə düzülmüş, qarşısında isə müvafiq cild və səhifələr göstərilmişdir.

Hacıbəyov Soltan C. 12-357

Hacılı Təranə C. 13-76

Hacinski Həsən C. 12-83, 84;

«Coğrafi adlar göstəricisi»ndə isə X-XVIII cildlərdə adları çəkilmiş, haqqında bəhs olunmuş coğrafi adlar əlifba üzrə verilmiş və onların da qarşısında cild və səhifələr göstərilmişdir.

Şahbuz rayonu C. 22-183;

Şahdağı C. 23-253;

Şahtaxtı C.27-58;

Şaltax (kənd) C. 15-322; və s.

Göründüyü kimi, belə zəngin əhatəli köməkçi göstəricilər tədqiqatçıların, mütəxəssislərin, kitabxanaçıların və digər istifadəçilərin sorğularının ödənilməsində, oxuculara biblioqrafik xidmətdə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində, onun müvafiq məsələlərə dair fikirlərinin araşdırılmasında çoxcildliyə tərtib olunmuş köməkçi göstəricilərin respublikamızda nəşrlərə verilmiş ilk köməkçi göstəricilərdən biri olduğunu nəzərə alsaq onun əhəmiyyəti daha aydın görünür.

Köməkçi göstəricilər həm müəyyən şəxs, həm mövzu, həm də coğrafi adlara görə axtarış aparmağa imkan verir. Azərbaycançılıq ideyasının mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi müasir dövrdə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin irsində Azərbaycanşünaslığa dair məsələlərin necə böyük yer tutduğu da bu köməkçi göstəricilər vasitəsilə operativ müəyyənləşdirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında kitabxana – informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illər illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.- 2008.- №2.- S.7-29.
2. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. Çoxcildliyin I – IX cildlərinin köməkçi göstəricisi: (qeydlər, mövzu şəxsi və coğrafi adlar göstəriciləri) / M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. – B., 2008.
3. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. Çoxcildliyin X – XXVIII cildlərinin köməkçi göstəricisi: (qeydlər, şəxsi və coğrafi adlar göstəriciləri) / M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. – B., 2010.-509s.
- 4.Əliyev z. Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti.- B., 2001.-143s.
5. İsmayılov N., Vəzirova R. Biblioqrafik tərtibatın metodikası. – B.: Mütərcim, 2004.- 51s.

Г.ГАДЖИЕВА

НОВЫЙ ЭТАП В РАЗВИТИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ БИБЛИОГРАФИИ

РЕЗЮМЕ

Азербайджанская национальная библиотека им. М.Ф.Ахундова издает вспомогательные указатели многотомному изданию общенационального лидера Г. Алиева (Наша независимость вечна). Изданные в 2008 и 2010 годах два выпуска охватывают 28 томов многотомника. В статье раскрыты значение и поисковые возможности этих вспомогательных указателей, которые состоят из заметок, тематического указателя, персонального и указателя географических названий.

G. HACIYEVA

NEW STAGE IN AZERBAIJAN BIBLIOGRAPHY

SUMMARY

Azerbaijan National Library. MFAkhundov publishes auxiliary indexes multivolume edition of the national leader Heydar Aliyev (Our independence is eternal). Published in 2008 and 2010, two volumes cover 28 volumes of multi-volume. The article reveals the importance and search capabilities of the auxiliary pointers, Katori consist of notes, subject index, personal and geographical names ukazatnlya.

KİTABXANAÇI-BİBLİOQRAF KADR HAZIRLIĞINDA TƏDRİS PLANLARININ ROLU VƏ ƏHƏMIYYƏTİ

Açar sözlər: *Tədris Planları, Kitabxanaçı kadrlar, Bolonya sistemi, Kitaxanaçılıq peşəsi, təcrübə, tədris metodları.*

Ключевые слова: *Учебные планы, Библиотечные кадры, Болонский систем, Библиотечная профессия, Практика, Учебные методы*

Keyword: *Curriculum, Library Staff, the Bologna system, library profession, practice, training methods*

Qloballaşan informasiya dövründə cəmiyyət üçün ixtisaslı kadr hazırlamaq günün vacib tələblərindən biridir. Hazırda dünya təhsil təcrübəsinə əsaslanmaqla hazırlanan kitabxanaçı kadrlar kitabxana və informasiya işinin spesifik xüsusiyyətlərini özündə birləşdirməlidir. Dünyanın müxtəlif ölkələrinin ali məktəblərində hazırlanan kitabxanaçı kadrlar kəmiyyət və keyfiyyət etibarilə bir-birindən köklü surətdə fərqlənsə də, bu kadrları birləşdirən bir əsas xüsusiyyət vardır. Bu da bu kadrlara tədris olunan ixtisas fənn blokunun yaxınlığıdır. Təbii ki, bu kadrların hazırlanmasında istifadə olunan tədris planları bir-birindən fərqlənir. Lakin bütün tədris planlarının bir əsas qayəsi vardır: o da yüksəkixtisaslı peşəkar kadr hazırlamaqdır.

Azərbaycan Respublikasında kitabxanaçılıq təhsili ali kitabxanaçı kurslarında, orta ixtisas təhsilli məktəblərdə yaranıb formalaşsa da, yüksəkixtisaslı kitabxanaçı kadr hazırlığı ali təhsil müəssisəsi olan BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin üzərinə düşür. Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin formalaşmasında xüsusi xidmətləri olan professor Abuzər Xələfovun dediyi kimi, “yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanması tədris prosesinin planauyğun, ardıcıl və məqsədyönlü təşkilindən ibarətdir. Bu iş isə bilavasitə kadr hazırlığının strategiyası hesab edilən tədris planlarının dövrün tələblərinə, elmi tərəqqinin səviyyəsinə, elmi proqnozlar əsasında bu və ya digər elmi inkişaf perspektivlərinə, ixtisasın, sənətin gələcəyinə əsaslanaraq tərtib edilmişdir”.

Bu fikri bir qədər də inışaf etdirərək əlavə etmək istərdik ki, kitabxanaçılıq təhsili üzrə tədris planları və proqramları eyni zamanda müasir dövrdə dünya informasiya məkanında getdikcə mürəkkəbləşən kitabxana-informasiya proseslərini nəzərə alan, müasir texnologiya zəminində həyata keçirilən kitabxana proseslərini, kitabxana xidmətindəki demokratik

prinsipləri, cəmiyyətdə kitabxana işinin idarə olunmasının elmi, iqtisadi, sosioloji, hüquqi və s. məsələlərini əks etdirən sənədlər olmalıdır. Kitabxanaçılıq təhsili üzrə tədris planları və proqramları gündəlik kitabxana təcrübəsi ilə ayaqlaşan, gələcək mütəxəssislərə öz ixtisası üzrə informasiya əsrinə uyğun peşə biliklərini aşılamaq üçün geniş imkanlar açan vasitə olmalıdır. Bütün bunlar tədris planları və proqramlarının tərtibi prosesinə geniş oxucu kütlələrinə, informasiya istehlakçılara kitabxana xidməti işində zəngin təcrübəyə və mütərəqqi ənənələrə malik olan metodik mərkəzlərin cəlb olunmasını tələb edir.

Bakı Dövlət Universitetinin rektoru, akademik Abel Məhərrəmovun sözlərinə istinadən desək, “inkışafımıza görə Qərbə borclu olsaq da, təhsilimizdə baş verən uğurlara görə SSRİ-yə borcluyuq”. Möhtərəm rektorun bu fikri tamamilə yerinə düşür. Çünki Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsili ali təhsil zirvəsinə, məlum olduğu kimi, 1947-ci ildə çatmışdır. Hələ Filologiya fakültəsinin nəzdində kiçik bir şöbə olarkən burada ixtisaslı kadr hazırlamaq üçün tədris planının yaranma zərurəti meydana çıxdı.

Professor A.Xələfov qeyd edirdi ki, müasir şəraitdə kitabxanaçı kadr hazırlığı iki mühüm prinsip əsasında aparılmalıdır:

Professional bilik və bacarıqların vahid formalaşmasını nəzərdə tutan kitabxanaçılıq sənətinin bütövlüyü;

Kitabxanaçılıq sənətinin differensiasiyası: bunun da əsasında kitabxanaçıların ixtisaslaşması durmalıdır.

Kitabxanaçılıq fakültəsi mövcud olduğu vaxtdan (hələ şöbə olarkən) Sovet kitabxanaçılıq təhsilinə əsaslanmışdır və SSRİ Təhsil Nazirliyi tərəfindən hazırlanmış tədris planına uyğun fəaliyyət göstərmişdir. 1987-ci ilədək kitabxanaçı kadr hazırlığını həyata keçirmək üçün 5 tədris planı işlənib hazırlanmışdır. İndi isə bu tədris planlarının müqayisəli təhlilini verək.

Məlum olduğu kimi, Kitabxanaçılıq şöbəsi Filologiya fakültəsinin nəzdində yaradıldığından, ilk illərdə bu şöbənin tələbələrinin sayı az olmuş və əksər dərslər Filologiya fakültəsinin tələbələri ilə birgə keçirilmişdir. Bu zaman da filoloji fənlər bloku üstünlük təşkil etmişdir. Bu tendensiya Şərqsünaslıq fakültəsində də davam etmişdir. Buna görə də BDU-nun Filologiya fakültəsinin Kitabxanaçılıq şöbəsi üçün hazırlanan tədris planı respublikamızda kitabxanaşünas-biblioqraf ixtisası üzrə ilk tədris planı olmuşdur.

Göründüyü kimi, Filologiya fakültəsi üçün hazırlanmış bu tədris planının 70-80 faizini filoloji elmlər təşkil edirdi. Zaman keçdikcə bu sahə üzrə mütəxəssis kadrların yetişməsi, xüsusilə də Rusiyada hazırlanan tədris planları ilə yaxından tanışlıq bu tədris planına dəyişiklik edilməsinə, ixtisas fənlərinin artırılmasına səbəb oldu və artıq 1955-ci ildə yeni tədris planı təsdiq olundu. 1955-ci ildə SSRİ Təhsil Nazirliyi artıq bir neçə universitetdə

kitabxanaçılıq şöbələrinin yaradılmasını nəzərə alaraq, yeni tədris planı hazırladı. Bu addımı atmağa ona görə zəmin yaranmışdı ki, artıq Kitabxanaçılıq şöbəsinin yetərincə məzunu var idi və bu da onu deməyə imkan yaradır ki, bu peşə Filologiya fakültəsinin bir sahəsi deyil, müstəqil fəaliyyət dairəsinə malikdir. Bu, özünəməxsus, spesifik xüsusiyyətləri olan bir sahədir. Bu tendensiya yavaş-yavaş inkişaf etməli, tədris planında olan ixtisas fənlərinin xüsusi çəkisi artmalı idi və gələcəkdə (1962) bu şöbənin müstəqil fakültəyə çevrilməsində şöbədə dərs deyən müəllimlərin fədakar əməyini qeyd etmək lazımdır. İxtisas ədəbiyyatının ədəbiyyatının meyana çıxması, ixtisaslı kadrların formalaşması müstəqil fakültənin yaranması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən faktorlardan biri idi. Artıq növbəti tədris planlarında ixtisas fənlərinin xüsusi çəkisi digər fənlərlə müqayisədə xeyli artdı.

1955-ci ildə qəbul edilmiş tədris planı universallığı, hərtərəfliliyi, ixtisas fənlərinin geniş əhatə edilməsi və kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyaşünaslıq fənlərinin xüsusi çəkisinin çox olması ilə diqqəti cəlb edirdi. Bu nailiyyət böyük bir təkamül prosesinin nəticəsi idi. Bu plan kitabxanalar üçün hərtərəfli biliyə və təşkilatçılıq bacarığına malik olan kadrların hazırlanmasını nəzərdə tuturdu. Bu planın qəbulu adı bir embrion vəziyyətdən böyük bir orqanizmə qədər keçilən tarixi yolun nəticəsi idi.

1955-ci il tədris planında ümumtəhsil fənləri ilə yanaşı, ixtisas fənlərinə çox geniş yer verildiyindən professional səviyyədə mütəxəssis hazırlamaq üçün münbit şərait yaranmışdı. Məhz bu planda ilk dəfə olaraq ixtisas fənlərinə dair 15 fənnin keçirilməsi nəzərdə tutulurdu.

1964-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Tarix, Hüquq və Kitabxanaçılıq fakültələri üçün yeni 4 illik plan hazırlandı. Bu, müstəqil Kitabxanaçılıq fakültəsi üçün sayca birinci, Kitabxanaçılıq şöbəsi üzrə isə üçüncü tədris planı idi. Adıçəkilən bu fakültələr bu 4 illik planla elə 4 il işlədilər.

1968-ci ildə yeni tədris planı (5 illik) təsdiq olundu. Lakin kitabxanaçılıq fakültələri üçün yeni 5 illik tədris planı təsdiq olunmadı, onlar 4 illik tədris planı üzrə fəaliyyət göstərirdilər. Buna görə Vilyus və Azərbaycan universitetlərinin kitabxanaçılıq şöbələri yeni 5 illik tədris planına keçmək barədə SSRİ Təhsil Nazirliyinə müraciət etdilər (1969) və bu xahiş nəzərə alındı. 1969-cu ildə Vilyus universitetlərinin kitabxanaçılıq şöbələri 5 illik tədris planına keçdi. 1970-ci ildə ADU-nun Kitabxanaçılıq fakültəsi bu tədris planı ilə işləməyə başladı. Bu, artıq dördüncü tədris planı idi. Bu tədris planı özündən əvvəlki tədris planlarından köklü surətdə fərqlənirdi.

Bir haşiyə çıxaraq qeyd etmək istərdim ki, hər bir tədris planı və dövlət standartı özündən əvvəlki tədris planını qismən təkzib etsə də, onun bazası əsasında müasir tələbləri nəzərə alan yeni tədris planları və standartları hazırlanır. Bu baxımdan 1970-ci ildə qəbul olunmuş tədris planı bu planadək

olan bütün tədris planlarından köklü surətdə fərqlənirdi, çünki indiyədək heç bir tədris planında olmayan fənlər – ali riyaziyyat, iqtisadiyyat, hesablama texnikası, sənaye iqtisadiyyatı, elmi-texniki informasiya kimi fənlər daxil edilmişdi. Bu planda kütləvi kitabxanalarla yanaşı, elmi-texniki kitabxanalar üçün də kadrların hazırlanması nəzərdə tutulurdu və bu ixtisaslaşma 4 istiqamətdə aparılırdı:

- Kütləvi kitabxanalar;
- Elmi kitabxanalar;
- Texniki kitabxanalar;
- Uşaq və məktəb kitabxanaları.

Bu tədris planının tətbiqi birmənalı qarşılanmadı, tərəfdarları və əleyhdarları meydana çıxdı. Buna baxmayaraq, bu tədris planı 14 il (1970-1984) qüvvədə oldu. Bu tədris planında keçilən elmi-texniki fənlərin üstünlüyü ondan ibarət idi ki, kitabxanaçı kadrlar müasir texniki qurğu və avadanlıqlarla yaxından tanış olur, onları öz sahələrinə uyğun tətbiq etməyi bacarırdılar.

Azərbaycan Dövlət Universiteti və V.Kapsukos adına Vilnüs Dövlət Universiteti SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinə kitabxanaşünas-bibliograf ixtisası üzrə 5 illik tədris planlarının təsdiqi üçün dəfələrlə müraciət etsə də, bu planlar ancaq 1984-cü ildə təsdiq olundu. 1984-cü ildə ADU üçün təsdiq edilmiş fərdi tədris planı 1984-1985-ci dər ilindən tətbiq olunmağa başladı. Yeni təsdiq olunmuş tədris planı öz universallığı, elmiliyi ilə fərqlənirdi. Plan tərtib edilərkən universitetlərin və mədəniyyət institutlarının tədris planlarından istifadə edilmiş, ən yaxşı cəhətlər nəzərə alınmışdı. Əvvəlki planda olan nöqsanlar düzəldilmiş, elm, mədəniyyət və texnikanın son nailiyyətləri ilə bağlı yeni fənlər daxil edilmişdi. Planda ixtisas fənlərinə daha geniş yer verilmiş, onların saatları artırılmışdı. Vilnüs universitetinin tədris planında ixtisas fənləri üzrə 1700 saat dər olduğu halda, ADU-nun yeni tədris planında 2000 saatdan artıq idi. Əvvəlki plandan fərqli olaraq, ixtisaslaşmalar ədəbiyyat komplekslərinə görə aparılmış, kitabxanaların vəzifələrinə uyğun yeni fənlər ixtisaslaşmalara daxil edilmişdi.

Bu planda 7 ixtisaslaşmanın aparılması nəzərdə tutulurdu:

- İctimai-siyasi ədəbiyyatın kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası;
- Bədii ədəbiyyatın və incəsənətə dair ədəbiyyatın kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası;
- Uşaq və gənclər ədəbiyyatının kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası;
- Kənd təsərrüfatı ədəbiyyatının kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası;
- Texniki ədəbiyyatının kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası;
- Elmi-tibbi ədəbiyyatın kitabxanaşünaslığı və bibliografiyası;
- Kütləvi kitabxanalar.

Yeni tədris planının təsdiqi Kitabxanaçılıq fakültəsində ictimai və fundamental elmləri, ixtisas fənlərini dərinlən bilən yüksək professional və intellektual səviyyəli kitabxana işçiləri, kitabxana işi təşkilatçıların hazırlanması üçün imkan yaratmışdır. Məhz 1980-ci illərdə fakültənin qarşısında duran əsas vəzifə bu planın tələbinə uyğun olaraq, tədris prosesini yüksək səviyyədə təşkil etməkdən, onun səmərəliliyini və keyfiyyətini artırmaqdan ibarət olmuşdur.

1993-cü ildən respublikamızda ali kitabxanaçı kadr hazırlığı üç mərhələdə aparılır (bakalavr, magistr, doktor). Bakalavr hazırlığına 1993-1994-cü tədris ilində başlanmış, 1996-1997-ci tədris ilində ilk buraxılışı olmuşdur. 1997-1998-ci tədris ilindən magistr hazırlığına başlanmışdır. Hər iki mərhələnin tədris planları tərtib olunmuş, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bakalavr hazırlığının tədris planında əsasən ümumi ixtisas fənlərinin, əsaslı elmlərin öyrənilməsinə yer ayrılmışdır. Magistr hazırlığında isə ixtisaslaşmaya daha geniş yer verilmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq fakültəsi 2001-ci ildə Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi adlanmağa başladı. Fakültənin adının ikinci hissəsinə (informasiya) uyğun olaraq, tədris planına yeni fənlərin daxil edilməsi günün vacib tələblərindən biri oldu və artıq müasir informasiya məkanı ilə ayaqlaşan fənlər fakültədə tədris olunmağa başladı. “Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları”, “Kitabxana-informasiya texnologiyaları”, “Elektron kataloq” kimi fənlər buna misal ola bilər. Hətta ənənəvi kitabxanaşünaslıq fənlərinin adlarında belə, dəyişiklik olundu və bütün bu fənlərin birləşəcəyi bir kafedra formalaşdı ki, bu da Kitabxana resursları və informasiya-axtarış sistemləri kafedrası oldu. Bunun da nəticəsində müasir informasiya texnologiyalarını dərinlən bilən mütəxəssislər fakültəyə dəvət aldılar, müasir informasiya dövrü ilə ayaqlaşan fənlərin tədrisinə geniş yer ayrıldı.

Müasir dövrdə insan fəaliyyətinin bütün sahələrində kompüter texnologiyası vacib yer tutur. Müasir informasiya-axtarış sistemlərindən istifadə, internet resurslarından layiqincə yararlanmaq məqsədilə fakültədə kompüter laboratoriyası yaradılmışdır. Qeyd etmək istərdik ki, bu laboratoriyanın yaradılmasında Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin sabiq dekanı, Azərbaycanda Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının prezidenti, professor X.İ.İsmayılovun müstəsna rolu olmuşdur. Həmçinin Azərbaycan milli kitabxanaşünaslığının banisi professor Abuzər Xələfovun təşəbbüsü və səyi nəticəsində BDU-nun Elmi kitabxanasının nəzdində “Kitabxana proseslərinin kompüterləşdirilməsi” elmi tədqiqat laboratoriyasının da mühüm əhəmiyyəti olmuşdur.

Fakültədə tədris olunan ənənəvi məlumat-axtarış sistemləri ilə yanaşı, dövrün, zamanın tələbinə uyğun olaraq, müasir informasiya-axtarış sistemlərini özündə ehtiva edən fənlər də tədris planlarına salınmışdır.

Məlum olduğu kimi, 2009-cu ildə respublikamızda yeni “Təhsil haqqında” qanun qüvvəyə mindi. Bu qanun vətəndaşların Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit olunmuş təhsil hüququnun təmin edilməsi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini və təhsil fəaliyyətinin tənzimlənməsinin ümumi şərtlərini müəyyən edir, təhsilin ayrı-ayrı pillələri üzrə müvafiq qanunların və digər normativ hüquqi aktların qəbul edilməsində baza rolunu oynayır. Azərbaycan Respublikasında təhsil dünyəvi və fasiləsiz xarakter daşımaqla vətəndaşın, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarını əks etdirən strateji əhəmiyyətli, prioritet fəaliyyət sahəsidir. Azərbaycan Respublikasında təhsil insan hüquqları haqqında beynəlxalq konvensiyalara və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı digər beynəlxalq müqavilələrə əsaslanaraq, təhsil sahəsində milli, mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərin prioritetliliyi əsasında dünya təhsil sisteminə inteqrasiya olunaraq inkişaf edir. Qəbul olunmuş yeni “Təhsil haqqında” qanun özündə Bolonya sisteminin prioritet istiqamətlərini birləşdirirdi. Tədris planlarının tərtibində də Bolonya sisteminin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınır.

2001-ci ildən etibarən Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına üzv olması ölkəmizin Avropa məkanına inteqrasiyasını sürətləndirmişdir. Bu proseslərin tərkib hissəsi kimi, Azərbaycan Respublikası Avropa ölkələrinin təhsil nazirləri tərəfindən qəbul edilmiş Bolonya Bəyannaməsini imzalamaqla, respublika ali təhsil müəssisələrinin Avropa təhsil sisteminə inteqrasiyası yolunda mühüm addım atmışdır.

Bolonya sistemi ilə Azərbaycan təhsili arasında olan əlaqəni qısaca şərh edək: Dünya ölkələrinin istifadə etdiyi təhsil sistemlərindən biri də Bolonya təhsil sistemidir. Bu təhsil sisteminin tarixi o qədər də qədim deyil. Prosesin rəsmi başlanğıcı 1999-cu il iyulun 19-u hesab olunur. Həmin tarixdə İtaliyanın Bolonya şəhərində 29 Avropa ölkəsinin təhsil nazirlərinin xüsusi konfransında “Avropa ali təhsil məkanı” Bəyannaməsi və ya Bolonya Bəyannaməsi qəbul olunur. Bolonya sistemi digər ölkələr üçün də açıqdır, sonralar Avropanın bir neçə şəhərində bu mövzuda diskussiyalar keçirilmişdir. Hazırda Bolonya sistemi 46 ölkəni özündə birləşdirir. Rusiya 2003-cü ildə qoşulmuşdur. Avropa ali təhsil məkanını yaratmaq, eləcə də bu sistemi dünya miqyasında fəallaşdırmaq məqsədilə Bolonya prosesi kompleks əlaqəli məsələləri əhatə edir. Əhatə olunan bu məsələlər Avropa ölkələrində biliyin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin üsullarına və təhsil sisteminin yaxşılaşmasına yönəlmişdir. Bolonya prosesində ali təhsilin 3 pilləsi həyata keçirilir:

- Bakalavr dərəcəsi;

- Magistr dərəcəsi;
- Doktorantura dərəcəsi.

Respublikamız da bu prosesə qoşulmaq üçün 2004-cü ildə ilk addımlarını atmağa başladı. 2005-ci ilin may ayının 19-da Norveçin Berqen şəhərində keçirilən konfransda Azərbaycan Bolonya prosesinin həqiqi üzvü seçilmişdir.

Azərbaycanın bu prosesə qoşulmaqda əsas məqsədi Avropa təhsil məkanına inteqrasiya olunmaqla kredit sisteminə keçməsinin, müasir attestasiya və akkreditasiya sisteminin qurulmasının təmin olunmasıdır. Azərbaycanda Bolonya prosesi bir neçə təhsil ocağında tətbiq olunur ki, bunun da uğurlu nəticələri görünür. Məsələn, Bakı Dövlət Universiteti, Xəzər Universiteti, Qafqaz Universiteti kimi ali təhsil olcaqları bu təhsil sistemindən uğurla istifadə edirlər.

Kitabxanaşünas-biblioqraf ixtisasının bakalavr hazırlığının məzmununa və səviyyəsinə qoyulan minimum dövlət tələbləri 2009-cu ildə dövlət standartında öz ətraflı şərhini tapmışdır. 2009-cu ildə təsdiq edilmiş dövlət standartında kitabxanaşünas-biblioqraf kadr hazırlığı üzrə fənlər aşağıdakı bölgülər üzrə qruplaşdırılmışdır:

Humanitar fənlər bloku:

- ❖ Azərbaycan tarixi;
- ❖ Xarici dil;
- ❖ Psixologiya və pedaqogika;
- ❖ Seçmə fənlər.

İxtisasın (proqramın) peşə hazırlığı fənləri:

- ❖ Kitabxanaçılıq informatikası;
- ❖ Riyaziyyat;
- ❖ Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (Folklor, klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı);
- ❖ Kitabxanaşünaslığa giriş;
- ❖ Azərbaycan kitabxanalarının tarixi;
- ❖ Dünya kitabxanalarının tarixi;
- ❖ Sənədlərin biblioqrafik təsviri;
- ❖ Sənədlərin təsnifləşdirilməsi;
- ❖ Kitabxana-informasiya resursları;
- ❖ Kitabxana işinin təşkili və idarə olunması (Menecment);
- ❖ Kitabxana xidməti;
- ❖ Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq;
- ❖ Kitabxana-biblioqrafiya işinin təşkili və metodikası;
- ❖ Xarici biblioqrafiya;
- ❖ Kitab tarixi;
- ❖ Kitabxana-informasiya texnologiyası;

❖ Bədii ədəbiyyat. Ədəbiyyatşünaslıq və incəsənətin bibliografyası;

- ❖ Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları;
- ❖ Kitabxana işinin iqtisadiyyatı;
- ❖ Kitabxanaların elmi-metodiki təminatı;
- ❖ Ölkəşünaslıq bibliografyası;
- ❖ Elektron kataloq;
- ❖ Beynəlxalq kitabxana təsnifatları;
- ❖ Normativ-texniki sənədlərin təsviri və təsnifləşdirilməsi;
- ❖ Normativ-texniki və patent ədəbiyyatının bibliografyası;
- ❖ Peşə hazırlığının seçmə fənləri;
- ❖ İxtisaslaşmanın seçmə fənləri;
- ❖ Xüsusi fənlər.

Azərbaycan bölməsində təhsil alanlar öz arzuları ilə həmin saat həcmində ikinci xarici dil, yaxud Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti fənlərini seçə bilərlər.

Seçmə fənlərə ali məktəb tərəfindən Fəlsəfə, Politologiya, Sosiologiya, İqtisadiyyat, Mədəniyyətşünaslıq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları və s. humanitar, sosial-iqtisadi fənlər daxil oluna bilər.

Peşə hazırlığının və ixtisaslaşmanın seçmə fənləri blokları ali məktəblər tərəfindən müəyyənləşdirilir. Tələbə peşə hazırlığının seçmə fənləri bloklarının hər birindən bir fənni seçməlidir. Eyni zamanda, tələbəyə seçdiyi ixtisaslaşma blokunun bütün fənləri tədris edilməlidir.

Bütün bölmələrdə seçmə fənlər bir neçə blokdan (ən azı iki blok) ibarət ola bilər. Bu zaman bloklara ayrılan cəmi seçmə fənlər üçün ayrılmış saatların miqdarını aşmamalıdır. Tələbə həmin blokların hər birindən yalnız bir fənn seçmək hüququna malikdir və onun seçdiyi bu fənn həmin bloka ayrılan saat həcmində tədris olunmalıdır. Məsələn, fərz edək ki, ali məktəb tərəfindən humanitar bölümə daxil olan seçmə fənlər (cəmi 90 saat) üzrə iki blok müəyyənləşdirilmişdir. Birinci bloka seçmə fənlərdən “Fəlsəfə”, “İqtisadiyyat”, “Politologiya”, ikinci bloka “Mədəniyyətşünaslıq”, “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları”, “Sosiologiya” fənləri daxil edilmişdir. Birinci bloka daxil olan fənlərin tədrisinə 60, ikinci bloka daxil olan fənlərə isə 30 saat müəyyənləşdirilmişdir. Əgər tələbə birinci blokda “Fəlsəfə”ni, ikinci blokda isə “Sosiologiya”nı seçibsə, onda ona həmin fənlər müvafiq olaraq 60 və 30 saat həcmində tədris olunmalıdır.

Qəbul olunmuş son dövlət standartında bakalavrın peşə fəaliyyətinin əsas sahələri aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

Mülkiyyət formasından və tabeliyindən asılı olmayaraq, peşəsinə və ixtisas dərəcəsinə uyğun gələn istənilən istehsal sahələri, təşkilatlar, idarələr, müəssisələr, birliklər;

Mövcud qaydalara riayət olunmaqla müxtəlif kitabxana-informasiya müəssisələri.

Dövlət standartında bakalavr dərəcəsi alan tələbələrin aşağıdakıları bilməsi tələb olunur:

- Azərbaycan tarixini, dövlət dilini, xarici dillərdən birini bilməli, eləcə də humanitar və sosial-iqtisadi fənlər üzrə ümumi biliklərə malik olmalıdır;

- Kitabxanaçılıq-informasiya ixtisas dərəcəsi almış məzun işləyəcəyi kitabxana-informasiya müəssisələrində oxuculara kitabxana-bibliografiya xidmətinin müasir tələblər səviyyəsində həyata keçirməyə hazır olmalıdır. Müxtəlif metod və vasitələrdən istifadə etməklə istifadəçilərin informasiya tələbatını öyrənməli, mövcud resurslardan onların səmərəli istifadəsini təşkil etməyi bacarmalıdır. Öz peşə hazırlığını daim artırmalı, bu məqsədlə seminarlarda, konfranslarda, treninqlərdə, ixtisasartırma kurslarında iştirak etməlidir.

İndi isə dövlət standartındakı blokların izahını verək.

Humanitar fənlər üzrə:

Məzunlara Azərbaycan tarixi fənni akademik səviyyədə tədris olunmalı, onlarda Azərbaycan xalqının keçdiyi yol və gerçəkliklər haqqında faktoloji və nəzəri biliklər əsasında obyektiv fikir söyləmək, diskussiya aparmaq vərdişi və bacarığı aşılanmalıdır. Azərbaycan xalqının müstəqillik uğrunda mübarizəsi, tarixi şəxsiyyətlərin bu mübarizədə rolu, Azərbaycan tarixinin dövrləri, onun mənbələri, Azərbaycan tarixinin öyrənilməsinin metodu və metodologiyası haqqında biliklər verilməlidir. Ali məktəb kursu tələbələrin orta məktəbdə aldığı bilikləri genişləndirməli və tamamlamalıdır.

Azərbaycanın dövlət dili Azərbaycan dili olduğundan burada yaşayan hər bir vətəndaşın Azərbaycan dilini bilməsi vacibdir. Təlimi rus dilində olan tələblər Azərbaycan dili fənni vasitəsilə bu dilin əsaslarını mənimsəməli, eşidib-anlama vərdişlərinə yiyələnəməli, ünsiyyət bacarığı əldə etməlidirlər.

İxtisas dilindən əlavə bir xarici dilin mənimsənilməsi mütəxəssis hazırlığının keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində mühüm göstəricidir. Seçim əsasında tədris olunan xarici dillərdən (ingilis, alman, fransız, italyan, ispan, rus və s.) bir üzrə minimum yazı və nitq vərdişlərinin aşılanması bu fənnin əsas məqsədidir.

Fəlsəfə, Politologiya, İqtisadiyyat, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları, Sosiologiya, Mədəniyyətşünaslıq kimi fənlər seçmə fənn kimi tədris olunur və tələbənin bu fənlərdən birini seçərək proqramı yerinə yetirməsi məcuridir.

İxtisasın (proqramın) peşə hazırlığı fənləri üzrə:

Bakalavr hazırlığı proqramının əsas yükünü daşıyan bu bloka daxil olan fənlərin tədrisinin ümumi məqsədi məzunları peşə fəaliyyətinə hazırlamaq, kitabxanaçılıq-informasiya ixtisası üzrə ümumi nəzəri və praktiki biliklər verməkdir. Buraya kitabxanaşünaslıq və bibliografyaşünaslıq fənləri, psixologiya, həmçinin praktik kitabxanaçılıq-informasioloq hazırlığını təmin edən fənlər daxildir. Məzun bu fənləri mənimsəməklə aldığı ixtisas üzrə nəzəri təlimlərə, kitabxanaçılıq-informasiya fəaliyyətinin əsaslarına, həmçinin gələcək fəaliyyət üçün praktik bacarıq və vərdislərə yiyələnir. Burada tələbəyə öz ümumpeşə hazırlığını artırmaq üçün geniş fənn seçimi imkanı verilir.

Peşə hazırlığının seçmə fənləri:

Bu bloka daxil olan fənlər məzunun aldığı ixtisasa uyğun ixtisaslaşmasını təmin edir, onun geniş peşə hazırlığı ilə yanaşı, dar ixtisaslaşma üzrə nəzəri və təcrübi biliyini artırır.

İxtisaslaşmanın seçmə fənləri üzrə:

Bu bloka daxil olan fənlər məzunun dar ixtisaslaşma üzrə nəzəri və təcrübi biliyini artırır və magistratura pilləsinə keçid üçün baza rolunu oynayır. Bakalavr ixtisas fənlərinin tarixini, nəzəriyyəsini, təşkili və metodikasını, məqsəd və vəzifəsini və s. dərindən mənimsəməlidir.

Xüsusi fənlər üzrə:

Bu bloka daxil olan fənlərin məqsədi tələbələrin fiziki sağlamlığını qorumaq və ekstremal şəraitdə davranış qaydalarını öyrənməkdir.

Respublikamızda kitabxanaçı kadr hazırlığı təkcə BDU-nun Kitabxanaçılıq-fakültəsində aparılmır. Ayrı-ayrı orta ixtisas təhsilli məktəblərdə, texnikum və kolleclərdə (Mədəni Maarif Texnikumu, Şuşa Humanitar Kolleci, Şamaxı orta ixtisas məktəbi) kitabxanaçılıq peşəsi ilə bağlı ixtisaslar vardır. Adıçəkilən bu təhsil ocaqları da öz tədris planlarını hazırlayarkən BDU-nun qəbul etdiyi tədris planlarından layiqincə yararlanırlar.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, tədris planları dövrün, zamanın tələblərinə uyğun olaraq dəyişir, təkmilləşdirilir, mövcud standartlara cavab verir. Tədris planları, onların quruluşu, kitabxanaçı-bibliograf kadr hazırlığı strategiyası hazırda da respublikamızda uğurla davam etdirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov.A. "İnformasiya cəmiyyəti və kitabxanaşünaslığın müasir problemləri" Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya.-Elmi-nəzəri və praktiki jurnal(1).- 2010.-135 səh
2. Xələfov.A Azərbaycanca ali kitabxanaçılıq təhsili.-Bakı,1998.-124 səh
3. Xələfov. A Azərbaycanca kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı. –Bakı, 1987, 130
4. İsmayılov.X "Azərbaycan Respublikasında Kitabxana İşinin Metodik Təminat Sisteminin İnkişaf Tarixi (1918-2000)":monoqrafiya.-Bakı Universiteti Nəşriyyatı,2000.-416s.
5. Kitabxanaçılıq təhsili üzrə minimum dövlət tələbləri. (Dövlət standartı-2009)

6. Калегина, О.А. Библиотечно-информационное образование в контексте мировых тенденций: теоретико-методологический аспект / О.А. Калегина. – Казань, 2006. – 224 с.
7. Кудрина, Е.Л. Проблемы качества подготовки кадров в вузах культуры и искусств / Е.Л. Кудрина // Библиотеки в обществе, построенном на знаниях: Сб. материалов 2-й Международной конференции «Библиотеки и образование». – Вологда, 2006. – с.81 – 84.
8. Кузнецова, Т.Я. Вызовы нового времени и кадровая ситуация в библиотечном деле: возможные пути решения кадровых проблем отрасли / Т.Я. Кузнецова // Информационный бюллетень Российской библиотечной ассоциации. – 2007. – № 45. – с. 57 – 60.
9. Состояние и пути совершенствования библиотечного образования/ материалы конференции специалистов вузов культуры с участием представителей социалистических стран.-Москва,1984.-198с.

Р.ГАРДАШОВ

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ УЧЕБНОГО ПЛАНА В КАДРОВОЙ ПОДГОТОВКЕ БИБЛИТЕКАРЕЙ-БИБЛИОГРАФОВ

РЕЗЮМЕ

В статье идет речь о важности учебного плана подготовки кадра библиотекаря-библиографа. Была рассмотрена история факультета «Библиотековедение - информация» БГУ, считающаяся базой высшего библиотечного образования в Азербайджане. Также был отражен сравнительный анализ принятого и использованного учебного плана со дня создания факультета до сегодняшнего дня. Также рассмотрены минимум задач, идущие от государственных требований.

R. GARDASHOV

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE CURRICULUM IN THE PERSONNEL TRAINING BIBLITEKAREY-BIBLIOGRAPHERS

SUMMARY

The article tells about the importance of academic training plan librarian-bibliographer. Consideration was given to the history of the faculty BSU, considered a base higher library education in Azerbaijan. Was also reflected comparative analysis adopted and used the curriculum department of the establishment to the present day. Also considered the minimum tasks that come from government regulations.

AMEA MƏRKƏZİ ELMİ KİTABXANASININ ELEKTRON KATALOQU MÜASİR İNFORMASIYA-AXTARIŞ SİSTEMİ KİMİ

Açar sözlər: kitabxana, informasiya, informasiya sistemləri, informasiya resursları, informasiya-axtarış sistemləri, elektron kataloq.

Ключевые слова: библиотека, информация, информационные системы, информационные ресурсы, информационно-поисковые системы, электронный каталог.

Key words: library, information, information system, information resources, information retrieval systems, e-catalogue.

Müasir dövrdə informasiya cəmiyyətinin əsas məqsədi bütövlükdə cəmiyyətin və ayrı-ayrı şəxslərin informasiya tələbatını ödəmək üçün informasiya texnologiyaları bazasında müxtəlif təyinatlı informasiya resurs və fəzalarının formalaşdırılmasıdır. (6.75)

Bu baxımdan, kitabxanaların qarşısında duran ən ümdə vəzifələrdən biri kitabxana fondunu tam şəkildə əks etdirən elektron kataloq yaratmaq və bununla da, müasir informasiya texnologiyalarının dinamik inkişaf etdiyi informasiya məkanına inteqrasiya etməkdir.

Kitabxanaların informasiyaşdırılmasının əsas istiqamətlərindən biri hesab olunan elektron kataloqlar kitabxanalarda informasiyanın hamı üçün əlverişli olmasına şərait yaradır, kartoçka kataloqundan istifadə ənənələrini özündə qoruyub saxlamaqla müasir hesablama texnikasının ona verdiyi bütün üstünlüklərdən istifadə edir.

Ümumiyyətlə, elektron kataloq «oxucu üçün açıq istifadəli, mütəmadi yenilənəbilən və dəyişəbilən olması ilə nümunəvi kitabxana xidməti vasitəsi» hesab olunur. (5. 26)

Elektron kataloqlar, həmçinin kitabxanalarda informasiya-axtarış sistemlərinin özəyi və əsas tətbiq obyektidir. Məhz elə bu xüsusiyyətlərinə görə də onu çox vaxt obrazlı şəkildə «kitabxananın beyni və yaddaşı» adlandırırlar.

Bu gün respublika kitabxanaları ən müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından aktiv şəkildə istifadə edir, elektron kataloq, elektron kitabxana və elektron məlumat bazaları yaradır və bununla da elmi kommunikasiyaların inkişafına təkan verir. Belə kitabxanalardan biri də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasıdır.

Respublikada milli və dünya əhəmiyyətli elmi nəşrlərin zəngin fondlarına malik universal təmayüllü ən iri aparıcı elmi kitabxana olan AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası elektron katoqların yaradılması işinə 2000-ci ilin əvvəllərindən başlamışdır. Belə ki, 2000-ci ildə kitabxana Açıq Cəmiyyət İnstitutu Soros Fondunun ayırdığı grant vəsaiti hesabına kompüter və ofis avadanlığı ilə təchiz olunmuş, 2001-ci ildə isə kitabxananın İNTERNET şəbəkəsinə çıxışı təmin edilmişdir.

2002-ci ildə kitabxanada aparılan struktur dəyişiklikləri nəticəsində «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsi yaradılmışdır. Şöbənin ilk işi kitabxananın 3 dildə veb-səhifəsinin hazırlanması və istifadəçilərə təqdim olunması olmuşdur.

2003-cü ildə AMEA Nizamnaməsinin 5-ci maddəsinin 54-cü bəndinə əsasən kitabxanaya elmi statusun verilməsi kitabxananın fəaliyyətinə təsir göstərən mühüm bir amil oldu. Bununla əlaqədar olaraq, kitabxanada oxuculara kitabxana və biblioqrafik-informasiya xidmətinin səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində işlər aparıldı.

Kitabxananın fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmaq və onu prioritet istiqamətlərə yönəltmək məqsədi ilə elə həmin il "Mərkəzi Elmi Kitabxanada kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılmasının əsas istiqamətlərinin təxmini planı" hazırlanmış və bu plan üzrə 3 istiqamətdə iş aparılmışdır:

Bunlar aşağıdakılardır:

1. Komplektləşdirmə istiqamətində-kitabxanaya daxil olan sənədlər (kitab, dövrü mətbuat, qəzet, dissertasiya, avtoreferat, CD-ROM və b.) xüsusi proqram əsasında kompüterə daxil edilmiş-sənədlərin akt-uçotu həyata keçirilmişdir. Bu proqram komplektləşdirmənin gedişatının və nəticələrinin statistik uçotu, sənədlərin müxtəlif parametrlərə axtarışı və təhlilinin təmin olunması məqsədi ilə yaradılmışdır.

2. Elektron kataloqun yaradılması istiqamətində -"Gələcək naminə" təşkilatı ilə MEK-ın birgə layihə çərçivəsində kitabxananın Azərbaycan dilində ədəbiyyat fondunun elektron kataloqunun yaradılması üzrə nəzərdə tutulmuş işə başlanılmışdır.

Qeyd edək ki, 2003-cü ildə bu elektron kataloqa cari ədəbiyyat daxil edilirdi və növbəti ildə bu proqram üzrə təxminən 100000-ə qədər kitabın retrokonversiya yolu ilə elektron kataloqun məlumat bazalarına daxil edilməsi planlaşdırılırdı.

3. Oxuculara kitabxana xidməti istiqamətində- kitabxana biblioqrafik-informasiya xidməti istiqamətində xüsusi proqram vasitəsilə oxucuların elektron kartotekasının elektron kartotekasını hazırlamışdır. Bu proqram abonətlərin (KAA daxil olmaqla) qeydiyyatının və uçotunun müxtəlif

parametrlərlə axtarışını, verilən və qaytarılan ədəbiyyatın qeydiyyatını, borclu olan oxucuların avtomatlaşdırılmış nəzarətini və s. həyata keçirirdi.

2003-2004-cü ildə kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması üçün müvafiq şöbə tərəfindən «Kitabxana» adlı proqram təminatı hazırlanaraq MEK-dəki ənənəvi proseslərin avtomatlaşdırılması və elektron kataloqun yaradılması işinə tətbiq olundu. Proqram beynəlxalq standartlara uyğun olmasa da, elektron resursların formalaşdırmasına və istifadəsinə, eləcə də kitabxanada avtomatlaşdırılmış informasiya axtarış sistemlərinin formalaşmasına təkan verdi.

2005-ci ildə kitabxana İRBİS-64 avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sisteminin «Web-Çitətel» (Z 39.50 komponenti ilə) modulun əldə edilməsi üçün «Elektron kitabxanalar və yeni informasiya texnologiyalarının hazırlanması və istifadəçiləri Beynəlxalq Assosiasiyası» (Assotiaüiə GBNİT) ilə müqavilə bağladı. Bununla əlaqədar kitabxanada həmin sistemin nəzəri və təcrübi məsələləri ilə bağlı təlim kursları keçirildi. 70-dən çox kitabxanaçı təlim kurslarına cəlb olundu.

Artıq 2006-cı ildə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası və Elmi-Tədqiqat Müəssisələri kitabxana şəbəkəsinin Avtomatlaşdırılmış İnteqrasiyalı Kitabxana Sisteminin yaradılması proqramı hazırlanmış, həmin proqrama əsasən şəbəkə kitabxanalarının əməkdaşları üçün «İRBİS-64» avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin tədrisi təşkil olunmuşdur. Bundan sonra proqramda nəzərdə tutulmuş digər işlər-«İRBİS-64» avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin şəbəkə kitabxanalarında yerləşdirilməsi və ona nəzarət həyata keçirildi.

2007-ci il aprelin 20-də dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış «Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında» sərəncamdan sonra kitabxana dünya informasiya inqteqrasiyanın təmin edilməsi məqsədi ilə öz qarşısında konkret vəzifələr müəyyənləşdirdi (2.866-868).

Sərəncamın 1.3 bəndinə (Ölkənin iri kitabxanalarının elektron kataloqu və elektron kitabxanasının müasir standartlar səviyyəsinə qaldırılması və onun bazasında «Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası»nın oxucuların tam istifadəsinə verilməsi) əsasən AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının elektron kataloqu və elektron kitabxanasının müasir standartlar səviyyəsinə qaldırılması, kadrlarla iş prosesinin yaxşılaşdırılması, beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsi, kitab mübadiləsinin artırılması, mövcud olan qiymətli, nadir, tarixi nəşrlərin qorunması, bərpası, respublika səviyyəli səyyar və ənənəvi sərgilərin keçirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı «Tədbirlər planı» hazırlanıb AMEA Rəyasət Heyətinə təqdim olundu.

2007-ci ilin önəmli hadisələrindən biri də kitabxananın veb sahifəsinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Avard” mükafatına layiq görülməsi oldu.

2008-ci ildə «Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı» imzalandı.(1) Bu proqram ölkə kitabxanalarının dünya informasiya məkanına inteqrasiyasının təmin edilməsi məqsədi ilə dövlət orqanları qarşısında konkret vəzifələr qoydu.

Məhz elə həmin ildən etibarən kitabxananın saytı yeni avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminə keçdi. Belə ki, saytın idarə olunması işini asanlaşdırmaq məqsədi ilə Onlayn İdarəetmə Sistemi yaradıldı. Bu sistem vasitəsilə sayt mütəmadi olaraq yenilənmiş, bütün sənədlər, məlumatlar elektron formada serverə (hostinq) daxil edilmişdir. Sistem vasitəsilə sayta 560 meqabayt həcmində məlumat və təsvir yerləşdirilmişdi.

2009-cu ildə UNESCO-nun illik vebliografiyasında Mərkəzi Elmi Kitabxananın saytı barədə məlumat dərc olundu.

2009-cu ildə həmçinin, kitabxananın elektron kataloqunun və daxili Verilənlər Bazasının İnternet şəbəkəsində əlyətərliliyi təmin olundu.(3)

Artıq bir neçə ildir ki, kitabxana dünyanın irihəcmli informasiya bazalarından EBSCO, İNTAS, SVİTS, İOP, APS və s.-dən istifadə etmək imkanı əldə etmiş və internet vasitəsilə 500 mindən artıq elektron nəşri və elmi jurnalı oxuculara təqdim etmişdir. Bundan əlavə, kitabxananın elektron kataloqunu internet istifadəçilərinə təqdim etmək məqsədi ilə “WEB-İRBİS” proqramının sınaq variantı internetə qoşulmuş, “WEB-İRBİS” proqram təminatının interfeysi Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. Kitabxanada WEB-Şlyuz İRBİS-64 proqramının təminatı istiqamətində HTTP Server quraşdırılmış, Web-İrbis proqramı internetə buraxılmış, 8 elektron baza WEB-Şlyuza qoşulmuşdur. (4)

Hal-hazırda kitabxanada avtomatlaşdırılmış rejimdə 100-ə yaxın kompüter, 3 server və 13 şöbə fəaliyyət göstərir. Mövcud maddi-texniki baza və ixtisaslaşmış kitabxanaçı kadrlar bütün kitabxananın və şöbələrin şəbəkə rejimində işini təmin edir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan elminin dünyaya inteqrasiyasında və ən qabaqcıl intellektual təcrübənin öyrənilməsində böyük xidmətləri olan AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası son illərdə öz elektron kataloqu ilə yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsi və tətbiqi sahəsində mühüm və əhəmiyyətli addımlar atmış-dünya və yerli elektron resursların əlyətərliliyinin təmin olunmasının vəzifə və prinsiplərinə cavab verən bir informasiya mərkəzinə çevrilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət proqramının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı: 6 oktyabr 2008-ci il // Azərbaycan.- 2008.- 6 oktyabr.
2. «Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu.-2007.- №4.-30 aprel.-S. 866-868.
3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının hesabatları (2000-2011-ci illər)
4. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinin hesabatları (2000-2011-ci illər)
5. Cəfərov C. Kitabxana-informasiya xidmətində elektron kataloq.- Bakı:Proqress, 2012.-224 s.
6. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Milli mənəvi dəyərlərimiz:yaradanlar və yaşadanlar. Bakı:Proqress, 2012. -582 səh.
7. Лаврик О.Л. Академическая библиотека в современной информационной среде = Academic Library in the Electronic Environment. -Новосибирск: ГПНТБ СО РАН, 2003. - 251 с.
8. Маркарова Т.С. Модель развития отраслевой академической библиотеки в современной информационной среде //Проблемы современного образования.-2011, №2- С. 123-129

З.РЗАЕВА

ЭЛЕКТРОННЫЙ КАТАЛОГ КАК СОВРЕМЕННАЯ ИНФОРМАЦИОННО-ПОИСКОВАЯ СИСТЕМА ЦНБ НАН АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются понятия электронного каталога и теоретические аспекты его организации. Уделено внимание на проблемы организации электронных каталогов ЦНБ НАН Азербайджана на современном этапе.

Z.RZAYEVA

ELECTRONIC CATALOGUE AS A MODERN INFORMATION AND SEARCHING SYSTEM OF THE CSH OF NAS OF AZERBAIJAN

SUMMARY

Nations of the electronic catalogue and theoretical aspects of its organizations is considered in the article paid attention to the problems of organization of electronic catalogue of CSH of NASA at the present stage.

Leyla ABASOVA
Bakı Dövlət Universitetinin
“Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi”
kafedrasının müəllimi

**AZƏRBAYCAN KİTABININ
FORMALAŞMASINDA VƏ İNKİŞAFINDA
“AZƏRNƏŞR”İN REDAKTORLARININ FƏALİYYƏTİ**

Açar sözlər: kitab, “Azərnəşr”, nəşriyyat işi, redaktor.

Ключевые слова: книга, «Азербейр», издательское дело, редактор.

Keywords: book, “Azernashr”, Publishing, editor.

Azərbaycan kitabının nəşrə hazırlanmasında, redaktə edilməsində “Azərnəşr”də müxtəlif dövrlərdə işləmiş redaktorların fəaliyyəti unudulmazdır. Çünki onlar kitabın dil və üslubunun formalaşmasında gərgin əmək sərf edirlər. Bunu respublikamızdakı, xüsusilə “Azərnəşr”də fəaliyyət göstərən redaktorların nümunələrində aydın görürük.

“Azərnəşr”də işləyən redaktorlar sırasında vaxtilə baş redaktor vəzifəsində işləmiş M.Əfəndiyevin xüsusi yeri və rolu olmuşdur. O, “Azərnəşr”in fəaliyyəti haqqında dəfələrlə respublika mətbuat orqanlarında maraqlı yazılarla yadda qalmışdır. Bu mənada M.Əfəndiyevin “Kommunist” qəzetində (1972-ci il 25 yanvar) “Azərnəşr” – 72” başlıqlı yazıda Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin müxbirinin suallarına cavab verdiyi diqqəti cəlb edir. O, 1972-ci ildə K.Marksın, F.Engelsin bir sıra əsərlərinin, N.Nərimanovun məqalə və nitqlərindən ibarət ikicildliyinin çap ediləcəyini qeyd edir. “Azərnəşr” – 72” adlı yazıdan məlum olur ki, “Azərnəşr”in 1972-ci il tematik planında ictimai-siyasi, istehsalat-texniki, kənd təsərrüfatı, bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq, rus klassik yazıçılarının, şairlərinin əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşrinə geniş yer verilir.

Bu cür səmərəli işlədiyinə görə redaktorların fəaliyyəti respublikamızın hökuməti tərəfindən daim diqqət mərkəzində olmuş, vaxtaşırı onların əməyi yüksək qiymətləndirilmişdir. Məsələn, 1975-ci ildə respublikada kitab nəşri işinin inkişafında xidmətlərinə görə və Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq nəşriyyatının işçilərinə Azərbaycan SSR Fəxri adlarının verilməsi haqqında Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fərmanı olmuşdur. Fərmanda deyilir: “Respublikada kitab nəşri işinin inkişafında xidmətlərinə görə və Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq aşağıdakılara fəxri adlar verilsin:

Azərbaycan SSR Əməkdar Mədəniyyət işçisi: Ağayev Əsgər Şərbətəli oğlu – böyük redaktor, Əliyeva Əminə Pirəli qızı – korrektor şöbəsinin müdiri, Əliyeva Ariadana Sergeevna – redaktor, Balakışiyev Məzahir Əbdülsəlim oğlu – texniki tərtibat şöbəsinin müdiri, Azərbaycan SSR Əməkdar poliqrafçısı – Hüseynov Sabir Həsən oğlu – 26 Bakı komissarı adına mətbəənin stereotipçisi.

Nəşriyyat işçilərinin fəaliyyəti həqiqətən təqdirəlayiqdir. Məsələn, Əsgər Şərbətəli oğlu Ağayevin fəaliyyəti bu mənada diqqəti cəlb edir. O, 1959-cu ildən “Kommunist” qəzetində məsul katibin müavini, 1968-ci ildən “Azərnəşr”də məsləhətçi redaktor, Böyük redaktor vəzifələrində çalışmışdır. Kamil tərcüməçi olan Əsgər Ağayev bir sıra məqalələrin müəllifi, bədii, siyasi, ictimai kitabların tərcüməçisi və redaktoru olmuşdur. Təkcə 1975-ci ildə onun redaktəsi ilə 15 adda, təxminən 100 ç.v. həcmində kitab nəşr edilmişdir. Yüksək əmək göstəriciləri əldə etdiyinə görə ona 1973-cü ildə “Sosializm yarışının qalibi” döş nişanı, Dövlətnəşrkomun iki “Fəxri Fərmanı” və bir sıra pul mükafatları verilmişdir. Əsgər Ağayevəyni zamanda respublika kitab nəşri işinin inkişafında xidmətlərinə görə, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq Əməkdar mədəniyyət işçisi kimi fəxri ada layiq görülmüşdür.

Respublikada kitab nəşri işinin inkişafı sahəsində çoxillik səmərəli fəaliyyətlərinə görə və Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq aşağıdakılar Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fəxri fərmanı ilə təltif edilmişdir: Hüseynova Səkinə Məmmədsadiq qızı – redaktor, Gülüşova Münəvvər Ağası qızı korrektor, İsgəndərzadə Mustafa Namaz oğlu – redaksiya müdiri, Kamenova Tamara Alekseyevna – Qızıl Şərq Mətbəəsi istehsalat şöbəsinin rəisi, Quliyev Məmmədhəsən Mütəllib oğlu – bədii redaktor, Kuramşına -Güləhmədova Rasimə Şükürovna – istehsalat şöbəsinin müdiri, Nəsirov Nəriman Qüdrət oğlu – redaksiya müdiri, Rüstəməzadə Vilayət Məmməd oğlu – redaksiya müdiri və s.

Araşdırmalar göstərir ki, “Azərnəşr”də redaktorlar, korrektorlar böyük həvəs və səylə çalışmışlar. Onların hər birinin öz əmək yolu, çap olunan kitablarda adları və nəcib zəhmətləri vardır. Belələrinə biri də Zenfira Ağayevadır. O, 1959-cu ildən “Azərnəşr”də işləməyə başlamışdır. İlk dəfə Zenfira Ağayeva mətn oxucusu kimi qəbul olunmuşdur. Bir neçə il işlədikdən sonra onu korrektor keçirmişlər. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunu bitirmiş Zenfira Ağayeva neçə-neçə kitabların səhsiz və nəfis çıxmasında xidməti az deyildir. O, söz düşəndə deyirdi: “Bizim işimiz maraqlı və məsuliyyətlidir. Hər bir kitabın səhsiz, təmiz, səliqəli çıxması üçün biz hamıdan çox diqqətli olmalıyıq. Hər dəfə hazır kitabı ələ alarkən biz nə qədər həyəcan keçiririk [1, 23].

Nəşriyyatın çap məhsulunun keyfiyyətli olması, oxucuların rəğbətini qazanması redaktorların fəaliyyəti ilə sıx əlaqədardır. Araşdırmalar göstərir ki, “Azərnəşr”də çox zəhmətkeş, təcrübəli, savadlı, bilikli redaktorlar çalışmışlar. Belə qabiliyyətli redaktorlardan biri Əkbər Mirzəyev hesab edilir. “Azərnəşr”in Böyük redaktoru Əkbər Mirzəyev yüksək biliyə, bacarığa, iş təcrübəsinə malik olan redaktorlardan biridir. Məlumdur ki, bu mühüm keyfiyyətlər obyektivlik meyarının ayrılmaz tərkib hissələridir. Redaktor bu meyarın komponentlərinə nə qədər dərinlənərsə, bir o qədər onun iş üsulu təkmilləşər. Əlyazması keyfiyyətli işlənər. Müəllifi inandırma metodu, məntiqi güclü olar. “Azərnəşr”in böyük redaktoru Əkbər Mirzəyev bu keyfiyyətləri uzun illərin təcrübəsi sahəsində qazanmışdır. 1980-ci illərdə o, öz bilik və təcrübəsini gənclərdən əsirgəmir, gündəlik iş prosesində onlara yaxından kömək edirdi. Araşdırmalar göstərir ki, redaktor Əkbər Mirzəyev 50 ilə yaxındır ki, mətbuat sahəsində fəaliyyət göstərmişdir. Onun müxtəlif illərdə “Yeni yol”, “Gənc işçi”, “Azərbaycan kolxozçusu”, “Müəllim qəzeti”, “Kommunist”, “Şərq qapısı” qəzetlərində saysız-hesabsız məqalələri çıxır. Vaxtilə, 1930-cu illərin əvvəllərində gənc müxbir kimi fəaliyyətə başlayır, “Ə.Hicri”, “Ə.Tehrani”, “Ə.M.”, “Ə.Heydəröglü” kimi gizli imzalarla qəzetlərdə müntəzəm çıxış edən Ə.Mirzəyev, sonralar “Kommunist” qəzetinin “Məktublar”, “Sənaye”, “Kənd təsərrüfatı”, “Mətbuat xülasəsi” şöbələrinə, “Şərq qapısı” qəzetinə, “Azərbaycan məktəbi” jurnalına, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Təbliğət və Təşviqat şöbəsinin mətbuat bölməsinə başçılıq edib. O, ayrı-ayrı illərdə keçmiş SSRİ-nin paytaxtı Moskva şəhərində mərkəzi qəzet redaktorları kurslarında, Sov.İKP MK yanında, Ali Partiya Məktəbində və Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi yanında İctimai Elmlər Akademiyasında təhsil almışdır [2, 22-23].

...Ə.Mirzəyev əlyazma üzərində işlərkən vaxtla hesablaşmır. O, sanki əlyazması üçün daxili bir narahatlıq duyur, onun üzərində redaktor əməliyyatlarını tez başa çatdırmağa çalışır. Bir dəfə gənc bir redaktor kimi onun səbəbini ondan soruşduqda bildirdi ki, orijinal əsər üzərində redaktə işi nə qədər tez başa çatdırılsa, əsərin məzmunu, ümumi kompozisiyası bir o qədər keyfiyyətli olar. Çünki redaktor yaddaşı korşalmamış əlyazmasındakı təkrarları bu zaman tez tapıb təshih edə bilər. Əlyazması üzərində iş uzadıldıqda, yaxud əlyazması yarımçıq qaldıqda isə redaktorun özündən asılı olmayaraq qarşıya müəyyən çətinliklər çıxır, ya təkrarlar gözdən və hafizəsindən yayınır, ya da əlyazmasının keyfiyyəti nisbətən aşağı səviyyədə olur [2, 22-23].

Əkbər Mirzəyev nəşriyyatda orijinal ədəbiyyata nisbətən tərcümə kitabları üzərində daha çox işləyirdi. Məlumdur ki, tərcümə ədəbiyyatını redaktə etmək zəngin bilik və təcrübə ilə yanaşı, həm də xüsusi məhərat tələb

edir. Əgər bədii ədəbiyyat tərcüməsi zamanı redaktordan tam dəqiqlik tələb olunmursa, burada yalnız tərcümə olunacaq cümlənin bu və ya digər şəkildə müxtəlif variantlarını vermək olursa, ictimai-siyasi ədəbiyyatın tərcüməsi ondan tamamilə fərqlənir. Belə ki, redaktor ictimai-siyasi mətn üzərində işlərkən hər şeydən əvvəl tərcümə dilini mükəmməl bilməli, həmin mətnin təhrif olunmasına, terminlərin qarşılıqlarının tapılmasına, cümlə daxilində sözlərin düzülüşünə, konkretliyə çalışmalıdır. Ə.Mirzəyev məhz bu keyfiyyətləri əsas tutaraq tərcümə ədəbiyyatı üzərində xüsusi səylə çalışır. Məhz elə buna görə də, ən çətin əsərlərin redaktəsi ona həvalə olunurdu. Onun redaktəsi ilə 1980-ci illərdə nəşr olunmuş akademik Lebedevin “SSRİ dünya siyasətində”, “Partiya təhsilinin metodikası”, N.Tixinovun “Nitqləri və məqalələri” kitabları buna misal ola bilər [2, 22-23].

1970-1980-ci illərdə “Azərnəşr”də çalışan redaktorlar öz ixtisaslarını sevir, bilik və bacarıqlarını nəşriyyatın çapdan buraxdığı nəşrlərdə ifadə etməyə səy göstərirdilər. Apardığımız tədqiqatlardan məlum olur ki, 1970-1980-ci illərdə “Azərnəşr”də çox işgüzar, tanınmış redaktorlar işləmişdir.

“Azərnəşr”də böyük zəhməti olan redaktorlardan biri də Mehdiyeva Həlimə Kazım qızıdır. O, Xaçmaz rayonunun Xudat kəndində dünyaya göz açıb. 1975-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsinə daxil olur. 1980-ci ildə Radio-televiziya ixtisası üzrə təhsilini bitirib, təyinatını 1981-ci ildə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı – “Azərnəşr”ə alır. Əvvəlcə Korrektura şöbəsində təcrübə toplamaq üçün işləyir və altı aydan sonra Həlimə Mehdiyevanı İctimai-siyasi şöbəyə kiçik redaktor təyin edirlər. O vaxt, yəni 1981-ci ildə İctimai-siyasi şöbəyə Tofiq Quliyev rəhbərlik edirdi. Həlimə Mehdiyeva o illəri belə xatırlayır:

Mən “Azərnəşr”ə təyinat alıb gələndə nəşriyyatın direktoru Mustafa Əfəndiyev idi. Amma sonralar Nazim Novruzov, Əjdər Xanbabayev və Azər Mustafazadə kimi tanınmış insanların direktorluq etdiyi “Azərnəşr”də çalışaraq zəhmətimlə ucalmağa başladım.

Universiteti yenidən bitirib təyinatla “Azərnəşr”ə işləməyə gələn Mehdiyeva Həlimə Kazım qızı nəşriyyatın tanınmış redaktorları ilə çiyin-çiyinə çalışır. Bunlardan Əsgər Ağayev (redaktor), Əkbər Ağayev (redaktor), Ağababa Rzayev (redaktor), Xasay Vəzirov (redaktor), Əmir Mustafayev (Bədii ədəbiyyat şöbəsinin müdiri), Tofiq Quliyev (İctimai-siyasi şöbənin müdiri), Şamil Rasizadə (redaktor), Mirzəyeva Səyyarə (redaktor), Nəriman Nəsirov (Bədii tərtibat şöbəsinin müdiri) və s.

1980-ci illərdə “Azərnəşr”də əsas redaksiyalardan “Siyasi ədəbiyyat” (müdir: Tofiq Quliyev, sonralar isə Tofiq Babayev), “Bədii ədəbiyyat” (müdir: Əmir Mustafayev, sonralar Əlfi Qasimov), “Elmi-kütləvi”: səhiyyə, tibb və s. (müdir: Aişə Tahirova), “Kənd təsərrüfatı” (Fərhad Fərəcov), “Sifariş ədəbiyyatı” (pullu) və s. fəaliyyət göstərirdi.

H.Mehdiyeva 1986-cı ildən 1993-cü ilə kimi “Kitablar aləmində” jurnalının müxbiri və həm də bu illərdə jurnalın “Kitab nəşri məsələləri” şöbəsinə müdir təyin olunub.

İctimai-siyasi şöbədə 1980-ci illərdə kitablar müxtəlif seriyalarla çapdan buraxılırdı. Bunlardan misal olaraq: “Böyük Vətən müharibəsi”, “Azərbaycanın maarifpərvər qadınları”, “Represiya qurbanları”, “Sosialist əməyi qəhrəmanları”, “Sovet qəhrəmanları” və s. göstərmək mümkündür. Məhz bu seriyada nəşrə hazırlanan kitabların hər birində Həlimə Mehdiyevanın zəhməti böyük olmuşdur.

H.Mehdiyeva 1993-cü ildən 2002-ci ilə qədər “Azərnəşr”də Ümumi şöbənin və Kadrlar şöbəsinin müdirini vəzifəsində çalışıb; 2002-ci ildən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyəsət Heyətinə Baş mütəxəssis (bu günə kimi orada çalışır) təyin olunur.

“Azərnəşr”də böyük zəhməti olan redaktorlardan biri Solmaz Mirkişiyeva hesab edilir. O, Azərbaycan Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsində təhsil aldığı illərdə işləmək arzusunda olmuşdur. Onun bu arzusu həyata keçmiş, təhsil ala-ala “Azərnəşr”də texniki redaktor vəzifəsində çalışmışdır. Solmaz Mirkişiyevanın texniki redaktor olduğu kitablar saysız-hesabsızdır. Məlum olur ki, 1967-ci ildən etibarən Solmaz Mirkişiyeva mükəmməl bir texniki redaktor kimi fəaliyyətə başladı. Həmin il onun ömür kitabında yeni bir səhifə açdı. O il görkəmli Azərbaycan şairi Molla Pənah Vaqifin anadan olmasının 250 illiyi keçirilirdi. Şairin əsərlərinin texniki redaktorluğu Solmaz Mirkişiyevaya tapşırıldı. Yüksək bədii və texniki tərtibatına görə həmin kitablar şairin yubileyi münasibətilə keçirilmiş Zaqafqaziya müsabiqəsində diploma layiq görüldü. Sonralar onun redaktəsi ilə çapdan çıxmış “Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı Konstitutsiyası” və “Azərbaycan SSR Konstitutsiyası” kitabları da Respublika müsabiqəsində mükafata layiq görüldü. Onun redaktəsi ilə bir sıra miniatür kitablar da çapdan buraxılmışdır. Miniatür kitabların redaktəsinə görə o, Azərbaycan SSR Rəyəsət Heyətinin Fəxri Fərmanı ilə təltif olunmuşdur [3, 33-34].

Bəli, Böyük texniki redaktor Solmaz Mirkişiyeva 30 ildən artıq Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında çalışmışdır. Bu illər onu çox sınaqlardan çıxarıb. Çətinliklərdən qorxmayıb, sənətinin vurğunu olub. Gözlərindən zərrə-zərrə nur, həyatından günlər, illər bəxş edib kitablara [3, 34].

“Azərnəşr”də çalışan böyük redaktorların əksəriyyəti müxtəlif redaksiyalarda işləsə də, məqsədləri bir olub: nəşriyyatın kitabları keyfiyyətli, məzmunlu, oxucuların rəğbətini qazanan olsun. Bu cür redaktorlar sırasında “Azərnəşr”in “Bitkiçilik ədəbiyyatı redaksiyası”nın müdiri (1984) Qasım Fərəcov, “Azərnəşr”in “Bitkiçilik ədəbiyyatı redaksiyası”nın redaktoru Adil Abdullayev, “Kənd təsərrüfatı ədəbiyyatı redaksiyası”nın böyük redaktoru Elman Əliyev belə redaktorlardan hesab edilir. Bu cür zəhmətkeş, bilikli,

təcrübəli redaktorlar öz fikir və ideyalarını, iş təcrübələrini yaymaq məqsədilə də, müxtəlif dövri mətbuat səhifələrində, xüsusilə “Kitablar aləmində” jurnalında məqalələrlə çıxış edirdilər. Məsələn, Elman Əliyevin “Kitablar aləmində” jurnalının 1982-ci il 3-cü sayında (səh. 23-24) “Müəllif, rəyçi, nəşriyyat” başlıqlı məqalə ilə çıxış edir. O, bu məqaləsində müəllif, rəyçi və nəşriyyat münasibətlərinə dair öz maraqlı fikir və mülahizələrini yazır. Məsələn, onun aşağıdakı fikri maraq doğurur:

Ölkəmizdə bütün kitablar üçün qabaqcadan (satışı gözləmədən) dövlət (ümumxalq) vəsaiti hesabına müəllif qonorarı verilir. Bu vəsait mücərrəd pullar deyildir, el demişkən “yerdən çıxmır” deməli, oxucuya yaxşı olmayan kitab verməyə və ya buraxılmasında iştirak etməyə bizim sadəcə olaraq ixtiyarımız yoxdur. Müəllif də, rəyçi də, nəşriyyat da bunu daim diqqət mərkəzində saxlamalıdır [4, 23].

“Azərnəşr”in redaktorları sırasında Azərbaycanın çox görkəmli yazıçıları, şairləri, pedaqoqları da olmuşdur. Bu cür yüksək səviyyəli redaktorlardan biri də Cəmil Əlibəyov hesab edilir. Cəmil Əlibəyov Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının baş redaktoru vəzifəsində səmərəli fəaliyyət göstərmiş, Azərbaycan kitabının təbliği və yayılmasına kömək məqsədilə dövri mətbuat səhifələrində maraqlı və əhəmiyyətli elmi-təcrübə xarakterli məqalələrlə çıxış etmişdir. Məsələn, onun “Görən göz və döyünən qəlb” [5, 2-3] adlı məqaləsi bu mənada maraq doğurur. O, məqaləsində yazır ki, kitaba olan tələbat, həmçinin bu tələbatın operativ surətdə ödənilməsi, ideya və praktik istiqamətin tamamilə sinfi mövqedən müəyyən edilməsi, hər cür şüarçılığın və boşboğazlıqdan uzaq, əməli əhəmiyyət kəsb edən əsərlər buraxılması nəşriyyatın idarə mexanizmini yenidən qurmağı tələb edir” [5, 2-3]. Vaxtilə “Azərnəşr”in Aqrosənaye ədəbiyyatı redaksiyasının redaktoru işləmiş (indi “Gənclik” nəşriyyatının direktoru), Adil Abdullayevin redaktor kimi redaktor vəzifəsi, kitab nəşri problemlərinə aid də maraqlı məqalələri dərc edilmişdir. Bu mənada A.Abdullayevin “Kitablar aləmində” jurnalında “Kənd və kitab” rubrikasında iqtisadçı və ərzaq proqramı adlı məqaləsi resenziya xarakteri daşıyır. Qarşıda duran əzəmətli vəzifələrin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi işində digər mütəxəssislərlə bərabər, iqtisadçıların da üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Bu baxımdan iqtisad elmləri doktoru Ramil Əliyevin Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı tərəfindən çap edilmiş “İqtisadçı və ərzaq proqramı” kitabının aktual bir məsələyə həsr edilməsi, kitabın ideya istiqaməti haqqında Adil Abdullayevin yazdığı məqalə maraq doğurur. Məqalədə oxuyuruq: diqqətəlayiq haldır ki, kitabda şərh edilmiş məsələlər biri digərini tamamlayır, irəli sürülən faktlar nəzəri cəhətdən əsaslandırılır” [6, 3-4].

“Azərnəşr” ölkədə baş verən ictimai-siyasi hadisələr, yubileylər, ədəbiyyat və incəsənət on günlükləri və s. tədbirlərdə iştirak edir, bu tədbirlərə

öz münasibətini kitab nəşri ilə bildirirdi. Məsələn, Moskvada keçiriləcək Azərbaycan incəsənəti və ədəbiyyatı ongünlüyü münasibətilə nəşriyyat Azərbaycan yazıçılarının əsərlərinin tərcümə və nəşr edib paytaxtımızın geniş oxucu kütləsinə çatdırmaq vəzifəsini üzərinə götürmüş ən böyük nəşriyyat idarəsi kimi fəaliyyət göstərirdi. “Azərnəşr”in xətt ilə ongünlüyə müasir Azərbaycan yazıçılarının 47 kitabının getməsi nəzərdə tutulurdu. Şeir, poema, hekayə, roman və pyeslərdən ibarət bu kitabların ümumi həcmi 460 ç.v. idi. H.Orucəlinin “Azərnəşr” ongünlüyə necə hazırlaşır adlı məqaləsində göstərilirdi ki, “Azərnəşr” bunlardan indiyə kimi 200 ç.v. miqdarında müxtəlif əsər nəşr etmişdir. Halbuki respublikamızın incəsənət və ədəbiyyat təşkilatları, Azərbaycan mədəniyyətinə böyük baxış olan ongünlüyə bir ildən çoxdur ki, hazırlıq aparır. Vaxta üç ay qaldığına baxmayaraq, bu müddətdə “Azərnəşr” 280 ç.v. həcmində, yəni 25-dən çox kitab nəşr etməlidir.

“Azərnəşr”in rəhbərləri çap işlərinin ləngiməsinə mane olan səbəblərin yalnız son aylarda tamamilə aradan qaldırıldığını, “Azərnəşr”in bütün redaksiya və mətbəə imkanlarının səfərbərliyə alındığını bildirirlər [7].

Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı ildən-ilə öz nəşriyyatçılıq fəaliyyətini genişləndirirdi. Bu dövrdə işləyən və öz işi ilə tanınan, hörmətlə adı çəkilən baş redaktorlardan biri də Qılman İlkin olmuşdur. O, 1952-ci ildə “Azərnəşr”də baş redaktor vəzifəsində çalışmışdır. “Azərnəşr”in Baş redaktoru Qılman Musayevin “Sovet kəndi” qəzetində (1961-ci il 3 yanvar) “Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı 1961-ci ildə” adlı məqaləsində oxuyuruq: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı 1961-ci ildə 325 addan ibarət 2.031 ç.v. həcmində müxtəlif ədəbiyyat çap edəcəkdir. Oxucular siyasi, kənd təsərrüfatı, elmi-kütləvi kitablar, plakat və s. rəngli reklam materialları alacaqlar.

1961-ci ildə nəşriyyatın ictimai-siyasi ədəbiyyat şöbəsi üzrə 78 kitab buraxılacaqdır. Bunların içərisində marksizm klassiklərinin əsərləri ilə yanaşı, fəlsəfəyə, iqtisadiyyata, konkret iqtisadiyyata aid bir sıra maraqlı kitab və kitabçalar vardır.

“Azərnəşr”in Baş redaktoru Qılman Musayev məqaləsində qeyd edir ki, keçən illərdən fərqli olaraq bu il müasir mövzuya həsr olunan ədəbiyyat böyük yer tutur.

1958-ci ildə İlyas Tapdıqın Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatında (indi “Gənclik”) redaktor kimi fəaliyyətə başlaması onun ədəbiyyat və tərcüməçilik sahəsindəki fəaliyyətinə müsbət təsir göstərmiş və digər tərəfdən şairin redaktor kimi formalaşmasında da əsas rol oynamışdır.

İlyas Tapdıq aşağıda adları çəkilən şair və yazıçıların ilk kitablarının redaktoru olmuşdur: C.Novruz, İ.Coşqun, T.Bayram, M.Günər, F.Mehdi, F.Sadiq, Y.Həsənbəy, T.Mahmud, H.Ziya, M.İsmayıl, M.Aslan, M.Yaqub, O.Rza, Ə.Salahzadə, E.Borçalı, M.Süleymanlı, S.Rüstəmxanlı, V.Rüstəmxadə, Zahid Xəlil, V.Nəsib, D.Nəsib, A.Laçınlı, Ə.Əhmədova, Ə.Nicat,

R.Əhmədzadə, Ə.Elbrus, Ə.Əhməd, D.Gədəbəyli, Balasadiq, R.Nuray, Ş.Salmanov, Ağasəfa, Ş.Rza, Ə.İncəli, M.Şükür, M.İsgəndərzadə, Ş.Aslan, M.Kazım, Ə.Saləddin, H.Mahmud, M.Əliyeva, A.Abdullazadə, S.Səxavət, Rübail, Ə.Fərzəli, Ə.Rza, H.Rzayeva, F.Şimşək, Ş.Dəlidağ, A.Vəfalı, Q.Əziz, Ə.Muxtar, A.Rəsul, O.Şamil, Z.Ağayeva, A.Kəmalə, Z.Mahmudov, T.Şahdağlı, V.Yusif, Q.Cahani, Mənzərə, M.Qudyalçaylı, Ə.Muradxanlı, M.Fitrət, Rafiq Musa, A.Arabaçı, S.Şeyda, S.Sərvi və b. [8, 277].

O, özünün ədəbi yaradıcılığında bir neçə istiqamətdə müvəffəqiyyət əldə etmişdir. Xüsusilə uşaq ədəbiyyatı və tərcümə ədəbiyyatı sahəsində onun nailiyyətləri olduqca böyükdür. O, respublikamızda edilən uşaq dövrü mətbuatı ilə sıx əlaqədə olması onun ədəbi yaradıcılığına daha da güclü təsir etmiş və müxtəlif xalqların görkəmli uşaq ədəbiyyatı yazıçılarından əsərlərini ana dilimizə tərcümə etmiş və çapdan buraxmışdır. Bu mənada İlyas Tapdıq özünü peşəkar uşaq ədəbiyyatı tərcüməçisi kimi tanıdı bilmişdir. Robert Bernis, Yan Raynis, Fyodor Tutçev, Abay Kunanbayev, Lesya Ukrainka, Mixail Stelmax, Mixail Zoşsenko, E.Mejelaytis, Aybek, Uyğun, Zülfiyyə, Valentin Berestov, Kayum Tanrıquliyev və başqa görkəmli şair və yazıçılardan etdiyi tərcümələr Azərbaycan oxucusunun, xüsusilə uşaq və gənclərin sevimli kitablarıdır [8, 277-278].

Araşdırmalar göstərir ki, İlyas Tapdıq öz ədəbi yaradıcılığı və tərcüməçilik fəaliyyəti ilə Azərbaycan kitabını zənginləşdirmiş, kitab nəşri mədəniyyətinin inkişafında böyük rol oynamışdır. Onun redaktə etdiyi kitabları əsasən üç qrupa bölmək olar: 1) Tərcümə ədəbiyyatı; 2) Uşaqlar ədəbiyyatı; 3) Şeirlər və nəsr əsərləri.

Həmçinin, Azərbaycanda redaktor fəaliyyəti araşdırılarkən məlum olur ki, İlyas Tapdıq ən məhsuldar redaktorlardan biridir və o, fəaliyyəti dövründə çox sayda əsərləri tərcümə etmiş və kitablar, kitabçalar şəklində çapdan buraxmışdır. Onun “Gənclik” nəşriyyatında redaktor kimi işləməsi İlyas Tapdıqın peşəkar redaktora çevrilməsinə də güclü təsir göstərmişdir. Təkcə, belə bir faktı göstərə bilərik ki, 800-ə qədər şeir, hekayə və tərcümə kitablarını redaktə etmişdir [8, 277-278].

Məlumdur ki, 1960-cı illərdə “Gənclik” nəşriyyatı Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı – “Azərnəşr”lə birləşir. Həmin illərdə İlyas Tapdıq Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı – “Azərnəşr”də bir tanınmış redaktor kimi müxtəlif yazıçı və şairlərin əsərləri üzərində işləyib onları çapa hazırlayır. Məsələn: İbrahim Kəbirli “Adsız adam” (Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1961), Xəlil Rza “Mənim günəşim” (Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1963), Hüseyn Hüseynzadə “Torpaq eşqi” (Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1964), Məmməd İbrahim “Anamdan yadigar nəğmələr: şeirlər və poema” (Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1966) və s.

“Azərnəşr”in redaktorlarının fəaliyyətindən, yaradıcı və gərgin əməklərindən söhbət gedərkən “Azərnəşr”in lüğətlər və məlumat ədəbiyyatı redaksiyasının müdiri f.ə.e..dok.Vəli Məcidovun adını xüsusilə qeyd etməliyik. O, redaksiya müdiri kimi nəşriyyatın fəaliyyətinə, kitab nəşrinə, redaktə işinə, redaktorların fəaliyyətinə aid çox maraqlı məqalələr yazaraq dövrü mətbuat səhifələrində ardıcıl və sistemli şəkildə çıxış edirdi. “Azərnəşr”in ən zəhmətkeş redaksiya müdirlərindən biri də Yaqub Hacıyev olmuşdur. O, redaktor, redaksiya müdiri və nəhayət “Azərnəşr”in baş redaktorunun müavini kimi vəzifələrinə qədər yüksəlmişdir. O, tez-tez, vaxtaşırı respublika mətbuatında nəşriyyatın fəaliyyətilə bağlı müxtəlif səpgili məqalələrlə çıxış edirdi. “Ərzaq proqramı və kitab”, “Kənd zəhmətkeşləri üçün” rubrikalarında onun çox sayda məqalələri “Kitablar aləmində” jurnalında dərc edilmişdir.

1970-1980-ci illərdə nəşriyyat öz fəaliyyətini daha da genişləndirmiş, respublika nəşriyyat sistemində aparıcı, əsas mövqeyə malik olmuşdur.

Nəşriyyatın kitab məhsulunun elmi səviyyəsinin, məzmununun, tərtibatının yaxşı olmasına, dövrün tələblərinə cavab verməsinə kömək edən redaksiyaların, redaksiya müdirlərinin rolunu da qeyd etmək lazımdır. Belə ki, “Azərnəşr”də bir sıra böyük redaksiyalar və xüsusilə onların müdirləri: İctimai-siyasi və hüquq ədəbiyyatı (redaksiya müdiri: Hürümüz Tağızadə); Dərslilər və dərs vəsaiti (redaksiya müdiri: İsmayıl Zərgərli); Kənd təsərrüfatı ədəbiyyatı (redaksiya müdiri: Yaqub Hacıyev); Elmi-kütləvi və tibb ədəbiyyatı (redaksiya müdiri: İsmayıl Gözəlov); Neft sənayesi və texniki ədəbiyyat (redaksiya müdiri: Tükəzban Əliyeva); Fizika-riyaziyyat və kimya ədəbiyyatı (redaksiya müdiri: Suğra Məmmədخانlı); Bədii ədəbiyyat (redaksiya müdiri: Məmməd Araz); Uşaq və gənclər ədəbiyyatı (redaksiya müdiri: Əzizə Əhmədova); Musiqi və not ədəbiyyatı (redaksiya müdiri: Tofiq Bakıxanov); Bədii tərtibat (redaksiya müdiri: Əmir Hacıyev); Texniki tərtibat (redaksiya müdiri: Rəhman Hüseynov); Korrektor şöbəsi (redaksiya müdiri: Gövhər Səfərəlibəyova); İstehsalat şöbəsi (redaksiya müdiri: Ağadadaş Quliyev) və b. “Azərnəşr”in kitab məhsulunun nəşrə hazırlanmasında, nəşr edilib yayılmasında, məzmunlu və elmi səviyyəsinin yüksək olmasında xidmətləri diqqətəlayiqdir.

Müxtəlif dövrlərdə “Azərnəşr”də öz işini sevən, bacarıqlı, dünyagörüşü və elmi səviyyəsi yüksək olan redaktorlardan aşağıdakıların fəaliyyəti təqdir olunmalıdır: Əli Səbri, Cəfər Bağır, Ələkbər Ziyatay, Səlim Cəfərov, Səlim Əhmədov, Siyavuş Məmmədzadə, Zəkiyyə Qiyasbəyli, Mirzə Müştəq, Məmməd İbrahim, Səkinə Hüseynova, Mehdi Mirkişiyev, Məleykə Quliyeva və b. Ümumiyyətlə, “Azərnəşr”də müxtəlif vəzifələrdə çalışan və kollektivin hörmətini qazanan nəşriyyat işçilərindən söhbət gedərkən qocaman poliqrafçı Saleh Məmməd oğlu Salayevin fəaliyyətini xüsusilə qeyd etməliyik. Saleh

Məmməd oğlu Salayev 65 illik ömrünün 40 ilini nəşriyyat və poliqrafiya işinə həsr etmişdir. Saleh 1926-cı ildə “Azərnəşr”in mətbəəsində işə qəbul olunur. O, burada hesabdar, kalkulyator və sifariş şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışır. Gənc Saleh qısa vaxtda öz işgüzarlığı və bacarığına görə kollektiv arasında dərin hörmət qazanır. Bir qədər sonra isə “Azərnəşr”də işləməyə dəvət edirlər. 65 yaşlı Saleh “Azərnəşr”in bədii tərtibat redaksiyasında işləyir. Saleh Böyük Vətən müharibəsi illərində arxa cəbhədə göstərdiyi əmək rəşadətinə görə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1946-cı il 15 yanvar tarixli Fərmanına əsasən “1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində fədakar əməyə görə” medalı ilə və Azərbaycan SSR Nazirlər Seveti yanında Mətbuat Komitəsinin 1966-cı il 20 may tarixli əmrinə görə “Fəxri fərmanla” təltif olunmuşdur [9, 51].

Səlim Əhmədov Azərbaycanın kitabçılıq işində xüsusi yeri olan tanınmış texniki redaktoru olmuşdur. O, ziyalı ailəsində tərbiyə almış, kiçik yaşlarından kitaba olan böyük sevgisi onu məhz bu sahədə peşəkar texniki redaktor olmağa sövq etmişdir [9, 309]. Səlim Əhmədov 1923-cü ildə Bakının Balaxanı kəndində anadan olmuşdur. 1941-ci ilin aprel ayının 23-dən 26-lar mətbəəsində (o zaman 26-lar mətbəəsi “Azərnəşr”in tərkibində idi) mürəttib kimi əmək fəaliyyətinə başlayır. Arxa cəbhədə müdafiə işlərində göstərdiyi fəallıqlarına görə Səlim Əhmədov 2 dəfə Respublika Ali Sovetinin Fəxri Fərmanı (1968, 1985), “Qafqazın müdafiəsi uğrunda”, 1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində rəşadətli əməyə görə”, 1941-45-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində qələbənin “Otuz illiyi”, “Qırx illiyi”, “Əlli illiyi” yubileyi medalları ilə təltif olunmuşdur.

Səlim Əhmədovun əmək fəaliyyətinin çox böyük hissəsi ictimai-siyasi ədəbiyyatın, xüsusilə V.İ.Leninin əsərlərinin azərbaycanca nəşri ilə bağlı olmuşdur. 1943-cü ildə V.İ.Leninin əsərlərinin IV nəşrinin birinci cildinin çapı “Azərnəşr”ə həvalə olundu [9, 310].

Müdiriyyət tərəfindən nəşriyyata təqdim olunmuş çoxcildli əsəri yığmağı Səlim Əhmədova tapşırıdılar. Bu, böyük etimad idi! Əvvəl o, mürəttib kimi kitabların yığılmasında iştirak etmişdir. 1951-ci ildə S.Əhmədovu Hökümə Sultanovanın sərəncamı ilə mürəttiblikdən texniki redaktor vəzifəsinə keçirirlər və həmin ildən V.İ.Lenin 45 cildlik külliyyatın texniki redaktoru olur.

S.Ə.Əhmədov 1964-cü ildə əsas işilə yanaşı, (yəni “Azərnəşr”in texniki redaktoru) “Göyərçin” (2005-ci ilə qədər), 1966-cı ildən isə “Kitablar aləmində” (1993-cü ilə qədər) jurnallarının texniki və bədii redaktoru olmuşdur. “Göyərçin” jurnalının tərtibatında fəal iştirakına görə ona jurnalın nəşrə başlanmasının 10 illiyi münasibəti ilə respublika Ali Sovetinin Fəxri Fərmanı verilmişdir. Səlim Əhmədov 1967-ci ildə SSRİ “Mətbuat əlaçısı” adına layiq görülmüşdür [9, 310-311]. Qeyd etmək lazımdır ki, Səlim

Əhmədovun texniki tərtibat verdiyi kitablar diplomlara layiq görülmüşdür. O cümlədən M.P.Vaqifin “Əsərləri” (“Azərnəşr” - 1968), “Azərbaycan Kommunist Partiyası Sov.İKP-nin qabaqcıl dəstəlidir”, “Sovet Azərbaycanı SSRİ xalqlarının qardaşlıq ailəsində” kitabları (“Azərnəşr” – 1980) məhz I dərəcəli diplomlara layiq görülmüşdür [9, 311].

V.İ.Leninin “Azərnəşr”də 1970-ci ilin mart ayında külliyyatın IV nəşrinin son cildi başa çatdı. Nəşriyyatın əməkdaşlarından M.Qasimov, M.Quliyev, S.Əhmədov, S.Mirkişiyev S.Mirzəyeva, M.Muradova, P.Məşədiyeva Ə.Əliyeva yubiley nəşrlərinin vaxtında və keyfiyyətlə nəşrə hazırlanması üçün səylə çalışmışdılar. Bununla bağlı “Azərnəşr”in bir qrup nəşriyyatçı və poliqrafçılarna fəxri adlar verildi. Həmin poliqrafçıların sırasında Səlim Əhmədov da var idi. Beləliklə, 1970-ci ildə Səlim Əhmədov “Əməkdar poliqrafçı” adına layiq görülür.

V.İ.Leninin seçilmiş əsərlərindən texniki tərtibat işinə başlayan Səlim Əhmədov sonralar Karl Marksın, F.Engelsin Azərbaycan dilində çıxmış əsərlərinin texniki redaktoru olmuşdur.

V.İ.Leninin əsərləri külliyyatının 55 cildliyinin (V nəşr) nəşrə hazırlanmasında da Səlim Əhmədovun əməyi əvəzsizdir. Məhz bu 55 cildlik tam əsərlər külliyyatının nəşrə hazırlanmasında və buraxılmasında xüsusi xidmətləri olan bir qrup işçiyə Azərbaycan SSR fəxri adlar verilir. Bu nəşriyyat işçiləri arasında Səlim Əhmədov da var idi [9, 312]. Səlim Əhmədov partiya və dövlət rəhbərlərinin bir çox əsərləri və çıxışlarının, Qurani-Kərimin nəşrinin maketinin, dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin 6 cildlik əsərlər, dünya klassiklərindən L.Tolstoy, R.Taqor, T.Drayzer və başqalarının əsərlər külliyyatlarının və s. əsərlərin texniki redaktoru olmuşdur.

Səlim Əhmədov 1986-cı ildə “Əmək veterani” [9, 314], habelə Mediya mükafatı laureatı “Nailiyyət” diplomu (2001), ittifaq və respublika səviyyəli müxtəlif fəxri fərmanlarla təltif olunmuşdur. Texniki redaktə etdiyi kitablardan bir çoxu Ümmumittifaq, Zaqafqaziya və Respublika müsabiqələrində diplomlara layiq görülmüşdür [9, 314]. Həmçinin, S.Əhmədovun redaktə etdiyi kitablar arasında ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin bir sıra çıxış və məruzələri, əsərləri, habelə onunla bağlı “Qəsd”, “Biz öz yurdumuza qayıdacağıq”, “Heydər Əliyev çörəyi”, mərhum akademik Həsən Əliyevin, akademik Zərifə Əliyevanın əsərləri, tanınmış nəşir və ziyalı Əjdər Xanbabayevin rəhbərliyi ilə 1990-cı ilin yanvarında gizli çapdan çıxmış “Qara Yanvar” kitabı və s. vardır.

1984-cü ildən respublika əhəmiyyətli fərdi təqaüdü S.Əhmədov 1992-ci ildən “Ümumittifaq Günahsız Qurbanlar Assosiasiyası” Azərbaycan Şöbəsinin üzvüdür.

“Azərnəşr”də çap edilən kitabların gözəl olmasına, yayılmasına təsir göstərən əsas vasitələrdən biri bədii redaktorların, rəssamların seçilməsi,

düzgün yerləşdirilməsi ilə əlaqədardır. Bu mənada “Azərnəşr”in müxtəlif dövrlərdəki fəaliyyətində xüsusi fərqlənən tanınmış rəssamlar: Əmir Hacıyev (xalq rəssamı), Oqtay Sadıqzadə (xalq rəssamı), Elmira Şahtaxtinskaya (xalq rəssamı), Rəşid Əmirov, Yusif Ağayev və b.; bədii tərtibat redaktorlarından: Məmməd həsən Quliyev, Muxtar Aslanov, Mikayıl Qasimov, Nəriman Nəsirov və b.; texniki tərtibat redaktorlarından: Rəhman Hüseynov, Məmməd Zeynalzadə, Əhməd Səlim, Məzahir Balakışiyev, Böyükxanım Qurbanova, Solmaz Mirkişiyeva, Bağırova Sima və b. əməyi təqdirəlayiqdir.

Kitabın səhsiz çapdan buraxılmasında korrektor əməyi xüsusi qeyd olunmalıdır. “Azərnəşr”də öz qabiliyyətləri, bacarıqları, yüksək elmi səviyyələri ilə kollektivin rəğbətini qazanmış redaktorların fəaliyyətini də qeyd etmək yerinə düşər: Gövhər Səfərəlibəyova, Mahmur Muradova, Elmira Qulam qızı, Məşədiyeva Bixəxanım, Hüsniyyə Mircəfərova, Fərəcullayeva Böyükxanım, Fatma Nuriyeva, Əsəd Ağayev, Validə Musayeva, Böyükxanım Zeynalova və b.

“Azərnəşr”in redaktorlarının, redaksiya müdirlərinin böyük əksəriyyəti redaksiyalarına uyğun materiallarla “Azərnəşr”in çapdan buraxdığı kitabların təbliği və yayılmasında fəal iştirak edirdilər. Bu mənada “Azərnəşr”in Baş redaktoru Sabir Tarverdiyevin, “Azərnəşr”in İstehsalat-texniki ədəbiyyat redaksiyasının müdiri T.Əliyevanın “Azərnəşr”in kənd təsərrüfatı ədəbiyyatı redaksiyasının böyük redaktoru Q.Fərəcovanın, “Azərnəşr”in uşaq və gənclər ədəbiyyatı redaksiyasının müdiri E.İbrahimovun fəaliyyətləri də nəşriyyatın tarixində dərin izlər buraxmışdır. Bu redaktorlar, redaksiya müdirləri daim “Azərnəşr”də çap olunan kitabların məzmun, dil-üslub, bədii texniki tərtibat baxımından yüksək səviyyədə buraxılmasına səy göstərirdilər. Bu məqsədlə də, onların dövrü mətbuatda məqalələri dərc edilirdi. Qeyd etdiyimiz kimi, məqalələr kitabların məzmununa, mövzusunə, redaktə xüsusiyyətlərinə, tərtibat və dil-üslub məsələlərinə həsr edilirdi. Araşdırmalar göstərir ki, “Azərnəşr”in aktual mövzularda kitab nəşrinə xüsusi diqqət yetirirdi. “Azərnəşr”in İstehsalat-texniki ədəbiyyat redaksiyasının müdiri T.Əliyevanın və “Azərnəşr”in Kənd təsərrüfatı ədəbiyyatı redaksiyasının böyük redaktoru Q.Fərəcovanın “Kitablar aləmində” jurnalının 1966-cı il 4-cü sayında (səh. 45-47) “Əmək məhsuldarlığı mühüm mövzudur” başlıqlı yazıda bu istiqamətdə “Azərnəşr”in çap etdiyi bir sıra nəşrlər haqqında maraqlı və əhəmiyyətli təhlillər verirlər.

Bədii ədəbiyyat, ədəbi tənqid: ədəbiyyatşünaslıq, sənətşünaslıq, musiqi tənqidi və təsviri sənət kitablarının nəşri sahəsində 1980-ci ildə ən yaxşı redaktor işi üzrə müsabiqəyə yekun vurulmuşdur. Müsabiqədə iştirak edən 9 mərkəzi, 19 respublika nəşriyyatının 70-ə qədər redaktor işi nəzərdən keçirilmiş və 10 əsərin redaktoru “1981-ci il SSRİ XTNS-nin iştirakçısı” şəhadətnaməsi ilə mükafatlandırılmışdır. Mükafatlandırılanlar arasında

Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının redaktoru Təriyel Cahangirov da vardır. Təriyel Cahangirova mükafat Azərbaycan SSR-in 60 illiyi ilə əlaqədar nəşr olunmuş “Al bayraqlı respublikam mənim” oçerklər almanaxının hazırlanmasına və redaktəsinə görə verilmişdir. Həmçinin 1980-ci ildə nəşr olunan S.Gəncəlinin “Qızıl qələm” mükafatına layiq görülmüş “Azadlıq yollarında” kitabının da redaktoru T.Cahangirov olmuşdur.

“Azərnəşr”də çox saylı korrektorlar işləmiş və hər biri özünəlayiq yer tutmuşdur. Əlbəttə, korrektorlar nəşriyyatda buraxılan kitabların səhsiz olmasına xüsusi əmək sərf edirlər və öz əməkləri ilə Azərbaycan kitabının nəşrini yaxşılaşdırır, kollektivin hörmətini qazanırlar. Belə tanınmış, sevilən, hörmət edilən korrektorlardan biri də Münəvvər Güllüşova hesab edilir. O, 21 ildir ki, “Azərnəşr”də işləyir. O, ixtisasca jurnalist olsa da, nəşriyyat işçisi, korrektor kimi daha çox tanınmışdır. Yetişdirmələri olan R.Qarayeva, G.Məmmədova, G.Novruzova, A.Bağirova da qabaqcıldır. Partiya və hökumətimiz “Azərnəşr”in korrektoru M.Güllüşovanın əməyini yüksək qiymətləndirmişdir. O, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin, Respublika Dövlətnəşrkomunun Fəxri fərmanları ilə təltif edilmiş, “Sosializm yarışının qalibi” döş nişanı, qiymətli hədiyyələr və pul mükafatlarına layiq görülmüşdür [10, 71-73].

Müstəqillik illərinə nəzər salsaq bu işdə hal-hazırda direktor vəzifəsində çalışan Mustafazadə Azər Abdulla oğlu, baş redaktor Ağalarov Əlövsət İbrahim oğlunun, direktor müavini Qasimov Mirqalim Mirabdulla oğlunun, xidmətləri xüsusilə qeyd olunmalıdır.

Hal-hazırda 20-30 ildən çox nəşriyyatda işləyən Hüseynova Aynaxanım Əliağa qızının (redaktor) – 1974-cü ildə korrektor vəzifəsinə təyin olunub. 1988-ci ildə “İstehsalat” şöbəsində çalışıb. Sonralar isə Bədii şöbə yaranır və A.Ə.Hüseynova həmin şöbədə redaktor kimi çalışmağa başlayıb. Hal-hazırda “Azərnəşr”də Kadrlar şöbəsinin müdürüdür; Nəcəfova Zoya Qurban qızı (texniki redaktor) – 1982-ci ildən bu günə kimi “Azərnəşr”də texniki redaktor vəzifəsini icra edir; İslam Sadıq Hüseyn oğlu (redaktor); Aslanova Sevinc Aslan qızı – 1978-ci ildən korrektor, sonralar İstehsalat şöbəsində və nəhayət hal-hazırda nəşriyyatın redaktorudur; Fərəcov Etibar Zülfüqar oğlu (redaktor) – 1990-cı ildən bu günə kimi “Siyasi ədəbiyyat” şöbəsində redaktordur, Orucov Məhəbbət Bilal oğlu (kompüter operatoru) – 1999-cu ildən bu günə kimi nəşriyyatın kompüter proqramistidir; Kərimova Ramilə İsrail qızı – 2005-ci ildən bu günə kimi kompüter operatorudur; Süleymanova Vəfa Vaqif qızı – 2009-cu ildən “Azərnəşr”də kompüter operatoru vəzifəsində çalışır; Məmmədova Lətifə Musa qızı (redaktor) – 1992-ci ilin sonlarından “Azərnəşr”də çalışır. Əvvəlcə altı ay korrektura şöbəsində çalışıb sonralar isə “Sifariş ədəbiyyatı” (1992-ci ildə yaranıb) şöbəsində redaktor vəzifəsinə keçib; Məmmədyarova Elmira Kamil qızı (redaktor) –

1978-ci ildən “Siyasi ədəbiyyat” və “Tarix” redaksiyalarının redaktoru təyin edilib; Aslanova Sevinc Aslan qızı (redaktor) - əməyini xüsusilə qeyd etmək lazımdır [11, 35].

Ağalarov Əlövsət İbrahim oğlu 1954-cü ildə Kəlbəcər rayonunun Quzeyçirkin kəndində anadan olub. Qılıncılı kənd orta məktəbini bitirib. Hərbi xidməti başa vurduqdan sonra, 1976-cı ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinə daxil olub. Əla oxuduğuna və xüsusi istedadını nəzərə alaraq 1979-cu ildə Leningrad Universitetinin Jurnalistika Fakültəsinə göndərilib. Təhsilini həmin ali məktəbdə davam etdirən Əlövsət Ağalarov 1981-ci ildə Leningrad Universitetini bitirərək Jurnalist ixtisasına yiyələnib. Təyinatla Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatına göndərilib. Əməksevərliyi, yüksək savadı və bacarığı hesabına respublikanın ən böyük nəşriyyatında “Azərnəşr”də kiçik redaktorluqdan baş redaktor vəzifəsinə yüksəlib. O, bir neçə sanballı tərcümə kitabının, yüzlərlə elmi, publisistik məqalənin müəllifi, onlarla kitabın tərtibatçısıdır [11, 34-35].

Hal-hazırda “Azərnəşr”də direktor müavini vəzifəsində çalışan Qasimov Mirqalib Mirabdulla oğlu 1959-cu il 29 mart Quba rayonunun Gədik kəndi doğulub. Bakıda Azərbaycan Dövlət Neft və Kimya İnstitutunun Maşınqayırmanın iqtisadiyyatı və sənayenin təşkili fakültəsinə (1980-1985-ci illərdə) bitirib. Daha sonra 1986-1990-cı ildə Moskva Poliqrafiya İnstitutunun Mühəndis texnoloq ixtisası üzrə təhsil alıb. 1981-ci ildən 1993-cü ilə qədər Azərbaycan Dövlət Mətbuat və İnformasiya Komitəsinin nəzdində olan 26 Bakı komissarı adına mətbəədə (fəhlə, usta, cild sexində texnoloq, cild sexinin rəisi, iqtisadiyyat şöbəsinin rəisi və kommertiya işləri üzrə direktor müavini) çalışmışdır. 1993-cü ilin iyul ayından Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı – “Azərnəşr”də əvvəlcə istehsalat şöbəsinin rəisi, sonralar isə direktor müavini vəzifəsinə təyin edilir [11, 35].

Fikrimizi ümumiləşdirərək qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı yarandığı ildən (1920) bu günə kimi universal fəaliyyət göstərir. Burada işıq üzü görən hər bir kitabın (çap məhsulunun) üzərində redaktor əməyi, başqa sözlə desək redaktor zəhməti vardır. Yüksək keyfiyyətli kitab çap etmək əsasən müəllif, tərcüməçi, redaktor və rəyçilər kollektivindən asılıdır. “Azərnəşr” daim öz ətrafına görkəmli alimlər, ziyalılar, mütəxəssislər, kənd təsərrüfatı yenilikçiləri, kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan ixtisaslı jurnalistlər, tərcüməçilər, rəy yazanlar, ən başlıcası isə geniş oxucu kütləsi cəlb edə bilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədova R. Kitablar burada doğulur // Azərbaycan qadını jur., 1967. -№9. –S.23
2. Məcidov V. Zəhmətkeş redaktor // Kitablar aləmində jur., 1982. -№4. –s.22-23
3. Mehdiyeva H. Kitablarda qalan izlərt // Kitablar aləmində jur., 1982. -№1. –s.33-34

4. Əliyev E. Müəllif, rəyçi, nəşriyyat // Kitablar aləmində jur., 1982. -№3. –s.23
5. Əlibəyov C. Görən göz və döyünən qəlb // Kitablar aləmində jur., 1986. -№4. –s.2-3
6. Abdullayev A. İqtisadçı və ərzaq proqramı // Kitablar aləmində jur., 1986. -№2. –s.3-4
7. Orucəli H. “Azərnəşr” ongünlüyə necə hazırlaşır //Ədəbiyyat və incəsənət qəz., 1959, 7 fevral
8. Abasova L. İlyas Tapdıq redaktor kimi // Dil və Ədəbiyyat: beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, 2010. -№1 (72). –s.276-278
9. Abasova L. Səlim Əhmədov – Texniki redaktor kimi //Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 2009. -№1 (5). –s.84-88.
10. Abdullayev A. Sənətinin vurğunu // Kitablar aləmində jur., 1981. -№1. –s.71-73
11. Abasova L. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı – “Azərnəşr” bu gün //Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 2012. -№2. –s.23-37.

Л.АБАСОВА

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕДАКТОРОВ "АЗЕРНЭШРА" В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ КНИГИ

РЕЗЮМЕ

В статье изучается деятельность редакторов, в разные годы трудившихся и внесших большой вклад в работу Азербайджанского Государственного Издательства. Также в статье на основе фактов были проанализированы государственные награды редакторов, долгое время работавших в "Азернешре" и имевших большую заслугу в формировании Азербайджанской книги. На основе анализа определенного периода стало ясно, что редакторы "Азернешра", которые имели большой труд в издании каждой книги, являлись известными просветителями.

L.ABASOVA

THE ACTIVITY OF THE EDITORS AT “AZERNASHR” IN FORMATION AND DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI BOOK

SUMMARY

The activity of the editors who worked for the Azerbaijan State Publishing House throughout different years and contributed a lot to its work was studied in the article. The rewarding of the editors by the state who had a significant role in formation of Azerbaijani book and worked at “Azernashr” for many years is also studied based on facts. It was made identified through the research carried out on the particular period that the editors at “Azernashr” are well-known intellectuals who made significant efforts in release of every single book by “Azernashr”.

İradə BAYRAMOVA
“Bibliografyaşünaslıq” kafedrasının müəllimi

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ REGIONLARININ
KİTABXANA-İFORMASIYA RESURLARININ YERLƏŞMƏSİNİN
VƏZİYYƏTİ (Aran iqtisadi rayonunun nümunəsində)**

Açar sözlər: *Kitabxana-informasiya təminatı, informasiya resursları, kadr təminatı*

Ключевые слова: *Библиотечно-информационных обеспечение, информационных ресурсов, кадрового обеспечения;*

Key words: *Bibliographic-information provision, information resources, current status*

Regional inkişaf milli iqtisadiyyatın bütün sahələrinə, o cümlədən elm və təhsilin, mədəniyyətin və.s inkişafına güclü təsir göstərir. Respublikanın bütün regionlarının sosial-iqtisadi inkişafını daha da gücləndirmək və hər bir iqtisadi rayonun potensialından istifadəni sürətləndirmək baxımından, “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)” və “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın qəbul edilməsi regional inkişafın təmin edilməsində mühüm rol oynadı.(1;2)

Dövlət proqramları əsasən aşağıdakı 10 iqtisadi rayon üzrə tərtib edilmişdir:

1. Abşeron iqtisadi rayonu;
2. Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu;
3. Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu;
4. Lənkəran iqtisadi rayonu;
5. Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu;
6. Aran iqtisadi rayonu;
7. Dağlıq Qarabağ iqtisadi rayonu;
8. Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu;
9. Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu;
10. Naxçıvan iqtisadi rayonu;

Respublikanın iqtisadi rayonlarında, kitabxana-informasiya sisteminin inkişafı dövlət tərəfindən diqqət mərkəzində saxlanılan sahələrdən biri kimi önəm daşıyırdır. Bu sahənin inkişafı, cəmiyyət üzvlərinin intellektual-mədəni potensialının gücləndirilməsində, elmin, texnikanın ən yeni nailiyyətlərinin öyrənilməsində, gənclərin Vətənə məhəbbət ruhunda tərbiyə olunmasında,

onlara yüksək vətənpərvərlik hisslərinin aşılmasında, kitabxanaların əvəzsiz rol oynadığını göstərir. Belə ki, 1998-ci ildə qəbul edilmiş “Kitabxana işi haqqında” Qanunda deyilirdi: “Kitabxana-elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institudur.”(5)

Kitabxana fəaliyyət göstərdiyi məkan daxilində sosial vasitə kimi həmişə sosial mühitdən asılı olaraq formalaşmışdır. Kitabxanalar tarixi inkişaf prosesində öz hamisi olan cəmiyyətə xidmət etmiş, onun tələbatını ödəmiş, sifarişini yerinə yetirmişdir. Beləliklə, kitabxanaların yaranması, formalaşması, inkişafı, fəaliyyəti və cəmiyyətdə tutduğu mövqə bilavasitə, onu yaradan cəmiyyətlə bağlıdır. Son illərdə, imzalanmış qanun və sərəncamlar, dövlətin bu sahəyə diqqətinin bir təzahürüdür. Kitabxana-informasiya sahəsinin inkişaf etdirilməsi üçün, dövlət başçısı İlham Əliyev, 2007-ci il 20 aprel tarixində “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” sərəncam verdi.(3)

Kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini, ölkədə tarixi-mədəni, ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi sərvətlərin toplanmasını, mühafizəsini və onlardan istifadə imkanlarının artırılmasını təmin etmək üçün, “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramının təsdiq olunması haqqında”(2008) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı mühüm əhəmiyyət daşıyır.(4) Bu sərəncamda, kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kitabxana binalarının müasir tələblərə cavab verməsi, onların ixtisaslı kadrlarla təmin edilməsi, kitabxana fondlarının zənginləşdirilməsi, əhalinin informasiya təminatının daha yaxşı ödənilməsi və.s. kimi problemləri həll etmək nəzərdə tutulmuşdu.

“Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”-nın 2.1.8-ci bəndlərinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən 2009-cu ilin sentyabr ayının 1-dən 10-dək Respublikada fəaliyyət göstərən kitabxana şəbəkələrində monitoring keçirilmişdir. Monitoringin keçirilməsində əsas məqsəd, əhaliyə göstərilən kitabxana-informasiya xidmətinin səviyyəsinin yüksəldilməsi, kitabxana-informasiya sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi və istifadəsində onun dünya standartları səviyyəsinə çatdırılması, elektron informasiya resurslarının formalaşdırılması və virtual kitabxanaların inkişaf etdirilməsi, kitabxanaların kadr təminatının yaxşılaşdırılması, habelə, fasiləsiz təhsilin təmin edilməsi üçün şərait yaradılması istiqamətlərində aparılan işlərin vəziyyətini öyrənməkdən ibarət olmuşdur. Müayinə ilə əhatə olunmuş kütləvi, uşaq, gənclər, elmi, elmi-

texniki, digər ixtisaslaşdırılmış, həmçinin müəssisələrin nəzdində olan 8507 kitabxananın 2322-si və ya 27,3%-i şəhər yerlərində, 6185-i və ya 72,7%-i kənd yerlərində yerləşir. Tabeçilik baxımından onların 50,7%-i Təhsil Nazirliyinin, 46,6%-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərir. Statistik bülletəndə Respublika ərazisindəki bütün kitabxanalar, onların fondu, informasiya resurslarının növləri, elektron informasiya daşıyıcılarına köçürülmüş informasiya mənbələri, kitabxanaların informasiya texnologiyaları ilə təchiz olunması vəziyyəti və.s geniş şəkildə əks olunmuşdur. Monitorinqin nəticələrinə əsasən məlum olmuşdur ki, ölkəmizdə, ümumilikdə, kitabxanaların 111 milyon nüsxədən ibarət olan fondunun 80,5%-ni kitablar, 5,4%-ni qəzet və jurnallar, 14,1%-ni isə digər materiallar təşkil edir ki, onların da 72,8%-i şəhər, 27,2%-i isə kənd yerlərində fəaliyyət göstərən kitabxanaların payına düşür. Kitabxana fondunun 34,6%-i ümumtəhsil məktəblərində, 32%-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin nəzdində olan kitabxanalarda, 21,4%-i elmi və elmi-texniki kitabxanalarda, 12,0%-i isə digər müəssisə və təşkilatların kitabxanalarındadır.(6. s.3-4)

Monitorinqin nəticələrinə əsasən məlum oldu ki, 2009-cu ilin 1-ci yarısında kitabxanalara 4,8 milyon müraciət qeydə alınmış, 53,4 milyon kitab və ya digər informasiya mənbələrindən istifadə edilmişdir. İnternet vasitəsilə elektron kitabxanalara edilən müraciətlər kitabxanalara olunan ümumi müraciətlərin 2%-ni təşkil etmişdir. Kitabxanalardakı 1695 kompüterdən 94,2%-i şəhər, 5,8%-i isə kənd yerlərinin payına düşür. Müayinənin nəticələrinə görə mövcud kompüterlərin 56,5%-i istifadəçilər üçün, 43,5%-i isə kitabxana əməkdaşları üçündür. Kitabxanalarda olan kompüterlərin 705-i və ya 41,6%-i internetə qoşulmuş, 86 kitabxanada elektron poçt mövcuddur. İnternetə çıxışı, elektron poçtu və elektron kataloqu olan bütün kitabxanalar şəhər yerlərində yerləşir.

Kitabxanaların ştatında olan 8727 nəfər mütəxəssisdən cəmi 3346 nəfəri və ya 38,3%-i kitabxana üzrə ali və orta ixtisas təhsilli, 2579 nəfəri yaxud 29,6%-i digər sahələr üzrə ali və orta ixtisas təhsilli, 2802 nəfəri və ya 32,1%-i isə ümumi orta təhsilli olan şəxslərdir. (6. s. 4)

Aran iqtisadi rayonu, ərazisinə görə ölkənin ən böyük iqtisadi rayonudur. Onun sahəsi 21,4 min kvadrat kilometrdir. (ölkə ərazisinin 24,7%-ni təşkil edir.) İqtisadi regionun tərkibinə Ağcabədi, Ağdaş, Beyləqan, Bərdə, Biləsuvar, Göyçay, Hacıqabul, İmişli, Kürdəmir, Neftçala, Saatlı, Sabirabad, Salyan, Ucar, Zərdab inzibati rayonları və Mingəçevir, Yevlax, Şirvan şəhərləri daxildir.

Aran iqtisadi regionu əhalinin sayına görə ölkənin ikinci iri regionudur. İqtisadi regionunun əhalisinin sayı 1834,0 min nəfərdir. İqtisadi rayonda əhalinin orta sıxlığı hər kvadrat kilometrə 86 nəfər təşkil edir. Aran iqtisadi rayonunda təhsil səviyyəsinin yüksəlməsinə, cəmiyyətin informasiya

tələbatının ödənilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Respublika ərazisində yerləşən 8507 kitabxanadan 1988-i Aran iqtisadi regionunun payına düşür. Bu kitabxanaların 1041-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tabeliyində olmaqla, 25-i musiqi məktəblərində, 867-i isə Təhsil Nazirliyi tabeliyində, 18-i səhiyyə müəssisələrində fəaliyyət göstərir. İqtisadi region kitabxanalarının cəmi 13387267 nüsxə fondu var. Bu fondun 5544717 nüsxəsi şəhər, 7842550 nüsxəsi isə kənd kitabxanalarında yerləşir. İqtisadi regionun şəhərlərində 417 kitabxana var. Onların 166-ı Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tabeliyindədir. Kitabxanaların 1571-i kənd yerlərində fəaliyyət göstərir. Onlardan 875-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 688-i Təhsil Nazirliyi tabeliyindədir. Aran iqtisadi regionunun kitabxanalarında cəmi 142 kompüter var.

Respublika üzrə kitabxanada çalışan cəmi 12729 nəfər mütəxəssisin, 1932 nəfəri Aran iqtisadi rayonundakı kitabxanalarda xidmət edir. Onların 133 nəfəri ali ixtisas təhsilli, 132 nəfəri ali qeyri ixtisas təhsilli, 437 nəfəri isə orta ixtisas təhsillidir. Şəhər kitabxanalarında 374 nəfər, kənd yerlərində isə 1558 nəfər mütəxəssis var. Onların yalnız 57 nəfəri ali ixtisas, 65 nəfər isə orta ixtisas təhsillidir.

İlk öncə regionun şəhər kitabxanalarına nəzər salaq: Aran iqtisadi regionuna daxil olan Mingəçevir şəhərində, ilk kitabxana 1956-cı ildə yaradılmışdır. Kitabxana kiçik bir otaqda 4229 nüsxə kitabla fəaliyyətə başlamışdır. Şəhər böyüdükcə kitabxananın fəaliyyəti genişlənmiş, oxucularının sayı artmağa başlamışdır. Mingəçevir şəhərində ümumilikdə 52 kitabxana fəaliyyət göstərir. Kitabxanaların 16-ı Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tabeliyində, 2-i ali təhsil, 2-i orta ixtisas (3.8%) müəssisəsində yerləşir. Mingəçevir şəhərində ümumi kitabxana fondu 877,155 nüsxədir. Fondun əsasını kitablar təşkil edir. Bu da cəmi 815,535 nüsxədir. Fondun 636 nüsxəsini (0,1%) elektron informasiya daşıyıcıları təşkil edir. Şəhər kitabxanalarında 20 kompüter var. Kitabxanalarda istifadə olunan kompüterlərin 3-nün internetə çıxışı mövcuddur. Mingəçevir şəhərində kitabxanalarda ümumilikdə 44 nəfər mütəxəssis çalışır. Kitabxanaların 15 nəfəri (34,1%) ali ixtisas təhsilli, 5 nəfəri (11,4%) qeyri ali ixtisas təhsillidir.

Aran iqtisadi regionunda əhaliyə göstərilən biblioqrafik xidmətdə Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemləri (MKS) bilavasitə mühüm rol oynayır. Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi yeni tipli kitabxana müəssisəsi olub, struktur cəhətdən bütöv, ümumi fond və vahid texnologiya əsasında fəaliyyət göstərən, bir-biri ilə üzvi şəkildə qarşılıqlı əlaqədə olan kitabxanaların və kitabxana birliklərinin məcmusudur. Bu sistem ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərən xırda kitabxanaların mexaniki birliyi yox, insanların təhsilində, tərbiyəsində, mədəni inkişafında, informasiya təminatında yaxından iştirak edən ölkə miqyasında kitabxana xidmətini həyata keçirən keyfiyyətə yeni orqanizmdir.

Həmçinin mərkəzləşdirmə əsas kitabxana prosesinin birləşməsi ilə yanaşı, kitabxana ehtiyatlarının məqsədyönlü, daha effektiv formalaşmasına və istifadə edilməsinə, kitabxananın prinsipial maddi və təşkilat məsələlərinin həllinə şərait yaradır. (7. s.210-216)

“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemləri (MKS) Azərbaycan kitabxana sistemlərinin əsas tiplərindən biri kimi göstərilmişdir.

Aran iqtisadi regionunda təhsil səviyyəsinin artması səbəbilə MKS-lərin biblioqrafik xidmətinin düzgün təşkil edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. MKS-lərin oxucuları müxtəlif qruplara ayrılır. Buraya müəllimlər, şagirdlər, tələbələr, mütəxəssislər, elm xadimləri və s. daxildir.

1978-ci ildən Mingəçevir şəhər kitabxanaları mərkəzləşdirilərək, Mingəçevir Şəhər MKS yaradılmışdır. MKS-ə M.P.Vaqif adına Mərkəzi şəhər kitabxanası və 11 filial daxildir. MKS-in fondu 315074 nüsxə, kitab verilişi 777543 nüsxə, oxucularının sayı 42244 nəfər olmuşdur. M.P.Vaqif adına kitabxanada 6 şöbə fəaliyyət göstərir:

- 1.Xidmət şöbəsi;
- 2.Komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi;
- 3.Metodika-biblioqrafiya şöbəsi;
- 4.Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi;
- 5.İnformasiya-resurs şöbəsi;
- 6.Uşaq şöbəsi;

Mingəçevir MKS şöbələrinin fəaliyyəti belədir:

Xidmət şöbəsi - 2 bölmədən ibarətdir: 1. Abonement bölməsi 2. Oxu zalı

Xidmət şöbəsinə yeni gələn oxucuya kitabxanadan istifadə qaydaları, kitabxanaya yazılma, kitabdan istifadə, saxlanılma, qaytarılma müddəti və s. məlumat verilir. Oxucuya anket açılır və kitabxananın üzvü sayılır. Xidmət şöbəsi yaşından asılı olmayaraq müxtəlif oxucu kateqoriyalarına bütün nəşr növləri ilə xidmət göstərir. 2012-ci il yanvar ayının 1-ə olan məlumata əsasən şöbənin kitab fondu 56017 nüsxə, illik kitab verilişi 133617 nüsxə, oxucuların sayı 7049 nəfər olmuşdur.

"Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın icrasını təmin etmək məqsədi ilə, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən kitabxanaların informasiyalaşdırılması işi davam etdirilir. Bu məqsədlə, Mingəçevir şəhər MKS-nin Veb-saytı da internet şəbəkəsində yerləşdirilib. Veb-saytda məlumatlar 3 bölmədə sistemləşdirilmişdir: Birinci kitabxana haqqında məlumatlar; ikinci şəhər, şəhərin iqtisadiyyatı, tarixi abidələr və turizm potensialı; üçüncü - Azərbaycan haqqında, respublikamızın dövlət rəmzləri, Azərbaycan-Ermənistan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında məlumatlar,

habelə, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Mingəçevir şəhər icra hakimiyyətinin Veb-saytlarına birbaşa keçid linkləri yerləşdirilmişdir.

"Kitabxana" bölməsində kitabxana və onun şöbələri haqqında məlumatlar verilmişdir. Veb-saytda "Xəbərlər" bölməsində şəhər MKS-də keçirilən tədbirlərin fotoları yerləşdirilmişdir. Veb-saytın "Bizim şəhər" bölməsində Mingəçevir şəhəri, onun tarixi və müasir Mingəçevir haqqında maraqlı məlumatlar təqdim edilir. "Memarlıq abidələri" bölməsində şəhər ərazisində mövcud olan və mühafizə edilən bir sıra tarixi abidələr və onların fotosəkilləri yerləşdirilmişdir.

Şəhər MKS-nin Veb-saytının "İqtisadiyyat" və "Turizm potensialı" bölmələrində Mingəçevirin respublika iqtisadiyyatında tutduğu yer, şəhərin respublika enerji təminatçısı kimi rolu, yeni açılmış istehsalat obyektləri, habelə, şəhərin turizm gözəllikləri əks olunmuşdur. Veb-saytın "Doğma Azərbaycan" və "Dövlət rəmzləri" bölmələrində Azərbaycan haqqında zəngin məlumat portalı olan www.azerbaijan.az saytına birbaşa keçid linki qoyulmuş, dövlət rəmzləri haqqında geniş məlumatlar yerləşdirilmişdir. Bundan başqa, Veb-saytda "Dağlıq Qarabağ problemi" bölməsində Azərbaycan-Ermənistan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında məlumatlar verilmişdir.

İnformasiya resurs şöbəsi həmçinin, kitabxananın saytının idarə olunması, şəbəkənin antivirus proqramının, habelə lokal və internet şəbəkəsinin fəaliyyətini təşkil edir və nəzarət funksiyasını həyata keçirir.

Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi-Kataloqlaşdırma modulunun bazasından istifadə edərək elektron resursların bazalarının yaradılmasını həyata keçirir. (9)

Aran iqtisadi regionuna daxil olan Şirvan şəhəri, təhsil səviyyəsinə görə iqtisadi regionda xüsusi mövqeyə malikdir. Şəhərdə əhalinin sayı (1 yanvar 2010-cu il) 78,1 min nəfərdir. Şəhərdə ümumilikdə, 6230 nəfər təhsilli var. Oxucular əhalinin 28%-ni təşkil edir. Hər nəfərə düşən kitab sayı 9 nüsxə təşkil edir. İnternetdən 3,7% oxucu istifadə edir. Hər 396 nəfər oxucuya 1 nəfər ixtisaslı kitabxanaçı bibliograf xidmət edir. (8.s. 341-350)

Şirvan şəhərində 40 kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu da ümumi ölkə kitabxanalarının 0,5%-ni təşkil edir. Kitabxanaların 20-i (50%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 23(44,3%) Təhsil Nazirliyi tabeliyindədir. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi sisteminin tabeliyində olan kütləvi kitabxanaların fondu, 2000-2009-cu illərdə 180,3 min nüsxədən 183,3 min nüsxəyə qədər artaraq zənginləşmişdir. Şirvan şəhərində yerləşən kitabxanaların ümumi fondu cəmi 720,611 nüsxədir. Kitablardan 696.862 (96,7%) təşkil edir. Şirvan şəhər kitabxanalarında 9 kompüter var. Bu kompüterlərdən 1-nin internetə çıxışı mövcuddur. Şəhər kitabxanalarında çalışan mütəxəssislərin sayı 44 nəfərdir. Onların 11 nəfəri (28,9%) ali ixtisas təhsilli, 6 nəfəri (15,8%) ali-qeyri ixtisas təhsilli, 7 nəfəri (18,4%) orta ixtisas təhsilli və.s-dir. Orta hesabla, hər 1000

nəfərə düşən kitab sayı 2009-cu ildə 2347 nüsxə olmuşdur.(10)

Şirvan MKS-i 1979-cu ildə S.Ə.Şirvani adına Mərkəzi şəhər kitabxanasının bazası əsasında yaradılmışdır. Mərkəzi kitabxana əhalinin sıx yaşadığı ərazidə yerləşir. Kitabxananın əhatəsində 12 min əhali yaşayır. Mərkəzi kitabxana 12 ədəd kompüter dəsti ilə təchiz edilmiş, internet sisteminə qoşulmuşdur.

Ötən ildə Mərkəzi kitabxanaya 616 nüsxə kitab daxil olub. Onlardan 548-i azərbaycan dilində, 15 nüsxəsi isə digər dillərdə olub. Eyni zamanda, Mərkəzi kitabxananın xidmətindən 3714 nəfər oxucu istifadə etməklə, 53626 nüsxə kitab verilişi, 26756 nəfər gəliş olmuşdur. Mərkəzi kitabxanada il ərzində 49 tədbir keçirilmişdir.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin 18.04.2011 tarixli 153 sayılı əmri ilə Şirvan şəhər MKS-i Uşaq kitabxanası üzrə keçirilən müsabiqənin qalibi elan olunmuşdur. MKS-in nəzdində 1 uşaq kitabxanası və uşaq şöbəsi fəaliyyət göstərir. Kitabxanalar şəhərdə azyaşlı uşaqlara xidmət göstərir. Ötən il uşaq kitabxanalarının fondu 29980 nüsxə olmuş və bu fonda 517 nüsxə kitab daxil olmuşdur. Uşaq kitabxanaları hər ay Mərkəzi kitabxanaya aylıq iş planı, statistik hesabat təqdim edir. MKS üzrə kitab fondu 2011-ci il üçün 189754 nüsxə olmuşdur. MKS-də 20800 nəfər oxucuya 375091 nüsxə kitab verilmiş, 587 tədbir keçirilmişdir. Ümumiyyətlə, qeyd etməliyik ki, filial kitabxanalar il boyu fasiləsiz işləmiş, bütün oxucu qruplarına xidmət göstərmişdir. Bu kitabxanalar il ərzində müxtəlif tədbirlər hazırlamış və həyata keçirmişdir. Filial-kitabxanaların ümumi fondu 15301 nüsxə, oxucularının sayı 17086 nəfər, kitab verilişi 321465 nüsxə, tədbirlər isə 538 olmuşdur.

Mərkəzi kitabxananın metodika və bibliografiya şöbəsi də filial kitabxanalarla əlaqəli işləmiş, hər ay kitabxana işçiləri üçün seminar məşğələlər təşkil etmiş, bu məşğələlərdə kitabxanaçıların problemləri, onları maraqlandıran mövzular müzakirə olunmuşdur. Mərkəzi kitabxanada gedişlər qrafiki təşkil olunub. Bu qrafikə əsasən, metodistlər vaxtlı-vaxtında filiillərə gedişlər edirlər. Şöbə hər ay filial kitabxanaların iş planlarını, statistik hesabatlarını qəbul edir, onlara lazım olan metodik köməklik göstərir. Şöbələr vaxtaşırı tarixi günlər, bayramlar, görkəmli şəxsiyyətlərin, şair və yazıçıların yubileyləri ilə əlaqədar olaraq metodiki məktublar, tövsiyə ədəbiyyat siyahıları hazırlayıb filial kitabxanalarına göndərir. Kitabxanalar vaxtaşırı kitabxana texnikası ilə təmin olunur. Belə ki, hər il lazımı qədər gündəlik, oxucu kartoçkası, formulyar, ciblik, kataloq və kartoçkalar, ayrıclar və s. daxil olur. (10)

Aran iqtisadi regionuna daxil olan üçüncü şəhər Yevlax şəhəridir.Yevlax şəhəri 1935-ci ildə təşkil edilmişdir. Yevlax coğrafi mövqeyinə görə Azərbaycanın mərkəzində mühüm kommunikasiyaların kəsişməsində yerləşir. Yevlaxda 110 kitabxana mövcuddur. Kitabxanaların 79-

u kənd, 31-i şəhərdə yerləşir. Qeyd etməliyik ki, kitabxanaların 59-u Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin, 49-u isə Təhsil Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərir. Kitabxanaların ümumi fondu 1017418 nüsxədir. Şəhər kitabxanalarında 115 nəfər mütəxəssis çalışır. Mütəxəssislərin 16 nəfəri ali və orta ixtisas təhsilli, 72 nəfəri isə ümumi orta təhsillidir.

Yevlax şəhər MKS-i 1976-cı ildə yaradılmışdır. MKS- 1 Mərkəzi kitabxana, 1 Uşaq kitabxanası, 14 şəhər və 43 kənd kitabxanası olmaqla, 59 kitabxananı birləşdirir. Yevlax MKS-də 76 nəfər mütəxəssis çalışır. Onların 6 nəfəri ali ixtisas təhsilli, 48 nəfəri isə ümumi orta təhsillidir. 2010-cu ildə MKS üzrə kitab fondu 529,6 min nüsxə olmuşdur. Bu fondun 10,0 min nüsxəsi Uşaq, 378,2 min nüsxəsi isə kənd kitabxanalarının payına düşür. MKS üzrə oxucuların sayı 28,6 min nəfər, kitab verilişi 553,4 min nüsxə olmuşdur. Yevlax MKS-də 4 şöbə var:

1. Komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi;
2. Xidmət şöbəsi;
3. Metodik və biblioqrafik işlər şöbəsi;
4. Vahid fondun təşkili və ondan istifadə şöbəsi;

Komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi kitabxanaya daxil olmuş ədəbiyyatı kitabxana qaydası ilə işləyib kitabxana filiallarına göndərir. 2010-cu ildə şöbəyə 115 adda 448 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamına əsasən Yevlax şəhər MKS-ə 70,5 min nüsxə ədəbiyyat hədiyyə edilmişdir.

Kitabxananın xidmət şöbəsində əlamətdar və tarixi günlərə, bayramlara və.s. həsr edilmiş müxtəlif məzmunlu kütləvi tədbirlər, söhbətlər, kitab təqdimatları, görüşlər, dəyirmi masalar keçirilir.

Metodik və biblioqrafik işlər şöbəsində filiallara təcrübi köməklik göstərilir, illik iş planı tərtib edilir.

Vahid fondun təşkili və ondan istifadə şöbəsi- kitabxana fondlarının tərkibini öyrənir. Komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi ilə birlikdə, artıq nüsxələri seçib mübadilə fonduna verir. Fondnda məzmunca köhnəlmiş və istifadəyə yararsız ədəbiyyatların təmizlənməsini təşkil edir.

Yevlax Mərkəzi kitabxanasının fondu, 2010-cu il ildə 63941 nüsxə olmuşdur. Oxucuların sayı 2196 nəfər, kitab verilişi 88400 nüsxə, kitabxanaya gələnlərin sayı 9439 nəfər təşkil etmişdir. Mərkəzi kitabxana oxucuların informasiya tələbatını ödəmək üçün kataloq və kartoteka sistemindən, ədəbiyyat siyahısından istifadə edir. Kitabxana il ərzində əlamətdar tarixi günlərə, şair və yazıçıların yubileylərinə, kitabxanaya yeni daxil olan ədəbiyyatların təbliğinə və.s. həsr olunmuş kütləvi tədbirlər keçirir. Kitabxana öz fəaliyyətini daha da yaxşılaşdırmaq üçün, M.F.Axundov adına Milli Kitabxana və F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının imkanlarından

istifadə edir.

Yevlax şəhər Uşaq kitabxanası 1935-ci ildə təşkil olunmuşdur. Kitabxanada uşaqların milli ruhda tərbiyəsi, ləyaqətli vətəndaş kimi yetişdirilməsi və.s. üçün mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Kitabxananın fondunda 10015 nüsxə ədəbiyyat var. Bunların 1652 nüsxəsi latın qrafikalı ədəbiyyatdır. Kitabxana il ərzində 1211 nəfər oxucuya xidmət göstərir. Kitabxanada yeni daxil olan ədəbiyyatın müntəzəm olaraq sərgiləri təşkil edilir.

Yevlax şəhər Kitabxana İnformasiya Mərkəzi 2009-cu ilin apreliyindən fəaliyyətə başlayıb. Mərkəz müasir tələblərə cavab verən avadanlıqlarla təchiz olunub, o cümlədən 19 kompüter olmaqla- internetə çıxış təmin edilmişdir. 2010-cu il üçün Mərkəzdən 205 nəfər oxucu istifadə etmişdir.(11)

Aran iqtisadi regionunda yerləşən 3 şəhər MKS-nin fəaliyyətinin təhlili onu göstərir ki, eyni iqtisadi regionda yerləşmələrinə baxmayaraq, kitabxana oxucularının, ixtisaslı kitabxanaçı biblioqrafların və adam başına düşən kitabların sayına görə statistik göstəricilər arasında fərqlər mövcuddur. Xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır ki, bütün region kitabxanalarında olduğu kimi bu iqtisadi regionun da kitabxanalarının ali ixtisas təhsilli kitabxanaçı kadrlara ehtiyacı var.

Aran iqtisadi regionunun tərkibinə daxil olan inzibati rayon kitabxana resursları belədir:

İqtisadi regiona daxil olan Ağdaş rayonunda 144 kitabxana fəaliyyət göstərir. Rayonda ilk kitabxana 1923-cü ildə yaradılmışdır. Kitabxanaların 27-i(18,8%) şəhərdə, 117-i(81,2%) isə kənd yerlərindədir. Bu kitabxanaların 81-i yəni 56,3%-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 58-i(40,2%) Təhsil Nazirliyi tabeliyindədir. Rayon kitabxanalarındakı fondun ümumi həcmi 900,498 nüsxədir. Ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən digər kitabxanalarda olduğu kimi, burada da ümumi fondun çox hissəsini kitablar təşkil edir ki, bu da 889,921 nüsxədir (98,8%). Ağdaş rayon kitabxanalarında 4 kompüter var. Rayon kitabxanalarında mütəxəssislərin sayı 128 nəfərdir. Onların 6 nəfəri(4,7%) ali ixtisas təhsilli, 23 nəfəri(18%) orta ixtisas təhsilli, 38 nəfəri (29,7%) qeyri orta ixtisas təhsillidir.(6.s.23-82)

Ağdaş rayon MKS-i 1980-ci ildə yaradılmışdır. MKS 6 şöbə, 1 uşaq kitabxanası və 79 filial kitabxanadan ibarətdir. Şöbələr aşağıdakılardır:

1. Oxuculara xidmət şöbəsi;
2. Metodika və Biblioqrafiya şöbəsi;
3. İnformasiya-Resurs mərkəzi;
4. Kitabxana- Biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşması şöbəsi;
5. Komplektləşdirmə və Kitabışləmə şöbəsi;
6. Uşaq şöbəsi;

Abonement şöbəsi - 27903 nüsxə kitabla 4 min nəfərə yaxın oxucuya

xidmət edir. Hər il şöbənin fondu yeni ədəbiyyatla zənginləşdirilir. 2011-ci ilin statistik məlumatlarına görə şöbənin fonduna 593 nüsxə yeni kitab daxil olmuşdur.

İnformasiya-Resurs mərkəzi: Mərkəzi kitabxananın bu şöbəsi yeni yaradılıb. Kitabxananın Veb-saytının idarə olunmasını, buraya yeni məlumatların operativ daxil edilməsini, əlavə və dəyişikliklər aparılmasını həyata keçirir. Oxuculara biblioqrafik xidmətin həyata keçirilməsində filial kitabxanaları xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Qeyd etdiyimiz kimi, kitabxana 79 filialdan ibarətdir. Filialların 7-i şəhərdə, 3-ü qəsəbələrdə, 68-i kəndlərdə yerləşir. Hazırda, Ağdaş rayon MKS-nin fondunda 453950 nüsxə kitab vardır ki, onlardan 88795 nüsxəsi latın qrafikalı ədəbiyyatdır. Statistik göstəricilərə görə, ötən 2011-ci ildə 36900 nəfər oxucuya 752400 nüsxə kitab verilişi olmuşdur.

Ağdaş rayon MKS-i, Mərkəzi kitabxana və filial kitabxanaları ilə birgə, məsafədən asılı olmayaraq, oxucuların sorğularına operativ cavab vermək, biblioqrafik xidmət həyata keçirmək məqsədilə, kitabxananın saytını istifadəyə vermişdir. Saytda yerləşən Elektron kataloq bölməsi 2 hissədən ibarətdir: 1. Kitablər;

2. Elektron kartoteka; İnformasiya istifadəçiləri, açar sözləri saytda müvafiq bölmələrə daxil etməklə, istədikləri ədəbiyyatı əldə edə bilərlər.(12)

Aran iqtisadi regionuna daxil olan inzibati rayonlardan biri 1965-ci ildə müstəqil rayon olmuş Ağcabədi rayonuudur. Ağcabədi rayonu ərazisində əhaliyə 148 kitabxana xidmət göstərir. Kitabxanalardan 24-ü(16,2%) şəhərdə, 124-ü(83,8%) kənd yerlərində yerləşir. Onların 73-ü Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 61-i Təhsil Nazirliyi tabeliyindədir. Rayonda yerləşən kitabxanaların ümumi fondu 513,934 nüsxədir. Fondun 513,035 nüsxəsini kitablər təşkil edir ki, bu 99,8%-dir, elektron-informasiya daşıyıcıları yalnız 6 nüsxədir. Kitabxanalarda ümumilikdə 3 kompüter fəaliyyət göstərir. Rayon kitabxanalarında çalışan mütəxəssislərin sayı 115 nəfərdir. Onların 8 nəfəri (7%) ali ixtisas təhsilli, 15 nəfəri (13%) qeyri ali ixtisas təhsilli, 33 nəfəri (28,7%) orta ixtisas təhsilli, 17 nəfəri (14,8) qeyri orta ixtisas təhsillidir.(6. s. 58-60)

Ağcabədi rayon Mərkəzi Kitabxanası 1934-cü ildə yaradılmışdır. 1977-ci ildə onun bazası əsasında, Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi yaradılıb. MKS rayon əhalisinə və ərazidə yaşayan qaçqın və məcburi köçkünlərə yüksək səviyyədə xidmət göstərir. Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemində, MKS mərkəzi aparatı, Metodika və biblioqrafiya şöbəsi, MKS-nin mərkəzi kitabxanasının Oxuculara xidmət şöbəsi, Komplektləşdirmə və kitab işləmə şöbəsi, Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi, İnformasiya-resurs şöbəsi və rayon MKS-nin Uşaq şöbəsi, 2 qəsəbə kitabxanası və 45 kənd kitabxana filialları var. MKS-nin fondu 361742 nüsxə,

oxucularının sayı 51825 nəfər, yeni daxil olan kitabların sayı 478 nüsxədir. Fondun 14856 nüsxəsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” sərəncamı ilə əlaqədar nəşr olunub kitabxanalara hədiyyə edilən kitablardır.(13)

Beyləqan inzibati rayonunda 102 kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanalardan 16-ı şəhərdə, 86-ı isə kənd yerlərində yerləşir. Kitabxanaların 47-si (46,1%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 53-ü isə Təhsil Nazirliyi tabeliyindədir. Onların ümumi fondu 653,467 nüsxə təşkil edir. Fondun 652,590 nüsxəsi kitablardır. Bu göstərici 99,9 % faiz təşkil edir. Beyləqan rayon kitabxanalarında 3 kompüter var. Kitabxanalarda ümumilikdə 108 nəfər mütəxəssis çalışır. Mütəxəssislərin 15 nəfəri (13,9%) ali ixtisas, 10 nəfəri (9,3%) ali qeyri ixtisas, 29 nəfəri (26,9%) orta ixtisas, 15 nəfəri (13,9%) qeyri orta ixtisas təhsillidir.(6.s.23-82)

Beyləqan rayonunda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması kitabxana-informasiya xidmətinin səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində işlər aparılır. Dövlət Proqramının uğurlu icrasını təmin etmək məqsədi ilə, Beyləqan rayonunda 2012-ci il “Kitabxanalar ili” elan olunmuşdur. Rayonun kitabxana fondlarının müasir informasiya daşıyıcıları ilə zənginləşdirilməsi, kitabxanalarda multimedia resursları fondlarının yaradılması, onların CD və DVD ilə təmin edilməsi məqsədi ilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyindən 1000 ədəd CD, 11 yeni kompyuter, 2 proyektor, 2 ekran, disklər üçün 10 ədəd rəf verilmiş, Mərkəzi kitabxanada təmir işlərinə başlanılmışdır. Hazırda, Kitabxana- bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi İRBİS-64 proqramında işləyir. Əhalinin mütaliyəyə marağını artırmaq məqsədi ilə, MKS tərəfindən oxucu konfransları, “dəyirmi masalar”, “kitab təqdimatları” keçirilir. Cari ildə “kitab ən yaxşı dostdur”, ”sizin sevimli kitablarınız”, ”nağıllar qonağımızdır”, “Oxu məni” və.s kimi tədbirlər də keçirilmişdir.(14) 1930-cu ildən inzibati rayon statusunu almış Bərdə rayonunda 196 kitabxana var. Bu kitabxanalardan 27-i(13,8%) şəhərdə, 169-u(86,2%) kənd yerlərində yerləşir. Onların 121-i (61,7%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 72-i (35,8%) Təhsil Nazirliyi tabeliyindədir. Kitabxanaların ümumi fondu 916,028 nüsxə təşkil edir. Fondun 905,790(98,8%) nüsxəsini kitablər, 20 nüsxəsini elektron-informasiya daşıyıcıları və.s. təşkil edir. Bərdə rayonunda kitabxanalarda 3 kompüter var. Kitabxanalarda çalışan mütəxəssislərin sayı 151 nəfərdir. Mütəxəssislərin 7 nəfəri (4,6%) ali ixtisas, 12 nəfəri (7,9%) ali qeyri ixtisas, 21 nəfəri (13,9%) orta ixtisas təhsillidir. və.s.

Bərdə rayonunda kitabxananın əsası 1954-cü ildə qoyulmuş, 1967-ci ildən isə Mərkəzi kitabxana kimi fəaliyyət göstərir. 1980-ci ilin noyabr ayından Bərdə rayon kitabxanaları mərkəzləşdirilmişdir. MKS-in tərkibinə 1 mərkəzi kitabxana, 56 filial kitabxanası daxildir. MKS-in 536470 nüsxə kitab

fondu var və 48 mindən çox oxucuya xidmət göstərir. MKS-də 7 şöbə fəaliyyət göstərir. Şöbələr aşağıdakılardır:

1. Oxuculara xidmət şöbəsi;
2. Uşaq şöbəsi;
3. Komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi;
4. Metodika şöbəsi;
5. Biblioqrafiya şöbəsi;
6. İnformasiya-resurs şöbəsi;
7. Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi;

Mərkəzi kitabxananın və filiallarının xidmət etdiyi ərazidə əhalinin sayı 147300 nəfərdir. Kitabxanada oxuculara operativ biblioqrafik xidmət göstərilir. Kitabxananın bütün şöbələri bir-biri ilə əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərir. Kitabxananın özülünü təşkil edən, oxuculara xidmət şöbəsi – oxuculara abonement, oxu zalı, internet vasitəsi ilə xidmət göstərir. Oxuculara xidmət şöbəsi kitab təbliği işində əyani və şifahi təbliğat formalarından istifadə edərək, müxtəlif məzmunlu tədbirlər hazırlayıb keçirir. Vaxtaşırı olaraq, ən çox oxunan kitabların monitorinqini keçirir, kitabxanaların komplektləşdirilməsi üçün oxucular tərəfindən tələb olunan ədəbiyyatın siyahısını tərtib edib, komplektləşdirmə şöbəsinə təqdim edir.

İnformasiya-resurs və biblioqrafik proseslərin avtomatlaşdırılması şöbələri kitabların və dövrü mətbuat məqalələrinin elektron kataloqa yazılması, veb sayta məlumatların daxil edilməsi və proqramlaşdırılması işlərini həyata keçirir. Saytın elektron kataloq bölməsi 3 hissədən ibarətdir: 1. Kitablər; 2. Dövrü mətbuat -2011; 3. Elektron kartoteka -2012;(15)

Biləsuvar rayonunda 76 kitabxana var. Kitabxanaların 11-i(14,5%) şəhərdə, 65-i(85,5%) kənd yerlərində yerləşir. Biləsuvar rayonunda Mərkəzi kitabxananın əsası 1947-ci ildə qoyulmuşdur. 1978-ci ildə bu kitabxananın bazası əsasında, Biləsuvar rayon MKS təşkil edilmişdir. MKS-ə daxil olan kitabxanalar: 1- rayon Mərkəzi kitabxanası, 1- rayon Uşaq kitabxanası, 5 – şəhər və qəsəbə kitabxanası, 30 kənd kitabxana filiallarıdır. Rayon Mərkəzi kitabxanasının şöbələri aşağıdakılardır: Xidmət şöbəsi; Oxu zalı; Kitabışləmə və Komplektləşdirmə şöbəsi; Vahid fond mərkəzi; Uşaq şöbəsi; (16)

Kitabxanaların 38-i (47,4%) Təhsil Nazirliyi tabeliyində fəaliyyət göstərir. Rayon kitabxanalarının ümumi fondu 697,997 nüsxədir. Onların 694,299 (99,5%) kitablardır. Biləsuvar rayon kitabxanalarında ümumilikdə 3 kompüter var. Kitabxanalarda çalışan mütəxəssislərin ümumi sayı 64 nəfərdir. Mütəxəssislərdən 7 nəfəri (10,9%) ali ixtisas, 3 nəfəri (4,7%) ali qeyri ixtisas, 12 nəfəri (18,8%) orta ixtisas təhsillidir.(6.s.76-79)

Göyçay rayonunda 120 kitabxana var. Bu kitabxanalardan 20-i(16,6%) şəhərdə, 100-ü(83,3%) isə kənd yerlərində yerləşir. Kitabxanaların 63-ü(52,5%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 53-ü Təhsil Nazirliyi

tabeliyindədir. Kitabxanaların ümumi fondu 928,065 nüsxə təşkil edir. Fondun 908.467-i(97,9%) kitablardan ibarətdir. Elektron informasiya daşıyıcıları 105 nüsxədir. Kitabxanalarda ştatda olan mütəxəssislərin ümumi sayı 152 nəfərdir. Onlardan 7 nəfəri (4,6%) ali ixtisas, 4 nəfəri (2,6%) ali qeyri ixtisas, 76 nəfəri (50%) orta ixtisas, 26 nəfəri (17,1%) orta qeyri ixtisas təhsillidir. (6.s. 37-38)

Göyçay rayon Mərkəzi kitabxanası 1923-cü ildən fəaliyyət göstərir. Kitabxana M.Ə.Sabirin adını daşıyır. Rayon MKS-nin 63 filialı var. Bunlardan 1-i mərkəzi, 2-i uşaq, 2-i şəhər, 1-i gənclər, 57-i kənd kitabxanasıdır. Rayon üzrə 2008-ci ildə kitab fondu 398,542 nüsxə olmuşdur. 2009-cu ildə yeni daxil olan nəşrlərin sayı 2,264 nüsxə təşkil etmişdir. Oxucuların sayı 2009-cu ildə 35,720 nəfər, kitab verilişi 730,654 nüsxə olmuşdur. Kitabxananın 6 şöbəsi mövcuddur:

1. Abonement
2. Oxu zalı
3. Metodiki işlərin təşkili
4. Məlumat - bibliografiya şöbəsi
5. Komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi
6. Səyyar şöbə
7. Vahid fondun təşkili və KAA şöbəsi

Abonement şöbəsi- rayon ərazisində yerləşən bütün oxucu qruplarına xidmət göstərir. Şöbədə açıq rəf üsulu ilə oxucuların kitab fondundan asan və geniş istifadəsi üçün şərait yaradılmışdır. Abonement şöbəsi həm əlamətdar və tarixi günlərə dair, həm də yeni kitabların sərgilərini keçirir. (17)

Hacıqabul rayonunda 66 kitabxana var. Bu kitabxanalardan 19-u(28,8%) şəhərdə, 47-i(71,2%) kənd yerlərində yerləşir. Kitabxanaların 32-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 32(48,5%) Təhsil Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərir. Kitabxanaların ümumi fondu 645,043 nüsxədir. Fondun 644.637-i(99,9%) kitablardan, 124 nüsxəsini elektron informasiya daşıyıcıları təşkil edir. Rayon kitabxanalarında 3 kompüter var. Kitabxanalarda 86 nəfər mütəxəssis çalışır. Onların 3 nəfəri (3,5%) ali ixtisas, 2 nəfəri (2,3%) ali qeyri ixtisas, 3 nəfəri (3,5%) orta ixtisas təhsillidir.

İmişli rayonunda 131 kitabxana fəaliyyət göstərir. Kitabxanalardan 16-ı (12,2%) şəhərdə, 115-i(87,8%) kənd yerlərində yerləşir. 67(51,1%) kitabxana Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 60 kitabxana isə Təhsil Nazirliyi sisteminə daxildir. Kitabxana fondu 716,053 nüsxə təşkil edir. Fondun 703.975-i(98,3%) kitablardan, cəmi 13 nüsxəsini elektron-informasiya daşıyıcıları təşkil edir. İmişli rayon kitabxanalarında 5 kompüter var. Rayon kitabxanalarında ştatda olan mütəxəssislərin sayı 97 nəfərdir. Onların 6 nəfəri (6,2%) ali ixtisas, 12 nəfəri (12,4%) ali qeyri ixtisas, 21 nəfəri (21,6%) orta ixtisas, 18 nəfəri (18,6%) qeyri orta ixtisas təhsillidir.

Əsası 1947-ci ildə qoyulmuş İmişli rayon Mərkəzi kitabxanası, 1977-ci ildə mərkəzləşdirilmişdir. Hazırda MKS-nin 384604 nüsxə kitab fondu var ki, bunun da 71845 nüsxəsini latın qrafikalı ədəbiyyat təşkil edir. 2009-cu ildə kitabxananın 32032 nəfər oxucusu və 489997 nüsxə kitab verilişi olmuşdur.(18)

Kürdəmir rayonu mərkəz kimi 1930-cu ildə yaranmışdır. Rayonda 123 kitabxana var. Bu kitabxanalardan 14-ü(11,4%) şəhərdə, 109-u(86.6%) kənd yerlərində yerləşir. Kitabxanaların 65-i(52,8%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 55-i(44,8%) Təhsil Nazirliyi tabeliyində fəaliyyət göstərir. Rayon kitabxanalarının ümumi fondu 734,005 nüsxə təşkil edir. Ümumi fondun 719244-ü(98%) kitablardır. Kitabxanalarda 9 kompüter var. Kitabxanada çalışan mütəxəssislərin ümumi sayı 115 nəfərdir. Onların 7 nəfəri (6,1%) ali ixtisas təhsilli olmaqla, 8 nəfəri (7%) ali qeyri ixtisas, 24 nəfəri (20,9%) orta ixtisas, 23 nəfəri (20%) orta qeyri ixtisas təhsillidir.

Kürdəmir rayon Mərkəzi kitabxanası 1938-ci ildə yaradılmışdır. Kürdəmir rayon MKS-i Mərkəzi kitabxananın bazası əsasında təşkil olunmuşdur. MKS-nin tərkibində Mərkəzi kitabxana və Uşaq kitabxanası daxil olmaqla, cəmi 50 kitabxana var. Bu kitabxanaların ümumilikdə, 337784 nüsxə fondu var. Onların 81546 (24,2%) latın qrafikası ilə nəşr olunub. MKS-də oxucuların sayı 41978 nəfər, o cümlədən, Mərkəzi kitabxanada 4011nəfər, Uşaq kitabxanasında 1910 nəfər, şəhər və kənd kitabxanaları üzrə 35057 nəfərdir. MKS üzrə kitab verilişi 904992 nüsxə olmuşdur. Bu göstəricilər, Mərkəzi kitabxana üzrə 86237 nüsxə, Uşaq kitabxanası üzrə 36009 nüsxə, şəhər və kənd kitabxanaları üzrə 782746 nüsxə təşkil etmişdir. Kürdəmir MKS-in də 6 şöbəsi var:

1. Xidmət şöbəsi;
2. Komplektləşdirmə və Kitabışləmə şöbəsi;
3. Metodika-Bibliografya şöbəsi;
4. Kitabxana-bibliografya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi;
5. İnformasiya-Resurs şöbəsi;
6. Uşaq şöbəsi;

Oxuculara xidmət şöbəsi, böyük oxucu kütləsini mütaliyəyə cəlb etmək üçün, ərazidə yerləşən bütün müəsislərlə və əhali ilə sıx əlaqə saxlayır, fondda olan yeni ədəbiyyat haqqında məlumat verir, yeni kitabların sərəgilərini təşkil edir. Şöbə gün ərzində 30-35 oxucuya xidmət edir. Eyni zamanda, oxu zalından gün ərzində 40 nəfərə qədər oxucu istifadə edir. Şöbədə əlamətdar və tarixi günlər, yubileylər təşkil edilir. Xidmət şöbəsinin fondunun həcmi 24771 nüsxə, oxucuların sayı 4011 nəfər, kitabverilişi 86237 nüsxədir.

Komplektləşdirmə və Kitabışləmə şöbəsi oxucuların tələbatlarının ödənilməsi üçün, universal profilli kitab fondunu komplektləşdirir. Dövlət vəsaiti hesabına və digər mənbələrdən yeni ədəbiyyatları almaqla kitab

fondunu daim zənginləşdirir. Yeni daxil olan ədəbiyyatların uçotunu aparır, ədəbiyyatların elmi və texniki cəhətdən işlənməsini təşkil etdikdən sonra, kitabxana filiallarına çatdırılması işini həyata keçirir. Fondun mühafizəsinə və məzmunca aktuallığını itirmiş və istifadə olunaraq yararsız vəziyyətə düşmüş ədəbiyyatlardan təmizlənməsinə nəzarət edir.

Metodika-Bibliografiya şöbəsi-metodik mərkəz olaraq MKS nəzdində fəaliyyət göstərir, kitabxanalara metodiki köməklik edir və sistemin oxucularının bibliografik xidmətini təşkil edir. Soraq-bibliografiya aparatını təkmilləşdirir, bibliografik işi əlaqələndirir və ona nəzarət edir. Məqalələrin sistemli və diyarşunaslıq kartatekalarını tərtib edir. Yeni daxil olan ədəbiyyatın məlumat bülletenlərini və tövsiyə siyahılarını tərtib edir. Sistemin bölmələrinin fəaliyyətini məzmun, forma və metodiki baxımdan əlaqələndirir, işin yeni üsul və metodlarını öyrənməklə, qabaqcıl təcrübələri aşkar edir. Kadraların ixtisaslarının artırılması işinin təşkil olunmasına kömək edir. Kütləvi tədbirlərin keçirilməsinə təcrübə, metodik yardım göstərir, müxtəlif mövzularda metodik vəsaitlər hazırlayır.

Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi, kitabxanaların elektron kataloqunun idarə olunması, elektron kataloqların “Kataloqlaşdırılma”, “Komplektləşdirmə”, “oxucu” modullarının işini təşkil etmək, habelə MKS-də kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması işini təşkil edir.

İnformasiya-Resurs şöbəsi kitabxanaların veb-saytının idarə olunması, şəbəkənin antivirus proqramının, habelə lokal və internet şəbəkəsinin fəaliyyətini təşkil edir. Nəzarət funksiyasını həyata keçirir. Şöbə kitabxanalarının elektron kitabxanalarının yaradılması, nəşrlərin elektron formaya çevrilməsi işini təmin edir. Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinin həyata keçirdiyi “Kataloqlaşdırma” modulunun bazasından istifadə edərək, elektron resursların bazalarının yaradılmasını həyata keçirir. Şöbə fasiləsiz internetlə təmin olunmuş, oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Şöbənin əsas vəzifəsi: informasiyalı cəmiyyətdə istifadəçilərin informasiyaya olan tələbatlarını ödəməkdir.

2008-ci ildə Kürdəmir MKS-də Amerika mərkəzi yaradılmışdır. Mərkəzin yaradılmasında əsas məqsəd, informasiya axınının artdığı və yeniləndiyi müasir dövrdə, getdikcə artan oxucu sorğularının daha operativ və tez yerinə yetirilməsindən və onun xidmətindən istifadə edən tələbatçıların ümumi internet kompüter biliklərinə yiyələnməsinə kömək etməkdən ibarətdir. (19)

Aran iqtisadi regionuna daxil olan Neftçala inzibati rayonunda 115 kitabxana var. Onlardan 37-i(32,2%) şəhərdə, 78-i(67,8%) kənd yerlərində yerləşir. Kitabxanaların 67-i(58,3%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 45-i Təhsil Nazirliyi tabeliyindədir. Kitabxanaların fondu 660,798 nüsxə təşkil

edir. Ümumi fondun 655.764-ü kitablardır.(99,3%). Kitabxanalarda 9 kompüter var. Rayon kitabxanalarında çalışan mütəxəssislərin ümumi sayı 143 nəfərdir. Onlardan 6 nəfəri (4,2%) ali ixtisas, 5 nəfəri (3,5%) qeyri ali ixtisas, 30 nəfəri (21%) orta ixtisas, 22 nəfəri (15,4%) qeyri orta ixtisas təhsillidir. (6. s. 76-79)

1975-ci ildə yaradılmış Neftçala rayon MKS-i, Mərkəzi Kitabxana və 52 filialı oxuculara xidmət göstərir. Bu kitabxanalardan 49-u kənd və qəsəbə, 3-ü isə Uşaq kitabxanalarıdır. 2011-ci ilin yekun hesabatına görə MKS 39193 oxucuya xidmət göstərmişdir. Ötən il kitabxanaya 373 adda 3765 nüsxə kitab və 25 nüsxə jurnal, 1 ədəd disk olmaqla 3791 nüsxə çap əsəri daxil olmuşdur. Hazırda MKS-in kitab fondu 299759 nüsxədir. MKS-də 220 nəfər işçi çalışır, onlardan 163 nəfəri mütəxəssis, 57 nəfəri isə texniki işçidir. Mərkəzi kitabxanada 6 şöbə fəaliyyət göstərir:

1. Xidmət şöbəsi;
2. Uşaq şöbəsi;
3. Metodika-Bibliografiya şöbəsi;
4. Komplektləşdirmə və Kitabışləmə şöbəsi;
5. İnformasiya-Resurs şöbəsi;
6. Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi;

Müasir informasiya texnologiyaları, elektron resurslar vasitəsi ilə oxuculara xidmət işini yüksək səviyyədə həyata keçirir. Elektron kataloqun yaradılması işində xidmət şöbəsi ilə digər şöbələrin işini əlaqələndirir. Müxtəlif oxucu qruplarına xidmət edir, daimi sərəgilərin və kütləvi tədbirlərin təşkilini həyata keçirir. Kitab fondu 52570 nüsxə təşkil edir. Oxucuların ümumi sayı 4140 nəfərdir. Neftçala rayon MKS-nin saytı 2009-cu ilin sentyabr ayından etibarən fəaliyyət göstərir. Saytda çox zəngin məlumatlar yerləşdirilmişdir, o cümlədən fondun elektron kataloq və elektron kitabxana bölmələri yaradılmışdır. Hər iki bölmə oxuculara virtual xidməti təşkil edir.(20)

Saatlı rayonu 1965-ci ildən müstəqil rayon kimi fəaliyyət göstərir. Rayonda 109 kitabxana var. Bu kitabxanalardan 13-ü(11,9%) şəhərdə, 96-ı(88,1%) kənd yerlərində yerləşir. Kitabxanaların 63-ü(57,8%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 43-ü Təhsil Nazirliyi tabeliyindədir. Kitabxanaların fondunun ümumi həcmi 759,009 nüsxə təşkil edir. Fondun 740,826(9,7%) nüsxəsi kitablardan ibarətdir. Fondun 143 nüsxəsi elektron- informasiya daşıyıcılarında mühafizə olunur. Kitabxanalarda 7 kompüter var. Kitabxana mütəxəssislərinin ümumi sayı 145 nəfərdir. Onların 5 nəfəri (3,4%) ali ixtisas, 5 nəfəri (3,4%) qeyri ali ixtisas, 10 nəfəri (6,9%) orta ixtisas, 13 nəfəri (9%) orta qeyri ixtisas, 112 nəfəri (77,3%) ümumi orta ixtisas təhsillidir.

Sabirabad rayonunda cəmi 161 kitabxana var. Bu kitabxanalardan 17-i(10,6%) şəhərdə, 144-ü(89,4%) kənd yerlərində yerləşir. Kitabxanaların 79-

u(49,1%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 80-i Təhsil Nazirliyi tabeliyində fəaliyyət göstərir. Kitabxanaların ümumi fondu 697,639 nüsxədir. Fondun 697,275 nüsxəsini kitablar təşkil edir və kitabxanalarda cəmi 5 kompüter var. Kitabxana mütəxəssislərinin ümumi sayı 123 nəfərdir. Onların 6 nəfəri (4,9%) ali ixtisas, 5 nəfəri (4,1%) ali qeyri ixtisas, 32 nəfəri (26%) orta ixtisas, 20 nəfəri (20,3%) orta qeyri ixtisas, 55 nəfəri (44,7%) ümumi orta təhsillidir.

Salyan rayonunda ümumilikdə 112 kitabxana var. Bu kitabxanalardan 22-i şəhərdə, 90-ı kənd yerlərində yerləşir. Kitabxanaların 55-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 43-ü Təhsil Nazirliyi tabeliyində fəaliyyət göstərir. Kitabxanaların ümumi fondu 190,700 nüsxə təşkil edir. Fondun 411,566 nüsxəsi şəhər kitabxanalarında, 630.000 nüsxəsi kənd kitabxanalarındadır və bu kitabxanalarda cəmi 11 kompüter var. Kitabxanalarda çalışan mütəxəssislərin ümumi sayı 107 nəfərdir. Mütəxəssislərin 25 nəfəri ali ixtisas, 25 nəfəri orta ixtisas, 26 nəfəri ali və orta qeyri-ixtisas, 56 nəfəri ümumi orta təhsillidir. (6.s. 53-57)

Salyan Rayon MKS-i 1975-ci ildən fəaliyyətə başlamışdır. Nizami Gəncəvi adına Mərkəzi kitabxana adlanan MKS özündə 56 filialı birləşdirir. MKS-ə 1 Uşaq kitabxanası, 1 Gənclər kitabxanası, 47 kənd kitabxana filialları, 5 şəhər kitabxanasını daxildir. Kitabxananın fondunun ümumi həcmi 527,339 nüsxədir. Kitabxananın şöbələri aşağıdakılardır.

1. Abonement şöbəsi
2. Oxu zalı şöbəsi
3. Kitabışləmə və Komplektləşdirmə şöbəsi
4. Metodika və Bibliografya şöbəsi
5. Kitabxanalar arası abonement şöbəsi.

Abonement şöbəsi- kitabxana yaranan gündən fəaliyyət göstərir. Şöbənin fondu bədii və elmi ədəbiyyatla zəngindir. Şöbədən ayrı-ayrı oxucu qrupları istifadə edir. Gün ərzində 20-25 oxucuya xidmət göstərilir. Şöbənin əlifba və sistemli kataloqları var. Fondada "Açıq rəf"-də sərgilənən kitablar oxucuların marağına və kitab seçməsinə geniş şərait yaradır. Kitabxananın müasir səviyyədə tərtib edilən saytında elektron kataloq və elektron kitabxana bölmələrində kitabxananın zəngin kitabxanasının fondu oxucuların virtual istifadəsinə verilmişdir. Elektron kataloq bölməsində materiallar 4 qrupa ayrılmışdır:1.Kitablar; 2 . Elektron kartoteka; 3. Retro kitablar; 4. Yeni kitablar;

5. Diyarşünaslıq;(21)

Ucar rayonunda ümumilikdə 94 kitabxana var. Onların 79-u kəndlərdə, 15-i isə şəhərdə yerləşir. Bu kitabxanalardan 47-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 45-i isə Təhsil Nazirliyi tabeliyindədir. Kitabxanaların fondu 488,773 nüsxədir. Fondun əsasını kitablar təşkil edir. Rayon kitabxanalarında 7 kompüter istifadəyə verilmişdir. Ucar rayonunda 33 min kitab fondu olan 47

kütləvi kitabxana var. Onların 40-ı kənd yaşayış məntəqələrində, 7-i rayon mərkəzində yerləşir. Rayon kitabxanalarında 94 nəfər mütəxəssis çalışır. Mütəxəssislərdən 5 nəfəri ali ixtisas, 78 nəfəri ali və orta qeyri ixtisas, 46 nəfəri isə ümumi orta təhsillidir.

Zərdab rayonunda 89 kitabxana var. Onlardan 15-i şəhərdə, 74-ü kəndlərdə yerləşir. Kitabxanaların 49-u Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 37-i Təhsil Nazirliyi tabeliyində fəaliyyət göstərir. Kitabxana fondunun ümumi həcmi 427,770 nüsxədir. Kitabxanalarda 3 kompüter var. Kitabxana mütəxəssislərinin ümumi sayı 107 nəfərdir. Onların 58 nəfəri ali və orta ixtisas, 24 nəfəri ali və orta qeyri ixtisas təhsillidir.

Zərdab rayon Mərkəzi Kitabxanasının saytında rayonun yetirmələri Həsən Bəy Zərdabi, Milli Azərbaycan hökumətinin yaranmasında fəallıq göstərmiş Şirin Nuriyev, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Məlik Məhərrəmov və b. şəxslər haqqında məlumatlar verilir. Saytın maraqlı linklərindən biri "Əkinçi" bölməsidir. Burada Azərbaycanda ilk mətbu orqan olan "Əkinçi" qəzeti, onun yaradıcısı Həsən bəy Zərdabının bu sahədəki fəaliyyəti haqqında məlumatlar təqdim edilir. Kitabxananın Veb-saytında "Kitabxana" və "strukturu" bölməsində rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi, onun fəaliyyəti və şöbələri haqqında, "Tədbirlər" bölməsində isə keçirilən tədbirlər haqqında məlumatlar təqdim edilir. Bundan başqa, "Yeni nəşrlər" bölməsində kitabxana fonduna daxil olan yeni kitabların siyahısı təqdim edilir.(22)

İnformasiya tələbatının tam və operativ ödənilməsi, kitabxanaların fəaliyyətinin düzgün təşkil olunmasından, biblioqrafik xidmətin səviyyəsindən asılıdır.

Hazırda "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın icrası məqsədi ilə, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşkilati dəstəyi ilə respublikanın şəhər və rayon kitabxanalarının avtomatlaşdırılması işi həyata keçirilir.

Regiondakı MKS-lərin bir çoxu kompüterlərlə təmin olunsada, elektron kataloqun yaradılması üçün maliyyə vəsaiti çatışmazlığı hiss olunur. İqtisadi rayonların bir çoxundakı MKS-lərinin veb saytı yaradılıb oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Son dövrlərdə, bu sahədə görüləcək işlərin siyahısı daha da genişlənməyə başlamışdır. Bunu haqqında araşdırma apardığımız şəhər və rayon kitabxanalarının nümunələrində daha yaxından izlədik.

Ümumiyyətlə, respublikamızın iqtisadi rayonlarında kitabxanalarının fəaliyyətinin araşdırılması belə nəticə çıxarmağa əsas verir ki, respublikamızın şəhər və kənd kitabxanalarında xüsusi ilə ixtisaslı kadrların azlığı kitabxana-informasiya təminatının keyfiyyətinə təsir edən ən mühüm amillərdən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)” // Azərbaycan .- 2004.-11 fevral.
2. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” .- Bakı : Nurlar, 2009.- 184s.
3. “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Sərəncamı // Azərbaycan.-2007.-21 aprel.
4. “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal .-2008. №2.-s.6-29.
5. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan. – 1999. - 14 mart.
6. “Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında ” statistik müayinənin nəticələri barədə. Statistik bülleten. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi .-B.-2009.- 88s.
7. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük (3 hissədə) .- H.3.-B. 2003.-314s.
8. İsmayılov N.İ., Bayramova İ.Z. Azərbaycan Respublikasının regionlarında şəhər əhalisinin informasiya təminatının bəzi məsələləri.//Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Bakı Slavyan Universiteti Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri.-2010.- № 2.- s.341-350.
9. <http://minqacevirmks.webs.com>
10. <http://www.shirvaninfo.webs.com>.
11. <http://www.yevlaxmks.webs.com>.
12. <http://www.aqdash-mks.webs.com>.
13. <http://www.acabedi-mks.webs.com>.
14. <http://www.beylaqan-mks.az>.
15. <http://www.barda-mks.az>.
16. <http://www.bilesuvar.mks.ucoz.com>.
17. <http://www.qoycaymkswebs.com>.
18. <http://www.imislimks.webs.com>.
19. <http://www.kurdemir-mks.az>.
20. <http://www.neftcala-mks.az>.
21. <http://www.salyan-mks.az>.
22. <http://www.zerdab-mks.info>.

И.БАЙРАМОВА

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗМЩЕНИЯ БИБЛИОТЕЧНО-
ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ В РЕГИОНАХ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (НА ПРИМЕРЕ АРАНСКОГО
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА)**

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются современное состояние размещения библиотечно-информационных ресурсов в регионах Азербайджанской Республики (на примере Аранского экономического района), о тагже проявление заботы государства в этой области, о роле библиотек в повышение интеллектуально- культурного развития уровня населения.

I.BAYRAMOVA

**THE POSITION OF LOCATION LIBRARY–INFORMATION RESOURCES IN
REGIONS OF AZERBAIJAN REPUBLIC (ON A MODEL OF ARAN
ECONOMIC REGION)**

SUMMARY

In this article article analyses the situation of location of library-information resources in the regions of Azerbaijan Republik (especially in Aran Economical region). At the some trine, in this spector deals with the increasing of libraries becasse of development of people`s intellectual-cultural level,the reflection of state`s care to it.

Aynur CABBAROVA
**“Kitabxana resursları və informasiya axtarış
sistemləri” kafedrasının dissertantı**

**RESPUBLİKA ELMİ PEDAQOJİ KİTABXANASI – TƏHSİL
NAZİRLİYİ KİTABXANALARININ METODİKİ MƏRKƏZİ KİMİ**

Açar sözlər: Pedaqoji kitabxana, Metodiki mərkəz, Peşə məktəb kitabxanaları, Orta məktəb kitabxanaları

Ключевые слова: Педагогическая библиотека, Методический центр, библиотеки технического училища, школьные библиотеки

Keywords: Pedagogical Library, Methodical center, library, technical school, school libraries

Bəşəriyyətin inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edən təhsil, həmişə cəmiyyətin diqqət mərkəzində olmuş, onun təşkili və inkişafına xüsusi qayğı göstərilmişdir. Hələ lap qədim zamanlardan ilk məktəblər yaranmağa başlayandan bu günkü inkişaf etmiş sivilizasiyamızadək təhsil kitabxanaları həmişə məktəblərin strukturuna daxil olmuş, onun tərkib hissəsini təşkil etmişlər.

Dünyanın ən qədim mədəni xalqlarından biri olan Azərbaycanda da təhsil kitabxanalarının yaranması, formalaşması və inkişafı çox mürəkkəb və çətin tarixi yol keçmişdir. Belə ki, lap qədim dövrlərdən başlayaraq zəmanəmizə qədər fəaliyyət göstərən məktəblərin yanında təhsil kitabxanaları yaradılmış, onların inkişafına qayğı göstərilmişdir. Kitabsız təhsil olmadığı kimi, kitabxanasız məktəb də yoxdur.

Hazırkı müstəqil və suveren Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi tərəqqisi, yeni cəmiyyət quruculuğu, xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin, mədəniyyətinin inkişafı kitabxana quruculuğunu da informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin tələbləri səviyyəsinə yüksəltməyi tələb edir. Məhz buna görədir ki, belə bir strateji əhəmiyyət kəsb edən islahat mərhələsi təhsil kitabxanalarının da təşəkkülünə və inkişafına, müasir durumuna da öz təsirini göstərmişdir.

Respublikamızda ən böyük kitabxana şəbəkələrindən biri də Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinə məxsusdur. Təhsil kitabxanalarının şəbəkəsi çoxaldıqca onların qarşısında duran vəzifələr də artmış, kitabxanaların işinin məzmununda əsaslı dəyişikliklər baş vermiş, kitabxana işinin zənginləşməsi, təkmilləşməsi, yeniləşməsi üçün şərait yaranmışdır.

Təhsil kitabxanaları uşaqların mütaliəsinə, onların tədris-trəbiyə prosesinə, sinifdənkənar işlərinin təşkilinə xidmət edən mədəni-maarif

müəssisələridir. Təhsil-tərbiyə prosesində bilavasitə iştirak edən məktəb kitabxanaları təhsilin informasiya təminatındakı rolunu gündən-günə təkmilləşdirməli, yeni iş forma və üsullarından, kommunikasiya texnologiyasından bacarıqla istifadə etməlidirlər.

Təhsil sahəsi üzrə sosial-iqtisadi göstəricilərin proqnozlaşdırılması, təhsil sistemi üzrə dövlət büdcəsi layihəsinin hazırlanması, təhsil müəssisə, idarə və təşkilatların, mərkəzləşdirilmiş tədbirlərin maliyyələşdirilməsi, o cümlədən müxtəlif dövlət proqramlarının maliyyə təminatının həyata keçirilməsi, Nazirliyin birbaşa tabeliyində olan ali və orta ixtisas məktəblərində, peşə lisey və məktəblərində, ümumi orta təhsil müəssisələrində tələbə və şagird qəbulu göstəricilərinin proqnozlaşdırılması, təhsilin şəbəkəsinə aid analitik və statistik göstəricilərin hazırlanması, yeni tədris müəssisələrinin yaradılması və tipinin dəyişdirilməsi ilə bağlı müvafiq dövlət qurumları qarşısında təkliflərin irəli sürülməsi təhsil strategiyasının prioritet istiqamətləridir. Bütün bunlar isə təhsil sahəsində olan kitabxanalara elmi-metodik rəhbərliyin daha da təkmilləşməsini, inkişaf etdirilməsini, qabaqcıl məktəb kitabxanalarının iş təcrübəsinin ümumiləşdirilməsini və yayılmasını, məktəb kitabxanaları işçilərinin ixtisasının artırılmasını tələb edir. Bu mühüm işlərin həyata keçirilməsində Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının rolu böyükdür.

Əsası 1983-cü ildə qoyulan Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası Təhsil Nazirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən, təhsil və pedaqoji sahələrdə milli və xarici ədəbiyyat fondlarına malik olan elmi sahəvi kitabxana olmaqla yanaşı, Təhsil Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən ümumtəhsil, peşə məktəbləri, orta ixtisas təhsili müəssisələrinin kitabxana şəbəkəsinə məlumat biblioqrafiya və kitabxana xidmətini həyata keçirən elmi – metodik əlaqələndirmə mərkəzidir. Respublika üzrə vahid elmi - məlumat və informasiya sisteminə daxildir. Elmi- metodik əlaqələndirmə mərkəzi məktəb kitabxanalarının metodiki təminatını həyata keçirməklə, məktəb kitabxana şəbəkəsinin qaydaya salınması, onların vəzifələrinin müəyyənəşdirilməsi, məktəb kitabxanaları üçün nizamnamələr və s. sənədlər hazırlanmasında xeyli iş görmüşdür ki, bu da məktəb kitabxanalarının işinə öz müsbət təsirini göstərmişdir.

Kitabxana Təhsil Nazirliyinin beş minə yaxın məktəb kitabxanalarına elmi-metodik rəhbərlikdə ümumi prinsipləri əsas götürülməklə, kitabxana işinin tənzimlənməsini təmin etmək və metodistlərin məsuliyyətini artırmaq, cavabdehlik hissini gücləndirmək üçün Bakı, Naxçıvan, Gəncə, Qarabağ, Lənkəran, Sumqayıt, Şirvan (Şamaxı), Sabirabad, Bərdə şəhərlərində zona ərazi prinsipini əsas götürmüşdür. Bu prinsiplə kitabxana metodiki işçilərin elmi, fiziki, mənəvi və təşkilati potensialına diqqət yetirməklə regionlarda yerləşən kitabxanalar ilə əlaqələri möhkəmləndirmək, kitabxanaçıların

potensialını artırmaq, məsələ və problemləri vahid istiqamətdə, kompleks şəkildə həll etmək imkanı əldə etmişdir.

Qloballaşmanın geniş vüsət aldığı informasiya cəmiyyətində sosial-iqtisadi fəaliyyət sahələrində rəqabətin gücləndiyi, habelə təbii resursların tədricən tükəndiyi bir vaxtda təhsilin rolu daha da artmaqdadır. Təsadüfi deyil ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı XXI əsri “Təhsil əsri” elan edib.

Respublikamızda müasir şəraitdə intensiv təhsil islahatlarının aparılması təhsil kitabxanalarının işinin yenidən qurulmasını, kitabxana işində ciddi islahatlar aparılmasını tələb edir. Müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə təhsilin informasiya təminatının təşkilində təhsil kitabxanalarının qarşısında çox mühüm vəzifələr qoyulmuşdur.

REPK təhsil sistemində gedən bu dəyişiklikləri və təkmilləşdirməni nəzərə alaraq ümumtəhsil məktəb kitabxanaları üçün “Əsasnamə” hazırlamış və Təhsil Nazirliyinin 8 fevral 2000-ci il tarixli əmri ilə təsdiq etdirərək, respublikanın bütün məktəb kitabxanalarına göndərmişdir.

Bundan sonrakı illərdə də REPK metodik fəaliyyətini davam etdirmiş, təhsil sistemi kitabxanalarının işinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə yeni metodik vəsaitlər hazırlamışdır. Bunlara misal olaraq: “Məktəb kitabxanaçısının tədris ili üçün Fəaliyyət Planı” (2002), “Kitabxana işinə dair normativ aktlar” (2002), “Məktəb kitabxanalarının qurulmasının texniki normaları” (2002) və bir sıra tövsiyyə məktubları hazırlayaraq respublikanın məktəb kitabxanalarına paylamışdır.

Kitabxana, həmçinin 2002-ci ildə “Ümumtəhsil peşə məktəbləri və orta ixtisas təhsil müəssisələri kitabxanalarının işini əlaqələndirmək üçün Elektron bankının yaradılmasına” aid proqram işləyib hazırlamış, respublika təhsil sistemi kitabxanalarının vəziyyətini öyrənmək, onların işini istiqamətləndirmək, informasiya texnologiyaları ilə təmin etmək üçün tövsiyələr hazırlamaq məqsədilə öz daxili imkanları hesabına məktəb kitabxanalarının Məlumat (Verilənlər) bazasını yaratmışdır. Bunun nəticəsində kitabxanada bu yaradılmış Məlumat (Verilənlər) bazası əsasında “Təhsil Nazirliyi sisteminə daxil olan ümumtəhsil məktəb kitabxanalarının fəaliyyəti 2003” adlı məlumat kitabı da çap edilmişdir.

Kitabxana əməkdaşları İFLA-nın (International Federation of Library Associations - Kitabxana Assosiasiyaları Beynəlxalq Federasiyası) materialları əsasında 3 dildə (ingilis, rus, azərbaycan) “Məktəb kitabxanaları haqqında manifest” (2003-cü il) hazırlamış və nəşr etdirmişlər.

Eyni zamanda “1-4 sinif şagirdləri üçün kitabxana - biblioqrafiya və informasiya bilikləri Proqramı” (2003), “Məktəb kitabxanalarında işin təşkili”(2003) adlı vəsaitlər də nəşr olunaraq məktəb kitabxanalarına göndərilmişdir.

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının ən mühüm nailiyyətlərdən biri isə onun Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən “2008-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının kitabxana informasiya sahəsinin inkişafı və modernləşdirilməsi” Dövlət Proqramının hazırlanmasında iştirak edərək öz təkliflərini təqdim etməsidir. Bu təkliflər əsasında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 20 aprel 2007-ci il tarixli Sərəncamının üçüncü bəndinin icrasının təmin etmək məqsədilə “Məktəb kitabxanalarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və müasir informasiya texnologiyaları ilə təchizatına dair Tədbirlər Planı”nın tətbiq edilməsi barədə 22 dekabr 2008-ci il tarixli Sərəncam imzalamışdır.

Bu tədbirlər planı ilə daha dolğun tanış olmaq üçün aşağıdakı cədvələ baxaq.

No	Tədbirin adı	İcraçı təşkilatlar	İcra müddəti
1	2	3	4
1. Məktəb kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi mexanizminin yaradılması			
1.1.	Məktəb kitabxana fondlarının müxtəlif informasiya daşıyıcıları ilə komplektləşdirilməsi, müvafiq proqram təminatı əsasında elektron fondunun yaradılması və onun maliyyələşdirilməsi	Təhsil Nazirliyi	Müntəzəm
1.2.	Məktəb kitabxanalarının ensiklopedik və sorğu – məlumat xarakterli ədəbiyyatla təmin edilməsi.	Təhsil Nazirliyi, AMEA	Müntəzəm
1.3.	İşğal olunmuş rayonların məktəblərində kitabxanaların bərpası	Təhsil Nazirliyi	2008-2013
1.4.	Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasına Azərbaycan Respublikası alimlərinin pedaqogika və psixologiyaya aid əsərlərindən, o cümlədən diyarşünaslığa aid nəşrlərdən 1 (bir) məcburi nüsxənin (elektron versiyası ilə) verilməsi və bu bazadan məktəb kitabxanalarının internet vasitəsilə faydalanması	Təhsil Nazirliyi	Müntəzəm
1.5.	Məktəb proqramlarından çıxarılmış, yararsız və əhəmiyyətini itirmiş ədəbiyyatların fonddan silinməsi	Təhsil Nazirliyi, Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası, rayon (şəhər) icra hakimiyyəti orqanları	Vaxtaşırı

	2. Məktəb kitabxana fondlarının mühafizəsinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi		
2.1.	Məktəb kitabxanalarında kitabların, dövrü mətbuatın və biblioqrafik qeydiyyatın aparılması, onların saxlanılma şəraitinin yaxşılaşdırılması (otaqların ayrılması, təhlükəsizliyi, mühafizə sisteminin yaradılması və s.) üçün müvafiq tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi	Təhsil Nazirliyi, Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası, rayon (şəhər) icra hakimiyyəti orqanları	Müntəzəm
	3. Məktəb kitabxana xidmətinin təşkili və modernləşdirilməsi		
3.1.	Məktəb kitabxana sisteminin modernləşdirilməsi və informasiya xidmətinin təkmilləşdirilməsi	Təhsil Nazirliyi, Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası, rayon (şəhər) icra hakimiyyəti orqanları	2009-2013
3.2.	Məktəb kitabxanaları və rayon (şəhər) mərkəzi kitabxanaları arasında informasiya mübadiləsinin və kitabxanalararası abonement işinin təşkili.	Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası, rayon (şəhər) icra hakimiyyəti orqanları	Müntəzəm
	4. Məktəb kitabxana şəbəkəsinin idarə olunması və kadr islahatlarının aparılması		
4.1.	Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktların və digər zəruri sənədlərin işlənib hazırlanması	Nazirlər Kabineti, Təhsil Nazirliyi, Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası	2009-2013
4.2.	Kitabxanaçılıq təcrübəsinə malik olan qeyri-ixtisas təhsilli məktəb kitabxanaçıları üçün ixtisasartırma kurslarının təşkil edilməsi	Təhsil Nazirliyi, Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası, rayon (şəhər) icra hakimiyyəti orqanları	Vaxtaşırı
4.3.	Məktəb kitabxanaçılarının yeni informasiya texnologiyalarına yiyələnməsi üçün Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasında treninqlərin təşkil edilməsi	Təhsil Nazirliyi, Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası	Vaxtaşırı
	5. Kitabxanalarının maddi-texniki bazasının inkişafı və modernləşdirilməsi		
5.1.	Tədbirlər planı çərçivəsində respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası ilə	Nazirlər Kabineti, Təhsil Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi,	2009-2013

	məktəb kitabxanaları arasında kitabxana-informasiya şəbəkəsinin yaradılması, məktəb kitabxanalarının yeni informasiya texnologiyaları və digər avadanlıqla təchiz edilməsi. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasında “Elektron dərsliklər” fondunun yaradılması	Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası, rayon (şəhər) icra hakimiyyəti orqanları	
5.2.	Yeni məktəb binalarının tikintisi layihələndirilərkən kitabxana üçün mövcud normativlərə uyğun müvafiq otaqların nəzərdə tutulması.	Təhsil Nazirliyi	Müntəzəm

Göründüyü kimi son illərdə də REPK ilə məktəb kitabxanaları arasında kitabxana-informasiya şəbəkəsinin yaradılması, məktəb kitabxanalarının yeni informasiya texnologiyaları və digər avadanlıqla təchiz edilməsi, kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi istiqamətində böyük işlər görülüb və tədbirlər davam etdirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik. III hissə.-Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003.-314s.
2. Xələfov A.A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. – Bakı. Azər nəşr, 2006.-312s.
3. İsmayılov X.İ. Kitabxana işinin idarə edilməsinin metodiki və təşkilati məsələləri: Dərs vəsaiti.-Bakı: M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının mətbəəsi, 1995.-96s.
4. Xələfov A.A., Əhmədov E.Y. Məktəb kitabxanaları Azərbaycan müstəqilliyi şəraitində//Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı,2004.-№1. s.3-14.
5. Zəngibasarlı M.M., İsmixanova T.Ə., Mirzəyev V.M. Azərbaycan Respublikası Elmi Pedaqoji Kitabxanası.-Bakı: Nərgiz-R Nəşriyyat-poliqrafiya firması, 1997.-88s.

А.ДЖАБАРОВА

**РЕСПУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА –
КАК МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР БИБЛИОТЕК МИНИСТЕРСТВО
ОБРАЗОВАНИЯ**

РЕЗЮМЕ

В статье излагается о важной роли Республиканской Научной Педагогической Библиотеки как большого научно-культурного центра, претворяющего в жизнь информационно-библиографические и библиотечные услуги для сети библиотек, действующих при общеобразовательных, профессиональных, специализированных средних учебных заведениях системы Министерства Образования, о том, что будучи именно научно-культурным центром она вплотную занимается проблемами образования, а также об ее вкладе в развитие деятельности этих библиотек в современном информационном обществе, в условиях обширной глобализации.

A.SABBAROVA

**REPUBLICAN SCIENTIFIC-PEDAGOGIC LIBRARY - КАК SYSTEMATIC
LIBRARY MINISTRY OF EDUCATION**

SUMMARY

The article describes the importance of the Republican Scientific Pedagogical Library as a great scientific and cultural center, implement bibliographic information and library services for the library network, operating at secondary, vocational, specialized secondary educational institutions of the Ministry of Education, that is being scientific and cultural center, it is closely involved in education issues, as well as its contribution to the development of the activity of these libraries in the modern information society, in the vast globalization.

Elçin GULALİYEV

*“Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri”
kafedrasının magistri*

**AZƏRBAYCANDA ELMİ KİTABXANALARIN YARANMASI,
İNKİŞAFI, KİTABXANA
ŞƏBƏKƏLƏRİ SISTEMİNDƏ YERİ VƏ ƏHƏMİYYƏTİ**

Açar sözlər: kitabxana tarixi, fondun formalaşması, kitabxananın formalaşması, qədim kitabxanalar

Ключевые слова: История библиотек, формирование фонда, формирование библиотек, древние библиотеки

Keywords: library history, forming of the fund, forming of the library, ancient libraries

Dünyanın ən qədim xalqlarından biri olan Azərbaycan xalqının çox qədim kitab və kitabxana tarixi vardır. Azərbaycan kitabının tarixi izləri tarixin çox qədim qatlarına gedib çıxır. Hələ V əsrin əvvəllərində Albaniyada 52 hərfdən ibarət olan alban əlifbası olmuşdur. Alban əlifbasının yaranması böyük tarixi və mədəni əhəmiyyətə malik idi. Belə ki, bu, kitabçılıq işini xeyli genişləndirmişdir.

Albaniyada əlifba tərtib edildikdən sonra kilsələrin yanında əyan və ruhani uşaqları üçün məktəblər təşkil edilmişdir.

VII əsrdən başlayaraq Albaniyanın tarixi yazılmağa başladı. Bu dövrdə meydana çıxan Musa Kalankatlunun “Alban tarixi” kitabında IV – VII əsrlərə dair Azərbaycan tarixi haqqında qiymətli məlumatlar verilir. Müəllifin məlumatına görə o zaman Albaniyada bəzi antik müəlliflərin əsərləri: Homerin “İliada”sı, Vergilinin “Eneida”sı məlum idi.

Eramızın əvvəllərində digər Azərbaycan dövləti olan Atropatenada mədəniyyət xeyli inkişaf etmiş, yazı və kitabçılıq işi genişlənməmişdir. Bu zaman Atropatenada İran – Aromey əlifbası əsasında inkişaf edən pəhləvi yazısı işlənirdi.

Qədim Midiya dövlətinin ən qiymətli nümunəsi, fəlsəfi – tarixi, həm də ədbi – bədii dəyərə malik olan əsəri “Avesta” pəhləvi dilində yazıya köçürülmüşdür. Lakin VII əsrin ortalarında ərəblərin Azərbaycana hücum etməsi onun kitab mədəniyyətinə ciddi zərbə vurdu.

Ərəb işğalı zamanı Azərbaycanda əhaliyə islam dininin zorla qəbul etdirilməsi gedişində bu dinin əsas ehkamlarını yaymaq üçün ərəb əlifbası tətbiq olunmağa başlandı. Məscidlər yarandı və bu məscidlərdə müqəddəs

“Qurani – Kərim”i və ərəb əlifbasını öyrənmək üçün məktəblər meydana gəldi. Bununla əlaqədar olaraq məktəblərin yanında kitablar toplanmağa başlandı və belliklə məktəb (məscid) kitabxanaları meydana gəlmişdir.

Şəhərlərdə mədəniyyət xeyli inkişaf etmiş, mədrəsələr yaranmışdır. Bərdədəki Cümə məscidində əlyazma materialları və kitablar toplanmışdı. Bu dövrdə eyni zamanda şəxsi kitabxanalar da var idi. Bu haqda ilk məlumatı Ərəb şairi ƏbuTəmmaminin “Divan” kitabından alırıq.

XII əsrin ortalarında Azərbaycanda qüdrətli Atabəylər dövlətinin yaranması elm və mədəniyyətin inkişafına böyük təkan verdi . Azərbaycanda böyük alimlər, şairlər, memarlar yetişdi. Elm sahəsində şərqdə böyük şöhrət qazanmış İbn Əhməd Məkki əl-Bərdən, Bəhmənyar ibn Mərzban, Xətib Təbrizi və s. kimi şəxsiyyətlər yetişmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatı misilsiz inkişaf etmiş, dünya şöhrəti qazanan şəxsiyyətlər yetişmişdir.

XI – XII əsrlərdə Pir Hüseyn Şirvani, Qətran Təbrizi, Əbül – üla Gəncəvi, Məshəti, Fələki Şirvani, Əfzələddin Xaqani, Mücirəddin Beyləqani, Nizami Gəncəvi kimi dahi sənətkarlar və şairlər yaşayıb yaratmışlar .

Azərbaycanda bu dövrdə kitabxana əsasən 3 istiqamətdə inkişaf edirdi:

1. Hökmdarlar tərəfindən təşkil edilən saray kitabxanaları
2. Məscidlərin kitabxanaları və ya onların yanında təşkil olunmuş məktəb və mədrəsə kitabxanaları
3. Böyük şairlərin, filosofların, alimlərin, feodalların və vəzirlərin şəxsi kitabxanaları

Tarixi mənbələrdən məlumdur ki, XI əsrdə Gəncədə zəngin saray kitabxanası olmuşdur. Dahi Nizamidən öyrənirik ki, XII yüzillikdə Bərdədə də əlyazmalar saxlanılan kitabxanalar var imiş. Tarixdən məlumdur ki, XII əsrin II yarısında Şirvanşahlar sarayında böyük saray kitabxanası da mövcud olmuşdur. Bu kitabxana əsasən Şirvan hakimi Məniçöhrün zamanında xeyli inkişaf etmişdir.

XIII əsrdə Azərbaycanın Hülaki dövlətinin tərkibinə qatılması və monqolların islam dinini qəbul etməsi kitab və kitabxana işinin inkişafına güclü təsir göstərdi. Elm, mədəniyyət, ədəbiyyat güclü inkişaf etmiş Hülaki sarayı ətrafında toplanan ədiblər yeni əsərlər yaratmışlar.

Azərbaycan xalqının böyük oğlu, böyük alim, ictimai xadim N. Tusinin rəhbərliyi ilə yaradılan (1259) Marağa Rəsədxanasının elmi şöhrəti bütün dünyaya yayılmışdır. Rəsədxananın ətrafında böyük alimlər ordusu toplanmış və burada Şərqin ən inkişaf etmiş ölkələrindən alimlər fəaliyyət göstərmişlər .

Məmmədbəyli öz tədqiqatında 20 nəfərdən artıq görkəmli alim Marağa Rəsədxanasında işlədiyini demiş, onlar haqqında məlumat vermişdir.

Əməkdar elm xadimi, professor A. A Xələfov yazır ki, XIII əsrdə Azərbaycanda Şərqdə tayı – bərabəri olmayan, öz fondunun nadirliyinə və zənginliyinə görə dünyanın ən böyük kitabxanaları ilə yarışa girə bilən Marağa

Rəsədxanasının Elmi Kitabxanası fəaliyyətə başlamışdır. Professor Xələfov qeyd edir ki, bu kitabxana Azərbaycanda kitabxana işinin tarixində öz məqsədi, vəzifələri və yaranma tarixi dəqiq məlum olan ilk elmi kitabxanadır. Bu kitabxananın yaranması da 100-dən artıq elmi əsərin müəllifi olan N. Tusinin adı ilə bağlıdır. Tusinin səyi nəticəsində rəsədxanada Şərqdə əsaslı elmi kitabxana kimi məşhur olan və o dövrdə ağıla gəlməyən dərəcədə böyük fonda malik olan bir kitabxana yaranmışdı. Kitabxanada 400 000 kitab (əlyazması) toplanmışdı .

Əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professoru Abuzər Alı oğlu Xələfov çoxillik tədqiqatları əsasında göstərir ki, kitabxananın işinə Tusi özü rəhbərlik edirdi. Kitabxanada digər işlərlə yanaşı kitab üzü köçürən xəttatlar da fəaliyyət göstərirdilər ki, bu da xəttatlıq sənətinin inkişafında böyük rol oynamışdır .Bu məsələlərlə bağlı pedoqoji elmlər namizədi , dosent Knyaz Aslanın da tədqiqatları maraqlıdır.

Azərbaycan kitabxanaşünaslıq elminin banisi, professor A. A. Xələfov “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (ən qədim dövrlərdən XXI əsrin əvvəllərinə qədər)”kitabından məlum olur ki, XIII əsrin I in yarısında Təbrizin Qərb səmtində Şəm adlı yerdə Arquniyyə adlı şəhər salınmış , böyük Azərbaycan alimi, dövlət xadimi, Qazan xanın vəziri Fəzlullah Rəşidəddin tərəfindən burada öz fondunun zənginliyinə görə Marağa Rəsədxanası Kitabxanasındansonra ikinci olan böyük bir elmi kitabxana yaradılmışdı. Fəzlullah Rəşidəddin öz dövrünün görkəmli alimi kimi 60 mindən çox fondu olan kitabxananın təşkilinə, onun ədəbiyyatla təşkil olunmasına, komplektləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirirdi.

XVI əsri əvvəllərində Azərbaycan Səfəvi dövlətinin yaranması Azərbaycan tarixində mühüm rol oynayır. Bu dövlətin başında duran görkəmli dövlət xadimi, şair Şah İsmayıl Xətai ölkədə kitabxana işinin inkişafına ciddi fikir vermiş, bu sahə ilə bağlı ilk dövlət fərmanı vermişdir . Onun fərmanı ilə Şərqin böyük rəssamı, kitabçılıq işinin dərin bilicisi Kəmaləddin Behzad Təbriz saray kitabxanasının rəisi təyin edilir.

Tədqiqatçı Ə.Məmmədov göstərir ki, Şah İsmayıl Xətayi 1514-cü ildə Sultan Səlimlə başlanan müharibədən əvvəl Kəmaləddin Behzadın və xəttat Mahmud Nişapurinin düşmən əlinə keçməsindən ehtiyat edərək onların salamat qalması üçün tədbir görmüşdür.

Akademik H.Araslı yazır ki, “ Hələ XVI əsrin əvvəllərindən siyasi fəaliyyətə başlayan Xətai Ağqoyunlu sarayının bütün mədəni irsinə sahib olub , Təbrizdə öz sarayında və Ərdəbildə Şeyx Səfi məqbərəsində böyük kitabxanalar təşkil etməyə nail olmuşdur.”

Şah İsmayıl hakimiyyəti dövründə yaranmış kitabxanalardan biri də onun Ərdəbildə babası Şeyx Səfinin tikdirdiyi Şeyx Səfi məqbərəsindəki kitabxana idi. Şah İsmayıldan başlayaraq bütün Səfəvi hökmdarları bu

kitabxanaya hədiyyələr verirdi . Kitabxananın fondu vaxt hesabına zənginləşmiş və dövrünün böyük kitabxanasına çevrilmişdir. Lakin çox təəssüflər olsun ki , XIX əsrin əvvəllərində Rusiya – İran müharibəsi zamanı Şeyx Səfi Kitabxanası ruslar tərəfindən Tiflisə , oradan da Rusiyaya aparılmışdır. Həmin nadir kitablar bu gün də Rusiya kitabxanalarını, muzeylərini bəzəyir.

Beləliklə , sonrakı tarixi dövrlərdə də hər zaman bu və ya digər şəkildə kitabxanaların inkişafına qayğı göstərmiş, XIX əsrdən başlayaraq kitabxana işinin təşkili prosesində mühüm dönüş yaranmışdır. Belə ki, bu dövrdə Azərbaycanın iqtisadi – ictimai və mədəni həyatında yeni bir dövr başlayır. Bu dövr Azərbaycanda elmi - ədəbi və fəlsəfi fikrin sürətlə yeni istiqamətdə inkişafı ilə səciyyəlidir. Rus və Avropa ictimai fikri ilə əlaqə yaratmağa imkan tapan Azərbaycan mədəniyyətinin qabaqcıl nümayəndəsi milli ənənələrin əsasında yeni dövrün yeni ədəbiyyatını, elm və fəlsəfəsini meydana gətirirlər.

Bu dövrdə A. Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundzadə, Həsən bəy Zərdabi , Qasım Bəy Zakir, Seyid Əzim Şirvani, Nəcəf bəy Vəzirov, Ömər Faiq Nəmanzadə, Rəşid bəy Əfəndiyev, Firudin bəy Köçərli, Nəriman Nərimanov və başqa şəxsiyyətlərxalqın ümummədəni və elmi inkişafında mühüm rol oynadılar, gələcək inkişafımıza misilsiz töhvələr vermişlər .

XIX əsrin II yarısından başlayaraq Bakıda neft sənayesinin sürətlə inkişafı ilə əlaqədar olaraq bir sıra cəmiyyətlər və qabaqcıl ziyalıların təsiri altında mədəni müəssisələrin təşkilinə başlandı.

1997 – ci ildə Bakıda görkəmli yazıçı və dövlət xadimi Nəriman Nərimanov ilk ümumaçıq Azərbaycan kitabxana – qiraətxanasının əsasını qoydu. Onu zənginləşdirmək üçün jurnallarla və digər nəşrlərlə təmin edilmək üçün Nəriman Nərimanov və Əlisgəndər Cəfərov və b. Çox zəhmət çəkməli oldular .

1918 – ci il 28 – i tariximizin şanlı səhifəsinə qızıl hərflərlə yazıldı . Müstəqil Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyəti yarandı. 23 ay yaşamasına baxmayaraq ADR az müddətdə tarixi əhəmiyyətə malik işlər görə bilmişdir . Müstəqil ADR mədəniyyət və xalq maarifi sahəsində də lazımi tədbirlər həyata keçirdi. Xalq maarifinin milliləşdirilməsi və inkişafı üçün nəşriyyat – tərcümə komissiyası yaradılmış, mövcud məktəblər az bir zamanda milliləşdirilmiş, yeni məktəblər açılmış, Türkiyədən müəllimlər dəvət olunmuş, dövlət kitabxanaları üçün xeyli kitab alınmışdır.

1919 – 1920 – ci illərin ictimai – siyasi vəziyyəti nə qədər ağır olsa da , Azərbaycan dövləti kitab və kitabxana sahəsinin inkişafı üçün bütün imkanlardan istifadə etməyə çalışmışdır. Kitab çap etmək məqsədilə ADR hökuməti Xalq Maarif Nazirliyi yanında “Təltif – Tərcümə - Əncümənin ” adlı xüsusi bir komitə təşkil etmişdir. Həmin komitə 10 adda kitab tərtib edib Maarif Nazirliyinə vermişdir . Nəşr olunan kitablar əsasən dərs vəsaitləri idi.

Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti hökuməti ilk günlərdən başlayaraq həyata keçirdiyi mədəni – maarif tədbirləri kitabxana işinin inkişafı üçün əsaslı zəmin yaradır. Kitabxana iş bu dövrdə həyata keçirilən sosial – mədəni və maarifçilik işlərinin mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir .

1919-1920-ci illərdə ADR –in kitabxana quruculuğu sahəsindəki ana xətti yeni təşkil edilən və əvvəlcədən fəaliyyətdə olan təhsil ocaqlarında kitabxanaların yaradılmasından ibarət idi .

ADR – in kitabxana işi sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlər içərisində hökumətin Bakı dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasının təşkili və formalaşması ilə əlaqədar fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Universitet yaranarkən, onun elmi kitabxanasının təşkili təxirə salınmaz vəzifələrdən biri idi. Deməli, Azərbaycanın çoxəsrlik tarixində müsəlman şərqinin ilk ali Avropa tipli təhsil ocağı Bakı Dövlət Universitetinin yaranması həm də böyük bir elmi kitabxananın yaranması ilə səciyyələndirilir .

Universitetdə əsaslı elmi kitabxananın yaradılmasını mütəşəkkil surətdə həyata keçirmək üçün Xalq Maarif Nazirliyi Universitetin görkəmli alimlərindən ibarət komissiya yaratdı. Komissiya öz fəaliyyətinə Universitetin açılışından əvvəl başlamışdı. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Kitabxana komissiyası Universitet elmi kitabxanasının formalaşmasını bir neçə istiqamətdə aparırdı. Belə ki, Universitetin nəzdində Tibb fakultəsinin olmasını nəzərə alaraq tibb kitabxanalarının Universitetə keçilməsini şəhər hakimiyyət orqanlarından xahiş etmişdi . Beləliklə , eyni zamanda bununla elmi tibb kitabxanasının əsası qoyulmuşdur . Kitabxananın ilk oxucuları arasında M.Ə.Rəsulzadə, Yusif Vəzir Çəmənəmənli, Tağı Şahbazi, Əbdülrəhim bəy Haqverdiyev, Mirəsadulla Mirqasımov və digərləri olmuşdur .

1919-1920-ci illərdə BDU-nun Elmi Kitabxanası artıq respublikada həm aparıcı kitabxana , həm də elmi-metodiki mərkəz funksiyasını yerinə yetirməyə başlamışdı .

1920-ci il yanvarın 16-da BDU-nun kitabxanasında Xalq Maarif Nazirliyinin Kitabxana işçilərinin seminar müşavirəsinin təşkili haqqında məlumat olduqca maraqlıdır . Burada 24 nəfər kitabxana işçisi iştirak etmiş, Seyidzadənin “kitabxanalarda kitablar necə yazılmalı”, Rzaquluzadənin “Onluq klassifikasiya”, Heydərlinin “Kitabxana işini necə aramalı”, Ağalarovun “Kitabxanaların komplektləşdirilməsi” və s. mövzularda məruzələri dinlənmiş və müzakirə edilmişdir. Bütün bunlar doğrudan da BDU nun Elmi Kitabxanası Respublikada qabaqcıl kitabxana kimi bir çox funksiyaları layiqincə yerinə yetirdiyini sübut edir .

Məlum olduğu kimi 1920-ci ilin aprelin 28-də Bolşevik Rusiyası Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətini devirdi . Azərbaycan ərazisində Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası yaradıldı. Ümumiyyətlə, sovet cəmiyyətinin

yaradılmasında təhsil mühüm yer tuturdu. Savadlı adamlara çox ehtiyac duyulurdu . Ali təhsilin inkişaf etməsi də diqqət mərkəzində idi.

1921-ci ildən Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu, Azərbaycan Politexnik İnstitutu, 1930-cu ildə Azərbaycan Tibb İnstitutu açıldı. 1934 -cü ildə Sənaye İnstitutu və Xalq Təsərrüfatı İnstitutları yaradıldı. Təbii ki ,həmin İnstitutlar yaranarkən onların elmi kitabxanaları da formalaşmışdı. Ölkəmizdə elmi kitabxanalar şəbəkəsinin mütəşəkkil surətdə formalaşması həmin dövrlərdən başlayır.

Respublikamızın elmi kitabxanaları içərisində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) Mərkəzi Elmi Kitabxanası (MEK) xüsusi yerlərdən birini tutur. Eyni zamanda AMEA-nın nəzdində fəaliyyət göstərən çoxsaylı elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanaları elmi kitabxanalar şəbəkəsinin əsasını təşkil edir .

AMEA – nın tarixi XX əsrin 20 – ci illərdən başlamış 1923-cü ildə “Azərbaycanı öyrənən cəmiyyət ” yaradılmış, bu cəmiyyət sonra Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinə çevrilmişdir . Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti 1929-cu ildə yenidən təşkil edilərək Azərbaycan Dövlət Elmi – Tədqiqat İnstitutuna (DETİ) çevrildi.

1932-ci ildə Azərbaycan DETİ əsasında SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsi təşkil edildi. 1935-ci ilin oktyabrında şöbə SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan Filialına çevrildi. SSRİ Xalq komissarları sovetinin 1945-ci il 23 yanvar tarixli qərarı ilə filial Azərbaycan Elmlər Akademiyasına çevrildi .

1991 – ci ilin oktyabrında Azərbaycan öz siyasi müstəqilliyini əldə etdikdən sonra Azərbaycan Elmlər Akademiyası Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) adlandırıldı.

Azərbaycan MEA MEK-sının tarixi – kitabxana Azərbaycanın görkəmli ziyalıları N.Nərimanov, Ə.Haqqverdiyev, T.Şahbazi, A.Zeynallı və b. təşəbbüsü ilə 1923-cü ildə təşkil edilmiş “ Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti ”nin əsasında 1924-cü ildə yaradılmışdır . Cəmiyyətin nəzdində görkəmli ədəbiyyatşünas – biblioqraf A.V.Baqrinin rəhbərliyi ilə təsis edilmiş “Biblioqrafiya bürosu ” (1924) MEK-nın təşəkkülü üçün ilkin baza olmuşdur. Cəmiyyətin ilk iclaslarının birində kitabxananın yaradılması haqqında qərar qəbul edilir və cəmiyyətin nəzdində elmi kitabxana fəaliyyətə başlayır . Elmi tədqiqat işlərinin aparılması üçün zəruri olan informasiya bazası tədricən formalaşmağa başlayır . 1926-cı ildə kitabxanada ilk oxu zalı istifadəyə verilir. 1935-ci ildə SSRİ EA Zaqafqaziya Filialının Azərbaycan bölməsi SSRİ EA-nın Azərbaycan Filialına çevrildi . Bu dövrdən elmi işlərin artması Elmi-tədqiqat institutları nəzdində də Xüsusi Elmi Kitabxanaların təşkil edilməsini zəruri etdi .

1945 –ci ildən kitabxana özünün yeni inkişaf mərhələsinə qədəm

qoyur. SSRİ EA-nın Azərbaycan filialı müstəqil Azərbaycan EA-sına çevrilir. MEK-ya bütün Sovet məkanında çap olunmuş ədəbiyyatın pullu məcburi nüsxəsini almaq səlahiyyəti verilir.

1956-cı ildən etibarən kitabxana özünün beynəlxalq əlaqələrini genişləndirir. O, dünyanın 50 ölkəsinin 570-dən çox elmi müəssisə və kitabxanası ilə ədəbiyyatın mübadiləsini aparırdı.

MEK biblioqrafik nəşriyyat fəaliyyətini də genişləndirir. 1964-cü ildə “Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri ” seriyasından respublikanın görkəmli alim və sənət adamlarının həyatına , elmi fəaliyyətinə həsr olunmuş şəxsi biblioqrafik göstəricilər çap olunmağa başlanmışdır .

1967-ci ilin əvvəllərində Akademiya şəhərciyinin yeni binasına köçürülmüş kitabxananın açılışı oldu . MEK 1993-cü ildən İFLA-nın Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyasının üzvüdür . Azərbaycan Respublikası prezidentinin 4 yanvar 2003-cü il tarixli fərmanı ilə təstiqlənmiş AMEA-nın nizamnaməsinin 5-ci maddəsinin 54-cü bəndinə əsasən MEK elmi status almışdır . Kitabxanada bu yöndə əsaslı struktur dəyişiklikləri olmuş, bilavasitə elmi tədqiqatlarla məşğul olan yeni şöbələr yaradılmışdır .

Respublika Elmi – Texniki Kitabxanası – İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı beşilliklər dövründə respublikamızda sənayenin sürətlə inkişafı nəticəsində texniki ədəbiyyata olduqca böyük tələbat yaranmışdır. Bu böyük tələbatı ödəmək üçün ayrı – ayrı nazirliklər, idarə və müəssisələr, fabrik və zavodlar texniki kitabxanalar təşkil edirdilər. Ayrı – ayrı sənaye müəssisələri texniki kitabxanaları ştatla təmin edir, binalar ayırır və kitab fondunu komplektləşdirmək üçün vəsaiti artırırırdılar.

1967-ci ilin iyulunda Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin göstərişi ilə Azərbaycan Neft Sənayesi Nazirliyinin Mərkəzi Elmi-Texniki Kitabxanası Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasına çevrildi və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Elm və Texnika Komitəsinə verildi . Respublikadakı bütün texniki kitabxana şəbəkəsinə metodik rəhbərlik bu kitabxanaya tapşırıldı. 1958-ci ildə Respublika ETK-sına 62 elmi-texniki kitabxana daxil idi .

1960-cı illər Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının fəaliyyətində yeni mərhələnin başlanğıcı oldu. 1966-cı il noyabrın 29-da SSRİ Nazirlər Soveti “Elmi-texniki informasiyanın ümumi dövlət sistemi haqqında ” qərar qəbul etdi. Həmin dövrdən başlayaraq kitabxananın fəaliyyəti informasiya institutu ilə inteqrasiya edilməyə başladı. 1969-cu ildə kitabxanada yaradılmış Respublika Standartlar və normativ Texniki Sənədlər Fondu böyük elmi təsərrüfat əhəmiyyətə malik idi.

1970–1980-ci illərdə Respublika ETK-sı böyük inkişaf yolu keçdi. 90-cı illərdə Elm və Texnika komitəsinə görkəmli alim, akademik Azad Mirzəcanzadənin rəhbərlik etməsi Elmi-Texniki kitabxananın inkişafında böyük rol oynamışdır. Böyük alim, Azərbaycan Elminin

karifeylərindən biri olan dünya şöhrətli akademik A.Mirzəcanzadə Respublika ETK qocaman oxucusu, onun inkişafı üçün mühüm tədbirlər həyata keçirmişdir.

2000-ci il dekabrın 12-də Azərbaycan Elm və Texnika Komitəsinin qərarı ilə 1930-cu ildən əsası qoyulmuş kitabxananın 70 illik yubileyinin keçirilməsi barədə qəra verdi .

2002 – ci ildə Elm və Texnika komitəsinin ləğv edilməsi ilə əlaqədar RETK Nazirlər Kabinetinin sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikası Standartlaşdırma Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyinin tabeliliyinə verildi . Kitabxananın işinə müsbət təsir göstərən bu qərar onun inkişafını daha da sürətləndirdi və bu hal bu gün də davam etməkdədir .

Respublika Elmi Texniki Tibb Kitabxanası – 1940-cı ildə SSSRİ Xalq Komissarları Sovetinin qərarı əsasında Respublika Elmi Tibb Kitabxanası təşkil edildi. Kitabxana işinə rəhbərlik Azərbaycan SSR Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilirdi. Kitabxana açılarkən onun fondunda 16552 nüsxə kitab var idi .

Respublika Səhiyyə Nazirliyi Kitabxananın işinə xüsusi qayğı ilə yanaşırdı. 1943-cü ildə Azərbaycan Elmi Tibb Kitabxanasının yeni bina ilə təmin olunması ona öz fəaliyyətini xeyli genişləndirmək imkanı verdi.

Kitabxana öz oxucularının tələbatını ödəmək üçün kitabxanalararası abonomentdən də istifadə edir, Moskva, Tbilisi, Yerevan, Daşkənd və s . şəhərlərin tibb kitabxanaları ilə əlaqə saxlayırdı. Müharibə dövründə Respublika Elmi Tibb Kitabxanası olduğundan Tibb İnstitutunun və 4 elmi – tədqiqat tibb institutunun kitabxanasına metodik köməklik göstərirdi .

Respublika Elmi Tibb Kitabxanası öz işini 60-cı illərdə daha da genişləndirilmiş, ona ayrılmış yeni binada yeni oxu zalları açmağa müvəffəq olmuşdur.

Kitabxana Azərbaycan Kitabxana Kollektoru ilə yanaşı Moskva kitabxana kollektorundan və ittifaqın digər böyük şəhərlərindən kitablar alırdı. Təkcə 1960-cı ildə kitabxana bu yolla 4460 nüsxə qiymətli kitablar almağa müvəffəq olmuşdur .

1970-1980-ci illərdə kitabxana uzun bir inkişaf yolu keçmiş, lakin 1990-cı ildə kitabxananın binası alındığından uzun müddət öz fəaliyyətini zəiflətməmişdir .

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərsli, II hissə - Bakı: “ Bakı Universiteti ” nəşriyyatı , 2007 . – 552 s.
2. Xələfov A. A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik III hissə . – Bakı: “ Bakı Universiteti ” nəşriyyatı , 2010 . – 432 s.
3. İsmayılov X. İ. Kitabxana menecmentinin əsasları . – Bakı : 2005 . 199 s.

4. İsmayılov X. İ. Kitabxanaların idarəedilməsini müasir problemləri : // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya . – Bakı : 2009 . - № 1 . – s. 27- 39
5. İsmayılov X. İ. Kitabxana işinin təşkili və idarəedilməsi : Dərslik. – Bakı : 2009. – 312 s.

Э. ГЮЛАЛИЕВ

**СОЗДАНИЕ, РАЗВИТИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ НАУЧНЫХ
БИБЛИОТЕК, МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ В СИСТЕМЕ БИБЛИОТЕЧНЫХ СЕТЕЙ**

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассказывается о развитии древних библиотек Азербайджана и о состоянии научных библиотек Азербайджана, а также нашли своё отражение данные о фондах, о библиотеках различных структур.

E. GULALIYEV

**CREATION, DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI ACADEMIC LIBRARIES,
THE PLACE AND IMPORTANCE IN THE LIBRARY NETWORKS**

SUMMARY

In this article describes the development of the ancient Library of Azerbaijan and the Azerbaijan state academic libraries, and also reflected data on funds, the libraries of various structures.

TƏBRİZ UNIVERSİTETİNİN MƏRKƏZİ KİTABXANASININ RFİD TEKNOLOGİYASI

Açar sözlər: RFİD texnologiyası, Radio Dalğaları ilə İdentifikasiya, Təbriz Universitetinin mərkəzi kitabxanası.

Ключевые слова:

Key words: RFID technology, Radio Frequency Identification, Central Libraries' University of Tabriz.

Kitabxana işində iki elektron xidmət meydana gəldi. Əvvəllər ştrix kodlarından istifadə olunurdu. Hazırda RFİD (Radio Dalğaları ilə İdentifikasiya) texnologiyası meydana gəlmişdir. 1990-ci ildən sonra RFİD etiketləri ştrix kodları yerinə işlənir. RFİD qurğusu ştrix kodu kimi eyni məqsədə xidmət edir və hər obyekt üçün unikal identifikatoru təmin edir [9, 10].

RFİD, radio dalğalarından istifadə edərək üzərindəki bir obyektin şəxsiyyət məlumatını ədədi ardıcıl nömrə olaraq çatdıran sistemlərin ümumi adıdır. Bu kabelsiz sistemlər təmas etmədən və hətta görünər belə olmadan oxunma imkanı verir ki, bu xüsusiyyəti ilə istehsal və ştrix kodu kimi ənənəvi texnologiyalarının istifadə edilə bilmədiyi çətin mühitlərdə də böyük asanlıqlar təmin edilir.

RFİD etiketlər, eyni zamanda elektronik məlumat daşıyıcıları olaraq da istifadə edilə bilər və tapıldıqları dəyişik nöqtələrdə fərqli məlumatlar yazılıb oxuna bilər. RFİD ümumi kateqoriya olaraq avto-ID texnologiyası altında qruplaşır; avto-ID texnologiyalarının ortaq xüsusiyyəti əl ilə edilən məlumat girişlərindəki müddəti qısaltmaq və səhvləri önləməkdir.

RFİD etiketi bir mikroçip, bir antena və bunların üzərini örtən qoruyucu film təbəqəsindən meydana gəlir. RFİD etiketlər İngiliscədə “tag” yəni etiket, transponder adlandırılır. Bir çox şəkil və ölçüyə sahib etiketlər vardır. RFİD etiketlər passiv (batareyasız) və ya aktiv (batareyalı) ola bilər. Bu mikroçip 64 bitdən 2 KB-ə qədər məlumat yığma xüsusiyyətinə sahib ola bilər ki, bu da üzərində tapıldığı məhsulun istehsal-sövdə tarixi, sifariş nömrəsi, müştəri məlumatları, ardıcıl nömrəsi kimi əhəmiyyətli məlumatları asanca daşıya biləcəyi mənasını verir.

RFİD etiketlərinə məlumat yazılması və bu məlumatların lazım

olduqda oxunması radio dalğaları ilə edilir. Ən geniş şəkildə istifadə edilən passiv etiketlər RFİD oxucusu tərəfindən yayılan enerji ilə aktiv olurlar və üzərlərindəki məlumatı oxucuya göndərirlər. RFİD oxucular etiketlərdən yığıqları məlumatları dirək olaraq ya da şəbəkə üzərindən, bu məlumatı işləyəcək olan kompüter proqram sisteminə çatdırırlar. Gələn bu məlumat, eyni barkod sistemlərində olduğu kimi istifadəçinin istədiyi əməliyyatlara uyğun olaraq işlənərək istifadə edilir, yığılır.

RFİD etiketi oxucu tərəfindən görünmədən və uzaq məsafədən də oxuna bilər. Etiket üzərindəki məlumat istənilədiyi zaman RFİD oxucu ilə sərbədsiz dəfə dəyişdirilə bilər. Eyni anda bir çox etiket oxuna bilər (300 Ad/sn). Etiketlər mühit şərtlərindən qismən təsirlənə bilərlər. İstifadəyə bağlı olaraq uzun ömürlüdür.

RFİD sistemləri son illərdə sürətli bir inkişaf göstərərək daha məşhur istifadə sahəsinə sahib olmuşdur. Bir RFİD sistemi üçün büdcə meydana gətirmək istəndiyində, əvvəlcə sistemdən nələr gözlənilədiyi və etiketləmənin hansı səviyyədə ediləcəyinin təyin olunması lazımdır. Etiketləmə məhsul səviyyəsində edilə biləcəyi kimi qolu, palitra və ya konteyner səviyyəsində də edilə bilər. Yenə tətbiqə bağlı olaraq RFİD etiketlər geri çevrilməli şəkildə istifadə edilərək xərclər salına bilər. Ayrıca son dövrdə performans gedərək artırılan mobil oxucular ilə sabit sistemlərə asılılıq azaldılaraq daha çox nöqtədə məlumat toplanma bilərkən xərclərdə də qənaət təmin edilməkdədir. RFİD sisteminin ana komponentləri olan sabit oxucu və antenalar, mobil oxucular, RFİD printerlər, Proqram, İnteqrasiya sabit xərci meydana gətirərkən illik etiket istehlakı da dəyişən xərcləri meydana gətirir [1,4,13].

Radio dalğaları ilə identifikasiya və Avtomatik identifikasiya iqtisadiyyatın real sektorlarında: ticarətdə, sənayedə, səhiyyədə, anbarlarda, satış məntəqələrində və s istifadə olunur[7].

Qısaca demək olar ki RFİD-də, RF “radio dağaları”; ID “identifikasiya mənasını verir. RFİD etiketi İngiliscədə “tag” adlandırılır. Hər etiket bir kompüter çip və antenadan ibarətdir ki, kağızda və ya başqa (flexible) mühitdə çap edilir. RFİD bir ştrix koduna bənzəyir ki, elektromaqnit (field) sahə və ya lazer şüası ilə oxunur. RFİD ştrix kodlar ilə müqayisədə irəli çəkilən texnologiyadır. RFİD etiketləri oxumaq üçün görünməlidir; əvəzində bu etiket harada yerləşdirildiyindən asılı olmayaraq, məsələn, kitabın örtüyündə və ya hər məsulun qablaşdırmasında oxuna bilər. Yalnız identifikasiya nömrəsiylə məhdudlaşan ştrix kodudan ibarət olan etiketlər daha çox, mürəkkəb məlumatı daşıyır. Çip RFİD etiketin bir hissəsidir ki, kitabxana informasiya baytlarını, məsələn, kitabın adı və ya onun şifrəsini daşıyır.

Kitabxanaların inkişafı və fondun artması, həmçinin yeni texnologiyadan istifadə etməyin üstünlükləri kitabxanaların RFİD

texnologiyasından istifadə etməsinə səbəb olub. Bu texnoloji yüksək texnologiyadır (Hi-Tech), o bir obyektin identifikasiya üçün informasiyanı radio dalğalar və etiketlər vasitəsilə FRİD qəbuledici təchizata göndərir.

RFİD sistemin iki təməl komponentdən, yəni texniki vasitələr və proqram təminatı ilə təşkil olunur. Texniki vasitələr bütün elektrik təchizatlarıdır ki, bu da iki qrupa bölünür: oxucular və etiketlər. Oxucuların işi informasiyanı yazmaq və oxumaqdır. RFID etiketlərində isə informasiya ehtiva edilir və bu məlumatların lazım olduqda radio dalğaları ilə oxunması təmin edilir. Etiketlərin müxtəlif formaları var ki, kitabxanada ən çox nişan (label) formadan istifadə olunur. Proqram təminatı RFİD oxucularını idarə və nəzarət edir. Kitabxanalarda RFİD texnologiyası üç hissədə xidmət edir: fondun təşkili, kitabxana xidmətləri, kitabxana sənədlərinin təhlükəsizliyi.

Kitabxanada istifadə olunan qurğular aşağıdakılardan ibarətdir : sabit RFİD sistemlər, mobil RFİD sistemlər, RFİD yazıcıları, RFİD oxucuları, RFİD antenalar (ümumiyyətlə hər oxucu üçün iki ya da dörd antenaya ehtiyac duyulmaqdadır), Ana kompüter, Proqram və işıq sensörü [2,3,4,5,6,8].

Kitabxanada RFİD texnologiyadan istifadə etmək üçün əvvəlcə sənədləri hazırlamaq lazımdır. Təbriz universitetinin Mərkəzi kitabxanasında 2010-ci illin sentyabrından RFİD texnologiyadan istifadə etdir. Sənədləri hazırlamaq məqsədi ilə əvvəlcədən kitabxananın bütün kitabları FRİD etiketi ilə təmin edilirdi. RFİD yazıcılar (RFİD printer) vasitəsilə bu etiketlərin üzərində hər kitabın ştrix kodu, qeydiyyat nömrəsi, kitabın adı, saxlanan yerin kodu, kitabxananın nişanı və s. informasiyalar yazılıb və kitabın cildinə əlavə olunub və rəflərdə yerləşdirildi. Sənədlərin etiketi olmasa evə oxumaqa verilmir. Bu FRİD etiketləri gözlə oxuna bilinməz və yalnız FRİD oxucu vasitəsilə oxunur.

Kitabxanaçılara mövcud olan kitablara nəzarət etmək üçün mobil (portativ) oxucu lazımdır. Mobil oxucuların bir proqram təminatı var ki, o da nişanların oxunması prosesini yerinə yetirir və ehtiyatda saxlanan informasiyanı oxuyur və sonra informasiyanı xidmət göstərən təchizata köçürür. Mobil oxucu vasitəsilə az müddətdə və rahatlıqla kitab rəflərini oxumaq olur. Mobil oxucu vasitəsilə 10 kitabı bir saniyədə oxumaq olar. Mobil oxucunu rəflərin kənarında dalğa formada hərəkət etdirib və hər rəf haqqında informasiyasını bir saniyədə təmin etmək olar. Beləliklə, kitabxanaçılar həm kitabların siyahısını əldə edir və həm döz önündə yerləşməyən kitabı tapıb öz yerində yerləşdirə bilirlər. Həmcinin mobil oxucu və onun proqramı vasitəsilə hər hansı bir kitabı rəflərdə axtarmaq olar. Buna görə əvvəlcə o kitabın informasiyasını mobil oxucuya yazıb və sonra rəflərdə gəzdirib kitabı tapmaq mümkündür. RFİD-in böyük üstünlüklərindən biridə odur ki, o rəfdə olan kitabların etiketini oxuya bilir. Beləliklə, kitabxanada mövcud olan kitabların siyahısı əldə edilir və həm kitabların müntəzəm olaraq

rəfdə öz yerlərində yerləşmələrinə nəzarət etmək mümkün olur. Yeni texnologiya kitabxanalara imkan verir ki, eyni funksiyaları sadə və effektiv formada yerinə yetirsinlər.

Həmçinin RFİD texnologiya vasitəsilə ağıllı oxucu biletləri də təmin etmək mümkündür.

Abonoment şöbəsində RFİD texnologiyadan istifadə edərək müxtəlif xidmətlər təqdim olunur. RFİD texnologiyasının bu hissəsi “ştat işlənməsi” (Staff Handling) adlanır. Burada etiketdə yazılan informasiyanın düz olub-olması yoxlanılır və nəzarət olunur. Əgər informasiyada səhv olarsa, onu ləğv edib və yenidən yükləyirlər. Bu hissədə həmçinin texniki vasitələr və onun proqram təminatilə abonoment işləri, məsələn, kitabı oxumağa vermək, qaytarmaq və s. məsələlər yerinə yetirilir.

Kitabxanalarda kitablar və sənədlər dəfələrlə oxumağa alınır və qaytarılır. FRİD-dən istifadə etmək kitabxananın fəaliyyətlərini daha səmərəli edir. Çünki RFİD etiketləri dəfələrlə yenidən istifadə edilir. Həmçinin kitabxanada RFİD təhlükəsizlik mexanizmi kimi işləyir. RFİD etiketləri müxtəlif yollarla təhlükəsizlik əməyini yüngülləşdirə bilər. Bir metoddə istifadə olunan etiketin bir “təhlükəsizlik biti” var ki, “aparmaq” (checked-in) və “qaytarmaq”(checked-out) vəziyyəti dəyişilə bilər. Kitabxananın çıxış darvazalarında etiket oxuyan təchizatlar var. Əgər istifadəçinin etiketi “aparmaq” istəyində olarsa həyəcan səsi səslənir və beləliklə, icazəsiz kitabı kitabxanadan çıxartmaq olmur. Başqa metoddə həmin istifadəçi çıxış qapısından keçir, sistem əldə və ya çantada olan kitabların etiketini oxuyur və kitabxananın verilənlər bazasından sənədin aparmaq icazəsinin olub-olmamasını soruşur. Baxmayaraq ki, RFİD-dən oğurluğa qarşı sistem kimi istifadə etmək olar, amma bu o mənada deyil ki, o olduqca yüksək təhlükəsizlik texnologiyasıdır.

Kitabxanada RFİD texnologiyasının başqa xidməti növü “özü qaytarmaq” (self Check-in) və “özü aparmaq” (Check-out) təchizatından ibarətdir. Bu avtomatik abonoment şöbəsi adlanır. Kitabxana oxucuları bu hissəni çox istəyirlər, çünki oxucu istənilən kitabı seçib və qötürdükdən sonra müstəqil formada onu təchizata yaxınlaşdırıb və qeydiyyatdan keçirir. Beləliklə, oxucu kitabxanaçıya ehtiyac düymədən kitabı oxumağa aparır və hətta kitabı qaytaranda yenidən təchizata yaxınlaşdırıb və öz adından çıxardır. Bu təchizatda çalışmışlar ki, kitabxana oxucuları daha rahatlıqla abonoment işlərini özləri yerinə yetirsinlər.

İkinci mərhələdə sənədi proqram təminatı vasitəsilə identifikasiya etməkdir. Buna görə oxucu sənəd və ya kitabı RFİD oxucu sistemə yaxınadır və sistem sənədi identifikasiya edib və oxucuya bir qəbz verir.

RFİD texnologiya vasitəsilə oxucu sənədi günün hər saatında kitabxanaya qaytara bilər. Bu sistem “salma qutusu” (Drop Box) adlanır.

Beləliklə kitabın qaytarmaq əməliyyatı avtomatik olub və kitabxanaçıların köməyi olmadan yerinə yetirilir. Bona görə oxucu kitabı “salma qutusu”-na salır. Sistem kitabın informasiyasını ekranda göstərir və dərhal onun adını oxucunun faylından silib və qaytarmaq qəbzini oxucuya verir [11,12,13,14]

ƏDƏBİYYAT

a) Azərbaycan

1. RFID (Radio Frequency Identification) nədir? www.gmg.com.az
- b) Englis
2. Ayre, Lori bowen. Position Paper: RFID and Libraries. (2004). Available from www.galecia.com/included/docs/position-rfid-permission.pdf
3. Boss, Richard. Automated Circulation Systems in university libraries of brazil. Library and Information Science .- (1978).-Vol. 12.- s. 54-68 .
4. Coyle, Karan . Management of RFID in libraries. The Journal of Academic Librarianship.- 2005.- Volume 31.- Number 5.- s. 486-489
5. Engels,E.(2006). RFID implementation in California Libraries: Costs and benefits. Sacramento: California Library Association. Available from
6. www.Cla-net.org/included/docs/IT3.pdf
7. Molnar,D.; Wagner,D.A.(2004). Prevac and security in library RFID:
8. Issues, practices and architectures. Available via: www.cs.berkeley.edu/~dmolnar/library.pdf.
9. RFID. <http://babelserver.org>
10. Thornely, Clare; Ferguson, Stuart; Weckert, John.The application of FID sin libraries: an assessment of technological, management and professional issues. International Journal of Information Management.- 2010.- Available from www.elsevier.com/locate/ijinformgt
11. What is RFID? www.palowireless.com
12. What is RFID? www.technovelgy.com

c) İran

13. رادیویی زلف پور، مرتضی؛ یاری زنگنه، مرضیه. استفاده از فن آوری شناسایی با امواج RFID) بهبود و کنترل کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی// فصلنامه علمی پژوهشی (در RFID) <http://jlist.irandac.ac.ir> ایران.- 1388 پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات . مقاله ارائه شده در RFID عطوفت نیا، وحید. ردها و فرکانسهای مورد استفاده در فناوری 14. تهران، مرکز توسعه اطلاعات کاربردی شورای عالی . - RFIDکنفرانس بین المللی دومین 1 و 2 اسفند.- 1386-اطلاع رسانی.
15. RFID کاربرد فن آوری در کتابخانه. www.parslib.com
16. نورالله؛ کامگار، فرید؛ وزیری، اسماعیل. کاربرد آر.اف.آی.دی در کتابخانه ها و مراکز کرمی، خودکار سازی و کمک به سازماندهی دانش// ماهنامه الکترونیکی ارتباط اطلاع رسانی : علمی.- دوره 17.- شماره 1.- (مهر). <http://ejournal.irandoc.ac.ir/browse.php?a-code=A-10-85-4>

**THE RFID TECHNOLOGY IN THE CENTRAL
LIBRARIES' UNIVERSITY
OF TABRIZ**

SUMMARY

This article is about RFID technology in the Central Libraries' University of Tabriz. Also in article is studied the general characteristic of the "RFID technology" library software.

Elçin MƏMMƏDOV

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
e-chmamedov@hotmail.com

İNTELLEKTUAL ELEKTRON KİTABXANALARDA FORMALAŞAN QEYDİYYAT MƏLUMATLARININ EMALI VƏ ANALİZİ FORMALARI

Açar sözlər: *elektron kitabxana, rəqəmsal kitabxana, virtual kitabxana, informasiya analizi, informasiya resursları, elektron resurs, OCR texnologiyalar, hipermətn texnologiyaları.*

Ключевые слова: *Электронная библиотека, виртуальная библиотека, анализ информации, информационные ресурсы, OCR технологии, гипертекстовые технологии.*

Keywords: *digital library, virtual library, information analysis, information resources, electronic recourse, OCR technologies, hypertext technologies.*

Getdikcə postindustrial cəmiyyətdə biliklərin istehsalı, saxanılması, ötürülməsi və istifadəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. XX əsrin 60-cı illərdən başlayaraq informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və informasiya xidmətlərinin prioritet hala keçməsi əksər ölkələrdə təhsilə ayrılan xərclərin digər sahələrə nisbətən üstünlük təşkil edirdi, bir növ “təhsilin industriyası” yaradıldı. Bunu da digər müdafiə, səhiyyə və əhalinin sosial müdafiəsi və s. sahələr ilə eyni tutmaq olar. İnformasiya texnologiyalarının son dövrlərdə intellektuallaşması əmək məhsuldarlığının artırılmasında mühüm rol oynayır. Bildiyimiz kimi, yaşadığımız informasiya əsrində müxtəlif formatda və növdə olan informasiya ilə qarşılaşmalı oluruq. Bu da öz növbəsində sürətlə artmaqda olan “kapital”la sistemli, keyfiyyətli və mükəmməl işin təşkil edilməsini tələb edir. Bu istiqamətdə işin qurulmasında tətbiq edilən informasiya sistemlərindən biri elektron kitabxanalardır. Məlum olduğu kimi bu tipli sistemlərin özülünü onun təşkil olunduğu müxtəlif formatlı informasiya resursları təşkil edir. Bu resurslar elektron kolleksiyaya daxil olduqca onların emal və analizi, sonradan isə qeydiyyatı prosesləri aparılır. Nəticə etibarilə qeydiyyat məlumatlarının formalaşması baş verir. Bu proseslərə geniş aspektdən nəzər salaq.

Yuxarıda qeyd olunan bu proseslərin başlanğıcı e-kitabxananın fondunun inkişafı planından asılıdır, yəni kolleksiyanın (fondun) idarə edilməsi, orada toplanılan məlumatların və ya resursların menecmenti anlamını verir. Həmin idarəetmə sistemində informasiya cəmiyyətinin

formalaşdırılması üçün bütün kateqoriyalara aid istifadəçilər üçün məlumatların identifikasiyası, seçimi, formalaşdırılması və resursların evalusiyası nəzərdə tutulur.

E-kitabxana kolleksiyasının formalaşdırılması proseslərində bir neçə sual meydana çıxır ki, həmin məsələlərin məntiqi ardıcılıqla həlli qeyd edilən prosesin tam həyata keçirilməsini təmin edir.

1. Yaradılacaq e-kitabxananın resursları hansı məqsədlərə xidmət edəcək? Burada toplanılan resurslar hansı növ istifadəçilər üçün nəzərdə tutulmuşdur?

2. Toplanılan məlumatların predmet göstəricilər? Hansı növ mövzulara üstünlük verilməlidir?

3. Hansı tip e-resurslar toplanılacaq?

4. Hansı formatda resurslar toplanılacaq text (e-kitab, e-periodika), multimedia (audio, video və s.)

5. E-resurslar hansı formada təşkil ediləcək? CMS və ERMS, İLS? Resurslar kataloq ediləcək və ya metaformatlara salınacaq?

6. Həmin e-kitabxana vasitəsi ilə virtual məlumat-sorğu xidmətlərinin həyata keçirilməsi? Asinxron (email), və ya sinxron (vəb-çat)? Hansı digər intellektual xidmətlərin aparılması nəzərdə tutulur və nə üçün?

İndi isə qısa formada ortaya qoyulmuş suallara cavab tapmağa çalışaq.

Bildiyimiz kimi e-kitabxananın məqsədi cəmiyyətin müəyyən təbəqələrinə ehtiyaclarından asılı olaraq informasiya xidməti təşkil etməkdir ki, həmin informasiyanı təşkil edən resurslar istifadəçilərin sorğularına əsasən formalaşdırılır. Burada da istifadəçilərin kütləvi, xüsusi və s. kriteriyalar götürülür.

Predmet göstəriciləri resursların toplanılması zamanı formalaşır, belə ki, e-kitabxananın istifadəçiləri tibb, biznes, bədii ədəbiyyat və s. hansı istiqamətdə məlumatla təmin olunmaq istəyirlər.

Formalaşan e-resursların tipləri:

Bələdçilər (telefon kitabları, assosiasiya, biznes və təşkilati bələdçilər)

Lüğətlər (müxtəlif dillərdə sürətli, geniş intellektual imkanlara malik olan e-lüğətlər)

Annotasiya, indeks və mündəricatlar toplusu (aid olduğu jurnal, qəzetlərin tammətini əlavə olunmaqla)

Ensiklopediya və almanaxlar

Tam-mətn və multimedia verilənlər bazası (buraya e-kitab, e periodika, müxtəlif audio, video yazılar, şəkil və s.)

Müxtəlif hüquqi, dövlət sənədləri və statistik məlumatlar.

Axtarış maşınları

Email, sosial şəbəkə, blog və s. veb forumlar.

Formalaşan bu e-reursların vacib elementlərindən biridə istifadə

imkanlarıdır ki, bu iki halda olur açıq və ödənişli resurslar. Bu bir çox amillərdən asılı ola bilər e-kitabxananın lokal, və ya hər hansı bir şəbəkənin hissəsi olması, bu halda müəyyən akademik, kütləvi, xüsusi e-kitabxana şəbəkələri ola bilər, həmin e-kitabxananın təqdim etdiyi informasiya resurslarının özünün texniki imkanları bazasında istehsal etməsi və ya hər hansı mövcud verilənlər bazasına abunə olması.

E-kitabxananın ən mühüm cəhətlərindən biri kimi istənilən formata informasiya resurslarının komplektləşdirilmə imkanlarıdır. Akademik planda nəzərə alsaq, video və audio formatların dəstəklənməsi video dərsliklərin, podkastların və s. resursların istifadəsində e-kitabxanaları mühüm vasitə edir.

E-kitabxananın resurslarının avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi müxtəlif formalarda həyata keçirilir. Buna indiki halda iki yanaşma ilə baxmaq olar: birincisi sırf kitabxana-informasiya işinin standartlarına uyğun olaraq (Dublin Core, MARC21, MODS, DDC, İnteqral Kitabxana Sistemləri və s.), ikinci halda isə İnformasiya Texnologiyalarının tətbiqi ilə müxtəlif strukturlu sərbəst standart və sistemlərin tətbiq edilməsi (Viki texnologiyalar, XML, Sementic Veb və s.)

E-kitabxanada ümumi formada qəbul etsək birinci mərhələdə informasiya resurslarının texniki işlənməsi, istifadəyə hazır formaya gətirilməsidirsə, ikinci mərhələ həmin məhsulların xidməti məsələsidir ki, e-kitabxanadan gələcək istifadə dinamikliyi, inkişaf perspektivləri, inkişaf imkanları bu prosesin normal gedişindən asılıdır. Bu anlamda təşkil ediləcək xidmətlər strukturlaşdırılmış qaydada müəyyənləşdirilməli və buna uyğun olaraq kadr siyasəti aparılmalıdır, həmin xidmətlərin kommertiya tərəfləri müəyyənləşdirilməlidir, son mərhələ olaraq sənədlərin bir və ya bir neçə istifadəçi qrupuna çatdırılması, sənəd mübadiləsi və s [3 s. 60].

Bu sualların nəzəri cavablandırılması e-kitabxananın ümumilikdə yaradılmasının nəzəri prinsip, məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirir. Sonrakı mərhələ isə texniki tərəflərini əks etdirir ki, özül rolunu e-kitabxanda formalaşan resurslar təşkil edir. Bu prosesi məntiqli olaraq 4 əhəmiyyətli mərhələyə bölk:

Sorğuların, təkliflərin toplanılması və müəyyənləşdirilməsi

İnformasiya mənbələrin müəyyənləşdirilməsi

Müəyyənləşdirilmiş mənbələrdə informasiyanın axtarışının aparılması və seçmə kriteriyaları

Toplanılan elektron resursların intellektual emalı, analizi və qeydiyyat məlumatı kimi formalaşması (sənəd halına salınması)

Bu bir növ bizə məlum əhəmiyyətli halda keçirilən proseslərə analoji olaraq elektron formada aparılmasıdır. İndiki halda klassik forma yada düşür ki, müxtəlif bədii, əyləncə, elmi və s. məqsədlər üçün ehtiyac olan informasiyanın istifadəçilərin özləri tərəfindən məsləhət bildikləri resursların

e-kitabxana kolleksiyasına daxil edilməsidir. Veb mühitin sürətli inkişafı qeyd edilən ənənəvi strukturun tətbiq imkanlarını genişləndirərək e-kitabxana kolleksiyasının formalaşmasının yeni imkanlarını təqdim edir. Bunu qlobal təcrübədən müşahidə etsək bir çox sistemlərdə müxtəlif texniki tətbiq formalarını görmüş olarıq. Həmin texnologiyalara viki texnologiyaları, kitabxana və nəşriyyatların tətbiq edtdikləri “virtual sorğu”, “virtual sifariş”, istifadəçilərin daim yeni nəşrlər haqqında məlumatlı olması üçün “e-məlumatlandırma” sistemləri və s. Bu və müxtəlif formada aparılan sorğuların, müraciət olunan təkliflərin nəticəsində yaranan informasiya ehtiyaclarının ödənilməsi üçün bir neçə qlobal mənbələri göstərmək olar.

E-kolleksiyanın formalaşmasında istifadə edilən çap informasiya resursları

Library Journal, ARBA-American Reference Books Annual, Book Reference Books Bulletin və s.

E-kolleksiyanın formalaşmasında istifadə edilən ödənişsiz veb saytlar

“Amazon” onlayn mağaza: www.amazon.com; “WorldCat” OCLC kompaniyasının təşkil etdiyi dünya kitabxanalarının korporativ e-kataloqu: www.worldcat.com; “Barnes & Noble” dünya miqyaslı nəşriyyat: www.barnesandnoble.com; “Baker & Taylor” dünya miqyaslı nəşriyyat: <http://btol.com>; “Google”(books, scholar və s.) Qlobal miqyasda istifadə edilən axtarış maşını: www.google.com

E-kolleksiyanın formalaşmasında istifadə edilən dövlət səviyyəli strukturlar

ABŞ Konqres Kitabxanası: www.loc.gov; GPO Access: www.gpoaccess.gov; ABŞ Dövlət Nəşrlərinin Kataloqu: <http://catalog.gpo.gov>; FDLP desktop: www.fdlp.gov;

E-kolleksiyanın formalaşmasında istifadə edilən ödənişli tam-mətnli elmi bazalar

EBSCO host, Nexis Lexis, Springer, Elsevier, Thomson reuters, EBL və s [3 s .25].

Mənbələrin seçilmə kriteriyaları

Qeyd etdiyimiz e-kitabxananın formalaşma prinsiplərinin üçüncü bəndini nəzərə alsaq adətən vebdən informasiya əldə edilərkən müəyyən dərəcəli problemlər çıxma ehtimalı vardır, misal üçün:

A. Mətdə olan çatışmazlıqlar, bu ən çox yayılmış problemlərdən biridir ki, hər bir kəs veb-mühitdə məlumat yerləşdirə bilər və çox zamanda müəlliflər heç bir redaktə, korrektə işi aparılmadan edilir.

B. Faktlarla (əsaslanan mənbə) bağlı səhvlər, bu özlüyündə də bir çox amillərlə bağlıdır, siyasi, tarixi, coğrafi və s. Misal üçün məşhur Azərbaycan yazıçı və şairi Nizami Gəncəvinin İran şairi kimi mənbələrin olması, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü problemi ilə bağlı müxtəlif yönümlü mənbələr

və s. Bunun daxilində həmçinin müxtəlif şəxslərin fikirlərinin dərinədən analiz edilməyərək fakt kimi qəbul edilməsini də aid etmək olar.

C. Məlumatların zaman baxımından köhnəlməsi, əsasən də akademik mühitdə. Nəşr edilən resursların gec işıq üzü görməsi, təşkil edilən veb saytların köhnə informasiya daşması, xəbər xarakterli mənbələrdə informasiya ötürülməsi zamanı tarixin göstərilməməsi və s.

D. Bu məsələ bir növ B bölməsi ilə əlaqəlidir, yəni informasiya təminatı zamanı kənar təsirlərə məruz qalma. [6 s. 45]

Bunları əsas götürərək, e-resursların toplanılmasında yaranan problemləri aradan qaldırmaq üçün e-kitabxananın qarşısında suallar meydana gəlir ki, həmin sullara cavab taparaq keyfiyyətli informasiyanın əldə edilməsini reallaşdırmaq olar:

İnformasiya təminatını kim tərəfindən təşkil edilməsi?

İnformasiyanın təqdim edilmə məqsədi və kimlər üçün nəzərdə tutulmuşdur?

İnformasiyanı təqdim edən müəssisənin, nəşriyyatın nüfuzu, resurs üzərində aparılan redaktə prosesinin keyfiyyəti, bu işi aparan şəxslərin peşəkarlıq dərəcəsi və s.

İnformasiya təqdim edən şəxs, müəssisə tələb olunan mövzuda hansı işlər aparmışdır?

Maliyyə məsələləri informasiyanın keyfiyyətinə təsir edə bilirmi?

İnformasiyanın dinamikliyi, yeni və son dövrləri əhatə etməsi, sürətli keçid imkanları və s. olması [4 s. 29].

Müəyyən edilmiş mənbələrdə informasiya axtarışı formaları

Bu qeyd edilənlər e-kitabxananın fondunun formalaşmasında resurs mənbələrinin görüntüsünü yaratmış olur. Diqqət yetirsək yuxarıda qeyd edilən mənbələrin bir çoxu veb-mühitdə formalaşmış informasiya massivləridir. Həmin verilənlər bazasında informasiya axtarışının aparılmasının müxtəlif formaları vardır ki, bu hər bazanın arxitekturasından asılıdır. Bu qeyd olunanlar elektron informasiya resurslarının formalaşması prinsiplərini təqdim edir, həmin formalaşan informasiyanın mükəmməliyi onun axtarışı səmərəliliyini və keyfiyyətini müəyyən edən amillərdəndir. Yaradılmış çoxsahəli və intellektual axtarış mexanizmi istənilən informasiya tələbatçısını sürətli, dolğun təmin etmə imkanına malik olmalıdır. Bu baxımdan informasiya axtarışı və sonrakı mərhələdə seçimi prosesinin müəyyən modelləri formalaşır, kitabxanaçı-informasiya mütəxəssislərinin ilkin axtarış aləti kimi nəzərə çarpan “sorgu” terminidir, bu axtarılan informasiyanın tərkib simvollarının ardıcılığını təqdim edən mexazimdir. Sorgunun hər bir sözü “axtarış termini” adlanır və bir və ya bir neçə axtarış terminindən, yəni söz birləşməsi və cümlədən ibarət ola bilər. Müxtəlif axtarış metodları sorgunu məndə olan müxtəlif fərqli funksiyalı hər bir sözə görə müqayisə edir, belə

axtarış forması “tammətli axtarış” adlanır. Bundan başqa axtarış metodlarına biblioqrafik və ya digər struktur axtarışını misal göstərmək olar ki, burada informasiya müvafiq axtarış sahələrinə uyğun tək və kombinasiyalı aparılır, buna da “sahələr üzrə axtarış ” deyilir. Müasir texnoloji imkanları nəzərə alsaq heteroqen dəyişkən uzunluqlu mətnlərdə istənilən nəticəni əldə etmək çətin və qeyri adekvat olduğundan “tammətli axtarış” effektiv hesab edilir. Lakin Westlaw və Lexis informasiya sistemləri qeyd olunan axtarış metodu ilə çalışır. EBSCO host elmi informasiya bazasına diqqət yetirsək hər iki “tammətli” və “sahəvi” axtarış formalarını görmüş olacağıq. [2]. Axtarış metodlarından bəhs etdiydə “Bul” operatorlarına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır ki, bu müxtəlif növ sorğuların bir və ya bir neçə söz və söz birləşməsinin “and, or, not” xüsusi operatorları ilə axtarılmasıdır. Qısa nəzər salsaq “and” (və) bu operator köməyilə axtarış zamanı sənəddə hər iki söz və ya söz birləşməsinin olmasını vacib edir, “or” (və ya) axtarış zamanı sinonim axtarış terminlərinin tapılmasına yardım edir, “not” (yox) operatorunu istifadə edərkən axtarışa lazım olmayan terminlər qeyd etmək mümkündür ki, axtarışın nəticəsində bu terminlər filterləşdirilir və istifadəçiyə təqdim olunmur [5].

Nəzərə alsaq ki, bütünlükdə qlobal virtual məkandan resurs mənbəsi kimi istifadə etmək olmaz, bu zaman ortaya çıxan vacib məsələlərdən biri də tapılan informasiyanın təsnifatı və qiymətləndirilməsidir aparmaqdır.

Tapılan e-resursların ümumi seçim kriteriyaları

E-resursların seçilmə prosesində müəyyən kriteriyalar ortaya çıxır ki, bunlara uyğun olaraq e-kitabxananın qeydiyyat məlumatlarını formalaşdırmaq məqsədə uyğundur. Nəzərə alınmalıyıq ki, e-fond formalaşarkən ən narahat edici sual kimi “müxtəlif veb və ya ənənəvi mənbələrdən toplanılan məlumatlar e-kitabxananın informasiya tələbatlarını ödəyirmi?” və bu baxımdan aşağıda qeyd edilən ümumi kriteriyalara diqqət yetirək.

Kontekst: yaranma mənbəyi, digər resurslarla əlaqəsi (bütünlükdə əhatə etdiyi informasiya tutumu)

Kontent: məlumatın etibarlı olması (müəlliflik, nüfuzluluğu), dəqiqliyi, xüsusiyyəti, tamlığı, əhatəliliyi, dəyəri və auditoriyası.

Əldə olunması və istifadə imkanları: strukturu və təşkili, standartlara uyğun gəlməsi, istifadənin tələb və şərtləri, dəstəklənən sistem texniki imkanları, resursun yerləşməsi və s [3 s. 62].

Qeyd edilən bu kriteriyalar imkan verir ki, e-kitabxana tam mükəmməl formalaşmış fonda malik olsun. Lakin e-resursların seçimi və toplanılması o demək deyildir ki, e-fond artıq formalaşmışdır. Ümumilikdə nəzərə alsaq ikinci böyük hissə həmin toplanmış e-resursların intellektual emal və analizidir. Əlavə olaraq nəzərə alınmalıyıq ki, toplanılan resurslar tək veb deyil həmin e-kitabxananın əməkdaşları tərəfindəndə yaradılıb e-fonda daxil edilə bilər.

E-resursların emalı

Tam mətnli, video və audio, vizual və s. resursların texniki hazırlanması skanirə, format, sistem və s. məsələlər nəzərdə tutulur (buraya metaverilənləri də aid etmək lazımdır)

E-resursların sənəd halına gətirilməsi (qeydiyyat məlumatlarının hazırlanması)

E-sənədlərin yerləşdiyi virtual məkan, miqrasiya və ləğv edilməsi məsələlərinin müəyyənləşdirilməsi.

İstifadəçilərin formalaşdırılmış e-sənədlərdən istifadə imkanlarının, hüquqi məsələlərin müəyyənləşdirilməsi

E-resursların anazlizi

Tip və növlərinin müəyyənləşdirilməsi

Predmet göstəricilərinin tərtib edilməsi

Analitik sintez, mündəricat, referat, annotasiyanın tərtib edilməsi və s. e-resursun mövzunu təsvir edən proseslərin aparılması

İnformasiyanın təsnifləşdirilməsi metodlarının işlənilməsi

Elektron sənədlərin qiymətləndirilməsi

Qeyd edilənləri sadə formada praktiki müşahidə etmək üçün müxtəlif texnoloji imkanları nəzərdə keçirdək və buna nümunə olaraq OCR (Optical Character Recognition) Obrazların Avtomatik Tanınması və Hipermətn texnologiyalarına diqqət yetirək.

OCR (Optical Character Recognition) texnologiyalar əsasında

Obrazların avtomatlaşdırılmış tanınma proseslərinin OCR sistemlərdə realizə edilməsi intellektual informasiya texnologiyalarının ən əhəmiyyətli hissələrindəndir. Adı çəkilən abreviatura (Optical Character Recognition) mətnlərin avtomatlaşdırılmış oxunmasını və simvolların optik tanınması kimi qəbul edilir. Başqa sözlə çap və əlyazma məlumatların xüsusi intellektual texnologiyalar vasitəsi ilə elektron emal və analiz etmək imkanları nəzərdə tutulur.

OCR sistemlərinin aşağıdakı xüsusiyyətlərinə nəzər salaq:

Simvolların şrift və ölçü fərqləri

Simvolların təsvirində dəyişikliklər (şəkildə ölçü dəyişikliyi zamanı simvolların yerdəyişikliyi, itməsi və s.)

Skanirə proseslərində ayrılıqlərin müəyyənləşdirilməsi

Müxtəlif dilli mətnlərin olması

Simvolların müxtəliflikləri. Burada oxşar, xüsusi simvollar. Misal üçün Azərbaycan dilində bu “ə, ü, ö, o, ç” spesifik hərfləri göstərmək olar.

Obrazların tanınması. Yüksək meqapikselli foto aparatlar vasitəsi ilə, müxtəlif skanirə prosesləri ilə elektron sənədlərin yaradılmasıdır. Vizual və mətn sənədlərin elektron emalı prosesi qeydiyyat məlumatlarının elektronlaşdırılması texnologiyaları və ümumilikdə elektron kitabxanaların yaradılmasında geniş istifadə edilə bilər.

Aparıcı OCR sistemlər:

Fine Reader (Fayn Rider), Fine Reader əlyazma və Form Reader ABBYY Software House tərəfindən istehsal edilmişdir və çap, əlyazma mətnlərin, təsviri formların oxunmasında istifadə olunan mükəmməl proqram təminatlarındandır.

CuneiForm, Cognitive Technologies firması tərəfindən istehsal edilmişdir.

Fine Reader kimi sistemin işləmə texnologiyası özündə iki mərhələni cəmləşdirir.

Qrafiki təsvirlərin analizini

Cədvəl və şəkillərin seçilməsi

Tanınma bölmələrinin müəyyənləşdirilməsi

Sətir, simvolların ayrılması

Ayrılmış simvolların tanınması. Bununda daxili bölmələrini klassifikator kimi realizə etmək olar.

Şablon

Əlamətlər

Struktur

Çoxsaylı araçdırmalar göstərmişdir ki, belə mürəkkəb prosedurların aparılması üçün “intellektual tanınma” texnikası tətbiq edilməlidir.

Ən mükəmməl OCR sistemlərdə insana xas tanınma texnologiyaları tətbiq edilir. Nəzərə alsaq ki, insanda bu çox pilləlidir aşağıdakı misala nəzər salaq:

1	Kontekstin emalı	Dağlıq ərazi. Zirvələrdə ağ rənglər görünür
2	Əlamətlərin ilkin seçilməsi	Ağ rəngin kompakt obyektini
3	Proqnozun verilməsi	İlkin versiya olaraq həmin obyektin qar olması
4	Obyektin hissələrinin seçilməsi	Zirvədə olan qarın spesifik forması, harada yerləşməsi.
5	Hissələrin düzgün strukturu	Rəngi, həcmi
6	Proqnozların təsdiq edilməsi	Dağın ətəyində ağ qarın olması

3 prinsip var ki, OCR sistem onu üzərində qurulub.

Təsvirin tamlığı prinsipi

İstiqamətliliyi prinsipi

Adaptasiya prinsipi

Simvolun qrafiki obrazı skanerdən çıxdığı anda nöqtələrdən ibarət matris formasında müşahidə edilir. Misal olaraq “ə” hərfi bu əlifbada “a” simvolu ilə oxşarlıq təşkil edir. Məlum olduğu kimi simvolların düzgün oxunması mətndə olan fikir dəqiqliyini bildirmək üçün vacib elementlərdəndir. Bu zaman artıq intellektual analiz prosesi baş verir və ilkin olaraq söz üzrə analiz aparılır. Bunu misalda izləyək: “*laqə” ulduzla işarələnmiş yerə “a” və

ya “ə” simvolunun uyğun olması avtomatik sistemdə olan lüğətlə yoxlanılır. Nəticədə bazada “alaqa” yox “əlaqə” sözünün olduğu və qrammatik cəhətdən “alaqa” sözünün düzgün olmadığı müəyyənləşdirilir. Digər bir misal: “*y” simvolları göstərilir, bu həm ay və həm də əy sözü ola bilər. Artıq bu halda bütün cümlə analiz edilir, mənası aşkarlanır və hansı simvolun əlavə olunacağı müəyyənləşir [7 s. 35].

Hipermətn informasiya texnologiyaları

Hipermətn semantik informasiyanın təşkil edilməsi formasıdır. Misal üçün ensiklopediyaların əsas elementi kimi, məqalələr və terminlər arasında assosiativ əlaqənin qurulmasıdır. Müasir anlamda hipermətn müxtəlif məqsədlər üçün nəzərdə tutulmuş elektron informasiya fondudur, xarakterik xüsusiyyətləri tematik, formativ sənədlərin əlaqələndirilməsi kimi qəbul etmək olar.

Hipermətinin əsasını informasiyanı təşkil edən semantik əlaqəli fragmentlər təşkil edir ki, bir biri ilə əlaqəli məlumatlara keçid əldə edilməsini təmin edir və buda intellektual informasiya axtarışının özül hissəsi kimi qəbul etmək olar.

Hipermətn informasiya texnologiyalarının tətbiq sahələri:

Informasiya resursları və Internet texnologiyaları;

Hipermətn informasiya-axtarış sistemləri;

İqtisadi sistemlər üçün hipermətn informasiya modelləri;

Hipermətn əsaslı verilənlər bazaları;

Təhsil, distant təhsil sistemlərində hipermətn informasiya modelləri

və sözsüz bu siyahıya elektron kitabxanalarında daxil etmək məqsədə uyğun olardı [7 s. 42].

Bildiyimiz kimi elektron kitabxananın özül strukturunu İnternetdə informasiya resursları təşkil edir və bu məlumatlar müxtəlif növlü, dinamik olur. Hipermətn texnologiyalarının İnternet məkanında tətbiqi 1993-cü ildən WWW (World Wide Web) “dünya hörmüşək toru” texnologiyaları çərçivəsində tətbiq edilir. Bu HTTP (Hyper Text Transport Protocol) protokolu vasitəsilə HTML (Hyper Text Markup Language) dilində məşinlər arasındakı informasiya mübadiləsini təşkil edir, çox zaman biz “vəb səhifə” və ya “HTML səhifə” kimi terminlərə rast gələ bilərik. Qeyd edilən HTML səhifə özündə sənədin strukturunun təsvirini təqdim edir və bu tip resursa URL (Uniform Resource Locator) ünvan vasitəsi ilə daxil olunur. Növbəti mərhələdə bir neçə HTML səhifənin qarşılıqlı əlaqəsi və bir sistem halında birləşməsi vəb saytın strukturunu yaradır. Texniki tərəfdən də nəzər salsaq HTML dilində təqdim edilən hipermətn sənədi nəinki mətn, həmçinin cədvəl, skript, müxtəlif rəqəmli obyektlərə edilən hiperistinaqları (şəkil, audion və video material və s.) dəstəkləyir ki, bu da informasiya resurslarının semantik əlaqəliliyini təmin edir [1 s. 200].

Yuxarıda qeyd edilən nümunələr elektron kitabxanaların resurslarının formalaşmasında (buraya axtarışı, toplanması, emalı, analizi daxildir) və onların müəyyən qaydalar çərçivəsində sənədləşdirilməsi, son nəticədə qeydiyyat məlumatlarının yaradılması texnologiyalarını ən sadə formada əks etdirir. İnformasiya texnologiyalarının sürətli inkişaf etməsi ənənəvi strukturu saxlayaraq aparılan texniki proseslərin intellektual avtomatlaşdırılmasını təmin edə biləcək proqram təminatlarının yaradılması üçün yeni istiqamət və məqsədləri müəyyən edir. Bu yanaşma insanın elektron kitabxanadan istifadəsi zamanı formalaşan informasiya əsasında şəxsin portfoliosunun yaradılması, buraya onun intellektual səviyyəsi, informasiya mədəniyyəti, tərcih etdiyi informasiya istiqamətləri və s. xüsusiyyətlərini müəyyən edə bilər. Yəni istənilən istifadəçinin intellektual sistemlə ünsiyyətdə olması onlara məxsus məlumatların verilənlər bazasında emal və analizi proseslərinin getməsinə təmin edə bilər. Bu məlumatların avtomatlaşdırılmış formada qəbul edilməsi və sistemləşdirilməsi isə elektron kitabxanada qeydiyyat məlumatlarının formalaşmasını və onların emal, analizini təmin etmək üçün güclü alətə çevrilir, informasiya mütəxəssisləri istifadəçilərlə bir başa ünsiyyət qurmadan onlar haqqında məlumatları əldə edə bilərlər və bu məlumatlar əsasında onların portfoliosuna uyğun olaraq informasiya təminatının formatını müəyyənləşdirilir. Sonrakı mərhələdə informasiyanın avtomatlaşdırılmış axtarış, seçim, emal və analiz prosesləri aparılır.

Bütün bu qeyd edilənlər elektron kitabxanaların resursların tutumu baxımından deyil, onun texniki proseslərinin aparılmasının intellektuallığını ön plana çəkir. Bu yanaşma ilə gələcəkdə iki tədqiqat obyektinə meydana gəlir 1. Yaradılacaq intellektual elektron kitabxanada qeydiyyat məlumatlarının avtomatlaşdırılmış idarə edilməsi sisteminin qurulması və onun istifadəçilərlə informasiya işinin təşkili, onların sosial şəbəkələrinin yaradılması ki, bu da artıq yeni nəsil intellektual elektron kitabxana sistemlərinin yaradılmasını müəyyən edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hofstetter Fred T. Internet Literacy / Fred T. Hofstetter. – 2nd ed. – New York: McGraw-Hill Irwin, 2001. – 354 p. ; ill : 24 cm. – ISBN 0-07-239821-3
2. Xie, Hong (Iris). Users' Evaluation of Digital Libraries (DLs): Their uses, their criteria, and their assessment / School Information Studies.- URL: http://www.sois.uwm.edu/xie/IrisArticles/Articles/dl_eva_comparison_ipm_clean.pdf
3. Kovacs, Diane K. (Diane Kaye), 1962-. The Kovacs guide to electronic library collection development : essential core subject collections, selection criteria, and guidelines / Diane K. Kovacs. – 2nd ed. – New York; London : Neal – Schuman Publishers, Inc, 2004 . - 303 p. ; ill : 23 cm. – ISBN 978-1-55570-664-7
4. Rajshekharan K., Raman Nair R., Nafala K.M. Digital library basics : a practical manual /

- Rajshekhara K. ...[et all]. --- New Delhi : Ess Ess Publications, 2010. --- 193 p. ; ill : 21 cm. --- ISBN 978-81-7000-601-5
5. Using AND, OR, and NOT (Boolean Operators) URL: <http://www.knowledgecenter.unr.edu/instruction/help/booltips.html>
6. Армс, Вильям И. Электронные библиотеки. – ПИК ВИНТИ, 2001. 274 с. Пер с англ. Arms, William. Digital Libraries. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000. – 287
7. Башмаков А. И., Башмаков И. А. Интеллектуальные информационные технологии : Учеб. пособие. – М. : Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2005. – 304 с. : ил. – (Информатика в техническом университете). – ISBN 5-7038-2544-X

Э.Ч. МАМЕДОВ

**ОБРАБОТКА И АНАЛИЗ РЕГИСТРАЦИОННЫХ ДАННЫХ
СФОРМИРОВАННЫХ В ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ЭЛЕКТРОННЫХ
БИБЛИОТЕКАХ**

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются комплектования, систематизация, обработка и анализ информационных ресурсов, также разработка базы регистрационных данных в интеллектуальных электронных библиотеках.

E.Ch. MAMMADOV

**PROCESSING AND ANALYZING OF THE REGISTERED DATA FORMED
IN INTELLECTUAL DIGITAL LIBRARIES**

SUMMARY

The article examine the forms of acquisition, sistematization, prossesing and analyzing of the information resources, also creation of formed registered data base in the inteligent digital libraries.

KİTABXANALARDA MARKETİNG ŞÖBƏSİNİN TƏŞKİLİ

Açar sözlər: kitabxana, marketing, kitabxana-informasiya marketingi, marketing şöbəsi

Ключевые слова: библиотека, маркетинг, маркетинг библиотечно-информационных услуг.

Key words: library, marketing, marketing of library services

Hər bir tarixi inkişaf mərhələsində bir çox sosial institutlar kimi kitabxanaların da funksiyaları cəmiyyətin, siyasi və sosial-iqtisadi həyatına uyğun şəkildə təşkil olunur.

Cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklər müasir kitabxanaların inkişafının ən güclü faktoru kimi konseptual əhəmiyyət kəsb edir və kitabxanaların cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqələrini və sosial missiyaları dəyişdirir. Onlar missiya və sosial funksiyaların seçiminə, kitabxana-informasiya resurslarının və istifadəçilərə göstərilən xidmətin formalaşmasına olan yanaşmaya, kitabxana texnoloqiyalarının və kadrların inkişafına, ənənəvi fəaliyyət istiqamətlərinin modernləşdirilməsinə və yeni istiqamətlərin mənimsənilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Kitabxanaların ənənəvi funksiyaları (memorial, kommunikasiya, informasiya, təhsil və elmi) yeni məzmunla zənginləşir və onların həyata keçirilməsi imkanları genişləndirilir. Bu isə kitabxanaların idarə olunmasında müasir kitabxana fəaliyyətinin məqsəd və funksiyalarına uyğun dəyişikliklər aparılmasını tələb edir. Belə yeniliklərdən biri də kitabxanaların marketing fəaliyyətidir.

İctimai praktikanın digər sahələrində olduğu kimi, kitabxanaların da innovasiya fəaliyyəti marketinglə sıx əlaqəlidir, çünki, marketing istənilən təşkilatın idarə olunmasının inteqral funksiyası hesab olunur.

Bu gün kitabxanaların innovasiya fəaliyyəti onun strateji inkişaf istiqamətlərinə uyğun olaraq müxtəlif marketing yanaşmaları əsasında qurulur. Marketing konsepsiyasını qəbul etmiş kitabxananın fəaliyyəti oxucunun ehtiyac, tələbat və zövqünün dərinədən və hərtərəfli öyrənilməsinə və xidmət sferasının məhz bu amillər əsasında formalaşdırılmasına yönəldilir. Bununla da, kitabxanalar üçün marketingin əsasları müəyyənləşdirilir.

Marketing kitabxananın bir-birilə əlaqəli müxtəlif növ fəaliyyətlər sistemi, real və potensial istifadəçilərinin ehtiyac duyduğu kitabxana məhsul və xidmətlərinin çatdırılma və göstərilmə mexanizminə əsaslanan yaradıcı ida-

retmə fəaliyyətidir. O, «istehsal, kommersiya, sosial və ya xeyriyyəçilik fəaliyyəti belə olsa, kitabxana tərəfindən də qəbul edilməli olan fəlsəfədir» (6.45-50).

Kitabxanalarda marketinq fəaliyyətinin idarə olunması onun təşkilati strukturunun düzgün formalaşdırılmasından çox asılıdır.

Marketinqin idarə olunmasının təşkilati quruluşu dedikdə, bu və ya digər dərəcədə marketinq fəaliyyəti ilə məşğul olan şöbə və ya bölmələrin məcmusu başa düşülür. Buna görə də, onun seçilməsi, vəzifə və funksiyalarının düzgün müəyyənləşdirilməsi, marketinq şöbəsinin kitabxananın digər struktur bölmələri ilə əlaqələrinin düzgün qurulması mühüm əhəmiyyət kəsb edir (3).

Marketinq fəaliyyətinin idarə edilməsinin təşkilati quruluşu konkret olaraq kitabxananın böyüklüyündən və idarəetmə strukturundan, onun xidmət və məhsullarının çeşidinin genişliyindən, fəaliyyət göstərdiyi ərazidən, informasiya bazarındakı real şəraitdən asılı olaraq qurulur.

Kitabxananın marketinq fəaliyyətini həyata keçirəcək idarəetmə strukturunu hazırlayarkən ilk növbədə bir sıra tələblərə əməl olunmalıdır. Bu tələblər aşağıdakılardır:

1. Kitabxananın marketinq fəaliyyətinin qarşısında duran məqsədlər bir-biri ilə vəhdət təşkil etməlidir. Kitabxananın əsas məqsədlərinə təklif ediləcək kitabxana xidmət və məhsullarına oxucuların münasibəti, əldə ediləcək mənfəətin məbləği və onun çəkilən xərclərə olan nisbət səviyyəsi və s. aid edilə bilər. Onu da qeyd lazımdır ki, bu məqsədlər bir-birinə zidd olmamalı, əksinə bir-birini tamamlamalıdır;

2. Kitabxananın marketinq fəaliyyətinin idarəetmə strukturu mümkün qədər sadə olmalıdır. Kitabxananın təşkilati strukturunun sadəliyi və dəqiqliyi əməkdaşların ona daha tez və asan uyğunlaşmasına və onların qarşıya qoyulan məqsədlərin reallaşdırılmasında daha aktiv iştirak etməsinə şərait yaradır;

3. Kitabxananın struktur bölmələri arasında marketinq fəaliyyətinə və digər fəaliyyət sahəsinə aid olan informasiyaların ötürülməsini təmin edən effektiv kommunikasiya sistemi mövcud olmalıdır. Bu kommunikasiya sistemi həmçinin, əks əlaqəyə malik olmalıdır;

4. Vahid tabeçilik prinsipi mövcud olmalıdır. Belə ki, konkret olaraq bir kitabxanaçı yalnız bir rəhbərdən tapşırıq almalı və tapşırığın yerinə yetirilməsi haqqında da ona məlumat verməlidir. Bundan başqa, eyni məqsədlərlə həyata keçirilən oxşar funksiyalar vahid şəkildə qruplaşdırılmalı və onların yerinə yetirilməsi üzrə bir vahid rəhbər təyin edilməlidir.

Kitabxanalarda marketinq fəaliyyətinin idarəetmə strukturunu aşağıdakı şəkildə formalaşdırmaq olar:

Şəkil 1. Kitabxanalarda marketing fəaliyyətinin idarəetmə strukturu

Marketing strukturunun təşkilati quruluşu kitabxananın idarəetmə strukturunun dəyişməsindən, İKT-nin inkişafı və bununla əlaqədar olaraq oxucu sorğularının mürəkkəbləşməsindən və s. amillərdən asılı olaraq dəyişə bilər.

Kitabxanalarda marketing fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün xüsusi marketing şöbəsi (bölmə, sektor, qrup və s.) yaradılır. Bu şöbə əsasən aşağıdakı adlarla təşkil olunur:

- kitabxana marketingi
- innovasiya və kitabxana marketingi
- kitabxana marketingi və innovasiya-metodiki fəaliyyət
- marketing və yeni texnologiyalar
- iqtisadi təhlil və kitabxana marketingi
- marketing və koordinasiya
- marketing və reklam
- marketing və publik-rileyşnz
- marketing və asudə vaxt (7)

Bu şöbənin əsas vəzifəsi kitabxana qarşısında qoyulmuş məqsədin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə imkan verən marketing fəaliyyəti təşkil etməkdir.

Şöbə həmçinin, marketing tədqiqatlarının aparılması, kitabxananın marketing fəaliyyətinin strateji və cari planlaşdırılması, biznes-planların işlənilməsi, istifadəçilərə müxtəlif sənəd, informasiya, kommunikativ və servis xidmətləri göstərilməsi və bütün struktur bölmələrinin fəaliyyətinin koordinasiyası və s. həyata keçirir.

Kitabxananın marketinq şöbəsi qarşıya qoyulan vəzifələri yerinə yetirmək üçün aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

1. Kitabxananın marketinq kompleksini hazırlayır.
2. Marketinq tədqiqatlarının həyata keçirilməsi üçün zəruri olan informasiyanı toplayır
3. Kitabxananın xidmət və məhsul çeşidini müəyyənləşdirir.
4. Marketinq fəaliyyətinin əlaqələndirilməsini və təbliğini həyata keçirir
5. Marketinqin planlaşdırılmasını və ona nəzarəti həyata keçirir.

Marketinq şöbəsinin fəaliyyəti, məqsəd və vəzifələri, funksiyaları, kadrların seçilməsi və s. müvafiq «Əsasnamə» ilə tənzimlənir.

Kitabxanada marketinq fəaliyyətinə ümumi rəhbərlik marketinq üzrə direktor müavini tərəfindən həyata keçirilir. O, kitabxananın marketinq fəaliyyətinə və bununla əlaqədar bütün tədbirlərə, habelə bu fəaliyyətin əlaqələndirilməsinə birbaşa məsuliyyət daşıyır.

Kitabxananın marketinq rəhbərinin əsas vəzifələrindən biri də məhz kitabxananın maddi-texniki təminat planlarının tərtib edilməsinə rəhbərlik etməkdir.

Marketinq üzrə direktor müavini öz səlahiyyətlərinin, vəzifələrinin, funksiyalarının bir hissəsini kitabxananın marketinq fəaliyyətini bilavasitə həyata keçirən şöbəyə (bölmə, sektor, qrup və s.) verə bilər.

Beləliklə, kitabxananın marketinq xidmətinin rəhbəri ona həvalə edilən vəzifə və funksiyaları həmin xidmət vahidi tərkibində yaradılan şöbə vasitəsilə yerinə yetirir. Marketinq xidmətinin rəhbəri konkret şəraiti nəzərə alaraq strukturu müəyyənləşdirir və ona təhkim edilmiş vəzifə və funksiyaları işçilər arasında bölüşdürülməsini həyata keçirir.

Əksər kitabxanalarda marketinq xidmətinin tərkibində marketinq tədqiqatları, satış, planlaşdırma, kommunikasiya üzrə bölmələr yaradılır. Lakin bu struktur bölmələrin hər birinin özünəməxsus vəzifə və funksiyaları müəyyənləşdirilməli və rəhbərlik tərəfindən təsdiq edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov Ş.Ə. Marketinqin əsasları: dərslik.-Bakı, 2001.- 572 s.
2. Axundov Ş.Ə. Marketinqin əlifbası: dərs vəsaiti.-B.: «MSV NƏŞR», 2006. -584 s.
3. Məmmədov X., Mirzəyev C. Marketinqin əsasları.-Bakı, «Qapp-Poliqraf» Nəşriyyat-Poliqrafiya Korporasiyası.- 2001.-292 s.
4. Kotler F. Marketinqin əsasları.-B.:Ergün,1993.- S.10.
5. Герасимова, Л.Н. Маркетинг в библиотеке: учеб. пособие / Л.Н. Герасимова; Моск. гос. ин-т культуры. - М., 1993. - 60 с.
6. Йорк Д.А. Маркетинг-современная концепция управления библиотекой : науч.-реф.сб. / РГБ.-М., 1994.-С.45-50
7. Ключев В.К, Ястребова Е.М. Маркетинговая ориентация библиотечно-информационной деятельности. (Маркетинг в системе управления библиотекой): учеб.

пособие для вузов и колледжей культуры и искусств.-2-е изд., дораб. и доп. / М-во культуры РФ; Моск.гос.ун-т культуры и искусств; Под общ. ред. В.К. Ключева. -М.: ИПО Профиздат, Изд-во Моск. гос. ун-та культуры и искусств, 2002. - 144с.

К. МАМЕДОВА

ОРГАНИЗАЦИЯ МАРКЕТИНГОВОГО ОТДЕЛА БИБЛИОТЕКИ

РЕЗЮМЕ

В статье освещена структура и функция маркетингового отдела библиотеки.

K. MAMMADOVA

ORGANIZATION OF MARKETING DEPARTMENT OF LIBRARIES

SUMMARY

The structure and function of marketing department of library is shined in the article.

Paşayeva ZEYNƏB

ELMİ TEXNİKİ TƏRƏQQİNİN TƏHSİLİN İNKİŞAFINDA ROLU

Açar sözlər: təhsil, elm, inkişaf, elmi texniki tərəqqi, məlumat, informasiya, bilik

Key words: education, science, scientific and technical progress, information, knowledge.

Ключевое слова: образование, наука, научно-технический прогресс, информатика, знание.

Bütün elmlərin bünövrəsi təhsillə qoyulur.

Əbu TURXAN

Müasir dövrdə bütün ixtisas sahələri eyni dərəcədə təhlil edilir. Və əməli fəaliyyət sahələrinin çoxunda müvafiq elmi-nəzəri biliklər tələb olunur. Yəni, elm həyatın bütün sahələrinə nüfuz etmişdir. Görünür təhsilin məzmununda elmi biliklərə üstünlük verilməsi də əsasən bununla bağlıdır.

Ümumiyyətlə elm haqqında, onun mahiyyəti və funksiyaları, praktik əhəmiyyəti haqqında nə bilir və tələbələrə bunu necə izah edirlər? Elm nədir və onun məqsədi nədən ibarətdir?

Müasir təhsilin məzmununu əsasən elmi biliklər təşkil edir. Əlbəttə, hər bir insana adi məişət bilikləri, əməli bilik və vərdişlər də lazımdır. Lakin bu bilik və vərdişlərin çoxu ailədə öyrədilir. Məktəb isə daha çox dərəcədə nəzəri biliklərin sahələr üzrə və sistemli şəkildə öyrədilməsinə üstünlük verir.

Bəzən elə olur ki, insanın gələcək həyat və fəaliyyətində lazım olan bilik və vərdişlərin bir qismi nə ailədə, nə də məktəbdə mənimsədilmir. İnsan bunları müstəqil surətdə öyrənməli olur.

Ali təhsil alanların heç də hamısı gələcəkdə alim olmur. Əksinə, özünü elmə həsr edənlərin nisbi sayı azdır. Bəs nəyə görə müasir məktəb nəzəri biliklərin öyrədilməsinə üstünlük verir?

İncəsənətin məqsədi insanın emosional-mənəvi dünyasını zənginləşdirmək, onu daha saf, daha təmiz etmək – onun mənəvi imkanlarını artırmaqdır.

Elmin məqsədi isə insanın intellektual dünyasını zənginləşdirmək, onu daha məlumatlı, daha bilikli etmək və bu biliyin qüvvəyə çevrilməsi sayəsində onun imkanlarını artırmaqdır.

Elmi biliyin maddi qüvvəyə çevrilməsi təbiətlə mübarizədə insanı daha güclü edir. Lakin insanın maddi gücü-qüdrəti artdıqca bu gücü düzgün yönəldə bilmək üçün onun mənəvi kamillik səviyyəsi də artmalıdır. Ancaq elm əhli olmaq, hələ kamal əhli olmaq deyil. Kamalın qələbəsi üçün yüksək elmi-texniki səviyyə ona uyğun gələn yüksək mənəvi-əxlaqi səviyyə ilə tamamlanmalıdır.

Elmi texniki tereqqi illərdən bəri dönmədən inkişaf edir və bu inkişafın sürəti getdikcə daha da artır. Vaxtilə insanın nağıllarda vəsfi etdiyi, möcüzə saydığı hadisələri elm artıq həqiqətə çevirmişdir. Bəs bu gün insan elmdən daha nələr gözləyir? Elmi-texniki tərəqqinin son həddi yoxdurmu? Dayanıb keçdiyi yolu tənqidi təhlil süzgəcindən keçirmirsə, özünü dərk etməyə təşəbbüs göstərmirsə onun gələcəyinə nə dərəcədə nikbin münasibət bəsləmək olar?

Hər bir dövrdə insanın texniki tələbatı elmi-texniki tərəqqinin mövcud inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Gələcəyə gedən yol artıq əldə olunmuş nailiyyətlər zirvəsindən daha aydın görünür. İnsan bu zirvədən elmi-texniki tərəqqinin bütün sahələrinə nəzər salaraq onu öz mənafeyinə (sosializmdə – ictimai mənafeyə) uyğun olaraq planlı surətdə idarə etməyə çalışır.

Elmi-texniki tərəqqinin düzgün planlaşdırılması heç də elmi potensialın bütün sahələrdə bərabər nisbətdə paylanmasını nəzərdə tutmur. Müasir dövrdə iqtisadi və sosial tərəqqinin tələbləri baxımından daha aktual və daha səmərəli olan tədqiqat sahələrinin ön plana çəkilməsi elmi potensialın daha çox dərəcədə məhz həmin sahələrdə cəmlənməsini tələb edir (4, 84).

Baxmayaraq ki, müasir dövrdə elm nisbi müstəqil inkişaf imkanı əldə etmişdir, istehsalatın real tələbləri bu gün də elmin inkişafına ciddi təsir göstərir və bu təsirin plana uyğun surətdə tənzim edilməsi elmi idarəetmə qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Bu vəzifənin uğurlu həlli üçün həm iqtisadiyyatın, həm də elmin inkişaf perspektivlərini qabaqcadan düzgün müəyyənləşdirmək tələb olunur. Ən yaxın gələcəkdə və nisbətən sonrakı dövrdə hansı elm sahələrinin iqtisadiyyat üçün daha böyük əhəmiyyət kəsb edəcəyini təyin etmək və planlaşdırma zamanı bunu nəzərə almaq asan deyil.

Müasir dövrdə ölkəmizdə neft-kimya sənayesinin, elektron-hesablama maşınları və mikroprosessor texnikasının inkişafına üstünlük verilir. Bu sahələrin intensiv inkişafı isə öz növbəsində fundamental elmləri müvafiq aspektlərini intensiv inkişafını nəzərdə tutur. Üstün istiqamətlərin seçilməsində başlıca çətinlik bundan ibarətdir ki, son dövrlərdə elm istehsalata nəzərən qabaqlayıcı rol oynadığından, iqtisadi və texniki tərəqqi proqnozlaşdırılarkən elmin perspektiv imkanları əvvəlcədən nəzərə alınmalıdır. Elm isə yaradıcı sahə olduğundan burada tam dəqiq proqnoz və

konkret planlaşdırma mümkün deyil. Lakin elmin yaxın gələcəkdə nə kimi praktik tətbiq imkanlarına malik olacağı fundamental elmlərin bugünkü real vəziyyəti və inkişaf meyilləri əsasında müəyyənləşdirilə bilər. Belə ki, fundamental elmi yeniliklərdən praktik tətbiqə qədər olan bütün mərhələlərin keçilməsi bəzən bir neçə illik müddəti əhatə edir.

Əməli fəaliyyət elmdən asılı olmadan, müstəqil surətdə inkişaf etdiyi vaxtlarda onun bir sıra sahələri yetkinlik dərəcəsinə çatmışdı və burada insanlar elə xüsusi biliklərə, vərdişlərə yiyələnmişdi ki, onlar bu gün də əhəmiyyətli ola bilərdi. O dövrdə praktik biliklərin və əməli vərdişlərin yüksək dərəcədə inkişafı koqnitiv biliklərin məhdudluğuna baxmayaraq, mükəmməl qurğular yaratmağa imkan verirdi.

O dövrün ixtiraçıları tərəfindən düzəldilən və Heronun təsvir etdiyi qurğulardan biri – buxarın təsiri ilə fırlanan kürəvi cisim müasir buxar turbinini xatırladır. Məşəl yandırılarkən məbədin qapılarının açılması, ilk su avtomatları və Platonun dostu Tarentli Arxitasın ağacdən düzəlttdiyi uçan göyərçin isə qədim dövrdə avtomatikanın yüksək inkişaf səviyyəsindən xəbər verir.

XVI-XVII əsrlərdə yaylı və kəfkipli saatların ixtira olunması sonralar android adlandırılan mexaniki adam-avtomatların düzəldilməsinə böyük təkan verdi. XVI əsrdə İspaniya imperatoru V Karlın sarayında xidmət edən Tariano qədim yunanların nailiyyətini təkrar edərək avtomat əsgərlərin döyüş səhnəsini nümayiş etdirirdi. Deyilənə görə, XVII əsrdə yeni dövrün böyük filosofu R.Dekart Fransina adlı mexaniki qadın düzəltmişdi.

Belə misalları çox çəkmək olar. Lakin belə bir sual ortaya çıxır ki, müasir mühəndislər həmin nailiyyətləri təkrar edə bilirlərmi? Bunun ehtimalı çox azdır. Bugünkü robotlar, əlbəttə, bilavasitə istehsal sahəsində faydalı əməklə məşğul olmaqla demonstrativ xarakterli əyləncə-androidlərdən üstündür. Lakin bizcə, mühəndis təxəyyülünün təkrarlanmazlığı və incə strukturu baxımından sələflərin istedadı daha çox təqdirəlayiqdir.

Sonrakı tarixi dövrlərdə elmin inkişafı sayəsində elmi-texniki tərəqqinin inkisafı üçün yeni-yeni imkanlar açıldığından və yeni keyfiyyətli təbii-elmi prinsiplər əsasında işləyən texniki qurğular yaradıldığından keçmiş texniki nailiyyətlərin sirləri tədricən unudulmuşdur.

Elmi biliklər texnologiyaya getdikcə daha çox nüfuz etdiyindən texniki tərəqqi elmdən asılı vəziyyətə düşür. Hər bir yeni elmi nailiyyətin geniş miqyaslı tətbiqi ilə əlaqədar olaraq texnika yeni keyfiyyət halına keçir və əvvəlki texnologiya, praktik biliklər və əməli vərdişlər əhəmiyyətini itirir. Praktik biliklərin nisbi müstəqil inkişafı tez-tez kəsilməklə diskret xarakter alır (1, 488). O daha vahid və bütöv bir proses kimi davam edə bilmir. Varislik itdiyindən yeni nəsil əvvəlki nəslin ixtiraçılıq məharətinə yiyələnmə bilmir.

Halbuki bilik və sənətkarlığın yeni nəslə ötürülməsi mədəni tərəqqisinin ən mühüm şərtlərindən biridir.

Əgər əvvəllər məhdud zehni biliklər əsasında bəzən o dövrün ümumi inkişaf səviyyəsi baxımından ağılasıgmaz görünən unikal ixtiralar edilirdisə, müasir texniki nailiyyətlər elmin bugünkü inkişaf səviyyəsində açılmış böyük imkanlar müqabilində heç də həmişə heyretəmiz görünür. Əksinə, mühəndis işi, ixtiraçılıq fəaliyyəti elmlə müqayisədə geri qalır. Səbəbi isə odur ki, elm hələ XVII-XVIII əsrlərdən başlayaraq vahid sosial və qnoseoloji sistem kimi formalaşdığı və daxili tamlığa malik bütöv, müntəzəm prosesə çevrildiyi halda, nə texnologiya, nə də elmi-texniki fəaliyyət hələ sosial institut kimi formalaşmamışdır. Ona görə də, elmi-texniki tərəqqinin perspektivi ən çox bu sahədəki təşkilati işin səmərəsi ilə bağlıdır. Nə qədər ki, elmi-texniki fəaliyyət hələ nisbi müstəqillik statusu kəsb etməyib, elm ilə istehsalat arasındakı əlaqə də nizamlı və müntəzəm xarakter daşımayacaqdır.

Elmi tərəqqinin hüdudsuzluğu ən çox onun kumulyativ xarakterinin nəticəsidir. Kumulyativlik – elmi biliklərin yenisi ilə əvəz olunmayaraq üst-üstə toplanması deməkdir. Müasir elmsünəşliq elmi inkişaf qanunauyğunluğunun daha mürəkkəb xarakterə malik olduğunu aşkar etsə də, hər halda bu xassə elmin mühüm səciyyətlərindən biri olaraq qalmaqdadır.

Elmin spəsifikasından danışarkən bir qayda olaraq, fəlsəfə, din, incəsənət və əxlaqla qarşılaşdırılır. Dəqiq elmdə bir günç hər hansı bir korifeyin. məsələn. A.Eynşteynin nəzəriyyəsinə əlavələr edir, onun tətbiq dairəsini genişləndirir. Başqa cür mümkün də deyil; hər hansı elm korifeyi elm binasında yeni bir mərtəbə tikir, sonrakı nəsil isə bu yeni mərtəbədə rahat yerləşərək onun üzərinə yeni kərpiclər qoymaqla məşğul olur (3, 121).

İncəsənətdə belə deyil. Bu günün hər hansı bəstəkarının L.Bethovendən və ya Ü.Hacıbəyovdan daha mükəmməl musiqi bəstələməsi nəinki qanunauyğunluq deyil, hətta ağılasıgmaz bir haldır. Müasir rəssamlar İntibah dövrü rəssamlarından daha da yaxşı çəkə bilsə idilər Rafaelin, Leonardo da-Vinçinin, Mikelancelonun əsərlərinin qiyməti günü-gündən daha da artırmazdı. Sənət məmləkətində hər bir şairin, rəssamın, bəstəkarın ucaldığı məbədlər var ki, onlar bir-birindən seçilir və heç vaxt bir-birinin üzərinə toplanmır. Sənət əsəri hansı isə vahid bir binanın kərpicinə çevrilse öz bütövlüyünü və ahəngini itirər və daha sənət əsəri olmaz.

Eləcə də fəlsəfə və əxlaq sahəsində. Hər bir yeni nəslin nümayəndəsi əvvəlkindən daha zəngin mənəviyyatlı və daha tərbiyəlimi olur? Nəzəriyyədən də, təcrübədən də məlumdur ki, belə bir qəti hökm səhvdir. Tərəqqi var, o kumulyativ yolla və ya buna bənzər surətdə həyata keçmir. Hər sonra gələn əvvəlkinə yaratdığı üzərində deyil, onunla yanaşı başqa əsərlər yaradır, özünəməxsus mənəvi aləmə, əxlaqi keyfiyyətlərə malik olur. Bu keyfiyyətlər

yalnız həmin dövrün ümumi ahəngindən deyil, həm də real həyat tərzindən, konkret ictimai-iqtisadi mühitdən asılı olur.

Burada tərəqqi ilə yanaşı, xüsusi şəraitlərdə gerilmə, tənəzzül və s. də tamamilə təbii haldır.

Elmdə isə geriyyə yol yoxdur. Ayrıca bir ölkənin elmi tərəqqisində nisbi tənəzzül məqamları olsa da, bütövlükdə elm maşını daim irəli gedir, elm binası heç vaxt tamamlanmır, üzərinə yeni-yeni mərtəbələr əlavə olunur. Ümumi bir yüksəliş var və hər bir ölkənin məqsədi bu yüksəlişdən geri qalmamaqdır.

Əlbəttə, biz bununla elmin inkişaf yolunun mürəkkəbliyini, burada da böhranların və inqilabların labüdlüyünü inkar etmək istəmirik. Əsas məqsəd, təfərrüatlara varmadan, yekun inkişafın vahid istiqamətini və müntəzəm xarakterini göstərməkdir.

Lakin doğrudanmı elmi tərəqqinin həddi-hüdudu yoxdur? Bəs bu prosesin məhdudlaşdırılmasına yönəldilmiş amillər necə?

Elm həm də sosial sahədə vahid və bütöv sistem kimi formalaşır. Elmi biliklər sistemi daha artıq elm hadisəsini tam səciyyələndirmək üçün kifayət etmir (7, 111).

Nəyə görə insan bütün böyük ümidlərini elmlə bağlayır, qarşısına çıxan çətinliklərdən, təhlükələrdən xilas yolunu elmdə axtarır? Məgər bu gün bəşəriyyət üçün ən böyük təhlükə olan nüvə silahını da, ekoloji böhranı da elm yaratmamışdır. Hər bir çətinliyi V.Hüqonun dediyi kimi, bu çətinliyi doğuran səbəbin özündə axtarmaq lazımdır?

İnsan yaradıcılığının ən ecazkar məhsulu olan elm getdikcə insandan uzaqlaşır və öz yaradıcılığından asılı olmayan müstəqil qüvvəyə çevrilir. İndi elmin kimin əlində olmasından çox şey asılıdır. Böyük Füzuli elə bil bu gün üçün demişdi: «Elm pis adamların əlində hiyləgərlik alətidir. Amandır, hiyləgər şəxslərə bilik öyrətmə. Fəsad əhlinə elm öyrətmək xalqı qırmaq üçün cəlladın əlinə iti qılınc vermək deməkdir». Lakin, təəssüf ki, tarix bu hikmətə əməl etməmiş, «fəsad əhli» elmə daha tez yiyələnmişdir. Tarixin təkərini geri döndərmək, elmi «fəsad əhlinin» əlindən geri almaq mümkün deyil. Ona görə də, qarşıda duran böyük vəzifə heç olmazsa bu gün kamal əhlinin elmə daha böyük sürətlə yiyələnməsi və inkişaf səviyyəsinə görə «fəsad əhlini» qabaqlamasıdır. Elm yalnız o zaman bəşəriyyəti həqiqətən xoşbəxtliyə aparar ki, onun ön cəbhəsi etibarlı əllərdə olsun.

Elmin ön xəttinə çıxmaq üçün isə ilk növbədə onu mənimsəmək tələb olunur. Həm də təkcə konseptual məzmun baxımından deyil, sosial və təşkilati struktur baxımından. Müasir dövrdə elmi adi şüur səviyyəsində idarə etmək mümkün deyil. Onu elmi surətdə idarə edə bilmək üçün isə elmin rüşeym halından bu günə qədər keçdiyi tarixi yolu izləmək, inkişaf meyillərini aşkara çıxarmaq və məqsədəuyğun istiqamətə yönəltmək tələb olunur.

Elm nə vaxtdan başlanır?

1. Elm (elmi bilik) insanların ilk dəfə «nəyə görə», «hansı səbəbdən» sualını qoyduğu vaxtdan başlanır. İnsanların dünya hadisələrini izah etmək cəhdləri, artıq yalnız «nə etmək», «necə etmək» sualını deyil, həm də «nəyə görə belədir» sualını qoyması biliklərin bölgüsünə gətirir; əməli biliklərlə yanaşı ilk elmi biliklər yaranır ki, bu hadisə müəyyən mənada elmin başlanğıcı kimi qəbul oluna bilər.

Adi şüur adət olunmuş, standart vəziyyətlərdə necə hərəkət etmək lazım olduğunu göstərsə də, bu vəziyyəti şərtləndirən səbəbləri aşkar etmək üçün kifayət deyil. Bunun üçün adi şüur hüdudundan kənara çıxmaq tələb olunur.

2. Elm elmi biliklərin bir sistem kimi formalaşdığı vaxtdan başlanır. Yəni elə bir vaxtdan ki, birincisi, bu vaxta qədər toplanmış biliklər yeni əldə olunan bilik üçün meyara çevrilir; artıq qərarlaşmış olan biliklərə uyğun gəlmək, onları tamamlamaq elmiliyin şərti kimi çıxış edir. Yaxud, ikincisi, mövcud biliklər zəminində daha obyektiv gerçəklikdən yeni faktiki material gözləmədən yeni bilik almaq imkanı yaranır, başqa sözlə, mövcud biliklər sistemi özü özünü inkişaf etdirmək keyfiyyəti əldə edir.

İstər «elm» sistemi, istərsə də, elmi inkişaf prosesi yalnız son illərdə xüsusi tədqiqat predmetinə çevrilmişdir ki, bu da elmin 143ocial və iqtisadi rolunun ciddi surətdə artması ilə əlaqədardır. Təbii ki, tədqiqat elə ilk mərhələdən sistemli xarakter daşıya bilməzdi və buna ehtiyac da olmamışdır. Bu sahənin tədqiqinə hər dəfə elmin və elmi inkişafın ən müxtəlif cəhətlərini öyrənmək zərurəti yaranarkən, qarşıya çıxan tələblərin konkret xüsusiyyətlərinə, spesifikasına uyğun olaraq müraciət edilmişdir. Buna görə də, müxtəlif aspektlərdəki tədqiqatlar xeyli dərəcədə rabitəsiz xarakter daşıyır. Bununla belə, hələ vahid tədqiqat sistemi formalaşmasa da, bu sahədəki elmi işləri bir neçə 143ocial143c tədqiqat istiqamətində qruplaşdırmaq olar. Elmin tarixi, metodoloji, qnoseoloji, sosioloji, iqtisadi, psixoloji aspektlərdəki tədqiqi, həmçinin onun planlaşdırılması və proqnozu probleminin öyrənilməsi – hər biri ayrılıqda nisbi müstəqil tədqiqat sahəsi kimi götürülə bilər. Bu sahələrin öz aralarındakı əlaqəsi çox zəifdir. Halbuki elm bütöv 143ocial təşkil etdiyindən onun müxtəlif aspektlərdəki tədqiqi də vahid terminoloji əsasla malik olmalı, sistemli xarakter daşmalıdır. Ayrı-ayrı tədqiqat qollarının ortaq məxrəcə gətirilə bilməsi üçün tədqiqat predmeti haqqında vaxtaşırı da olsa bütöv təsəvvür əldə edilməsi vacibdir. Bu tələbatı ödəmək üçün son vaxtlarda elmin müxtəlif istiqamətlərdə öyrənilməsindən alınan nəticələri vahid tədqiqat sahəsində – elmsünaslıqda birləşdirmək təşəbbüsü göstərilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev N. Azərbaycan Respublikasının MBD ölkələri ilə elm və təhsil sahəsində əlaqələri. səh 96.
2. H problemli ər jurnalı. B.2007 səh.77. əs
3. V əliyev E.V. Azərbaycan B.2010. Səh.164. ər baycan
4. Zeynalov.N. Elmi texniki və informasiya inqilabının ictimai inkişaf sisteminin təsirinə dair. M.E.Akademiyası. B.2008. s əh136.
5. Бах: мяс.: Кун Т. Структура научных революций. М., 1977; *Структура и развитие науки*. Из Бостонских исследований по философии науки. М., 1978; *Поппер К. Логика и рост научного знания*. М., 1983.
6. *Нейматов Я.М.* Образование в XXI веке: тенденции и прогнозы. – М., 2002, стр, 119-120.
7. *Волков Г.Н.* Социология науки. М., 1968, с. 123.

М. АББАСОВА
З. ПАШАЕВА

РОЛЬ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена роли научно-технического прогресса в совершенствовании научного потенциала высших учебных заведений республики и намеченных преобразований в этой области.

В условиях наличия еще малоизвестных проблем в социально-экономической и духовной жизни общества переходного периода . Систематизированно изучены отдельные аспекты этой проблемы ,сделано научное заключение о развитии научного знания под влиянием научно -технического прогресса,предполагающее взаимное сотрудничества всех исследователей в области общественных наук - философов,социологов,экономистов ,историков и др.Для установления общих закономерностей научного развития на современном этапе.

В статье показывается что совершенствование науки и техники является необходимым условием изменил роли человека в общественной жизни республики, средством достижения высших человеческих идеалов.

**M. ABBASOVA
Z. PASHAYEVA**

**THE ROLE OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS IN THE
DEVELOPMENT OF EDUCATION**

SUMMARY

The presented article deals with the development of scientific and technical progress and reforms for the efficient use of scientific potential of higher schools in our Republic.

The serious problems in the social, political and spiritual life of our Republic and learning them, discovering of features of transitions period and carrying out complex investigations are taken into consideration in the given article.

The article also deals with the influence of scientific and technical progress, mutual cooperation of scientists, philosophers, sociologists, economists and historians.

In the presented article it is hoped for scientific and technical progress its future and its influence to human's life. But it must be realized that a human must not give his (her) will to technics .

They have to do their best with the help of technics for the realization of premium ideas.

The article has great importance for the following of development of scientific knowledge and determination of the ways of development of science.

Həliməxatun MƏMMƏDOVA
“Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri” kafedrasının magistrantı

**MİRZƏ FƏTƏLİ AXUNDOV ADINA MİLLİ KİTABXANADA
ƏDƏBİYYATIN KOMPLEKTLƏŞDİRİLMƏSİNİN MÜASİR
VƏZİYYƏTİ**

Açar sözlər: Kitabxana fondu, Milli kitabxana, Kitabxanaların müasir vəziyyəti, komplektləşdirmə

Ключевые слова: Библиотека, Фонд Национальной библиотеки, Библиотеки государственных набор

Keywords: Library Foundation, the National Library, the libraries of the state of recruiting

Kitabxanalar əsrlər boyu insan dühasının yaratdığı ideya və nəzəriyyələrin “yazı abidələrinin” qorunduğu ən böyük informasiya mənbəyi olmuşdur. Bəşəriyyətin inkişafetdirici qüvvəsi olan bütün elmi nəzəriyyələr və texnologiyalar, kitabxanalardan bəhrələnən cəmiyyətin qabaqcıl orduzu ziyalılar isə kitabxanalardan istifadə etməklə yetişmişlər. Kitabxanalar yarandığı gündən bu günə kimi insanların informasiya tələbatını ödəmək və informasiyanın gələcək nəsillərə ötürmək funksiyalarını yerinə yetirən və cəmiyyətin infrastrukturunda mühüm rol oynayan obyekt olmuşdur.

Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra cəmiyyətin bütün sahələrində olduğu kimi kitabxana işi sahəsində də əsaslı dəyişikliklər dövrü başlamışdır. Bu dəyişikliklər respublikamızın kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən olduqca müsbət qiymətləndirilir. Cəmiyyətdə mühüm sosial funksiyaları yerinə yetirən kitabxanalar, insan amilinin formalaşmasında, elmi texniki tərəqqinin sürətləndirilməsində, ölkəmizin iqtisadi, sosial və mədəni inkişafında yaxından iştirak edir, milli dövlətçilik ideyalarının geniş xalq kütlələri arasında yayılmasında geniş təşkilatçılıq işləri aparır. Bu gün kitabxanalar informasiyalaşmış vətəndaş cəmiyyətinin əsas göstəricisi olan qlobal informasiya mühitinin beynəlxalq, milli və regional səviyyədə informasiyanın əmtəyə çevrilməsində informasiya və bilik bazarının yaradılması və inkişafında, təhsil sisteminin və səviyyəsinin artırılmasında aparıcı rol oynayır. Son illərdə kitabxana işinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı bir sıra qərarlar da qəbul olunmuşdur ki, həmin qərarların başlıca məqsədi kitabxana işinin ümumiyyətlə yenidən qurulması, kitabxana fondlarının yeni ədəbiyyatla zənginləşdirilməsi, xüsusilə “Dünya ədəbiyyatının görkəmli

nümayəndələrinin əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi (24 avqust 2007) , “Azərbaycanda Kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması” (20 aprel 2007) , “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi” (12 yanvar 2004) haqqında qərarlar respublikada kitabxana fondlarının yeni ədəbiyyatla zənginləşdirilməsini mühüm amil kimi qarşıya qoyur.

Müasir dövrdə Respublika ərazisində fəaliyyət göstərən bütün kitabxanaların idarə edilməsində əsas hüquqi bazanı aşağıdakı sənədlər təşkil edir:

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası
- “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999)
- “Mədəniyyət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998)
- “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998)
- Kitabxana işinə dair Nzirlər kabinetini n qərar və sərəncamlar;
- Kitabxana işinə dair dövlət standartları;
- Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən təsdiq edilmiş normativ sənədlər;
- Metodik mərkəzlər tərəfindən tərtib edilmiş sənədlər;
- Beynəlxalq kitabxana təşkilatlarının qəraraları, manifestləri, bəyannamələri və proqram sənədləri;
- Kitabxanadaxili sərəncamlar, əsasnamələr, digər normativ sənədlər
- Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr və s.

Bütün bu adları çəkilən sənədlərə əsasən Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərən və mülkiyyət formasından aslı olmayaraq bütün kitabxanaların elmi metodik təminat işi vahid mərkəz tərəfindən yəni Milli Kitabxana və digər bu statusa malik kitabxanalar tərəfindən həyata keçirilir. Elmi metodik mərkəz statusuna malik kitabxanalar kitabxanaşünaslığa, biblioqrafiyaya və informasiyaya dair metodik materiallar nəşr edir, kitabxanaçılıq nəzəriyyəsi və təcrübəsində mütərəqqi iş üsullarını ümumiləşdirib tətbiq edir və kadrların ixtisasının artırılmasını təmin edir.

Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən belə kitabxanalardan biri də məqsəd və vəzifəsinə görə universal elmi kitabxana sayılan Mirzə Fətəli Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasıdır. 23 may 1923-cü ildə yaradılmış bu Milli sərəvətimiz uzun illərin sınağından çıxmış formalaşaraq bu günkü səviyyəyə gəlib çatmışdır. Hazırda Milli Kitabxana dünyanın bir çox qabaqcıl ölkələrinin milli kitabxanaları ilə əməkdaşlıq edir. Bunlara Slovakiya Milli Kitabxanasını, Rusiya Federasiyası Milli Kitabxanasını, Qazaxıstan Milli Kitabxanasını, Qırğızıstan Milli Kitabxanasını misal göstərmək olar. Dünyanın 40dan artıq ölkəsi ilə Milli Kitabxana kitab mübadiləsi həyata keçirir. Kitabxana 2003-cü ildən Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının (BAE) üzvü

və onun 5 təsisçisindən biridir. 2005-ci ildən isə Avropa Milli Kitabxanalar Konqresi Beynəlxalq Təşkilatının (CENL) üzvü olmuşdur. Milli Kitabxana sırf dövlətçilik ənnənələrinə və milli hüquqi sənədlərə əsaslanaraq öz iş prinsipini qurmuşdur. Kitabxana öz işində “Mədəniyyət haqqında”, “Kitabxana İş haqqında”, “Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunları, Azərbaycan Nazirlər Kabinetinin Milli Kitabxana haqqında əsasnamələri, Milli Kitabxana Nizamnamələri və digər normativ aktlara əsalanaraq fəaliyyət göstərir. Buna görə də ümimilli liderimiz Heydər Əliyevin 12 mart 1999-cu il tarixli fərmanı ilə qüvvəyə minən “Kitabxana İş haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsi “Milli Kitabxana” adlanır. Bu bölmədə dünya təcrübəsinə əsaslanaraq Milli Kitabxananın tərii verilmiş, onun statusu müəyyənlanmışdır: “Milli Kitabxana Azərbaycan Respublikasında kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, milli nəşrləri, xarici ölkələrdə nəşr olunmuş Azərbaycan müəlliflərinin əsrlərini, dünya əhəmiyyətli nəşrləri, o cümlədən xarici dillərdə qiymətli və digər məlumat daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən milli mədəniyyət xəzinəsi və dövlət kitab saxlayıcısıdır”. “Kitabxana İş haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun ən böyük əhəmiyyət kəsb edən maddələrindən biri 15-ci maddə yəni “Kitabxanaların pulsuz məcburi nüsxələrlə təchizatı” adlanır. Adı çəkilən maddəyə müvafiq olaraq dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları, nəşriyyat işi ilə məşğul olan poliqrafiya müəssisələri və digər hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən buraxılan çap məhsullarından 4 pulsuz məcburi nüsxə , qəzet jurnal və digər ardı davam edən nəşr komponentlərindən isə 2 məcburi nüsxə Milli Kitabxanaya verilməsi nəzərdə tutulur. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın fondunun formalaşması hələ keçmişə nəzər salsaq müxtəlif mənbələr vasitəsilə həyata keçirilmişdir.Hələ sovet hakimiyyəti illərində fondun komplektləşdirilməsi mənbələri aşağıdakı mənbələrdən həyata keçirilirdi: SSRİ Dövlət Kitab Palatası; Azərbaycan Nəşriyyatı; Kitabxana Kollektoru; beynəlxalq mübadilələr; kitab mağazaları; tarixi əlyazmalar və digər mənbələr. Adları qeyd olunan mənbələrin bəziləri bu gün də öz aktuallığını itirməmişdir. Bəzi mənbələr isə hazırda depozitar funksiyasını itirmişdir. Buna misal olaraq öz fəaliyyətini dayandırmış SSRİ Dövlət Kitab Palatasını göstərmək olar. Son illərdə kitabxana fondununun formalaşdırılmasının əsas mənbələri aşağıdakıları göstərmək olar: Heydər Əliyev Fondu; Ali Attestasiya Komissiyası Respublika kitab mağazaları; Respublika nəşriyyatları; Elmi-Tədqiqat İnstitutları; səfirliklər; xarici təşkilatlar; ölkədaxili mübadilə; beynəlxalq mübadilə; kitabxanaya edilən bəxşilər və s.Hədiyyə yolu ilə daxil olan kitablar da fondun formalaşmasında az rol oynamır. Belə ki, 2012-ci ildə Oruc Musayev öz şəxsi kitabxanasından 55 nüsxə, AMEA-nın aparıcı

elmi işçisi Həqiqət Məmməd qızı Əhmədova isə 74 nüsxə dəyərli ədəbiyyatı kitabxana fonduna hədiyyə etmişdir.

Müasir dövrdə elm və texnika inkişaf etdikcə hər bir sahədə olduğu kimi kitabxana işi sahəsində də yeni texnologiyaların tətbiqi fondun formalaşmasını, ümumilikdə Milli Kitabxananın fəaliyyətinin yeni mənbələrə istinad etməsini zəruriləşdirir. Son illərdə Milli kitabxananın strukturunda olan dəyişikliklərdən biri də kitabxanada xüsusi internet faylinin və tədris mərkəzinin istifadəyə verilməsidir. 2003-cü ildən artıq Milli kitabxanada avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqinə başlanmışdır. Bu sistemin proqram təminatı ABŞ VTLS- kitabxanalar üçün xüsusi avtomatlaşdırılmış proqramlar işləyən təşkilat tərəfindən həyata keçirilmişdir. Sistemə elektron kataloqun tərtibi, elektron kitabxananın yaradılması, oxucuların qeydiyyatı, kitab verilişi, kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi, iri kitabxanaların birləşmiş kataloqunun yaradılması bir sözlə bütün kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması modelləri daxildir.

M.F.Axundov adına Milli kitabxanada 25 şöbə, 26 bölmə fəaliyyət göstərir. Kitabxanada oxuculara kompleks kitabxana-informasiya xidməti göstərilir, kitabxanalararası obonoment, milli və tövsiyyə bibliografyası, ölkədaxili depozitar mərkəz funksiyalarını yerinə yetirir.

Milli kitabxananın komplektləşdirilməsindən danışarkən bir cəhəti vurğulamaq lazımdır ki, fondun komplektləşdirilməsində “Kitabxana fondunun formalaşdırılması”, “Xarici ədəbiyyat beynəlxalq kitab mübadiləsi”, “ Ölkədaxili kitab mübadiləsi”, “Elektron resursların yaradılması” və kitabxanalararası obonoment üzrə çalışan bütün işçilər bu sahə üzrə əsas işçi heyəti hesab olunur və bütövlükdə fondun komplektləşdirilməsi, yerləşdirilməsi, formalaşdırılmasına tam məsuliyyəti ilə cavabdehdirlər.

Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi onun formalaşdırılmasının tərkib hissəsi olmaqla kifayətlənmir həmçinin bütün kitabxana prosesinin təşkilinin əsasıdır, sonrakı bütün proseslər məhz ondan asılıdır. Faktiki olaraq Milli Kitabxananın sənəd informasiya fondunun komplektləşdirilməsi prosesini 3 növə ayırmaq olar. Beləliklə yeni sənədlərin alınması cari komplektləşmə; əvvəlki illərdə çap olunmuş sənədlərin əldə edilməsi, retrospektiv komplektləşdirmə; sənəd-informasiya fondunun tənzimlənməsi rekonplektləşdirmə. Əlbəttə göstərilən komplektləşdirmə sahələrinin hər birinin özünə məxsus xarakterik xüsusiyyətləri vardır. Nəzəri cəhətdən sənədlərin alınması, yerləşdirilmə ümumiyyətlə fondun formalaşdırılmasında bütün bunlar nəzərə alınır. Komplektləşmənin növlərinin əlbətdə hər birinin özünəməxsusluğu zəruridir. Lakin bu 3 növün içərisində cari komplektləşdirməyə daha böyük üstünlük verilir və bu fondun formalaşdırılmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Milli kitabxanada sənəd-informasiya fondunun komplektləşdirilməsində əldə olunacaq sənədlərin bir sıra xarakterik xüsusiyyətləri ciddi şəkildə nəzərə alınır. Bunlardan əsası ilk növbədə oxucu tərkibinin nəzərə alınmasıdır. Doğrudur milli kitabxanada komplektləşdirmə ilə yanaşı bütün çap məhsulatinin alınması və fonda daxil edilməsi məcburidir. Lakin oxucu marağı, nüsxələrin sayı və s. mühüm cəhətlər nəzərə alınmalıdır.

Müasir qloballaşma prosesində sosial-siyasi, istehsalat, elm, tədris bədii ədəbiyyat mütaliə edən oxucu tərkibi nəzərə alınır. Milli Kitabxanada oxucu tərkibinin öyrənilməsində oxucu formulyarlarından, sorğu vərəqələrindən, kitabxana gündəliklərindən geniş istifadə edilir. Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsində Milli Kitabxana kimi məcburi nüsxələrin əldə edilməsinə geniş yer verilir. Bundan başqa Milli kitabxana komplektləşmə zamanı kitabxana kollektorundan, abunələr yolu ilə, ayrı-ayrı elmi-tədqiqat insitutlarından, ayrı-ayrı müəssisələrdən elektron nəşrləri və digər çap məhsulatinı əldə edilir. Milli kitabxananın fondunun komplektləşdirilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilir. Nəticədə fondun dinamik inkişafı nəzərə çarpacaq dərəcədə artmışdır. Dövlət Qanununun 15ci maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirinin müavini cənab Ədalət Vəliyevin nəşriyyatlara ünvanladığı məktubuna cavab olaraq “Altun kitab”, “Adiloğlu”, “Avrasiya” , “Araz”, “Qanun”, “Qismət”, “Hüquq ədəbiyyatı” , “Nafta press” , “Nağıl evi”, “Mütərcim” “Təhsil”, “Vektor”, “Beynəlxalq Elm Mərkəzi” və eləcə də Azərbaycan Dövlət Pədoqoji Universiteti, Azərbaycan Tibb Universiteti nəşriyyatları tərəfindən kitabxanaya fondun komplektləşdirilməsi işinə yardım göstərilmişdir.

Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsinin son illərdəki vəziyyətinə nəzər saldıqda bir çox fərqlər və müqayisəli faktlar əldə etmək mümkündür ki, bu da kitabxanadakı fəaliyyətin günbəgün inkişafda olduğundan xəbər verir. Belə ki, 2011 və 2012-ci illər arasında müqayisə apardıqda aşağıdakı nəticələrə gəlirik. 2011-ci ildə fonda daxil olan jurnalların ümumi sayı 113 nüsxə olduğu halda 2012-ci ildə bu göstərici 1166 olmuşdur. CD ROM-ların daxil olmasında 19 nüsxə artım, avtoreferatlarda 322 nüsxə artım, not musiqi nəşrlərində 50 nüsxə artım, elmi əsərlərdə 55 nüsxə artım, xəritələrdə isə 5 nüsxə azalma müşahidə olunmuşdur. 2011ci ildə elm sahələri üzrə ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi isə belə olmuşdur: təbiət elmləri üzrə 185 nüsxə; texnika üzrə 342 nüsxə; kənd təsərrüfatı üzrə 182 nüsxə; səhiyyə üzrə 295 nüsxə; ictimai humanitar elmlər üzrə 2503 nüsxə; mədəniyyət, elm, maarif üzrə 1470 nüsxə, filologiya üzrə 1830 nüsxə, incəsənət üzrə 500 nüsxə; biblioqrafik vəsaitlər üzrə isə 1345 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdur. 2012-ci ildə isə elm sahələri üzrə bu göstəricilər oxucu sorğularına müvafiq olaraq dəyişmişdir. Belə ki, təbiət elmləri üzrə 800 nüsxə; texnika üzrə 612 nüsxə;

kənd təsərrüfatı üzrə 12 nüsxə; səhiyyə üzrə 45 nüsxə; ictimai humanitar elmlər üzrə 912 nüsxə; mədəniyyət, elm, maarif üzrə 715 nüsxə, filologiya üzrə 736 nüsxə, incəsənət üzrə 27 nüsxə; biblioqrafik vəsaitlər üzrə isə 415 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdur. Ümumilikdə götürüldə 2012-ci ilin ilk rübünə qədər Milli Kitabxanaya 4274 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdur. 2011-ci ildə isə bu göstərici ilin son hesabatlarına görə 8652 nüsxə idi. İndi isə dillər üzrə daxil olan ədəbiyyatın bölgüsünə nəzər salaq. Belə ki, 2011-ci ildə Azərbaycan dilində daxil olan nüsxələrin sayı 2012-ci illə müqayisədə 2524 nüsxə azdır. Rus dili üzrə 997 nüsxə artım, xarici dil üzrə isə 87 nüsxə artım müşahidə olunmuşdur. Milli ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi bölməsinin əməkdaşları fəaliyyətdə olan nəşriyyatların hər biri ilə əlaqə saxlayır, il ərzində yeni ədəbiyyatın kitabxana fondunda yer alması və oxucu sifarişlərinin tamamlanması üçün daim axtarışda olurlar. Belə əlaqələr kitabxanaya verilən məcburi nüsxələrin sayına müsbət təsir göstərir. Bölmənin əməkdaşları nəşriyyatlarla yanaşı həmçinin müəlliflərlə də əlaqə saxlayırlar. Belə əlaqələr nəticəsində isə Milli Kitabxana fondunda olmayan və eləcə də kitab mağazalarından çətin tapılan dərslilər oxucular üçün təşkil edilir. Kitab mağazalarına sifarişlər yeni ədəbiyyatlarla yanaşı əvvəlki illərdə də nəşr edilmiş kitabxanada müəyyən səbəblərdən itirilmiş kitablara olan oxucu sorğularına müvafiq yazılmış siyahı əsasında verilir. Son iki ildə Komplektləşdirmə şöbəsi kitabxananın Komplektləşdirmə şurası ilə birlikdə kitab ticarəti ilə məşğul olan təşkilatlardan müqavilə bağlanması yolu ilə 3241 nüsxə aktual ədəbiyyatın əldə olunmasına nail olmuşlar. Həmin illərdə Milli Kitabxananın əsas komplektləşdirmə mənbələri Heydər Əliyev Fondu, İkinci Beynəlxalq Bakı Kitab Sərgisi, Respublika nəşriyyatları, Respublika kitab mağazaları, Ali Attestasiya Komissiyası, beynəlxalq və ölkədaxili mübadilə, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi olmuşdur. Bundan başqa Respublika Kitabxana Kollektorunun da fəaliyyəti xeyli genişlənmiş, Milli Kitabxanaya ən aktual ədəbiyyatın daxil olmasında rolu xeyli artmışdır. Belə ki, 2011-ci ildə 50 nüsxə aktual ədəbiyyat Milli Kitabxana fonduna Respublika Kitabxana Kollektorunun köməkliyi ilə daxil olmuşdur. Daxil olmuş 13745 nüsxə yeni ədəbiyyat elektron yolla yəni kitabxananın saytının “yeni kitablar” bölməsində oxucuların nəzərinə çatdırılmışdır.

Komplektləşdirmə şöbəsi dövrü mətbuatın əldə edilməsi üçün müxtəlif mətbuat yayımı şirkətləri ilə müqavilələr imzalayırlar. Belələrinə “Kaspi”, “Qasid”, “Qaya” kimi mətbuat yayımı şirkətlərini göstərmək olar. Dövrü mətbuat bölməsinə abunə yolu ilə yerli və Rusiyada nəşr olunan qəzet və jurnallar daxil olur. Eyni zamanda Azərbaycan və Rusiyanın Elmi İnstitutlarında, müəssisələrində çap olunan elmi əsərlərin bəzi nəşrləri də daxil olur. Qəzet, jurnal və elmi əsərlərin müəyyən hissəsi redaksiyalar, müəlliflər tərəfindən hədiyyə kimi göndərilir, həmçinin nəşriyyat və redaksiyalarla

bilavasitə əlaqə saxlamaqla dövrü nəşrlərin məcburi nüsxələri əldə olunur. Ardı davam edən nəşrlər həm də beynəlxalq mübadilə yolu ilə də daxil olur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamına əsasən 1998-ci ilin dekabrından Respublikada çap olunan qəzet və jurnalların 2 məcburi nüsxəsi redaksiyalar tərəfindən M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya göndərilir.

Hər iş gününün əvvəlində komplektləşdirmə şöbəsinə daxil olan bütün qəzet və jurnallar kitabxanaçılar tərəfindən birinci olaraq kartoteka və cədvəldə qeyd olunaraq möhürlənir. Həmin qəzetlərin hər nömrəsindən bir nüsxəsi qeyd dəftərində yazılmaq şərti ilə kitabxananın müvafiq şöbələrinə və oxu zalına verilir. Bir neçə gündən sonra şöbələrdən işlənilib bölməyə qayıdan qəzetlər və digər ardı davam edən nəşrlər qeyd dəftərindən silinib rəflərdə əlifba ardıcılığı ilə düzülür. Hər rübün sonunda bütün dövrü nəşrlər yoxlanılaraq nömrə ardıcılığı ilə yığılır, siyahılaşdırılaraq cildlənmək üçün mətbəəyə təhvil verilir. Cildləndikdən sonra isə Kitab Fondlarının Mühafizəsi şöbəsinin mətbuat fonduna təhvil verilir. Bütün bu proseslərlə yanaşı komplektləşdirmə şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən hər bir cildin üzü yazılaraq təhvil dəftərində qeyd edilir. Komplektləşdirmə şöbəsi elektron vasitələrlə daxil olmuş bütün kitabxana informasiya resurslarını yəni kitablar, dövrü mətbuat, elmi əsərlərin hər birini Kitabxananın elektron saytındakı “Milli Kitabxana Xəbərləri” bölməsi vasitəsilə oxuculara çatdırır. Əməkdaşlar dövrü nəşrlərin hər bir nömrəsinin vaxtında daxil olmasına nəzarət edir, əks təqdirdə müvafiq təşkilatlara şifahi və ya rəsmi məlumat verirlər.

Göründüyü kimi M.F.Axundov adına milli kitabxananın fondunun komplektləşdirilməsi müasir tələblərə cavab verən səviyyədə həyata keçirilir, çap məhsullarının elektron versiyaları hazırlanır və elektron kataloqda yerləşdirilir. Bütün bunlar Milli Kitabxananın fəaliyyətindəki dinamik inkişafdan xəbər verir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Kitabxana İş” haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Qanunu.- Bakı şəhəri.- 1998
2. “Azərbaycan Kitabxanalarının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması” haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri.- 20 aprel 2007.
3. X..İsmayılov: M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın Fondunun formalaşdırılmasının müasir vəziyyəti.//Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.- №1.B.,2012.
4. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 2011-2012-ci il hesabatları.
5. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 2011-ci il və 2012-ci ilinin ilk rübünə dair hazırlanmış statistik nümunələr.
6. Azərbaycan Kitabxanaları XXL əsrin informasiya məkanında.-1-İl cild.-B.:Nurlar,2007.- s.820.

Н. МАММАДОВА

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ В НАЦИОНАЛЬНОЙ
БИБЛИОТЕКЕ ИМЕНИ М.Ф. АХУНДОВА ПОДАЧИ**

РЕЗЮМЕ

В статье о национальной библиотеки, законы освещения, были проинформированы о кадровом составе библиотечного фонда.

H. MAMMADOVA

**THE CURRENT STATE OF LITERATURE IN THE NATIONAL LIBRARY
NAMED AFTER MF AKHUNDOV FEED**

SUMMARY

In an article about the National Library, the laws of light, were informed of the staff of the library collection.

MENECMENT KİTABXANALARIN YENİ İDARETMƏ STRATEGİYASI KİMİ

Açar sözlər: kitabxana, menecment, kitabxana-informasiya menecmenti, kitabxana meneceri

Ключевые слова: библиотека, менеджмент, библиотечно-информационный-менеджмент, менеджер библиотеки

Key words: library, management, library and information management, librarian-manager.

Müasir dövrdə kitabxanaların idarəetmə sistemi dəyişən şəraitdən, yeni texnika və texnologiyaların tətbiqindən asılı olaraq daim təkmilləşir. Bu isə öz növbəsində idarəetmə üsullarının daha məqsədəuyğun variantlarının müəyyənləşdirilməsini və tətbiqini tələb edir. Menecment nəzəriyyəsi bu baxımdan, kitabxanalar üçün ən optimal idarəetmə vasitəsi hesab olunur.

Menecment ingilis dilində “management” sözündən götürülmüş, idarəetmə, bacarıq, qabiliyyət və öhdəsindən gəlmək mənasını verir (1.6-10).

O, öz inkişafına görə aşağıdakı təkamül mərhələlərini keçmişdir:

I. Elmi idarəetmə məktəbi (1885-1920)

Elmi idarəetmə məktəbi F.U.Teylor, Frenk və Liliya Qilbretlər və Henri Hantın adı ilə bağlıdır. Bu müəlliflər öz tədqiqatlarını əsas etibarlı ilə istehsalın idarə edilməsinə həsr etmiş, idarəetmənin səviyyəsinin yüksəldilməsi üzərində çalışmışdılar.

Elmi idarəetmə məktəbinin yaradıcıları belə hesab edirdilər ki, müşahidə, təhlil və s. metodlardan istifadə etməklə bir çox əl əməyini təkmilləşdirmək mümkündür. Bu məktəbinin baniləri, görüləcək işi yerinə yetirmək üçün fiziki və intellektual səviyyəsi uyğun gələn adamları seçməyi lazım bilirdilər. Belə yanaşmada əsas element bu idi ki, daha çox məhsul istehsal edən adamlar, digər işçilərə nisbətən çox da mükafat almalıdırlar. Onlar həmçinin təcrübəli işçilərdən öyrənməyin də böyük əhəmiyyəti olduğunu qeyd edirdilər.

Bu məktəb:

- əl əməyinin yüngülləşdirilməsi;
- qısa fasilələr verilməsi;
- iş və vaxt normaları qoyulması;
- artıq iş üçün mükafat verilməsi;

-idarəetmə əməyinin fiziki əməkdən ayrılması proseslərini bərqərar etdi (1.10-26).

II. Klassik və ya inzibati idarəetmə məktəbi (1910-1950)

Bu dövrdə əslən fransız olan amerikalı sahibkar və tədqiqatçı alim Anri Fayol idarəetmə barədə ilk dəfə sistemli şəkildə nəzəriyyə irəli sürdü.

Anri Fayolun idarəetmə nəzəriyyəsinə əsas töhfəsi ondan ibarətdir ki, o, idarəetmə prinsiplərini sistemləşdirdi və bir neçə qarşılıqlı əlaqəli funksiyaları menecmentin universal funksiyaları kimi təqdim etməklə, onların tətbiqinə tam proses kimi baxdı. Bu funksiyalara misal olaraq: planlaşdırma, təşkilətmə, motivləşdirmə, nəzarət və marketinqi göstərmək olar (5. 34-35).

Bu məktəb:

- idarəetmə prinsiplərini;
- idarəetmə quruluşunu (strukturunu);
- idarəetmə funksiyalarını;
- menecmentin metodlarını;
- menecmentin üslublarını

elmi surətdə müəyyənləşdirdi və bərqərar etdi.

III. İnsani münasibətlər və ya davranış məktəbi (1930-1950)

Menecmentdə insani münasibətlər məktəbinin yaranmasında və inkişafında iki alimin-Meri Parker Follett və Elton Meyonu böyük xidməti olmuşdur. İlk dəfə xanım Meri Follett menecmenti “digər adamların köməyi ilə işin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi” kimi təyin etmişdir. A.Maslouya görə adamların işə münasibətləri və davranışları, tək iqtisadi maraqlarla yox, həm də müxtəlif tələbatlarla bağlıdır. Hər iki alim insanlar arasındakı münasibətlərin idarə edilməsi üsullarından istifadə etməyi məsləhət görürdülər. Bu üsullardan rəhbərlərin özlərinin bilavasitə daha təsirli rəftar etmələri, işçilərlə məsləhətləşmələr aparmaları, işçilərə bir-biri ilə ünsiyyət yaratmaq üçün daha geniş imkanlar yaratmağı və s. göstərmək olar.

Bu məktəb:

- psixologiya;
- ictimai münasibətlər;
- insan amili;
- hakimiyyət və nüfuz;
- motivləşdirmə (həvəsləndirmə);
- işin məzmunu və iş şəraiti;
- rəftar (qarşılıqlı münasibət) və sərəştə amillərini menecmentə gətirdi və onların nəzərə alınmasını zəruri etdi.

IV. Müasir idarəetmə və ya kəmiyyət məktəbi (1950-ci illərdən indiyə kimi)

Riyaziyyat, statistika, kibernetika, informatika elmləri və onlarla bağlı olan digər bilik sahələri menecment nəzəriyyəsinin inkişafında böyük rol oy-

namışlar. Riyazi üsulların və modellərin tətbiqi, sözün əsl mənasında, təşkilatın əməliyyat problemlərinə elmin tətbiqidir.

Müasir idarəetmə və ya kəmiyyət məktəbi modellərin qurulması, kompüterlərin tətbiqi, yüksək rabitə texnologiyası, iqtisadi-riyazi üsulların tətbiqini menecmentə gətirdi və çox böyük dəqiqliklə həyata keçirdi.

Bu məktəb:

- kibernetikanı;
- informatikanı;
- iqtisadi-riyazi üsulları və modelləri;
- kompüter texnologiyasını;
- mürəkkəb rabitə texnologiyasını və s. elmi-texniki yenilikləri bərqərar etdi.

Müasir dövrdə «menecment» termini altında daha çox rəhbərlik və təşkilati sistemlərdə təsərrüfat fəaliyyətinin idarə olunması prosesləri, perspektiv və cari planlaşdırma, istehsalın təşkili və məhsulun realizə olunmasının proqram-məqsədli idarəetmə sistemi xarakterizə olunur. Onun təşkili və idarə olunması aşağıdakı məsələlərin həllinə yönəldilmişdir:

- istehsalın və məhsulların rəqabətqabiliyyətinin təşkili;
- istehsal prosesinin təkmilləşdirilməsi;
- yeni elmi əsaslandırılmış texnologiyaların tətbiqi;
- məhsulun keyfiyyətinin artırılması;
- istehsal xərclərinin azaldılması.

Menecmentin məqsədi gəlir əldə etmə və ya onu artırılması, təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, bazar tələbatının ödənilməsi, sosial məsələlərin həlli vasitəsi kimi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan bir neçə fəaliyyəti əks etdirir: Bunlar aşağıdakılardır:

- istehsalın (kollektivin) təşkili və idarə olunması;
- vəzifələrin qoyuluşu və təshih edilməsi;
- iş mərhələlərinin hazırlanması;
- qərarların qəbulu;
- kommunikasiyaların (informasiyanın metodları və ötürülmə formaları) qaydaya salınması;
- proseslərin tənzimlənməsi;
- informasiyanın toplanılması və işlənilməsi;
- işin nəticələrinə yekun vurulması.

Menecmenti həmçinin, fənlərarası sahə (idarəetmə təfəkkürü), idarəetmə bacarığı və təcrübəsi kimi də tərif etmək olar.

Son illər kimi bütün sferalarda olduğu kimi, kitabxana fəaliyyətində də menecmentdən geniş istifadə olunur. Bu gün kitabxana menecmenti yeni elmi fənn kimi kitabxanaların idarəetmə fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərini açıq və çoxspektrli konsepsiyalar şəklində təqdim olunur (4).

Professor A.Xələfovun qeyd etdiyi kimi, "Müasir şəraitdə cəmiyyətimizdə bazar iqtisadiyyatının tətbiqi bütün sahələrdə olduğu kimi kitabxana işinin idarə edilməsi sahəsində də menecmentin tətbiqinə böyük ehtiyac meydana çıxarmışdır. Çünki kitabxana işinin idarə edilməsində elə sahələr var ki, bunlar menecmenti öyrənmədən, onun müddəalarından istifadə etmədən keçinə bilməz» (3.284).

Kitabxana sferasında menecment-bir yüksək intellektli şəxsin və ya təşkilati strukturun kompleks məqsədyönlü intellektual və təsərrüfat fəaliyyətidir. O, kitabxananın idarəetmə prosesini, onun fəaliyyətinin səmərəli təşkilini, kitabxanaçılar arasında funksiyaların və məsuliyyətin bölüşdürülməsini, kitabxana resurslarının (maddi-texniki, texnoloji, maliyyə, informasiya, kadr resursları) səmərəli seçimini və istifadəsini, çoxvariantlı kitabxanadaxili qərarların qəbul edilməsini, iş üslubunun müəyyən edilməsini və s. nəzərdə tutur. Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanaşünaslıqda «kitabxana menecmenti» termini «kitabxanaların idarə olunması»nın sinonimi deyil, inzibatçılıq, nəzarət anlayışlarını əvəz eləyən yeni bir anlayış kimi qəbul edilir.

Kitabxana işində «idarəetmə» və «menecment» terminləri yalnız ümumişlək mənada bir-birinin sinonimi hesab olunur. Kitabxanaşünaslıq sahəsinin terminlər sistemində bu anlayışların mənası bir-birindən fərqlənir. Kitabxana işinin idarə olunması özündə texniki, texnoloji obyektləri, iqtisadiyyatı və təsərrüfatlaşmanı əks etdirməklə daha böyük məna kəsb edir. Kitabxananın qarşıya qoyulmuş məqsədlərin həllinə yönəldilən və menecment prinsiplərindən istifadə edən idarəetmə metodologiyasının istifadəsi üçün isə «kitabxana menecmenti» termini daha məqsədəuyğun hesab olunur.

Bu fikir ilk dəfə öz əksini 1987-ci ildə Deli Universitetinin Kitabxanaçılıq və informatika fakültəsinin professoru K. Kumarın «Kitabxana inzibatçılığı və menecment adlı kitabında tapmışdır (7. 38-39).

1997-ci ildə isə D.Ueynqand «Müasir kütləvi kitabxanaların idarə olunması. İnkişaf strateqiyası» adlı kitabında sərt təbəçilik prinsipləri ilə daxili ierarxik struktura malik ənənəvi idarəetmə sistemi ilə yeni istehlakçıya istiqamətlənmiş idarəetmə metodunu müqayisə etmişdir. O qeyd edirdi ki, «menecerlər idarəetmə prosesini az irəliləyəbilən perspektivdən azad edib, yeni dəyişən mühitin tələbatını ödəmək və innovasiya fəaliyyətinin çiçəklənməsinə xidmət etmək imkanı əldə etmişlər» (9).

1990-cı illərin birinci yarısından başlayaraq, Rusiya kitabxanaşünas alimləri V.K.Klüyev, E.M.Yastrebova, İ.K.Djerelievskaya, S.P.Petrikina, N. İ.Tulina, İ.M.Suslova E.V.Klepper, Y.F. Çernyakova və b. kitabxana menecmenti konsepsiyasını işləməyə başladılar. Bu konsepsiyalar içərisində İ.M.Suslovanın elmi baxışları xüsusi yer tuturdu.

Professor Y.M.Suslova kitabxana menecmentinin mahiyyətini kitabxanaların idarə olunması sahəsində dünya nəzəriyyəsi və təcrübəsində

formalaşmış prinsiplər, funksiyalar və metodların tətbiq edilməsinin müasir konsepsiyası kimi xarakterizə edirdi (8.16-20).

Kitabxanalar mürəkkəb sosial-iqtisadi sistem kimi kitabxana menecmentinin obyektini hesab olunur. «Kitabxana menecmenti» termini ilə kitabxananın sosial-praktiki fəaliyyətinin xüsusi forması, bu sferanın öyrənilməsi və onun həyata keçirilməsi üçün praktiki tövsiyələrin işlənilməsi vəzifəsini həyata keçirən elmi fənn ifadə edilir. Kitabxana menecmentinin nəzəri fənn kimi spesifikasiyasını hər şeydən öncə onun praktiki məsələlərə istiqamətlənməsi müəyyənləşdirir. Bundan əlavə, kitabxana menecmentinin əsas özəlliyi ondadır ki, o menecmentin müxtəlif elm sahələri üçün işlənilib hazırlanmış elmi bilik və konsepsiyaların milli və xarici kitabxanaşünaslıqda geniş şəkildə istifadəsinə icazə verməklə, həm də fənlərarası xarakter daşıyır. Başqa sözlə, kitabxana menecmenti konsepsiyasında ideoloji və ya dar professional çərçivəli məhdudiyətlər yoxdur. Bu mənada da müasir kitabxanaların idarəetmə fəaliyyətində kitabxana menecmentinin təməlini bir çox elmlərin nailiyyətlərinin tətbiqinin nəzəri əsasları təşkil edir.

Kitabxana fəaliyyətinin idarə olunmasında menecmentin nəzəri və metodoloji mövqelərinin tətbiqi kitabxana sferasında baş verən mürəkkəb və birmənalı olmayan proseslərin obyektiv xarakteri ilə şərtləndirilən yeni idarəetmə qərarlarının yaratdığı axtarışdır.

Kitabxana menecmenti ilk növbədə, yalnız kitabxana işinə aid olan spesifik qanun və qanunauyğunluqları, bu qanunauyğunluqların hərəkət mexanizmini və aşkara çıxma formalarını öyrənir. Onun başlıca məqsəd və vəzifəsi kitabxanalarda mühafizə edilən informasiya daşıyıcılarından, kitabxanaların imkanlarına əsaslanmaqla bəşəriyyətin informasiya potensialından səmərəli istifadə olunmasını təmin etməkdən ibarətdir (3. 5).

Başqa sözlə, menecment kitabxananın daha az maddi, əmək və maliyyə ehtiyatlarından istifadə edərək səmərəliliyi yüksəltmək və mənfəəti artırmaq məqsədi ilə həyata keçirdiyi idarəetmə fəaliyyəti, bu idarəetmə fəaliyyəti ilə bağlı bütün funksiyaların, metodların, prinsiplərin, strategiyaların və formaların məcmusu kimi başa düşülür.

Menecment kitabxana sferasının öyrənilməsində və idarəetməyə dair praktiki tövsiyələrin hazırlanmasında mühüm rol oynayır. Menecment nəzəriyyəsinin aktiv şəkildə tədqiq olunması müasir kitabxanaşünaslığın bütün tərəfləri üçün stimulyerici əhəmiyyət kəsb edir. Bir tərəfdən kitabxanaşünaslığın ənənəvi elm sahələrində işlənilmiş əsas metodoloji mövqelərinin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün imkanlar açılır. Digər tərəfdən isə, yeni xüsusi metodoloji araşdırma tələb edən yeni problemlər meydana çıxır. Belə problemlərə əsasən stratejiyasının işlənilməsi, innovasiya proseslərinin idarə olunması, adaptasiya oluna bilən təşkilati

strukturların yaradılması, kitabxana fəaliyyətinin sosial-psixoloji aspektlərinin idarə olunması və s. şamil edilir. (6. 36-40)

Müasir idarəetmənin dünya menecmentinin nailiyyətləri əsasında kökündən dəyişməsi o qədər tələb olunan olmuşdur ki, ötən illər ərzində kitabxanalarda menecment konsepsiyasının inkişafı əhəmiyyətli nəticələr verməyə başlamışdır:

1. Kitabxana fəaliyyətinin idarə olunmasının problem məqamlarının həllinə yeni yanaşmalar aşkarlanmışdır.
2. İdarəetmə mexanizmlərinin yenidən təşkilinin konstruktiv yolları müəyyənləşdirilmişdir.
3. Elmi məktəb formalaşmışdır. Bu məktəb çərçivəsində bir sıra nəşrlər hazırlanmış və dissertasiyalar müdafiə olunmuşdur.
4. idarəetmənin tədrisi ilə bağlı ali məktəb proqramı yenilənmiş, kurslar yaradılmışdır. Bu kurslara əsas fənlərlə yanaşı, kitabxana-informasiya marketinqi, kitabxananın strateji menecmenti, idarəetmə sistemlərinin təşkilati inkişafı, kitabxanaların idarəetmə psixologiyası və s daxil edilmişdir.

İdarəetmə fəaliyyətinin ən uğurlu nümunələrini əks etdirən menecment nəzəriyyəsi daim inkişafda və axtarışdadır. O, kitabxanalarda biliklərin idarə olunmasının müasir streqiyası kimi böyük əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də kitabxana menecmenti kitabxana-informasiya infrastrukturunun ayrılmaz sahəsi kimi daim təkmiləşdirilməli və prioritet idarəetmə strategiyasına çevrilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. İmran A.M. Menecment: Dərslik. – B.: Nurlan.- 2007.- 268s.
2. İsmayılov X.İ. Kitabxana menecmentinin əsasları: Dərs vəsaiti.- Bakı Universiteti Nəşriyyatı. 2005.-197 s.
3. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik: III hissə: Kitabxana işi haqqında təlim.-B.. 2003.
4. Кузоро К.А. Менеджмент и маркетинг библиотечно-информационной деятельности: опыт исследования отечественном библиотековедении.-Вестник Томского Государственного Университета (Культурология и искусствоведение).- 2011.-№ 2.
5. Основы менеджмента / Под ред. А. И. Афоничкина. — СПб.: Питер, 2007. - 528 с.: ил. - (Серия «Учебник для вузов»).
6. Сулова И.М. Ключев В.К. Менеджмент библиотечно-информационной деятельности: учеб. для вузов культуры и искусств / И.М. Сулова, В.К. Ключев; под общ. ред. И.М. Суловой; МГУКИ. - СПб.: Профессия, 2009.- 600 с.
- 7.Сулова И.М. Менеджмент библиотечно-информационной деятельности : учеб. Для вузов культуры и искусств / И.М. Сулова, В.К. Ключев ; под общ. Ред. И. М. Суловой ; МГУКИ.- СПб.: Профессия, 2010.- 600 с.
- 8.Сулова И.М. Библиотечный менеджмент: современная концепция управления // Библиотека.-1995.- №2.
- 9.Уэйнганд Д.Э. Управление современной публичной библиотекой. Стратегия развития. М.: Рудомино, 1997-222с.

О.АГАМИРЗАЕВ

**МЕНЕДЖМЕНТ КАК НОВАЯ СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ
БИБЛИОТЕКОЙ**

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются теоретические и организационные вопросы информационно-библиотечного менеджмента.

O.AGAMIRZAYEV

**MANAGEMENT AS A NEW STRATEGY OF
GOVERNANCE BY LIBRARY**

SUMMARY

Theoretic and organizational questions of the information bibliographic management is considered in the article.

**RESPUBLİKA ELMİ-TİBB KİTABXANASINDA
OXUCULARA BIBLIOQRAFİK-İNFORMASIYA XİDMƏTİNİN
TƏŞKİLİ (2005-2010-CU İLLƏR)**

Açar sözləri: Respublika Elmi-Tibb Kitabxanası, bibliografik-informasiya xidməti

Ключевые слова: Республиканской научно-медицинской библиотеки, библиографические-информационной службы

Key words: Republican Scientific-Medical Library, bibliographic-information service

«İnformasiyalaşdırma-informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması, təqdim edilməsi, istifadə olunması əsasında dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarə orqanlarının, təşkilatı, hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün vətəndaşların informasiya tələbatlarının və bu sahədəki hüquqlarının təmin edilməsində optimal şəraitin yaradılması üçün təşkilatı, sosial-iqtisadi və elmi-texniki prosesdir». (1)

İnformasiya Cəmiyyəti – strukturlar, texniki baza və insan potensialı biliklərin informasiya resurslarına çevrilməsinə xidmət etməlidir və bu resursların üzərində yenidən işləmək tələb olunur bu işə passiv formaların (kitablar, məqalələr, patentlər) aktiv formalara (modellər, alqoritmlər, proqramlar, layihələr) çevrilməsində vacibdir. Lakin yuxarıda izah olunanlardan daha çox diqqət, infokommunikasion infrastruktur tərəfindən avtomatik idarə olunan modellərə və ekspert sistemlərinə verilməlidir. İnformasiya cəmiyyəti – məlumatla işləmək qabiliyyətinə malik yüksək texnologiyalar ilə, qərarların qəbulu üçün kompüter modelləri ilə, İnternet (intranet) tərəfindən avtomatik aktuallaşdırılan ekspert sistemləri və intellektual informasiya robotları ilə təchiz olunmuş və bütün vətəndaşlara peşəkar fəaliyyətdə və məişətdə tələb olunan qərarların qəbul olunmasında bu texnologiyalardan istifadə etmək imkanı olan bir cəmiyyətdir.

İnformasiya cəmiyyəti termini 60-cı illərin II yarısında insanlar ilk dəfə “informasiya partlayışı” varlığını dərk etdikdən sonra yaranmışdır. Cəmiyyəti dövr edən informasiyanın sayı getdikcə artmağa başladı. Sonra cəmiyyətdə informasiyanın artması qanunu tapıldı. Məlum oldu ki, bu qanun “informasiya partlayışı” haqqında danışmağa imkan verir. Ekspotensial funksiyanı özündə əks etdirən bu qanun göstərdi ki, insan bu cür axınlı informasiya

ilə bacara bilməyəcək. İnformasiyanın işlənilib hazırlanması , saxlanması və işlədilməsi üçün xüsusi vasitə lazımdır.

İnsan tarixində gələcək eranı nəinki informasiya cəmiyyəti, eyni zamanda bilik cəmiyyəti, infoməkan adlandırmağa başlamışlar. Troffel aqrar sənaye inqilabı yaşamış insanların, informasiya inqilabının astanasında olduğunu nəzərə alaraq, 3 inqilab nəzəriyyəsini elmi dövrüyyəyə daxil etdi.(5)

İnformasiya cəmiyyəti adı ilk dəfə olaraq Yaponiyada yaranıb. Bu elmi-texniki iqtisadi tədqiqatlar üzrə yapon dövləti tərəfindən ölkənin iqtisadiyyatının gələcək inkişafında əsas yer tutdu. Bu termini təklif edən mütəxəssislər cəmiyyətin xüsusiyyətlərini izah edir, bunun əsasında informasiya yüksək səviyyədə dövr edir. İnformasiya xidmətindən istifadə qiyməti o qədər də yüksək deyil və onu hər kəs istifadə edə bilər.

Amerika mütəxəssisi F.Maxlup 60-cı illərin əvvəlində informasiyanı, sənaye məhsulu və istehsalı kimi başa düşülə biləcəyini irəli sürmüşdü. Bu haqda sonralar idarəetmə sahəsinin təşkilində kağızsız texnologiya konsepsiyası siyasətini təklif edən B.M.Qluşkov da yazmışdır. Lakin məhz yaponlar, sənaye informasiya ideyasının fəal təbliğatçıları olmuşdular və məhz onlar dünya bazarında rəqabət mübarizəsində istifadə etmişdilər. Dünya bazarında yüksək yer tutan yapon cihazları, hesablama maşınları olmadan informasiya cəmiyyəti üçün texnomühit yaratmaq mümkün deyil. 80-cı illərdə yüksək inkişaf etmiş ölkələrdə informasiya biznesi sürətlə inkişaf etmişdir. İnformasiya cəmiyyətinə keçid insanların informasiyadan istifadə etməsinə köməklik göstərir.

İnformasiya cəmiyyətinin xüsusiyyətlərindən biri sənaye cəmiyyətində itmiş fərdi əməyin qiymətini artırmaqdır. Avtomatlaşdırılmış iş yerləri şəbəkəsinin inkişafı bir çox mütəxəssislərə evdən çıxmaq şərti ilə yaradıcı cəmiyyətdə iştirak etmək imkanı verir. Təhsil sferasında da böyük dəyişiklər gözlənilir.(5)

Azərbaycanda İnformasiya cəmiyyətinin qurulması dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən biri kimi qəbul edilmişdir. İnformasiya cəmiyyətinin qurulmasının əsas vəzifələrinə İC-nin hüquqi əsaslarının yaradılması, insan amilinin inkişafı, vətəndaşların məlumat almaq, onu yaymaq və istifadə etmək hüquqları, elektron hökumətin, elektron ticarətin formalaşması, ölkənin iqtisadi, sosial və intellektual potensialının möhkəmləndirilməsi, informasiya və biliklərə əsaslanan, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın qurulması, müasir informasiya-kommunikasiya infrastrukturunun yaradılması, vahid milli elektron informasiya məkanının formalaşdırılması, informasiya təhlükəsizliyinin təmini, elektron geriliyinin aradan qaldırılması kimi məsələlər daxildir.

İnformasiya cəmiyyətinin əsas məqsədi bütövlükdə cəmiyyətin və ayrı-ayrı şəxslərin informasiya tələbatını ödəmək üçün müasir informasiya

texnologiyaları bazasında müxtəlif təyinatlı informasiya resurs və fəzalarının formalaşdırılmasıdır.

İnformasiya cəmiyyətinin xüsusiyyətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- global informasiya mühitinin yaradılması;
- informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından kütləvi istifadə edilməsi, sosial və iqtisadi fəaliyyətin yeni formalarının yaranması;
- informasiyanın əmtəyə çevrilməsi, informasiya və bilik bazarının yaradılması və inkişafı;
- təhsil sisteminin təkmilləşməsi, beynəlxalq, milli və regional səviyyədə informasiya mübadiləsi sistemlərinin imkanlarının genişlənməsi hesabına peşə və ümumi mədəniyyət səviyyəsinin artması;

Qeyd etdiyimiz kimi informasiya cəmiyyətində kitabxanalarda oxuculara ən müasir formada kitabxana –bibliografiya xidmətinin təşkili həyata keçirilməlidir.

Respublika Elmi-Tibb Kitabxanasında 2005-2010-cu illər üzrə oxuculara biblioqrafik-informasiya xidmətinin təşkili həyata keçirilmişdir. Şöbə tərəfindən son 10 ildə alınan dövrü nəşrlər və fəal fond, eləcə də soraq-informasiya fondu ilə iş aparılmışdır. Fonda daxil olan yeni dövrü nəşrlər və ədəbiyyatın qəbulu və qeydiyyatı aparılır. 01.01.2011-cu il tarixinə fond 479.252 nüsxə milli və xarici dillərdə olan kitab, jurnal, avtoreferatlardan ibarət hesablanmışdır. Məzmununa görə əsas fond tibbi elmi fəalliyəti və tibbi təcrübə ilə məşğul olan, tibb sahəsində təhsil alan oxucular üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu baxımdan fond əsasən elmi və praktiki tibbi ədəbiyyatdan ibarətdir. Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi tematik-tipoloji plan əsasında həyata keçirilir. 2010-cu il ərzində elmi işləmə və kataloqlaşdırma şöbəsi komplektləşdirmə şöbəsindən 2425 nüsxə ədəbiyyat almışdır. Bütün bu nəşrlərin elmi işlənməsi aparılmışdır. Həmin nəşrlər indeksləşdirilmiş, təsvir olunmuş, təsvirlərin dubletləri yazılmış, əlifba, sistemli, “Yeni nəşrlər”, “Avtoreferatlar” kataloquna əlavə edilmişdir. Ümumilikdə 2010-cu ildə 15.100 kartoçka təsvir edilmişdir. Şöbədə təsvir olunan kartoçkaların sayı 7.100 nüsxə olmuşdur. Alınan nəşrlərin sayının çox olması ilə əlaqədar olaraq təsvir olunan kartoçkaların sayı da çox olmuşdur. Oxuculara kitabxana-biblioqrafia biliklərinin aşılması da biblioqrafia şöbəsinin, eləcə də xidmət, kataloqlaşdırma şöbələrinin fəaliyyət dairəsinə daxildir. Xüsusilə elmi iş yazan aspirantlar, dissertantlarla daha dərinə iş aparılır, kitabxananın , soraq-axtarış aparatından, soraq-informasiya fondundan düzgün istifadə etmək bilikləri aşılır. Biblioqrafia şöbəsinin tərkibinə ölkəşünaslıq bölməsi də daxildir. Bu bölmə alimlərimizin tibb üzrə rus və azərbaycan dillərində dərc olunan əsərlərinin elmi işlənməsi, təsvir edilməsi, işlənmiş kartoçkaların ölkəşünaslıq, əlifba və sistemli kataloquna əlavə edilməsi edilməsi ilə məşğul olur. Yalnız Milli tibb ədəbiyyatı ilə məşğul olan, eləcə də sorguları milli

ədəbiyyatla bağlı olan oxuculara adətən bu bölmənin əməkdaşı yardım göstərir. Şöbə tərəfindən 5 biblioqrafik göstərici tərtib edilmiş və tibb kitabxanaları şəbəkəsinə paylanmışdır. Biblioqrafiya şöbəsində 585 nüsxə jurnal, 287 kitab, 50 metodik vəsait, 185 avtoreferat təsvir olunmuşdur. Təsvir olunan kartoçkaların 7624 kartoçka elmi işlənərək indeksasiya olunmuş və kataloqlara düzülmüşdür. 130 şifahi sorğu ölkəşünaslıq kataloqu vasitəsilə təmin olunmuşdur. 2010-cu il üzrə biblioqrafik –informasiya xidməti və kütləvi işlərin sayı aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.(4)

Biblioqrafik-informasiya xidməti və kütləvi işlər

Cədvəl 1

Tədbirlərin növləri	Ümumi sayı	Tətbiq olunan mənbələr
1.1 Mövzu	35	369
1.2.Yeni nəşrlər	2	278
1.3 Hərəkətli sərgilər	2	489
İnformasiya günləri	2	101
Mütəxəssis günləri	1	141
Şifahi icmal	4	80
Konfranslar	5	119
Cəmi	51	1577

Cədvəl 2

Yerinə yetirilən arayışlar	Mövzu üzrə	Yazılı	Faktoqrafik	Mənbələrin cəmi
62	30	15	225	2903

Cədvəl 3

Kitab verilişi və oxucu gəlişi

Göstəricilər	Ümumi	Oxu zalı	KAÄ
1.Kitab verilişi	21901	21901	4200
1.1 İctimai-siyasi ədəbiyyat	18	18	-
1.2 Tibbi ədəbiyyat	19365	19365	4200
1.3 Xarici dillərdə ədəbiyyat	164	164	120
2.Nəşr növü üzrə			
2.1 Monoqrafiyalar	6809	6809	1800
2.2.Jurnallar	11297	11297	2500
2.3 Avtoreferatlar	141	141	-
2.4 Qəzetlər	533	533	-
2.5 Toplular	3121	3121	

Xarici ədəbiyyat şöbəsində də oxuculara xidmət göstərilir. Bu il şöbənin 176 nəfər oxucusu olmuşdur. Onlardan: elmi işçilər-104, həkimlər-40 nəfər, tələbələr-104 nəfər olmuşdur. Şöbənin oxucuları tibbi ədəbiyyatla yanaşı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının materiallarına da böyük maraq göstərmişlər. Şöbənin əməkdaşları ÜST-nin materiallarından ibarət ayrıca bir fond yaratmış, onun texniki və elmi işlənməsi ilə məşğul olmuşlar. Şöbənin işçiləri Amerika Mərkəzi ilə əlaqə yaratmışlar. Oxuculara həmin mərkəzin kitabxana fondundan istifadə edilməsində köməklik göstərilmişdir. Mərkəzin internet vasitəsilə EBSCO verilənlər bazasına açıq giriş təmin olunmuşdur. Kitabxanamızın işçiləri həmin verilənlər bazasından oxucuları maraqlandıran və fonda olmayan yeni tibbi elmi dövri nəşrlərdən yararlanmaya yardım etmiş və həmin mərkəzlə əməkdaşlıq etmişlər. Bu şöbədə ənənəvi kitabxana xidməti ilə yanaşı, oxucular üçün bəzi materialların tapılması ilə də məşğul olmuşlar. Oxucuların sifarişi ilə əməkdaşlarımız müxtəlif çap materiallarından müəyyən hissələri tərcümə etmiş, oxuculara yardımçı olmuşlar. 2010-cu ildə 6 belə tərcümə işi hazırlanıb, oxuculara təhvil verilmişdir. Onlardan 3-ü xarici dillərdən Azərbaycan dilinə, 3-ü Azərbaycan dilindən xarici dillərə tərcümə olunmuşdur. Daha bir xidmət forması yaxın və uzaq məsafədən elektron resurslarından istifadənin təşkilindən ibarətdir. Kitabxananın kompüter zalı vasitəsilə oxucular internet resurslarından istifadə etmək imkanı əldə etmişlər. Burada çalışan peşəkar əməkdaşlarımız onlara adi axtarış saytları ilə yanaşı, xüsusi tibb saytlarından istifadə edilməsində də köməkçi olmuşlar. Bu da oxucuların sorgularını tam və operativ ödənilməsinə şərait yaratmışdır. Kitabxananın bu xidmətindən 134 nəfər oxucu yararlanmışdır. Bundan əlavə kompüter zalında 2006-cı ildən daha bir yeni xidmət forması – disklərdən (CD) istifadənin təşkili təmin edilmişdir. 2007-ci ildə CD-lərin ümumi sayı 45 ədəd olduğu halda, 2008-ci ildə 54, 2009-cu ildə 70, 2010-cu ildə 87 ədəd olmuşdur.(4)

KAA vasitəsilə xidmətin hər il fəallaşması və oxucuların bu xidmət sahəsinə tez-tez müraciət etməsi müşahidə olunmuşdur. 80 oxucu sifarişi və bu sifarişlərə görə 2800 kitab verilişi qeydə alınmışdır. Onlardan kitab verilişinin sayı 1000 nüsxədən, jurnal verilişi-1800 ibarət olmuşdur. Əsasən yeni jurnallara və kitablara tələbat artmaqdadır. Respublikanın bir sıra başqa kitabxanaları, məsələn: BDU-nun elmi kitabxanası, EA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası, M. F. Axundov adına milli Kitabxana ilə sıx əlaqələr qurmuşdur. 30 kitabxanaya KAA xidməti göstərilmişdir.

Kitabxanaya 2005-2010-cu illər üzrə jurnallar daxil olmuşdur. Bunlardan “Azərbaycan onkologiya və hemoyologiya jurnalı”, “Azərbaycan ortopediya və travmatologiya jurnalı”, “Cərrahiyyə” və s. jurnalları qeyd etmək olar.

AzDRETK - da oxucu marağını, onu bu gün daha çox narahat edən məsələləri daha dərinlən tədqiq etmək üçün oxucu anketləri tətbiq edilməyə başlanmışdır. (3)

Bu anketlərin təhlili zamanı həkim - oxucuları narahat edən bir çox məsələlər aydın olmuşdur.

«Kataloq və kartoteka sistemindən sərbəst istifadə edə bilərsinizmi» sualına oxucuların 40%- bəli, 60%- xeyr cavabı vermişlər. İnkər cavab bildirən oxucular kitabxanaçı ilə işləmək arzusunda olduğunu da bildirmişlər. Anketi dolduran oxuculardan 20%- tələbə, 80%- praktiki və elmi fəaliyyətdə olan həkimlərdir. Əfsus ki, onların içərisində fasiləsiz şəxsi təhsillə məşğul olanlar çox azdır.

Ümidvarıq ki, gələcəkdə kitabxana, kitabxana-bibliografya xidmətinin ən yeni forma və üsullarla yeni texnologiyaların tətbiqi yolu ilə oxuculara operativ və dəqiq xidmət göstərilməsinə nail olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu // Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik oplusu.-1998.-№6.-s.1215
2. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə dövlət proqramı // Bakı, Respublika qəz., 2008, 7 oktyabr.
3. Pirəliyeva Y. ADRETK-da oxucularla işin spesifik xüsusiyyətləri//Kitabxanaşünaslıq və bibliografya.-2008.-№2.-s.110-113
4. ADRETK-nın 2005-2010-cu il hesabatı.
5. az. wikibooks.org.

Н.АГАЕВА

ОРГАНИЗАЦИЯ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО-ИНФОРМАЦИОННОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ЧИТАТЕЛЕЙ В РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНОЙ- МЕДИЦИНСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ (2005-2010Г.)

РЕЗЮМЕ

В статье излагается особенности организации библиотечно-информационного обслуживания читателей. Особое внимание отведено вопросом модернизации информационного обслуживания специалистов на базе внедрения новой информационной технологии.

**ORGANIZATION OF BIBLIOGRAPHICAL-INFORMATION SERVICE OF
READERS IN AZERBAIJAN REPUBLIC SCIENCE MEDICAL LIBRARY (2005-
2010 YEARS)**

SUMMARY

It was accounted the specific features of organization of bibliographical-information service of readers. It was at the center of attention the matters about madernization of service specialists on base of inculcation new information technologies

TƏHSİLİN İNKİŞAFININ MƏRHƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: mərhələ, elm, təhsil, informasiya, bilik.

Key words: stage, science, education, information, knowledge.

Ключевое слова: этап, наука, образование, информация, знание.

Doğrudan da, əgər elmi informasiya həddindən artıq çoxalırsa, insanın intellektual imkanı əsasən yerində saydığı halda, elm gündən-günə mürəkkəbləşirsə belə söhbətlər tamamilə təbiidir.

Elmin son həddi barədə mübahisələr yalnız müasir dövrdə ortaya çıxmamışdır. Bu haqda əvvəllər də danışılmışdır. Məsələn, XIX əsrdə mexikanın sürətli inkişafından sonra durğunluq yarandığı və mexanisizmin elmi düşüncə tərzinə hakim kəsildiyi bir şəraitdə bundan sonra elmin yenə inkişaf etməsi imkanı şübhə altına alınır. Elmin real inkişaf yolu isə göstərdi ki, burada hər bir böhran həddindən sonra dünyanın yeni elmi mənzərəsinə, yeni təfəkkür tərzinə keçidlə əlaqədar sıçrayışlı inkişaf başlanır və s. Lakin müasir dövrdə elmin hüdudu ilə əlaqədar şübhələr daha çox sosial amillərin təhlili nəticəsində yaranır. Bəs sonrakı inkişaf nəyin hesabına təmin ediləcəkdir?

Dəlillərə istinad edən tədqiqatçılar unudurlar ki, elmi işçilərin sayının artması elmin inkişafını təmin edən yeganə amil deyil. Bu gün elmin tətbiqi sayəsində istehsalatda ekstensiv inkişaf xəttindən intensiv inkişaf xəttinə keçildiyi kimi, elmin öz inkişafında da intensiv xəttə keçid təmin edilərsə, elmi işçilərin sayını artırmağa ehtiyac qalmaz.

İnformasiya tutumunun məhdudluğuna gəlincə, burada elektron-hesablama maşınlarının yaddaşı insanın köməyinə gəlir. Elm özü öz gələcək inkişafı üçün yol açır.

Hətta texniki tərəqqi sahəsində, təbii enerji ehtiyatları sahəsində qarşıya çıxan bir sıra prinsiplial çətinliklərin də əlacı yalnız elmin tərəqqisində axtarılır.

Lakin elmin inkişaf imkanları şübhə doğurmadiğı halda, bu inkişafın həmişə məhz müsbət nəticələrə gətirəcəyini hökm etmək mümkün deyil. Təsadüfi deyil ki, yeni elmi nailiyyətlərin tətbiqi, ikinci təbiətin yaradılması sahəsindəki fəaliyyət zamanı müəyyən cəhətlərin nəzərdən qaçırıldığı və bunun bəşəriyyət üçün böyük təhlükəsi yalnız müasir dövrdə aşkar edilmişdir. İnsan təbiəti dəyişdirərkən milyon illər ərzində formalaşmış olan təbii ahəngi,

qaydanı pozduğuna fikir verməmişdir. O yalnız təbiət, bunun müqabilində, qisas aldığı vaxt ayrılmış və səhvlərini düzəltməyə başlamışdır (6, 18).

Elm elə böyük nüfuz qazanmışdır ki, insan ekoloji problemi də məhz elmin öz nailiyyətləri sayəsində həll edəcəyinə inir. Elm doğrudan da, bu problemi həll etmək iqtidarındadır. Lakin yalnız bir şərtlə ki, elmdən planlı və məqsədəuyğun surətdə, ehtiyatla istifadə edilsin, təkcə bugünkü nəticələr və şəxsi mənfəət deyil, həm də planetin gələcəyi, bütün bəşəriyyətin taleyi nəzərə alınsın. Bu isə artıq yeni təfəkkür deməkdir.

İnsan gələcək haqqında düşünərkən elmi-texniki tərəqqiyə böyük ümidlər bəsləyir. Bəs elmi-texniki tərəqqi insanı hara apar.

Biz elmi texniki tərəqqinin mənfi tərəfləri də var ancaq bu hal o vaxt labüddür ki, insan elmi-texniki tərəqqini deyil, elmi-texniki tərəqqi insanı aparır.

Biz elmi-texniki tərəqqiyə, onun gələcəyinə və insan həyatında roluna böyük ümidlə baxırıq. Lakin bir şərtlə ki, elmi-texniki tərəqqi son məqsədə çevrilməsin və insan öz ixtiyarını elmin, texnikanın əlinə verməsin. Əksinə, elmi də, texnikanı da çilovlayaraq onlardan yüksək bəşəri ideallara çatmaq üçün bir vasitə kimi istifadə etsin (7, 112).

Müasir dövrdə insan özünə elmin vasitəsilə, lakin dialektik təfəkkür əsasında, zəka işığında yol açmalıdır. Məgər zəka elmdən kənar bir şeydirmi? Zəka, heç şübhəsiz, elmlə bağlıdır. Lakin təkcə elmlə yox, həm də əxlaq və incəsənətlə, insanın min illərdən bəri formalaşmış olan mənəvi idealları ilə, humanist fəlsəfi fikirlə və nəhayət, onun ən ali metodu olan dialektika ilə bağlıdır. Zəka – bütün bunların vəhdəti, insanın intellektual, emosional və mənəvi-əxlaqi inkişaf istiqamətlərinin birləşdiyi zirvədir. Bu gün yeni təfəkkür adlandırdığımız düşüncə tərzində məhz dialektik zəka, sözün böyük mənasında kamal deməkdir. Cahanda kamalın qalib gəlməsi üçün əsas şərtlərdən biri isə elmi-texniki tərəqqinin humanistləşdirilməsi, onun insanın mənəvi ideallarına tabe edilməsidir.

Antik dövrdə praktik biliklər elmdən, elm isə fəlsəfədən hələ tamamilə ayrılmamışdı. Ona görə də, bütün biliklərin mərkəzində, istər aşkar, istərsə də qeyri-aşkar şəkildə insan dayanırdı. Protaqorun sözü ilə desək, insan hər şeyin meyarıdır.

Orta əsr Şərqində elm praktik biliklərdən ayrılaraq fəlsəfə və ilahiyyat ilə daha çox bağlandı. Bu dövrdə elmin humanitarlaşması onun təbii zəmindən ayrılması ilə nəticələndi.

İntibah dövründəki praktik biliklər də orta əsr Şərq elmiylə bağlıdır.

Yeni dövrdə Elmi tədqiqatların istiqaməti texniki tələblərə uyğunlaşdırıldı və tədricən vahid elmi-texniki proses formalaşmağa başladı. Elmin texnika ilə daha çox əlaqələnməsi və riyaziləşməsi onu ilkin sinkretik başlanğıcdan daha da uzaqlaşdırdı. Rasionalizm və texnisizm meyillərinin təzyiqi ilə elmdə

humanitar çalarlar solğunlaşdı və elmdən insana qarşı, onun emosional və əxlaqi-mənəvi ideallarına qarşı istifadə edilməsi ehtimalı artdı. Elmin insan mənəvi ahəngindən kənara çıxaraq onunla ziddiyyətə girməsi Qərb sivilizasiyasının süqutunun təməlini qoydu.

Bu gün ABŞ-ın ulduz müharibələrinə hazırlıq sahəsindəki texniki tədbirləri artıq insan nəzarətindən çıxaraq kompüterlərin nəzarətinə əsaslanır ki, bu da insanın özünü elmi-texniki tərəqqinin ixtiyarına verməsi deməkdir. Elmi-texniki tərəqqinin insanın hara apara biləcəyini isə biz artıq yuxarıda izah etmişik. Yaranmış vəziyyətin real təhlükəsini bütün tərəqqipərvər qüvvələrin nəzərinə çatdırmaq və bəşəriyyəti bu təhlükədən xilas etmək bu gün dünya sosializm sisteminin tarixi vəzifələrindən birinə çevrilmişdir.

Qlobal miqyaslı yeni təfəkkürə keçidi zəruri edən mühüm səbəblərdən biri məhz elmi-texniki tərəqqidə insan amilinin ön plana çəkilməsinə, onun humanistləşdirilməsinə, elmin hərbi sənayeyə və ümumiyyətlə, istehsalat tətbiqinin mənəvi meyar süzgəcindən keçirilməsinə olan ehtiyacdır. Ona görə də, ölkəmizdə yenidənqurmanın həyata keçirilməsi bir tərəfdən elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsini və onun praktik tətbiqinin intensivləşdirilməsini tələb edirsə, digər tərəfdən də, bu hadisənin yekun istiqamətinin insanın yüksək mənəvi ideallarına tabe edilməsini nəzərdə tutur (2, 154).

Elm və texnikanın bəşəriyyət üçün daha çox müsbət, yoxsa mənfi nəticələr törətdiyi barədə mübahisələr yeni deyil. Elmə müxtəlif münasibət, xüsusən iki kənar mövqedən münasibət ictimai fikir tarixində dərin köklərə malikdir. Hələ XVIII əsrdə Volterlə Russo arasındakı mübahisələr həmin məsələyə əks münasibətlərin klassik nümunəsi sayıla bilər. Fəlsəfi cərəyanlardan pozitivizm və ekzistensializm arasındakı başlıca fərqlərdən biri də məhz onların elmə münasibətdə bir-birinə əks olan kənar mövqelər tutmalarıdır.

"Elmi tərənnüm edən" pozitivizm insanın mənəvi fəaliyyətin digər sahələrinə etinasızlıq göstərdiyi kimi, "incəsənəti tərənnüm edən" ekzistensializm də elmə yalnız onun törətdiyi mənfi nəticələr prizmasından baxır. Elmə bu cür təzadlı münasibət müasir dövrdə ssientizm və antissientizm kimi bir-birinə əks cərəyanların mövqeyində daha aşkar surətdə üzə çıxır (1, 106).

Elmin, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri artdıqca bu məktəblər bir-birinə əks olan iki cəbhəyə ayrılırlar.

Texnikaya və onun sosial nəticələrinə münasibət baxımından da fəlsəfi konsepsiyaları bir-birinə əks olan mövqelərə bölünərək texnisizm və antitexnisizm mövqelərindən çıxış edirlər. Lakin ilk baxışda bir-birinə zidd olan bu cür kənar mövqelər əslində eyni məqsədə xidmət edir, müasir cəmiyyətin sosial ziddiyyətlərini pərdələmək niyyətini güdür. Belə ki, antissientizm və antitexnisizm mövqeləri cəmiyyətin bütün uğursuzluqlarının təqsirini elm və texnikanın üzərinə atmaqla daxili sosial ziddiyyətləri gizlətməyə çalışır.

Ssientizm və texnisizm mövqeləri (xüsusi halda texnoloji determinizm, postindustrializm və s.) isə elm və texnikanın inkişafına kapitalist ölkələrini böhrandan xilas edə bilən vasitə, ümid mənbəyi kimi baxır. Belə çıxır ki, elm və texnikanın yüksək inkişaf səviyyəsi hətta daxili sosial ziddiyətləri də aradan qaldırmaq imkanına malikdir. Bununla da, elmi-texniki tərəqqi ictimai inkişafın vasitəsi yox, məqsədi kimi qələmə verilir (4, 24).

Əslində elmə xilaskar kimi baxmaq, yalnız ondan kömək gözləmək məqsədi üçün deyil. Hər şey onun qabaqcadan insan tərəfindən necə proqramlaşdırılmasından asılıdır.

Müasir elmin böyük imkanlarına heç kim şübhə etmir. Elmin inkişafı və tətbiqi nəticəsində əvvəllər sehr, möcüzə sayılan hadisələr, insanın əsrlər boyu arzusunda olduğu süni vasitələr indi real həyat həqiqətlərinə çevrilir.

Əsrimiz raket əsridir, – deyirlər. Lakin raketlər bizi yalnız o vaxt işıqlı sabaha aparır ki, onun sükanında humanist mənəviyyat, yeni təhsil paradigması dayanmış olsun! Sabah elmin necə idarə olunacağı, ondan hansı məqsədlər üçün istifadə ediləcəyi bu gün təhsilin məzmununda texniki və humanitar aspektlərin tarazlaşdırıla bilməsindən asılıdır.

Yəqin buna görədir ki, XXI əsrdə təhsil sistemində yeni paradigmaya keçid ilk növbədə təhsilin humanitarlaşdırılması ilə əlaqələndirilir. Professor Yaqut Neymətov yazır: «Təhsilin humanitar paradigmasınının mənası peşə təlimi ilə təhsilin üzvi vəhdətindədir. Axı təhsilin məqsədi şəxsiyyətin inkişafından ibarətdir, təlim isə bu məqsədə çatmağın vasitəsidir. Əgər peşə təhsili öz məqsədinə çevrilsə biz vasitə ilə məqsədi qarışıq salmış olarıq»

Elmin məqsəd və funksiyalarını, mənəvi aspektlərini bilmək təhsil siyasətinin formalaşması üçün çox önəmlidir. Çünki təhsilin məzmununda elmi-texniki biliklərə birtərəfli qaydada geniş yer verilməsi və onların insanın daha böyük amallar uğrunda mübarizəsində ancaq bir vasitə olduğunun öyrədilməməsi, gənclərin bu amallardan xəbərsiz qalması təhsilin ali məqsədindən uzaqlaşmağa gətirib çıxara bilər (5, 100).

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev N. Azərbaycan Respublikasının MBD ölkələri ilə elm və təhsil sahəsində əlaqələri. səh 96.
2. Həsənov E. Heydər Əliyev diplomatiyası problemləri. Sosial siyasi problemlər jurnalı. B.2007 səh.77.
3. Vəliyev E.V. Azərbaycan məktəbi ,problemlər, nailiyyətlər və perspektivlər. B.2010.Səh.164.
4. Zeynalov.N. Elmi texniki və informasiya inqilabının ictimai inkişaf sisteminin təsirinə dair. M.E.Akademiyası. B.2008.səh136.
5. Бах: мяс.: Кун Т. Структура научных революций. М., 1977; *Структура и развитие науки*. Из Бостонских исследований по философии науки. М., 1978; *Поппер К. Логика и рост научного знания*. М., 1983.
6. *Нейматов Я.М.* Образование в XXI веке: тенденции и прогнозы. – М., 2002, стр, 119-120.

A. KERIMOVA

РОЛЬ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена роли научно-технического прогресса в совершенствовании научного потенциала высших учебных заведений республики и намеченных преобразований в этой области.

В условиях наличия еще малоизвестных проблем в социально-экономической и духовной жизни общества переходного периода . Систематизированно изучены отдельные аспекты этой проблемы ,сделано научное заключение о развитии научного знания под влиянием научно -технического прогресса,предполагающее взаимное сотрудничества всех исследователей в области общественных наук - философов,социологов,экономистов ,историков и др.Для установления общих закономерностей научного развития на современном этапе.

В статье показывается что совершенствование науки и техники является необходимым условием изменил роли человека в общественной жизни республики ,средством достижения высших человеческих идеалов.

A.KARIMOVA

THE ROLE OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION

SUMMARY

The presented article deals with the development of scientific and technical progress and reforms for the efficient use of scientific potential of higher schools in our Republic.

The serious problems in the social, political and spiritual life of our Republic and learning them, discovering of features of transitions period and carrying out complex investigations are taken into consideration in the given article.

The article also deals with the influence of scientific and technical progress, mutual cooperation of scientists, philosophers, sociologists, economists and historians. In the presented article it is hoped for scientific and technical progress its future and its influence to human's life. But it must be realized that a human must not give his (her) will to technics.

They have to do their best with the help of technics for the realization of premium ideas.

The article has great importance for the following of development of scientific knowledge and determination of the ways of development of science.

Yusif QAZIYEV
*Bakının 276 sayılı məktəbinin ali kateqoriyalı müəllimi,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru*

QƏZA MƏKTƏBLƏRİNİN KİTABXANALARI

Açar sözlər: Məktəb kitabxanaları, Kitabxanalarının yaranma səbəbləri, Kitabxananı formalaşdırmaq

Key words: Школьные библиотеки, Библиотеки причин, Формирование библиотек

Ключевое слова: School Libraries, Libraries reasons, the formation of libraries

Çar hökumətinin Azərbaycanda ruslaşdırma siyasətinə uyğun olaraq yerli əhalinin rus dilinə yiyələnməsi məqsədi ilə dövlət işçiləri daha çox maraqlanırdı. Bu baxımdan 2 avqust 1829-cu ildə Zaqafqaziya məktəblərinin ilk nizamnaməsi təsdiq edildi.

Nizamnamənin təsdiqi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycanda ilk qəza məktəbləri Şuşada 1830-cu il dekabrın 30-da, Nuxada 1831-ci il dekabrın 30-da Bakıda 1832-ci il yanvarın 17-də, gəncədə 1833-cü il fevralın 18-də, Naxçıvanda 1837-ci il martın 25-də, Şamaxıda 1838-ci ildə mayın 12-də, keçmiş müsəlman məktəbinin bazasında müstəqil nizamnaməyə və pansiona malik olan, şagirdlərə ixtisas verən üç sinfi ibtidai Zakatala qəza məktəbi 1862-ci il sentyabrın 26-da açıldı (1,Ç,a)

Dövlət tərəfindən açılmış qəza məktəblərinin nəzdində təlim işində mühüm rol oynayan məktəb kitabxanaları təşkil edildi.

Məktəblər yanında təşkil edilən kitabxanalar iki tipdə idi. Bunlardan biri əsaslı (müəllim) kitabxana, digəri isə şagird kitabxanası adlanırdı. Bu kitabxanaların təşkilində əsas məqsəd şagirdlə dərslərdə kömək etmək və onların sinfdənkənar mütaliəsinə yardım göstərmək idi. Şagirdlərin sinfdənxaric mütaliələrini səmərəli təşkil etmək dərslə əldə etdikləri bilikləri genişləndirmək məqsədi ilə kitabxanalardan müvafiq kitablar seçilərək onların istifadəsinə verildi.

Qəza məktəb kitabxanalarında şagirdlərə əla xidmət işi nümayiş etdirməyə cəhd göstərildi. Arxiv sənədlərindən məlum olur ki, təlim keyfiyyətini yüksəltmək üçün şagirdlərin sinfdənxaric mütaliəsinin səmərəli təşkili əsas rol oynayır. Bu məqsədlə bir çox iş üsulları tətbiq olunurdu. Bunlardan biri də əlaç şagirdlərə sinfdənxaric mütaliə üçün bədii kitablarla mükafatlandırmaq idi. Bakı qəza məktəbinin müdiri həmişə belə edirdi. Gəncə və Şəki məktəblərində də bu iş yaxşı təşkil edilmişdir. Onu demək kifayətdir

ki, 1839-cu ilə Şəki qəza məktəbinin əsaslı kitabxanasında əlaçı şagirdlərə 22 man 60 qəpik dəyərində kitab mükafatı verilmişdir. (1,C,a;1A,ə).

Qəz məktəb kitabxanaları yalnız müəllim və şagirdlərə xidmət etmirdi, eləcə də kənd və şəhər ictimaiyyətinə də xidmət edirdi. Onlar xalq kütlələrinin svadlanmasında böyük rol oynamışdır. Kitabxanadan istifadə edən kənar damlar oxuduqları qəzet, jurnal və kitabların hər birinə kirayə haqqı verirdilər. Toplanmış pul məbləği kitabxananın kitab fondunun zənginləşməsinə, xərcləndi. Bu iş İrəvan qəza məktəbində daha yaxşı təşkil edilmişdir. Orada bir kitaba kirə haqqı ayda 50 qəpik idi. Kitabxana xidməti saat 8.00-dan 2.00-a və nahardan sonra saat 4. 00-dən 6.00-a qədər vaxt idi. Bu digər qəza məktəblərində də mövcud idi (1, B, a,1, A,a).

Qəza məktəb kitabxanalarının ictimaiyyətə xidməti ilə əlaqədar ictimai-kütləvi kitabxanaların təşkilinə ciddi etiyac yarandı. Belə ki, qəza məktəb kitabxanaları oxucuların tələbini ödəmirdi. Təbii ehtiyacdən doğaraq ziyahılarınə yolu ilə kütləvi kitabxanalar yaratmaq təşəbbüsündə oldular. Belə kitabxanalardan biri 1859-cu il sentyabr 15-də Şamaxıda təşkil edildi . Həmin kitabxana müxtəlif adlarda 128 nüsxə cari mətbuat-qəzet və jurnallar alırdı (IV.12). Digər bir kitabxana 1868-ci il aprelin 28-də ictimaiyyət tərəfindən Gəncədə açıldı. Kitabxananın açılışı münasibəti ilə Gəncənin mülki qubernatoru Qafqaz Cənubunun məlumat verərək, Gəncə qəzasının Quberniyaya çevrilməsi münasibəti ilə məmurların sayının çoxalmasını və əhalinin geriliyiniqeyd edərək kitabxana fondunun geriliyini zənginləşməsi üçün Cənubun kitabxana və ictimai yığıncaqlar üçün 42 iyun 1868-ci ildə 375 man pul buraxmağa icazə verir (1,A,b).

Arxiv sənədlərində qəza məktəblərinin əsaslı kitabxanalarının fondlarına dair xeyli məlumatlar vardır. Məsələn, 1845-ci il məlumatına görə, Şuşa qəza məktəbinin kitabxanasında 301, Nuxada 360, Bakıda 746, Gəncədə 113, Naxçıvanda 152, Şamaxıda isə 240 cildə və digər tədris vəsaitləri var idi.

1954-cü ildə Şamaxı qəza məktəbinin kitabxanasında 181, 21 və 22 (cəmi 224) kitab siyahısı olmuşdur. Bu siyahılar üzrə 690 nüsxə qəzet topası, jurnal və kitab vardı. Burada türk və fars dillərində kitablar mövcud idi.

1865-ci ildə isə qəz məktəb kitabxanalarının əsaslı kitabxanalarının kitab fondu və digər tədris vəsaitləri aşağıdakı kimi olmuşdur:

Naxçıvan qəza məktəbinin əsaslı kitabxanası daha zəngin idi. 1865-ci ildə burada 761 adda 2448 nüsxə kitab var idi. Bundan 630 adda 2278 nüsxəsi rus, 20 adda 23 nüsxəsi Şərqi dillərində, 10 adda 12 nüsxə qədim klassik dillərdə, 12 adda 91 nüsxə Avropa dillərində idi. Kitabxanada 23 xəritə, 12 atlas, 1 qlobus, 30 şəkil, 4 yazı kağızı var idi.(1,B,b)

Gəncə qəza məktəbinin kitabxanasında olan 224 adda 609 nüsxə kitabdan 206 adda rus dilində, 8 adda Avropa dillərində, 10 adda Şərqi dillərində idi(1,B,C)

Şamaxı qəza məktəbinin kitabxanasında 233 adda 822 nüxsə kitab, kiçik elektrik maşını, 2 çökük və qabarıq güzgü var idi (1,B,Ç)

Şuşa qəza məktəb kitabxanasında 226 adda 555 kitab, Şəki qəza məktəb kitabxanasında 192 adda 890 nüxsə kitab, 2 nüxsə coğrafiya xəritəsi, 5 atlas, 2 qlobus, 1 əsas təlim metodu cədvəli, 1 hesab cədvəli, 1 kiçik elektrik maşını, Zaqatala qəza məktəb kitabxanasında isə 149 adda 394 nüxsə kitab, 12 qlobus, 2 nüxsə xəritə, 1 Avropa Rusiy xəritəsi mövcud idi. Bakı qəza məktəbinin kitabxanasında isə 1066 man 78 qəp. Dəyərində kitab var idi.(1,B,d; 1,A,C).

Beləliklə, 1865-ci ildə Bakı Qəza məktəbindən başqa qalan 6 məktəbin əsaslı kitabxanalarında 1785 adda 6118 nüxsə kitab və digər tədris vəsaitləri olmuşdur.

Qəza məktəbləri yanında əsaslı kitabxanalara dərslik və pedaqoji ədəbiyyatdan başqa şagirdlərin sinifdən xaric müəllimləri üçün uşaq ədəbiyyatı da toplandı. Məsələn, Şamaxı qəza məktəbinin əsaslı kitabxanasında uşaq müəllimləri üçün hərbi məktəb şagirdləri (vospitannik) üçün jurnal, N53 Krummaxerin nəsihətöyrədici povest və hekayələri, N71 Telemakovun “Rus təcürməsi”, N73 Katakabı, N 49 Maksimovun “Şimalda il,” N50 yenə onun “Şərqdə il” N 61 Mayn Ridin “Ovçu nağılları”, Şəki məktəbində N42 Lame-Firin “Tarix”, N 65 Krummaxerin nəsihətöyrədici povest və hekayələri, N171 hərbi məktəb şagirdləri üçün jurnal, N198 Daraqanın uşaqlar üçün “Təbiət tarixi”, N 206 Kerberin “Gənclik üçün kitabxana,” N308 “Rossiya gəncliyi üçün oxu,” N317 “Avropa gəncliyi üçün oxu,” N 320 Katakabı (V,3,s. 3,iş 474, v.46, 48; 1,53,səh.30-31. 35,) , kitabları vardır.

Qəza məktəblərini kitabxanalarına dövlət tərəfindən verilən kitablar və onların dövrü mətbuata abunəsi birbaşa ZMM (zaqafqaziya Məktəblər Müdiriyyəti) idarəsi tərəfindən müəyyən edilərək icazə verildi. Kitablardan isə Tiflis gimnaziyasının kitab mağazasından göndərilirdi (1,C,a,b).

Qəza məktəblərinin kitabxanalarının kitab fondu camaat tərəfindən toplanmışınanə hesabına və ayrı-ayrı şəxslərin göstərdiyi yardım hesabına dazənginləşirdi. Məsələn, 1882-ci ildə Zaqatala qəza məktəbinin şagird kitabxanasına məktəbin müəllimi Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasının yetirməsi Abrakov 30 manat dəyərində kitab almışdır(3)

1860-cı illərdən sonra dövrün mətbuatında arxiv sənədlərində məktəb və mədrəsələr də “müsəlman məktəbləri” adı ilə verilir. Ona görə əsərdə hər üç məktəb tipi sonrakı dövrlərdə “müsəlman məktəbləri” adı kimi işlənir.

Qəza məktəb kitabxanalarına məktəbin nəzarətçisi və ya müəllimlərdən biri və bəzi məktəb kitabxanalarına isə məktəb katibi rəhbərlik edirdi. Kitabxanaya pul verilmirdi. Ona görə şagirlərə kitabxana xidməti zəif idi. Hətta il boyu yeni kitablardan istifadə edilmirdi. Bu barədə QTD-nin (Qafqaz Tədris Dairəsi) 1869-cu il sərəncamlarında deyiliri: “1868-ci ildə Şamaxı məktəbinə göndərilən kitablardan istifadə edilməmişdir, çünki onların darə

edilməsi bu yaxınlarda yeni kitabxanaçıy (pullu kitabxanaçı nəzərdə tutlur-Y.Q.) tapşırılmışdır(4)

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, arxiv sənədlərinə görə qəza məktəblərinin tədris planında həmişə kitabxana ştatına yer verilmişdir, ancaq pul verilirdi. Hətta 1853-cü il Nizamnaməsi üzrə Şamaxı dörd sinifli ali qəz məktəbinin kitabxana ştatına pul vermək nəzərdə tutulurdusa, ancaq pul verilmirdi(I,14.səh.89).Lakin 1867-ci illərdən sonra qəza məktəblərinin şagird kitabxanaarının ştatlarına pul verilirdi(1,Ç,b).

Ancaq məktəblərdə kitabların mühafizəsinə, kitabxana qaydalarına və xidmətinə əməl olunmağa ciddi fikir verilirdi: kitabxanaya gələn kitablar qiymətləri ilə birlikdə səhifələnmiş və möhürlənmiş qaytanlı “Kitab kassası” kitabında hesaba alınır, alınmış kitablar barədə ZMM idarəsinə məlumat verilirdi; kitabxanalarda olan kitablara dair ayrıca hərəkət kitabı da mövcud idi. Burada kitabların tam adları müəllifi və qiymətləri, həmçinin şagirdlə mükafat üçün verilmiş kitabların adları və dəyəri, kitabların hansı idarə və mağazadan göndərildiyi və haradan, kimdən əldə edildiyi qeyd edilirdi. Nəhayət, kitabxananın vəziyyəti barədə ZMM idarəsinə illik hesabat verilirdi (1,C,b; 1,A,Ç; 1,B,e,v.242).

Qəza məktəb kitabxanalartında kataloqlar düzəldilmişdir. Bu iş Şamaxı və Şəki qəza məktəb kitabxanalarında daha yaxşı təşkil edilmişdir. Kitabxanalar isə kirayə edilmiş sinif otaqlarında şkaflarda yerləşdirilirdi. O cümlədən 1868-ci ildə Nuxa qəza məktəbinin kitabxanası 3 şkafta yerləşirdi. Lakin Bakı Qəza məktəbinin ayrıca kitabxana otağı var idi.(5)

Arxiv sənədlərindən məlum olur ki, təlim kefiyyətini yüksəltmək, şagirdlərin sinifdən xaric mütəllimlərinə səmərəli təşkil etmək məqsədi ilə qəza məktəb kitabxanalarının apardığı iş formalarından biri əlaçı şagirdlərə mütəllim üçün kitabxana fondundan kitab mükafatı vermək idi. Bakı qəza məktəbinin müdiri həmişə belə edərdi. Gəncə və Şəki məktəblərində də bu iş yaxşı təşkil edilmişdir. Onu demək kifayətdir ki, 1839-cu ildə Nuxa Qəza məktəbinin əsaslı kitabxanasında əlaçı şagirdlərə 22 man.60 qəpik dəyərində kitab mükafatı verilmişdir. Bu tədbir ZMM idarəsinin razılığı ilə bütün məktəb tiplərində hər zaman tətbiq edilirdi. (1,A,d)

Həmçinin kasıb şagirdlərdən təhsil pulu alınmırdı. Onlara təqəüddən başqa dərslik və dərs vəsaitləri kitabxanadan pulsuz verilirdi.(1,A,l;1,C,c.)

Ümumiyyətlə, Azərbaycanın rusiya tərkibinə daxil olduğu vaxtdan 60-cı illərə qədər 10\7 qəza,3 ibtidai) dövlət məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Sonralardan 2 ibtidai şəhər məktəbi ə (Zaqatala-26.IX. 1962 və Bakı-18881) açıldı.

Məktəb kitabxanasının təlim işində başlıca rol oynadığı nəzərə alınaraq 1867-ci ildən başlayaraq qəza və qeyd edilən ibtidai məktəblərin yanında əsaslı kitabxanalarla yanaşı şagird kitabxanaları da təşkil olunmağa başladı.

1868-ci ildə Şamaxı qəza məktəbinin şagird kitabxanasında 8 man 47 qəpik dəyərndə 41. Şəkidə isə 10 man dəyərndə 37 kitab var idi(1,A,Ç)

Kitabxanalarda müəyyən qədər ktabarın olmasına baxmayaraq şagirdlərin, xüsusilə də azərbaycanlıların yaş və bilik xüsusiyyətlərinə müvafiq bədii və elmi kitablar yox dərəcəsiində idi. Şagirdlərin sinifdənkənar oxusu dərsləklərlə məhdudlaşdırılırdı. Belə kitabları da toplamaq çətin idi. Xüsusilə də azərbaycanlı uşaqların istər ana dili, istərsə də rus dilinin öyrənilməsi üçün nə müvafiq dərsləklər nə də digər tədris vəsaitləri var idi.

Lakin azərbaycanlı şagirdlər imkan daxilində sinifdən xaric mütəailə ilə ciddi məşğul olurdular. Onlar elmi biliklərə yvələnməklə bərabər rs dilini mükəmməl öyrənməyə cəhd göstərirdilər. O zaman Azərbaycanın qəza məktəblərini gəzmiş QTD popeçiteli Semyonov 1848-ci ildə Qafqaz komitəsinə yazdığı izahatında bu məsələni etiraf edərək deyirdi: “Mən müsəlman uşaqlarının xristian dua kitabları, Bibliya kəlamı və övliyalar təsvir edilmiş əlifba və digər kitablar üzrə rus savadı öyrənmələrinə mat qaldım” (2).

ƏDƏBİYYAT

1. Gürcüstan Respublikası dövlət Tarix arxivi (GRDTA).Fond (f)

a.Fond 416.a)Siyahi(S)3, iş449, vərəq(V)7.

b)S.3,iş 579, v.1,2 və arxaları c) İ.3iş 474, v.48. ç)İ.3 iş 475, v.46,48. d)İ.3, iş 449, v 5 arxa və v.7 e) İ.3 iş115, v, 31 arxa.ə)S.3, iş 449, v 4 arxa.

B fond 423.a) İ.1, iş 454, v.216 və arxa. b)İ.1, iş 171, v.242.c) İ.!, iş171 v.56 arxa. Ç) İ.1, iş 171, v.174. d) İ.1. iş 171,v.58 arxa və V.155, 176, e)İ.1, iş 171, v.242.

C. Fond. 242. a) İ.1,iş 27, v3,19. b) İ.1, iş30,v.26-27. c)İ.1, iş 30,v.27.

Ç fond 425. a)İ.1, iş 454,v.14,17 və iş 502,v. 19,33,36: Кавказский календарь на 1846г, Tiflis(tT.) 2845q b) İ.1, iş 5 ə2, v 19

2.учебного дела на Кавказ С 1802 по 1880, Tiflis 1881, стр17,

3.Отчет попечителя КУО на 1882,

4. Распоряжения попечителя КУО в 18881г, т 1881, стр53.

5. Распоряжения попечителя КУО в 1868, Т. 1868, №4, стр 35.

Ю. КАЗИЙЕВ

УЙЕЗДНЫЕ ШКОЛЬНЫЕ БИБЛИОТЕКИ

РЕЗЮМЕ

В соответствии с политикой Царской России пользование местных жителей для более благоприятных намерений и политику обрусования, в Азербайджане были созданы 2-3 комнатные уездные школы в составе мусульманских школах и были предоставлены библиотеки на их базе.

Главное значение уездных школьных библиотек было в том что, они служили не только ученикам и учителям, в том числе они служили для сельского и городского общества. Эти библиотеки сыграли главную роль в образовании и учеников, и учителей и народных масс.

UYEZDNYE SCHOOL LIBRARY

SUMMARY

According to Tsar Russia's purpose of using from indigenous population for more suitable purposes & Russianness policy, in Azerbaijan were formed 2-3 classed secondary district schools in the base of Muslim schools & libraries were organized in their base.

The main importance of district school libraries were that libraries were serving not only for students & teachers, they were serving also for village & city communi

TƏLƏBƏ GƏNCLƏRİN TƏFƏKKÜRÜNÜN İNKİŞAFINDA TƏHSİLİN ROLU

Açar sözlər: Təhsil, Təhsilin keyfiyyəti, Fəlsəfi baxış

*Ключевые слова: Образование, Качество образования, Философские
взгляды*

Keywords: Education, Quality of education, Philosophical views

Azərbaycan Respublikasında ali təhsilə Boloniya prosesinin tətbiqinin genişlənməsi və dərinləşməsi ali təhsilin keyfiyyətinə diqqəti artırır və təhsil islahatlarının həyata keçirilməsi istiqamətində aparılan işləri daha da sürətləndirir. Bir çox ekspertlərin rəyinə görə Boloniya bəyannaməsi avropa ali təhsilinin keyfiyyəti haqqında dəqiq təsəvvür yaratmır və avropa ali təhsil cəmiyyətləri keyfiyyətin təmin edilməsi üçün müəyyən edilmiş plana malik deyil. Lakin təhsil nazirlərinin Paris konfransından başlayaraq keyfiyyətin təmin edilməsi probleminin Boloniya prosesinin əsas məqsədi olması bu mövzunun mərkəzində duran məsələ kimi qarşıya qoyulur. Boloniya prosesinin sonrakı inkişaf dinamikası da bu məsələnin aktuallığını təsdiqləyir və keyfiyyətə nəzarət qruplarının və təşkilatlarının vahid konsepsiyasının hazırlanması və tətbiqini bir vəzifə olaraq önə şəkər [1]. Vahid konsepsiya ilə kadr hazırlığı milli və dövlət maraqlarının nəzərə alınması məsələsində əngələ çevrilərək bəzi ölkələrin göstərilən istiqamətdə fəaliyyətini məhdudlaşdırır.

Keyfiyyət anlayışına fəlsəfi “kateqoriya” kimi yanaşsaq Aristoteldən başlamış (Aristotel fiziki aləmə keyfiyyət yanaşması-kvalitatilizm) bu günədək keyfiyyət məfhumu filosoflar arasında geniş diskusiyaların yaranmasına səbəb olmuşdur. Müasir fəlsəfə keyfiyyət kateqoriyasına bəzi izahlar verir. Məsələn: “Keyfiyyət – əşyanın xassələrinin mahiyyət çərçivəsində sabit külliyatıdır. Keyfiyyət - əşyanın (təzahür, proses) elə müəyyənliyidir ki, həmin xassə yalnız bu əşyaya və bu sinifdən olan əşyalar qrupuna məxsusdur.” Keyfiyyət fəlsəfi kateqoriya olaraq predmetin onu digər predmetlərdən prinsipə fərqləndirən müəyyənliyi kimi xarakterizə edilir [2].

Digər predmetlərlə qarşılıqlı əlaqədə olan hər bir predmetə sistem kimi baxmaq olar, dayanıqlı sistem isə öz əlamət və xassələrini müəyyən zaman kəsiyində saxlayır. Beləliklə, əşyanı xarakterizə edən keyfiyyəti sistemin keyfiyyəti adlandırmaq olar. Hal-hazırda “keyfiyyət” anlayışına müxtəlif

aspektlərdən: iqtisadi, sosial, idarəetmə, şəxsi və s. yanaşmalar mövcuddur. hər bir yanaşmanın tədqiqat obyektindən asılı olaraq, mahiyyətin dərk edilməsi nöqtəyi nəzərdən izahı var. İdarəetmə keyfiyyəti sahəsində Amerikalı mütəxəssis C.Xarrinqton bu məsələ haqqında fikrini aşağıdakı kimi ifadə etmişdir: “ Keyfiyyət – qəribə şeydir. Hamı ondan danışır, hamı onunla yaşayır və hər kəs düşünür, bu haqda nə bilir, bu nədir. Lakin çox az bir hissə keyfiyyətin izahı haqqında vahid fikrə gəlir”[3]. Keyfiyyət məfhumunun təyin edilməsinin müxtəlif aspektlərinə əsasən təsnifatına bu anlayışın mütləq qiymət kimi, məhsulun xassəsi kimi, təyinatı və standartlara uyğunluq kimi daxil edilmişdir [3].

Keyfiyyət kateqoriyasına gözlənti və tələbat kimi terminlərin daxil edilməsi təsadüfi xarakter daşımır. Bu qanunauyğundur. XX əsrin ortalarından istehlakçılar cəmiyyəti yaradılmışdır. Bu cəmiyyətin tələbləri dövlət və ictimaiyyət tərəfindən müdafiə edilir. Kateqoriyanı ali təhsil sisteminə tətbiq etsək, bir təhsil sistemində hazırlanmış kadrların digər sistemdə hazırlanan kadrlardan fərqləndirən müəyyənliliklər kimi təsəvvür etmək olar. Nəzərə alsaq ki, təhsil sistemi təhsili idarəetmə orqanları, təhsil müəssisələri, təhsil proqramları, öyrənmələr və öyrədənlər kimi əsas elementlərdən, şəxsiyyət, istehsalat, cəmiyyət və dövlət kimi subyektlərdən (sifarişçi və təhsil xidmətləri müştəriləri) ibarətdir, o halda bunlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin qurulması və fəaliyyətlərinin uzlaşdırılması keyfiyyəti təmin edən əsas amil kimi ortaya çıxır. Beləliklə təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi prosesini iki alt hissəyə bölmək olar: subyektin qiymətləndirməsi (xarici qiymətləndirmə), təhsil sisteminin özünün qiymətləndirməsi (daxili qiymətləndirmə). Təhsil sisteminin qiymətləndirilməsində zəruri şərtlərdən biri, kim qiymətləndirir, kimi qiymətləndirir və hansı qiymətləndirmə kriteriyası (kimin mövqeyi və maraqları) ilə qiymətləndirilir. Hər bir təhsil sisteminə maraq və gözləntilər müxtəlif səbəblərdən formalaşdığından sifarişçilərin və təhsil sistemindən yararlananların mənsubiyyətindən, göstərdiyi xidmətin növündən, peşələrə əmək bazarında qoyulan tələblərdən asılı olaraq dəyişə bilər.

Məlumdur ki, sistem elementlərin bütöv, tam əlaqəli cəmidir. Sistem daxilində elementlər bir-biri ilə çox sıx əlaqədədir. Bu əlaqələr sistemin nizamlanmasını təmin edir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi təhsil sistemi də qarşılıqlı təsirdə olan beş elementin kompleksidir. Element isə mövcud təmin tərkibində kiçik vahiddir. Bu vahid özü müəyyən funksiyaları yerinə yetirir. Deməli təhsil sistemində hər bir elementin öz fəaliyyətini hansı istiqamətdə qurmasından, qarşıya qoyduğu məqsədə çatmaq üçün fəaliyyət yanaşmasından və digər elementlərlə qarşılıqlı fəaliyyətini nizamlamasından asılı olaraq nəticəni müəyyənləşdirir.

Ümumiyyətlə ali təhsilin keyfiyyətinə sabit bir forma kimi yanaşmaq düzgün nəticəyə gətirmir. Texnologiyanın sürətlə dəyişildiyi və informasiya

mübadiləsinin operativ həyata keçirilməsi şəraitində bu gün üçün keyfiyyət göstəriciləri məqbul sayılan mütəxəssisin sonrakı dövr üçün keyfiyyəti o qədər də yüksək olmayan kimi və yaxud əmək bazarının tələblərinə cavab verməyən kadr kimi təqdim edilməsinə gətirir. Ona görə də kadr hazırlığında dövrün tələbləri nəzərə alınmalı, təhsil proqramlarında, kurrikulumlarda hətta fənnlər üzrə tədris olunan mövzularda dəyişikliklər aparılmalı və yeniliklər daim nəzərə alınmalıdır.

Təhsili idarəetmə orqanları bu dəyişiklikləri daim diqqət mərkəzində saxlayaraq təhsil sisteminin digər elementlərini də buna əməl etməyi tələb etməlidir.

Yuxarıda deyilənlərin hamısı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Ali təhsil sisteminə islahatlar üzrə Dövlət Proqramı” – nın təsdiq edilməsi barədə 22 may 2009-cu il tarixli 295 sayılı sərəncamda öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sisteminin Avropa təhsil məkanına inteqrasiyası prosesinin sürətləndirilməsi, ali təhsilin məzmununun Boloniya prinsiplərinə uyğun aparılması, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf meylinə müvafiq olaraq yüksək hazırlıqlı kadrlara tələbatın ödənilməsi, həmçinin əhaliyə müasir tələblər səviyyəsində ali təhsil almaq imkanı yaradan səmərəli ali təhsil sisteminin formalaşdırılması birmənalı şəkildə dövlətin və ali təhsil müəssisələrinin qarşısına qoyulmuşdur [5].

Təhsil sisteminin beş əsas elementi arasında əlaqələrin qurulmasından asılı olan bu prosesin həyata keçirilməsi hər bir təhsil orqanına öz səlahiyyətləri daxilində fəaliyyətlərini nizamlamaq imkanları yaradır. Sərəncamdam irəli gələn məsələlərin həlli təkcə Azərbaycan Respublikasının deyil Ümumi Avropa əmək bazarının tələblərinin nəzərə alınmasını qaçılmaz edir. Başqa sözlə təhsil fəaliyyətinin effektivliyi onun planlaşdırılması və təhsil prosesinin həyata keçirilməsi formasından (tədris planının tutumluluğu, tədris müddəti və s.) yox, təhsilin nəticəsindən, tələbənin əldə etdiyi bilik, dünya görüşü, qazandığı peşəyə uyğunluğu, sərbəst öyrənmə və özünü təhsil xüsusiyyətlərinə malik olması ilə qiymətləndirilməsi məqsədəuyğun olar. Bu qiymətləndirmədə əsas ağırlıq mərkəzində təhsil prosesi durur (tədris proqramları, tələbələrin təhsildə yetərliliyi) bu prosesdə məzunun əldə etdiyi peşə və şəxsi hazırlıq səviyyəsi ilk növbədə işə götürənlərin rəyi təhsil nəticəsinin yoxlanması kriteriyasına daxil olunmalıdır. Deyilənlərə əsaslanaraq belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, müasir anlamda keyfiyyət predmetin insanın necə qəbul etməsi xarakterindən asılı olaraq qarşıya çıxan tələbatın ödənilməsi xüsusiyyətinin nisbi subyektiv xarakteristikasıdır.

İnsanın tələbatı artdıqca onun ödənilməməsi ehtimalı artır, yəni keyfiyyət azalır və tərsinə. Bu halda eyni bir predmet bir nəfər üçün yüksək,

digəri üçün aşağı keyfiyyətli olur. Beləliklə fəlsəfi anlamda keyfiyyət – predmetin xassələrinin sabit toplusu və dünya anlamında insanın nöqtəyi nəzərindən asılı nisbi tələbatın ödənilməsi üçün ölçü vasitəsidir, yəni “mütləq keyfiyyət” ola bilməz. Təyin edilən anlamda keyfiyyət təminatının yeni ehtiyatını yada salaq xüsusən kadr hazırlığında qəbul edilən informasiyanın həcmindən asılı olan bilik. Tədris prosesində insan öz biliyinin həcmi artırır, bundan asılı olaraq iş keyfiyyətini yüksəldir. Öz növbəsində tələbatın ödənilməsi tərtibini yüksəldir – deməli mütəxəssis keyfiyyətini artırır. Keyfiyyət üzrə peşəkarların beynəlxalq ittifaqının prezidenti, keyfiyyət problemi üzrə Rusiya akademiyasının akademiki Lapidus V.A demişdir: “Bilik – daşıyıcısı və meyarı insan olan bir dəyərdir” [3]. Biliklərin əldə edilməsi ali təhsil müəssisələrində tədris prosesinin təşkilindən, öyrəndənlərə öyrənənlər arasında münasibətlərin tənzimlənməsindən, maddi texniki bazanın səviyyəsindən, həmçinin öyrənənlərin sərbəst işləmə və özünütəhsil vərdişlərinin həyata keçirilməsi bacarıqlarının formalaşdırılmasından asılıdır. Son illərdə Avropa ölkələrində ali təhsil sisteminin keyfiyyətinin artırılmasına maraqlı bir sıra daxili və xarici faktorların təsiri ilə artmışdır. Bu səbəblərdən birincisi ali təhsilin kütləvililiyinin təmin edilməsinə akademik standartların tətbiqinin zəifləməsi, universitetlərin fəaliyyətinə müəyən məqsədlər üçün işəgötürənlərin daha çox qarışmaq təşəbbüslərinin artması. Onların fikrinə görə işəgötürənlərin maraqlarının nəzərə alınmaması hazırlanan kadrların əmək bazarının tələblərinə uyğunluğuna zəmanət vermir. Ali təhsilə ayrılmış dövlət vəsaitinin azalması ilə yanaşı təhsil haqlarının durmadan artırılması, beləliklə ictimai xərclərin effektivliyinin və ona olan tələbatın artması, universitetlərin (ali təhsil müəssisələrinin) daha aşkar ictimaiyyətə açıq olması, əmək bazarında rəqabətin güclənməsi, mobilliyə marağın artması və qeyri hökumət təşkilatlarının ali məktəblərin işinə müdaxilə meylinin güclənməsi və s. təhsil sisteminin ictimaiyyətlə qarşılıqlı fəaliyyətini zərurətə çevirir. Boloniya deklorasiyasında ali təhsilin keyfiyyətinin ümumi konturu verilmişdir. Bu istiqamətin inkişaf etdirilməsi Boloniya prosesində aşağıdakı kimi ifadə edilir: “Keyfiyyətin təmin edilməsi məqsədilə Avropa əməkdaşlığı çərçivəsində müqayisə edilən kriteriya və metodologiyanın hazırlanması”. Avropa təhsil cəmiyyəti dəfələrlə ali təhsilin keyfiyyətinin baza prinsiplərinin və mahiyyətinin təyin edilməsi üçün təşəbbüs göstərmişdir. 1998-ci ildə “XXI əsr ali təhsili üçün Ümumdünya bəyannaməsi” YUNESKO-nun təşkilatçılığı ilə keçirilən bu tədbirdə ali təhsilin keyfiyyəti aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir: “Ali təhsil sferasında keyfiyyət onun bütün funksiya və fəaliyyət növlərini : tədris və akademik proqramlar, elmi-tədqiqat və təqaüd, kadrların komplektləşdirilməsi, öyrənənlər, bina, maddi texniki baza, təchizat, ictimaiyyətin mənafeyi naminə fəaliyyət və akademik mühiti əhatə edən çoxölcülü konsepsiyadır.”

Əslində Boloniya prosesinin məqsədi ali təhsilin əsas beş elementi ilə, işgüzar dairələr arasında sözləri birləşdirmək və bu istiqamətdə əldə edilən nəticələri müqayisə edərək hər kəs tərəfindən qəbul edilən konsepsiyayı yaratmaqdır.

2001-ci ilin sentyabr ayında Avropa Universitetlər assosiasiyası tərəfindən “Ali təhsilin keyfiyyətinə nəzarət” haqqında direktiv sənəd qəbul edildi. Bu sənəddə keyfiyyətin ali təhsildə əsas məsələ olduğu vurğulandı və qeyd edildi ki, keyfiyyətin qiymətləndirilməsində əsasən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

1. Qiymətləndirmə orqanları ilə ali məktəblər arasında əməkdaşlıq və inama nail olunması
2. Təhsil proqramlarının və ali təhsil müəssisəsinin məqsədinin nəzərə alınması
3. Ənənəvi təhsil və yeniliklərin balansının təmin edilməsi, akademik istiqamətlənmə və iqtisadi uyğunluq, tədris proqramının məntiqi əsaslandırılması və tələbələrin sərbəst seçiminin təşkili
4. Tədris etmənin, tədqiqat işlərinin, idarəetmə və rəhbərliyin yoxlanılmaya acıq olması
5. Tələbələrin ehtiyac və tələblərinə münasibət məsuliyyətinin, təlim prosesinə aid olmayan xidmətlərin keyfiyyətinin nəzərə alınması [1].

Keyfiyyətə nəzarət əsasən əsas təhsil fəaliyyətinə, diqqətin yönəldilməsinə ciddi fikir verilməsini tələb edir. Bu halda keyfiyyətə nəzarətə ali təhsil müəssisələri mədəniyyətinin əsas üzvü təşkilat forması kimi baxılır. Direktiv sənəddə keyfiyyətin idarə edilməsinin və keyfiyyətə nəzarətin ümumi göstəriciləri öz əksini tapmışdır. Bu göstəricilərə akademik fəaliyyətin müxtəlif aspektləri, təhsil müəssisəsinin muxtariyyəti, təhsilin məqsədi və həyata keçirilməsi vasitələri, abituriyentlərin seçimi və qəbulu, apelyasiyanın proseduru və obyektivliyi, tədris proqramlarının keyfiyyəti, professor-müəllimheyətinin keyfiyyət və kəmiyyət xarakteristikası, tələbələrlə əks əlaqə forması, təhsil kreditlərinin toplanması və ötürülməsi, fənnlərarası əlaqə, müxtəlif proqramlar çərçivəsində təhsil, infrastruktur və təchizat, büdcədən kənar vəsaitin əldə edilməsi, müəllimlərin və tədqiqatçıların motivasiyası, tikinti və təchizata investisiya qoyuluşu, sistemativ audit, əmək bazarı ilə əlaqə, beynəlxalq elmi rəqabətə davamlılıq, beynəlxalq keyfiyyətə nəzarət mexanizmi, aktual ictimai diskusiyalarda iştirak və demokratiyanın inkişafına kömək, elmi, texniki və innovasiya sferasının potensialı və s. daxil edilmişdir. Bütün bu yuxarıda göstərilənlər nəzərə alınaraq “minimum standartların təmin edilməsi” və “standart” məfhumunun nəyi ifadə etməsinin müəyyənləşdirilməsi orataya çıxır.

Avropa universitetləri assosiasiyası 12 aprel 2004-cü il Berlin kommunikesində razılaşdırılmış yuxarıda qeyd edilən standart və prosedur anlayışlarını aşağıdakı kimi müəyyənləşdirir: Standartlar – gözlənilməsi

(riayət edilməsi) zəruri olan prinsip və dəyərlər, prosedurlar xarici orqanların keyfiyyət təminatının və akreditasiyanın nəticələrinin müəyyənləşdirilməsində həyata keçirdikləri fəaliyyətlərin toplusu, ustanovka – uyğun standartların qiymətləndirilməsinə imkan verən, nəzarət nöqtələrini müəyyənləşdirən, tövsiyələr kimi müəyyənləşdirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, standartlar çoxobrazlılığı və rəqabətədavamlılığı məhdudlaşdırmamalıdır. Bundan başqa qiymətləndirmə sahəsində böyük təcrübəyə malik Avropa universitetlər assosiasiyası ali məktəblərin çoxsahəli olması səbəbindən tam bir kontinenti əhatə edən razılaşdırılmış keyfiyyət standartlarının hazırlanması imkansızdır. Başlıcası bu dəyişikliklərə ali təhsil müəssisələrinin reaksiyasıdır.

Lakin burdan çıxan iki nəticəni diqqətə çatdırmaq lazımdır:

1. Standartların tətbiqi, miqdar metodları, kriteriyalar toplusu və nəzarət siyahısı ali təhsilin keyfiyyətinə effektiv təsir etmir.
2. Ali təhsil müəssisəsinin müstəqilliyi – dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üçün əsas zəmindir. Yəni hər bir ali təhsil müəssisəsi standartlar haqqında öz məqsəd və missiyasına uyğun həll yolu seçir. Beləliklə, bütün yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sisteminin Avropa təhsil məkanına inteqrasiyası proseslərinin sürətləndirilməsi, ali təhsilin məzmununun Boloniya prinsiplərinə uyğun qurulması üçün:
  1. “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramının qarşıya qoyduğu tələblərin tam nəzərə alınması.
  2. Tədris prosesinin müasir tələblər səviyyəsində qurulması, tədris texnologiyalarının və yeni tədris metodlarının tətbiqinə, ənənəvi metodlarla uyğunluğuna malik olunması.
  3. Ali məktəblərin maddi-texniki bazasının müasirləşdirilməsi.
  4. Ali təhsildə keyfiyyətin əldə edilməsi istiqamətində göstərilən fəaliyyətin aşkarlığının təmin edilməsi, maraqlı qurumların və ictimaiyyətin bu prosesin planlaşdırılmasına və həyata keçirilməsinə cəlb edilməsi.
  5. Professor-müəllim heyətinin və tədqiqatçıların motivasiyasının gücləndirilməsi, peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması istiqamətində fəaliyyətin mexanizminin yaradılması, əmək haqlarının stimullaşdırılması.
  6. Ali təhsilin beş əsas elementi arasında əlaqələrin müasir tələblər əsasında formalaşdırılması və keyfiyyət təminatı mexanizminin qurulması, kəsilməz təhsilin həyata keçirilməsi bazasının yaradılması.
  7. Tətbiqi elmlər üzrə təhsil verən ali məktəblər üçün təcrübə mərkəzlərinin yaradılması, bu mərkəzlərin fəaliyyətinə tələbələrin cəlb edilərək əmək fəaliyyətinə hazırlanması, əlavə maliyyə mənbələrinin yaradılması.
  8. Ali məktəblərin beynəlxalq şəbəkələrə qoşulması imkanlarının artırılması, muxtariyyət və mobilliyinin təmin edilməsi

9. Tələbələrin seçim imkanlarına şərait yaradılması və tələblərinin nəzərə alınması, apelyasiya mühitinin obyektivliyi mexanizmlərinin yaradılması.
10. Təhsil müəssisələrinin idarə edilməsi mexanizminin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması, yəni idarəetmə strukturunun yaradılması, idarəetmədə demoqrafik dəyərlərin geniş tətbiqinə nail olunması.
11. Yekun Dövlət Attestasiyasının keçirilmə mexanizminin yaradılması, bu prosesdə aşkarlığın təmin edilməsi, cəmiyyətin müxtəlif maraqlı təbəqələrinin prosesdə iştirakının təmin edilməsinin həyata keçirilməsi məqsədə müvafiq olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Болонский процесс и качество образования: Сенашенко В, Ткач Г. – ст. 33.
2. Введение в философию: Учебник для вузов. 4.1 М. Политиздат, 1990
3. Пилипенко Владимир Петрович, качество, как философская категория. www.dos_management.info/DM_01_2009_pakt_05_consult_05_pi.pdf
4. Салитова Т. Современные подходы к определению содержания категории «качество». www.quality.eup.ru
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı” – nın təsdiq edilməsi barədə 22 may 2009-cu il tarixli 295 sayılı sərəncamı.
6. Əliyev N. Azərbaycan Respublikasının MBD ölkələri ilə elmvə təhsil sahəsində əlaqələri. səh 96.
7. Həsənov E. Heydər Əirev diplomatiyası və Azərbaycanın siyasi problemləri. Sosial siyasi problemlər jurnalı. B.2007 səh.77.
8. Vəliyev E.V. Azərbaycan məktəbi ,problənlər, nailiyyətlər və prespektivlər. B.2010. Səh.164.

**M. АББАСОВА
Б. ЮСИФОВ**

РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена роли научно-технического прогресса в совершенствовании научного потенциала высших учебных заведений республики и намеченных преобразований в этой области.

В условиях наличия еще малоизвестных проблем в социально-экономической и духовной жизни общества переходного периода систематизированно изучены отдельные аспекты этой проблемы, сделано научное заключение о развитии научного познания под влиянием научно-технического прогресса, предполагающее взаимное сотрудничество всех исследователей в области общественных наук – философов, социологов, экономистов, историков и др. Для установления общих закономерностей научного развития на современном этапе. В статье паказывається чітосовєршенствованиє науки и техники являється наєобхадимы

му словнием изменил ролю человека в общественной жизни республики, средством достижения
явысших человеческих идеалов.

M. ABASOVA
B. YUSIFOV

THE ROLE OF EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF STUDENT CONSCIENCE

SUMMARY

The presented article deals with the development of scientific and technical progress and reforms for the efficient use of scientific potential of higher schools in our Republic.

The serious problems in the social, political and spiritual life of our Republic and learning them, discovering of features of transitions period and carrying out complex investigations are taken into consideration in the given article.

The article also deals with the influence of scientific and technical progress, mutual cooperation of scientists, philosophers, sociologists, economists and historians.

In the presented article it is hoped for scientific and technical progress its future and its influence to human's life. But it must be realized that a human must not give his (her) will to technics.

They have to do their best with the help of technics for the realization of premium ideas.

The article has great importance for the following of development of scientific knowledge and determination of the ways of development of science.

AZƏRBAYCANIN DÜNYA NEFT SƏNAYESİ TARİXİNDƏKİ İLKLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan nefti; Azərbaycan neft sənayesi; Azərbaycanın neft sənayesi tarixindəki ilklər; neft sənayesi tarixi; dünya neft sənayesi tarixində Azərbaycan nefti.

Ключевые слова: Азербайджанская нефть; Азербайджанская нефтяная промышленность; первые в истории Азербайджанской нефтяной промышленности; история нефтяной промышленности; Азербайджанская нефть в истории мировой промышленности.

Key words: Azerbaijan oil; Azerbaijan oil industry; beginnings of Azerbaijan in the history oil industry; the history of oil industry; Azerbaijan oil in the history of the world oil industry

Azərbaycan neftinin qədimlərə gedən tarixi bizim eradan əvvəl VII-VI əsrlərə təsadüf edir. Zəngin təbii sərvətləti ilə hər zaman seçilmiş Azərbaycan, öz neft ilə də şöhrət qazanmışdır.

Bildiyimiz kimi, Azərbaycan neft sənayesi özünün 150 illik tarixi ərzində böyük inkişaf yolu keçmişdir. Bütün dünyada qədim neft diyarı kimi tanınmış Azərbaycanda neftin sənaye üsulu ilə hasilatı hələ XIX əsrin ortalarından başlamışdır. 1848-ci ildə Bakıda, Bibiheybət yatağında qazılmış quyudan vurmuş neft fontanı Azərbaycanda "qara qızılın" sənaye üsulu ilə çıxarılmasının əsasını qoymuşdur. Artıq 1899-cu ildə Azərbaycan neft hasilatı və emalı üzrə dünyada birinci yerə çıxmış, dünya neft hasilatının yarısını vermişdir (3).

Azərbaycanın təbii neft qazını isə dünyada ilk dəfə olaraq 1836-cı ildə akademik Q.İ. Qessi elmi surətdə təhlil etmiş və onun tərkibini müəyyən etmişdir. Professor K.V. Kostrin isə öz əsərlərində göstərir ki, dünyada yaşayış və təsərrüfat işləri üçün təbii qazdan ilk dəfə azərbaycanlılar istifadə etmişlər. Tarixi sənədlərə istinadən mexaniki üsulla dünyada ilk neft quyusu 1847-ci ildə Bibiheybətdə qazılmışdır. Sübut olunmuşdur ki, dənizdə də ilk neft quyusu XVIII əsrdə Abşeron yarımadasında – dənizdən 19 metr aralıda qazılmışdır. Sonralar Xəzər dənizinin qalxması nəticəsində həmin neft kəhrizləri suyun altında qalmışdır. Azərbaycan dünyada təkə ilk neft-qaz hasilatçısı kimi deyil, həm də ilk neftayırma müəssisələrinə malik bir ölkə kimi də tanınır. 1859-cu ildə Bakıda Dubinin qardaşlarının ilk iri neftayırma zavodları istifadəyə verilir. Hasil və emal olunan neft və neft məhsullarının

dünya bazarlarına çıxarılması üçün 1897-ci ildə Bakıdan Batuma birbaşa neft kəməri çəkilir (2).

Azərbaycan neftin emalı, tədqiqi və nəqli sahəsində də dünya neft sənayesi tarixində bir sıra mühüm ilklərə imza atmışdır.

Beləliklə, dünya neft sənayesi tarixində ilk dəfə olaraq Azərbaycanda baş vermiş tarixi hadisələri 2 qrupa ayıraraq aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar.

1) Hasilat və daşıma sahəsində:

- 1803-cü ildə dünyada ilk dəfə bakılı Hacı Qasımbəy Mənsurbəyov dənizdə, Bibi – Heybət buxtasında sahildən 18 və 30 m aralıda yerləşən iki quyudan neft çıxarmağa başlamışdır;

- İlk dəniz mədəni 1825-ci ildə, Xəzər dənizində güclü tufan nəticəsində dağıdılmışdır;

- 1846-cı ildə Bakıda, Bibi-Heybətdə Zaqafqaziya diyarı idarəsinin şura üzvü Vasili Semyonovun təklifi ilə neft kəşfiyyatı məqsədi ilə dərinliyi 21 m olan dünyada ilk neft quyusu qazılmışdır, yəni dünyada ilk dəfə qazma işi müsbət nəticələnmişdir. İş Bakı neft mədənlərinin direktoru mayor Alekseyevin rəhbərliyi altında aparılmışdır;

- 1847-ci ildə 8–14 iyul tarixlərində Qafqaz canişini knyaz Mixail Vorontsov öz sənədlərində Xəzər dənizinin sahilində (Bibi Heybət) dünyada ilk neft quyusunun qazılması faktını və müsbət nəticə verməsini rəsmi şəkildə təsdiq etmişdir;

- 1877-ci ildə Lüdviq Nobelin sifarişi ilə dünyada ilk dəfə olaraq polad korpus Motala (İsveç) şəhərində hazırlanmış “Zərdüşt” neftdaşıyan paroxodu inşa edilmişdir, paroxodun qızdırılmasında neft qalıqlarından istifadə edilirdi;

- 1881-cü ildə dünyada ilk dəfə olaraq “Nobel qardaşları” firması neft və neft məhsullarının dəmiryol sistemlərində daşınmasını həyata keçirmişdir (hər sisternin üzərində “Nobel qardaşları Şirkəti” sözləri yazılmışdı);

-1886-cı ilin iyun ayında “İşıq” neftdaşıyan paroxodu dünyada ilk dəfə olaraq Bakının ağ neftini Batumdan Londona daşdı (bu gəmi də Nobel qardaşlarına məxsus “Zərdüşt”ün hazırlandığı Motala şəhərinin zavodunda inşa edilmişdi);

- 1897-ci ildə dünyada ilk dəfə olaraq Xəzər dənizində “Assan Dadaşov” adlı iki pərli tanker peyda oldu;

- 1897-1907-ci illərdə dünyada ən böyük ağ neft xətti olan 829 verst uzunluqda Bakı-Batum xətti inşa edildi. Bu xətt Zaqafqaziya dəmir yollarına məxsus idi və ümumi dəyəri təxminən 50 milyon rubl təşkil edirdi;

- 1899-1901-ci illərdə hasil edilən neft əksər həcmində görə Bakı neft sənayesi ildə 11,5 milyon ton neft verməklə dünyada birinci yeri tutur. Bu zaman Amerika Birləşmiş Ştatlarında (ABŞ) ildə 9,1 milyon ton neft hasil edilirdi;

- 1901-ci ildə Alfred Nobelın təsis etdiyi ilk Nobel mükafatlarının verilməmişdir. İsveç tarixçisi, Nobel ailələrinin arxivi ilə işləmiş Erik

Berqenqrenin (1962) şəhadətinə görə, Alfredin ona məxsus kapitalın Bakı yataqlarından çəkilməsi (Nobel mükafatının 12%-ni təşkil edirdi) haqqında qərarı tezliklə beynəlxalq mükafatın təsis edilməsi ilə nəticələndi;

- 1903-1904-cü illərdə dünyada ilk böyük dizel tankerlərinin – “Vandal” və “Sarmat” teploxodları Emmanuel Nobelin rəhbərliyi altında inşa edildi. Dünyada ilk dəfə “Vandal” teploxodunun (1903) dərinliyi 74,5 m.-yə çatdırdı; onun yük götürmə qabiliyyəti – 750 ton, sürəti 7,4 dəniz milindən artıq deyildi (1 mil = saatda 1,852 km) idi; burada daimi cərəyan generatoru ilə işə düşən qeyri-reversiv üç silindirli dizellər quraşdırılmışdı;

- 1909-cu ildə ilk dəfə dünya praktikasında Xəzərin təkindəki neft laylarının işlənməsi üçün Bibi-Heybət buxtasında tökmə işlərinə başlandı. İşlər 1932-ci ildə mühəndis Pavel Potoskinin rəhbərliyi altında başa çatdırıldı;

- 1910-cu ildə İRTC BŞ-nin üzvü İvan Qluşkov dünya neft praktikasında ilk dəfə olaraq Bakıda “Neft yataqlarının qazılmasına aid təlimatları” hazırladı, bu təlimatlar əsasında Bakı məktəblərinin tələbələrinə qazmanın ümumi əsasları tədris edilirdi. 3 ildən sonra o, “Neft quyularının istismarı” adlı monoqrafiyasını nəşr etdirdi. “Maye mədənlərin- neftin və duzlu suların hasilatı”;

- 1923-cü ildə Bakı mühəndisi Matvey Kapelyuşnikov dünyada ilk dəfə birpilləli reduktorlu trubobur (qazma maşını) kəşf etdi;

- 1924-cü ildə dünyada ilk dəfə olaraq İliç buxtasında ada tipli dirəklərlə təchiz edilmiş ilk ada tipli dəniz sənaye nefti istehsal etmişdir Matvey Kapelyuşnikov turboburla (qazma maşını) Suraxanıda dünyada ilk neft quyusunu qazdı. Onun dərinliyi təxminən 600 m idi;

- 1933-1934-cü illərdə dünyada ilk dəfə olaraq, Bakıda Xubentsov qardaşları batırılmış ağac ponton formasında üzən özülün konstruksiyasını təklif etdilər. Bu özüldən ilk dəfə olaraq dərinliyi 365 m olan neft kəşfiyyat quyusu qazıldı. İlk üzən qazma qurğusu isə Xəzər dənizində 1934-cü ilin sentyabr ayından etibarən fəaliyyətə başladı;

- 1936-cı ildə dünyada ilk dəfə sovet mühəndisləri qrupu (Pyotr Şumilov, Eyyub Tağıyev və başqaları) tərəfindən çox pilləli reduksiyonsuz qazma borusu hazırlandı;

- Dünya geoloji praktikasında ilk dəfə olaraq dəniz neft yataqlarının işlənməsi üçün mühəndis A.M. Pobedin struktur qazmanı həyata keçirmək üçün dənizdə, Mərdəkan qəsəbəsi və Abşeron boğazında Xəzər dənizinin təkinin struktur xəritəsini hazırladı;

- 1940-cı ildə Qala yatağında dünyada ilk dəfə olaraq Ostrovski, Aleksandrov və sair konstruksiyaların elektrik qazma üsulu ilə qazılması həyata keçirilmişdir;

- 1941-ci ildə Bayılda dünyada ilk dəfə olaraq turbin üsulu ilə dərinliyi 2000 m olan maili quyusu qazıldı;

- 1948-ci ildə Avropada və SSRİ-də ilk dəfə olaraq usta Əliyulla tərəfindən oktyabr ayının 2-də Suraxanıda 3800 dərinlikdə olduqca dərin quyu qazıldı (№ 1308) və fontan vurdu;

- 1949-cu ildə dünya neft sənayesinin tarixində ilk dəfə olaraq avqust ayının 24-də Abşeron şelfində unikal dəniz yataqlarının-Neft Daşlarının kəşfiyyatına başlandı və orada polad dəniz özülləri quruldu. Bir aydan sonra bu yataqda ilk quyu qazıldı, 1000 metr dərinliyə çatanda neft fontan vurdu;

- 1958-ci ildə Brüsseldə keçirilən ümumdünya sərgisində bütün avadanlıqları ilə birlikdə iki pərli qazma qurğusu nümayiş etdirildi. Professor Eyyub Tağıyevin rəhbərliyi altında bu qurğunun müəllif kollektivinə Qızıl medal verildi;

- 1971-ci il mart ayının 28-də Azərbaycanda neftin hasilatına başlandıği tarixdən 1 milyard ton neft hasil edildi;

- 1976-cı il dekabr ayında SSRİ neft yataqlarında (“Başneft”, “Udmurtneft” və “Permneft”) möhkəmliyi və etibarlılığına görə milli və dünya standartlarını ötüb keçən yeni polad markalarından yüksək dərəcədə davamlı, dərin sorucu qazma ştanqı uğurla sınaqdan keçirildi;

- 1994-cü il 20 sentyabr tarixində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev respublika parlamentinin 2 dekabr tarixində ratifikasiya etdiyi “Azəri-Çıraq-Günəşli” yataqlarının istismarı üzrə beynəlxalq kontraktı – “Əsrin kontraktını” imzaladı. Bu kontrakt 12 dekabr tarixində qüvvəyə mindi. Kontraktın məbləği 13 milyard ABŞ dolları məbləğində dəyərləndirildi;

- 2005-ci il may ayında Bakıda, Səngəçal neft terminalında Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan və Qazaxstan prezidentləri dünya əhəmiyyətli Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəmərinin doldurulmasına start verdilər.

2) Emal sahəsində:

- 1837-ci ildə dünyada ilk dəfə olaraq Balaxanıda Nikolay Voskoboynikovun neft ayırma zavodu fəaliyyətə başladı;

- 1875-ci ildə dünya neft sənayesinin tarixində ilk dəfə olaraq məşhur neft sənayeçisi Viktor Raqozin sürtgü yağlarının emalına başladı. 1878-ci ildə isə onun xaricə apardığı Bakı sürtgü yağı dünya bazarını əlbəəl fəth etdi;

- 1883-cü ildə dünyada ilk dəfə olaraq Bakıda Nobel qardaşlarının zavodunda neftin fasiləsiz distillə edilməsi məqsədi ilə V.Q.Şuxov və İ.İ. Yelin tərəfindən layihələndirilmiş kub batareyası quraşdırıldı;

- 1885-ci ildə mühəndis Q.V.Alekseyev neft tarixində ilk dəfə olaraq Bakıda yağ qudrununun krekinqi vasitəsi ilə (hissələrə ayırma) benzin və ağ neft almaq üçün kub sənaye qurğusunu layihələndirdi və quraşdırdı (S.M.Şibayevin zavodunda);

- 1891-ci ildə dünyada ilk dəfə olaraq V.Şuxov və S.Qavrilov fasiləsiz hərəkət edən termik boru krekinq qurğusunu ixtira etdilər (patent № 12926);

- 1900-cü ildə Beynəlxalq Neft qurultayı Vladimir Markovnikovu Qafqaz və Abşeron neftini kompleks şəkildə tədqiq etdiyinə görə Qızıl medalla təltif etdi. Bu da yeni karbohidrogenlərin – naftenlərin kəşfinə gətirib çıxardı;

- 1901-ci ildə Almaniyada, “Friedrich Viweg u Sohn” nəşriyyatında alman dilində Bakı neft-kimyəçisi R.A.Vişinin “Neftenlər (neftin siklik polimetilləri) və digər karbohidrogenlər sırasında onların mövqeyi” adlı kitabı nəşr edildi. Bu kitab dünyada neftenlərin ilk tam və sistemli tədqiqi hesab edilir;

- 1905-ci ildə dünya neft praktikasında ilk dəfə olaraq Balaxanıda kompressor istismar üsulu ilə tətbiq edildi;

- 1912-ci ildə Bakıda mədən mühəndisi Semyon Kvitko neft qalıqlarının termik ayrılması üsulunu işlədi. Ona “təzyiq altında və təhyiqsiz mazutun yüksək temperaturlu ayrılmasından benzinin alınması” tədqiqatına görə 21963 sayılı patent verildi;

- 1914-cü ildə dünya neft elmində ilk dəfə olaraq Bakıda professor M.M.Tixvinskiy neftin quyulardan sıxılmış qaz–qazliftin köməyi ilə çıxarılması üsulunu kəşf etdi;

- 1915-ci ildə dünyada ilk dəfə olaraq, Bakıda professor Nikolay Zelinskiy neftin krekinqi zamanı oksid mektallardan əlavə (titan, aluminium və sink) katalizator qismində floridindən və Baxçasaray gilindən də istifadə etməyin mümkünlüyünü təsbit etdi;

- 1920-ci il 14 noyabr tarixində M.Əzizbəyov adına Bakı Politeknik İnstitutunun əsası qoyuldu. Bu ali məktəb (sonradan – Azərbaycan Neft və Kimya institutu, hazırda Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası) Avropa və Asiyada neft sənayesinin bütün sahələri üçün mühəndis kadrlarını hazırlayan ilk ali məktəbdir;

- 1929-1934-cü illərdə Vladimir Şuxov, Matvey Kalelyuşnikov və Fətullabəy Rüstəmbəyov Bakıda boru krekinq qurğusunu kəşf etdilər və quraşdırdılar. Bu qurğuda həyata keçirilən proses dünya neft tarixinə “sovet krekinqi” adı ilə daxil oldu və neftin dərin ayrılması təcrübəsinin inkişafında nəzərəçarpaq rol oynadı;

- 1934-cü ildə “Azərbaycan neft təsərrüfatı” jurnalında Fətullabəy Rüstəmbəyovun milli və xarici təcrübəni təhlil edən məqalələri çap edildi. O, dünyada ilk dəfə olaraq sualtı neft yataqlarının kəşfiyyatının və Xəzər dənizində neft quyularının inşaa edilməsinin nəzəri və praktiki əsaslarını şərh etdi;

- 1936-cı il yanvar ayında Bakıda neft qazlarından etil spirtinin alınması üzrə sənaye qurğusu istismara verildi. Bakı neft-kimyəçilərinin yaratdığı bu qurğu (Mark Dalin və başqaları) dünyada bu tipli ilk sənaye qurğusu idi;

- 1939-cu ildə dünya neft elmində ilk dəfə olaraq, Murtuza Nağıyevin termik krekinqin timsalında resurkulyasiyanın köməyi ilə kimyəvi proseslərin sürətləndirilməsinin nəzəri əsaslarının şərh edildiyi tədqiqatları nəşr edildi;

- 1942-ci ildə akademik Yusif Məmmədəliyev aviasiya benzinləri üçün misilsiz yüksək oktantlı komponentlərin alınması üzrə tam yeni metod kəşf etdi. Onun rəhbərliyi altında neft xammallarından toluolun sintezinin yeni sənaye metodu işlənilib-hazırlandı və tətbiq edildi. Bunun nəticəsində partladıcı maddələrin alınmasında istifadə edilən toluolun kefyiyyətini son dərəcə artırdı;

- 1949-cu ildə dünyada ilk dəfə olaraq Bakıda açıq dənizdə hidro-texniki qurğuların inşasına başlayan “Qiprodənizneftqaz” elmi-tədqiqat və layihə institutu təsis edildi;

- 1977-ci ildə dünyada ilk dəfə olaraq professor Bahadır Zeynalov neft neften karbohidrogenlərinin birbaşa oksidləşdirilməsi yolu ilə sintetik naften turşusunun alınması prosesini işləyib-hazırladı;

- 2002-ci ildə dünya neft təcrübəsində ilk dəfə olaraq professor Əliməmməd Şabanov neft laylarının su tərkibini müəyyənləşdirmək üçün kimyəvi sensorları və spin-nişanlanmış üzvi birləşmələri tətbiq etdi;

- 2005-ci il akademik Y.Q.Məmmədəliyevin yüz illik yubileyi şərəfinə YUENSKO-nun qərarı ilə 2005-ci il Yusif Məmmədəliyev ili elan edildi. Görkəmli neft kimyaçısı – Qələbə yanacağıının ixtiraçısı II dünya müharibəsində faşizm üzərində qələbənin çalınmasında misilsiz rol oynamışdır (1).

Yuxarıda qeyd olunmuş, önəmli faktlar və arqumentlərdən aydın olaraq görünür ki, Azərbaycanda neftə dair elmi-tədqiqatların aparılması, neftin emalı, istismarı, nəqli və s. dünya neft sənayesinə əvəzsiz elmi və təcrübə faydalar vermişdir. Belə ki, həm dünya neft sənayesi tarixində, həm də müasir dövr müxtəlif neft sahələri üzrə milli və beynəlxalq layihələrin, elmi-ixtiralara icad edilməsində Azərbaycan neftinin və xüsusilə də Azərbaycan alimlərinin xidmətləri danılmaz faktlardır.

ƏDƏBİYYAT

1. http://www.azerbaijans.com/content_781_az.html
2. http://www.azerbaijan.az/portal/StatePower/Committee/committeeConcern_01_a.html#1
3. http://www.azerbaijan.az/portal/Economy/OilStrategy/oilStrategy_01_a.html

**ЗАЧИНАТЕЛИ В ИСТОРИИ МИРОВОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА**

РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о положении Азербайджана в истории мировой нефтяной промышленности. Здесь впервые в истории мировой нефтяной промышленности имели место исторические события, характеризующие производство, исследование и транспортировку азербайджанской нефти. А также даётся информации о зачинателях в области производства транспортировки и обработки.

T.MIRZAYEVA

**BEGINNINGS OF AZERBAIJAN IN THE HISTORY
OF THE WORLD OIL INDUSTRY**

SUMMARY

The article deals with the position of Azerbaijan in the history of world oil industry. Here the Azerbaijani oil refining, studying and transportation for the first time in the history of the global oil industry that took place in Azerbaijan are characterized. Also information about beginnings of oil production and transportation and its processing is given in the article.

**MİRZƏ KAZIM BƏYİN KİTAB, KİTABXANA İŞİ,
KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ BİBLİOQRAFIYA SAHƏLƏRİNDƏ
ELMİ-NƏZƏRİ VƏ TƏCRÜBİ FƏALİYYƏTİ**

Açar zözlər: *Mirzə Kazım Bəy, kitab, kitabxanaşünaslıq, şəxsi kitabxana, biblioqrafiya, kitabxana işi*

Ключевые слова: *Мирза Казым Бек, книги, библиотековедения, личная библиотека, библиография, библиотеочная работа.*

Key words: *Mirza Kazim Bey, book, librarianship, personal library, bibliography, library work.*

**“Şərq öyrəniləncə Mirzə Kazım Bəyin adı həmişə
minnətdarlıqla yad ediləcəkdir”.**

İ. Berezin

Dünyanın ən qədim xalqlarından biri olan Azərbaycan xalqı öz dahi şəxsiyyətləri, görkəmli xadimləri ilə tarixi inkişafın bütün mərhələlərində bəşər elminə, mədəniyyətinə, incəsənitinə, ədəbiyyatına, fəlsəfəsinə və s. misilsiz töhfələr vermiş, ümumbəşəri sivilizasiyanın tərəqqisində yaxından iştirak edərək onu daha da zənginləşdirmiş və bu sivilizasiyanın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

Azərbaycan xalqının XIX əsrdə bəşəriyyətə bəxş etdiyi nadir şəxsiyyətlərdən biri də Mirzə Kazım Bəydir. Mirzə Kazım bəy Azərbaycan elminə dünya şöhrəti qazandırmış, bəşər elminin inkişafında müstəsna rol oynamış, zəngin elmi qüdrətə, ensiklopedik biliyə malik olmuşdur. Görkəmli mütəfəkkir, xalqımızın fəxri, fəvqəl zəka və istedad sahibi olan Mirzə Kazım Bəy şərqşünaslıq, ədəbiyyat, dil, fəlsəfə, tarix, hüquq, dinşünaslıq, etika, etimologiya, etnoqrafiya, pedaqogika, ədəbi tənqidlə əlaqədar dünya elmi üçün bu gün də böyük əhəmiyyət kəsb edən, nadir mənbələrdən hesab olunan bir sıra fundamental əsərlər yazmış, bir çox dünya dillərinin kamil bilicisi olmuş, eyni zamanda görkəmli elm və təhsil təşkilatçısı kimi böyük şöhrət tapmışdır.

Dahi mütəfəkkir böyük maarifpərvər kimi, həmçinin, bütün dövrlərdə elmin, informasiyanın, mədəniyyətin, təhsilin, tərbiyənin inkişafında və tərəqqisində böyük rol oynayan, əsas məqsədi cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət etmək olan kitabxanalara, kitabxana işinin inkişafına, kitabçılıq işinin genişləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət

vermiş, kitabxanaşünaslıq və bibliografyanın nəzəri və təcrübi məsələlərinə dair qiymətli fikirlər söyləmiş, xeyli hərtərəfli əhəmiyyət kəsb edən müddəalar irəli sürmüş, adı çəkilən sahələrin elmi əsaslarla inkişafı üçün diqqətəlayiq işlər görmüşdür. Onun görüşlərində, tövsiyələrində bu gün də təqdir olunması zəruri sayılan, bu sahənin mütəxəssisləri tərəfindən istifadə edilməsi vacib olan fikirlər çoxdur (1,s.314).

O, 1802-ci il iyunun 22-də də Rəştdə dünyaya gəlmiş, 8 yaşından Dərbənd şəhərində yaşamışdır. Atası Hacı Qasım mükəmməl dini təhsil almış, Dərbəndin şeyxülislamı rütbəsinə qədər yüksəlmişdir. O, oğlunun təhsilinə böyük diqqət yetirir, onu gələcəkdə öz yerində - Dərbənd şeyxülislamı kimi görmək istəyirdi. İlk təhsilini Dərbənd mollasının yanında alan Mirzə Kazım Bəy sonrakı təhsilini görkəmli ruhanilərin yanında davam etdirmişdir. Müəllimlərin səyi hədəf getməmiş, artıq 12 yaşında ana dili ilə yanaşı ərəb və fars dillərinə də mükəmməl yiyələnmişdir. 1819-cu ildə Mirzə Kazım Bəy “Ərəb dili qrammatikası təcrübəsi” adlı ilk elmi işini yazmış, 1820-ci ildə isə ərəb və fars dillərində lüğət tərtib etmişdir (5, s.43).

1820-ci ildə atası Dərbənddən Həştərxana sürgün edilərkən onunla getmiş, orada ingilis, fransız, alman və b. dilləri öyrənmişdi. Bu görkəmli insan az bir müddət ərzində elmi ictimaiyyət tərəfindən tanınmış, 1826-cı ildə Kazan Universitetində İran ədəbiyyatından dərs deməyə dəvət edilmişdi. Burada dərs dediyi müddətdə qısa zaman içərisində professor və fakültə dekanı vəzifələrinə seçilir. O, dərs deməklə yanaşı, burada fars-ərəb-türk-rus lüğətinin hazırlanmasına da rəhbərlik edirdi.

Mirzə Kazım bəyin görkəmli rus alimi, Kazan Universitetinin rektoru L.İ. Lobaçevski ilə dostluğu ona universitetin elmi və ictimai həyatında yaxından iştirak etmək imkanı yaratmışdı. L.İ. Lobaçevskinin elmi fəaliyyətində Şərqi riyaziyyat alimlərinin əsərləri mühüm rol oynamışdı. Rus alimi bu əsərlərlə Mirzə Kazım Bəyin Şərq dillərindən etdiyi tərcümələr vasitəsilə tanış olurdu. Mirzə Kazım Bəy böyük Azərbaycan alimi Nəsirəddin Tusinin riyaziyyata dair əsərlərini Lobaçevskinin istifadəsi üçün tərcümə etmişdi(4, s.102). Burada çalışdığı illərdə Mirzə Kazım Bəy ona dünya şöhrəti qazandıran “Əssəbüs-Səyyar”, “Uyğurlar haqqında tədqiqat”, “Quranın bəzi surələrinin şərh”, “Firdovsi yaradıcılığı üzrə Şərq mifologiyası” və s. əsərlərini yazmışdır. Bu tədqiqatların demək olar ki, hamısı dərhal Avropa dillərində çapdan çıxmış, dünya miqyasında geniş əks-səda doğurmuşdur (4, s.102).

Mirzə Kazım Bəy Şərq mədəniyyətini dərinləndirən bilməklə yanaşı həm də, onun ehtiraslı pərəstişkarı və alovlu təbliğatçısı idi. Asiyanın qədim tarixini böyük iftixar hissi ilə vərəqləyən Mirzə Kazım bəy onu “bəşər nəslinin ilk beşiyi” sayır, əzəmətli Şərq abidələrinin hər bir insan övladının qəlbində qürur hissi doğurduğunu dönə-dönə qeyd edirdi.

O, Azərbaycan uzaqlarda yaşasa da, doğma vətəni ilə əlaqəsini heç vaxt üzür, sıx əlaqə saxlayırdı. Doğma Azərbaycan dilinin tədqiqində, öyrənilməsində, elmi qrammatikasının yaradılmasında Kazım Bəyin əvəzsiz xidmətləri olmuşdu. Onun yazmış olduğu “Azərbaycan dilinin qrammatikası” əsəri 1839 və 1840-cı illərdə iki dəfə nəşr edilmiş, Azərbaycan dilini öyrənənlərə, təbliğ edənlərə böyük hədiyyə olmuşdu. Böyük alimin Azərbaycan dilinin ilk elmi qrammatikasını tərtib etməsi, onu nəşr etdirməsi, xarici dillərə tərcümə etməsi və daim onu təbliğ etməsi onun Vətən qarşısında göstərdiyi çox böyük xidmət idi (2. s.87).

1845-ci ildən sonra o, öz ömrünü Peterberq Universiteti ilə bağlamış, məhz burada dünya şöhrəti qazanmış, rus şərqşünaslıq elminin əsasını qoymuş, rus şərqşünaslarının böyük bir nəslinin yetişdirilməsində yaxından iştirak etmişdi. Akademik V.V. Bartold göstərirdi ki, Mirzə Kazım Bəy və O.İ. Senkovski öz mühazirələri ilə rus şərqşünaslığını yaratmışlar (5, s.42).

O dövrün görkəmli rus mütəfəkkirləri ilə tanışlığı, onlarla ünsiyyətdə olması, Mirzə Kazım Bəyin yaradıcılığına təsir etdiyi kimi, Mirzə Kazım Bəyin də onların həyatında, xüsusilə, Şərq ədəbiyyatı ilə tanışlığında, Şərq dillərinin öyrənilməsində böyük köməyi olmuşdu. Onun L. N. Tolstoya və N. Q. Çernişevskiyə Şərq dillərini öyrətməsi dediklərimizi bir daha təsdiq edir (4.s.122).

Böyük iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, Mirzə Kazım Bəyin Şərqi böyük dahilərinin, Şərq ədəbiyyatının və tarixinin Rusiyada öyrənilməsində, yayılmasında və təbliğində çox böyük xidmətləri olmuşdur. Mirzə Kazım Bəy müsəlman hüququnun Rusiyada ilk tədqiqatçısı, Azərbaycan dilinin ilk elmi qrammatikasının yaradıcısı, Dağıstanda Şamil hərəkətinin ilk tədqiqatçılarından biri, Sədinin “Gülüstən” əsərinin rus dilinə ilk tərcüməçisidir. O, Azərbaycan tarixinin öyrənilməsində də mühüm işlər görmüşdü. “Dərbəndnamə”ni ingilis dilinə tərcümə və şərhlə nəşr etdirmişdi. Həmçinin özünün yazdığı “Azərbaycan dilinin qrammatikası” nı alman dilinə tərcümə etmişdi. Mirzə Kazım Bəyin yazmış olduğu 40-dan artıq elmi əsərin əksəriyyəti ingilis, fransız, alman və başqa dillərə tərcümə edilmişdir (4, s.50).

Doğma Azərbaycan torpağının şərəfini yüksəklərə qaldırmış Mirzə Kazım Bəy sağlığında ümumdünya şöhrəti qazanan, əsərləri müxtəlif dillərdə, müxtəlif xalqlar tərəfindən maraqla oxunan və yüksək qiymətləndirilən xoşbəxt adamlardan biri idi. Hələ 1835-ci ildə Rusiya Elmlər Akademiyası 35 yaşlı alimi öz müxbir üzvü seçmişdi. M. Kazım Bəy həmçinin, Amerika, Fransa, Almaniya, Böyük Britaniya, Danimarka və başqa ölkələrin elmlər akademiyalarının elmi cəmiyyətlərinin həqiqi və müxbir üzvü idi. Rus şərqşünaslıq elmini zənginləşdirən əsərlərinə görə O, 3 dəfə yüksək Demidov mükafatına layiq görülmüşdür (1, s.281).

Mirzə Kazım Bəy 1870- ci ildə Peterburqda vəfat etmişdir. Akademik İ.N. Borcinin onun haqda yazdığı nekroloqda deyilir: “Nə qədər ki, Şərq haqqında məlumatlar işlənəcək-bu iş heç vaxt dayandırılmayacaqdır-Kazım Bəyin adı şöhrətlə çəkiləcəkdir” (4, s.29).

Böyük uzaqgörənliklə deyilmiş bu sözlər onun ölümündən keçən yüzilliklərdə özünü tamamilə təsdiq etmiş, Mirzə Kazım Bəyin şan-şöhrəti daha da artmış, gələn nəsillər onu böyük hörmətlə yad etmiş, əsərlərindən faydalanmışlar.

Öz zəmanəsinin böyük dahilərindən biri olan Mirzə Kazım Bəyin olduqca coşğun keçən həyatı həmişə kitablə, kitabxanalarla bağlı olmuş, O, səriştəli bibliofil kimi öz dövründə məşhurlaşmışdır. Hələ uşaq ikən atasının şəxsi kitabxanasında olan qiymətli Şərq əlyazmalarını çox həvəslə mütaliə edən Kazım Bəy zaman keçdikcə bu kitabxana ilə kifayətlənməmiş, o dövrdə Dərbənddə, sonra isə Həştərxanda ictimai kitabxanalardan və digər kitab kolleksiyalarından geniş surətdə istifadə etməyə başlamışdı (3, s.58).

Öz uşaqlıq illərindən bəhs edən M.Kazım Bəy sonralar yazırdı ki, mən 14 yaşım olanda kitab oxumaq işinə ciddi girişmişdim. Dərbənd şəhərində-kitab mütaliəsinə xüsusi diqqət yetirən şəhərin gəncləri dərnəkdə “Dərbəndnamə” əsərinin kütləvi oxusunu təşkil edirdilər. Elə olurdu ki, belə oxular günlərlə davam edirdi. Oxunan mətnlərin təhlili belə oxuların əhəmiyyətini xeyli artırırdı. Daha sonra O, “Dərbəndnamə” əsərinin üzünü köçürməmiş, məcburiyyət qarşısında Dərbəndi tərk etdiyindən təəssüfləndiyini bildirmişdi. Elmi-tədqiqat və pedaqoji işdə mütaliənin əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirən M. Kazım Bəy həmişə deyirdi ki, mən zaman keçdikcə elmi biliklərə yiyələnməkdə mütaliənin çox böyük vasitə olduğunu dərk etdim və bütün ömrüm boyu mütaliə etməkdən zövq aldım (1, s.311).

Mütaliyə böyük üstünlük verən M. Kazım Bəy kitab toplamağa, şəxsi kitabxana yaratmağa da çox erkən yaşlarından başlamışdır. Atasının qiymətli kitabları qoruyub saxlamaq, şəxsi kitabxana yaratmaq təşəbbüsü onun gözləri qabağında baş verdiyindən, o, özünün şəxsi kitabxanasını yaratmaqda bu təcrübədən bəhrələnmişdi. Onun şəxsi kitabxanası Kazan Universitetində müəllimliyə başladıqdan sonra formalaşmağa başladı. Gənc ali məktəb müəllimi Kazım Bəy məhz Kazan Universitetində Şərqşünaslıqdan dərslər deməyə başladıqdan sonra Universitet kitabxanasında Şərq ədəbiyyatının artmasını tezliklə hiss etdi və şərqşünaslığa: Şərq dillərinə, Şərq ədəbiyyatına, Şərq tarixinə, Şərq iqtisadiyyatına və s. aid kitabları toplamağa başladı. O, həmçinin Kazan Universitetinin kitabxanasında Şərqşünaslıq fondunun yaradılmasına və daha da təkmilləşməsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Kazan Universitetinin kitabxanası M. Kazım Bəyin məsləhətinə müvafiq kitab seçib almaq işinə xüsusi diqqət yetirir, onunla əlaqə saxlayırdı. M.Kazım Bəy Kazan şəhərində böyük şərqşünas- alim, Şərq dillərinin, Şərq ədəbiyyatının görkəmli

tədqiqatçısı kimi formalaşmış, bütün dünyada məşhur bir şərqşünas kimi tanınmışdı. M.Kazım Bəyin Kazanda əldə etdiyi bu nailiyyətlər onun Peterburq Universitetinə dəvət edilməsi üçün şərait yaratdı. 1849-cu ildən Peterburq universitetində işləyən M.Kazım Bəy az bir müddət içərisində universitetdə şöhrət qazandı (2, s.44). Rus elmi ictimaiyyəti M.Kazım Bəyi rus şərqşünaslığının yaradıcılarından biri kimi qəbul etdi. Peterburq Universitetindəki elmi fəaliyyəti ona dünya şöhrəti gətirdi.

Peterburq Universitetində tezliklə M.Kazım Bəyə görkəmli professor kimi böyük etimad göstərilmiş, fars dili kafedrasının müdiri seçilmiş, 1855-ci ildə Universitetdə ayrıca Şərq fakültəsi yaradılarkən onun ilk dekanı seçilmiş, ömrünün axırına qədər-15 il bu vəzifədə çalışmışdı (5, s.111).

M.Kazım Bəyin kazanda əsasını qoyduğu şəxsi kitabxanası Peterburq Universitetində işlədiyi dövrdə daha da zənginləşmişdi. Onun mütaliə dairəsinin genişliyi, elmlərin müxtəlif sahələri ilə maraqlanması, Şərq dillərindən başqa bir neçə xarici dildə sərbəst mütaliə etməsi şəxsi kitabxananın hərtərəfli zənginləşməsi zərurətini yaradırdı. O, şəxsi kitabxanasının həm müxtəlif elm sahələri, həm də bir çox Şərq və Avropa dillərində kitablarla komplektləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirirdi və kitabxanayı zənginləşdirmək üçün vəsait əsirgəməirdi. Məhz buna görədir ki, M.Kazım Bəyin şəxsi kitabxanası o dövr Peterburq Universitetinin alimləri içərisində ən böyük və zəngin şəxsi kitabxana sayılırdı (1, s.299). Onun kitabxanası təsadüfi toplanmış kitab yığını deyildi. Düşünülmüş, ardıcıl olaraq elmin tələbatına və ixtisasına uyğun sistemli qaydada seçilmiş bir kitabxana idi. Kitabxanada şərqşünaslığa dair nadir, ən qiymətli əlyazmalar toplanmışdı. M.Kazım Bəyin tədqiqatçısı, hüquqşünas alim A. Rzayev göstərir ki, onun kitabxanasında Sədinin “Divan”ının 1802-ci il London nəşri, 134-cü il Paris nəşri, 1846-cı il Leypsik nəşri, 1855-ci il Təbriz nəşri, Hafizin “Divanı”nın 1841-ci il Konstantinopol nəşri, 1842-ci il Tehran nəşri, 1854-cü il Leypsik nəşri, Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sinin 1819-cu il Paris nəşri, 1812-ci il Kəlküttə nəşri, 1844-cü il London nəşri və s. nəşrlər olmuşdur. Bunlarla yanaşı, kitabxanada Nizaminin “İsgəndərnəmə”, “Leyli və Məcnun” və “Sirlər xəzinəsi” əsərlərinin bir neçə variantı, Füzulinin “Divan”ı da var idi. M.Kazım Bəyin kitabxanasında Şərq klassiklərinin əsərləri çox geniş səpkidə təmsil edilmişdi (1, s.305).

Firdovsinin, Rudəkinin, Caminin, Xaqaninin, Ənvər Soxeýlinin, İmaminin, M.F.Axundovun, A.Bakıxanovun əsərləri kitabxana fondunda mühüm yer tuturdu. Rus elminə, ədəbiyyatına və tarixinə hörmət edən, onu böyük məhəbbətlə öyrənən, tədqiq və təbliğ edən M.Kazım Bəyin kitabxanasında rus alimlərindən Senkovskinin, Dornun, Berenin, Vasilyevin, Popovun, Viskovun, Kassoviçin, Şmidtin, Şarmianın, Frenanın, Zaxarovun, Leontyevin, Xvoleonanın və s. əsərləri geniş təmsil olunmuşdu (2, s.81).

Kitabxanada fransız alimlərindən Qorsen de Tasinin, Joberanın, Amio Jozefin, Piera Şarlin, Lovenin, Abel Remyunanın, Antekil Düliperronanın və s., ingilis alimlərindən Rostanın, Morissonun, Robertin və s., alman alimlərindən Şleseranın, Sott Vilhelmin, Qrotoford Fridrixin və s., Danimarka alimlərindən Nibur Karstenanın, Avstriya alimlərindən Qammer Purqştaeyanın, Qədim Yunan alimlərindən Platonun, Aristotelin, Epikürün, Heraklitin, Emnedoklanın, Demokritin, şairlərdən Homerin, Heriodanın və s. əsərləri toplanmışdı (2, s.83).

Həmçinin M.Kazım Bəyin kitabxanasında müxtəlif elm sahələrindən: astronomiyaya, riyaziyyata, həndəsəyə, triqonometriyaya, coğrafiyaya, hüquqşünaslığa, qrammatikaya, dilçiliyə, tarixə, fəlsəfəyə, arxeologiyaya, məntiqə, ədəbiyyatşünaslığa, şərqşünaslığa və s. aid çoxsaylı kitablar toplanmışdı. M.Kazım Bəy kitabxanasını soraq-məlumat ədəbiyyatı ilə də: ensiklopediyalarla, müxtəlif elm sahələrinə aid məlumat kitabları ilə, bir çox dünya dillərinə aid lüğətlərlə zənginləşdirmişdi (1, s.300).

Mirzə Kazım Bəyin vəfatından sonra onun ömrü boyu böyük çətinliklə əldə etdiyi, toplayıb, qoruyub saxladığı zəngin elm xəzinəsi olan şəxsi kitabxanası Peterburq Universitetinin kitabxanasına verilmişdir. Kitabxana kitabları qəbul edərkən onun siyahısını tərtib etmişdi. Bu siyahıya 259 Şərq əlyazmasının və kitabların adı daxil edilmişdir. Bundan başqa M.Kazım Bəyin tədqiqatçısı A.Rzayev “XIX əsr Azərbaycan alimləri və mütəfəkkirləri haqqında oçerklər” (Bakı, 1969) kitabında M. Kazım Bəyin şəxsi kitabxanasında saxlanılan kitabların siyahısını tərtib etməyə müvəffəq olmuşdur. Bu siyahıda müxtəlif dillərdə olan 391 kitabın adı vardır. Bu kitablar dillər üzrə aşağıdakı kimi bölünmüşdür: rus dilində 40, fransız dilində 96, ingilis dilində 38, alman dilində 62, latın dilində 97, ərəb, fars və türk dillərində 58 kitab.

M. Kazım Bəyin şəxsi kitabxanası haqqında ayrıca araşdırmalar aparılmadığından onun fondunun miqdarı və tərkibi haqqında dəqiq məlumat vermək mümkün deyil. Şübhə yoxdur ki, M. Kazım Bəyin kitabxanasında göstərilən rəqəmlərdən qat-qat çox kitab və elmi jurnal olmuşdur. Kitabxananın jurnal fondu haqqında, ümumiyyətlə, heç bir məlumat yoxdur (1, s.299).

Beləliklə, M.Kazım Bəyin şəxsi kitabxanasının kitab fondu haqqında Peterburq Universiteti tərəfindən tərtib edilmiş siyahısını tam hesab etmək olmaz. Bu siyahı Peterburq Universitetinin M. Kazım Bəyin kitabxanasından seçilərək kitabxanaya aldıkları kitabların siyahısıdır. M. Kazım Bəyin kitabxanasında olan bədii ədəbiyyat, o cümlədən rus ədəbiyyatı, rus klassiklərinin əsərləri, müasir dövrün ədəbiyyatı, M.Kazım Bəyin öz əsərləri, dövrü mətbuat siyahıya daxil edilmişdir.

Mirzə Kazım Bəy böyük tədqiqatçı-alim olmaqla yanaşı, kitabı sevən, onların gələcək nəsillər üçün qorunub-saxlanılmasına xüsusi diqqət yetirən, o dövrün kitabxanalarının komplektləşdirilməsinin qeydinə qalan böyük kitab təbliğatçısı olmuşdur. XIX əsrdə Rusiyanın böyük ali məktəb kitabxanaları ilə yaxından tanış olan M.Kazım Bəy Kazan, Peterburq, Odessa universitetlərinin kitabxanalarına xeyli kitab bağışlamışdır (2, s.64).

Mirzə Kazım Bəy Kazan Universitetində işləyərkən həmişə universitet kitabxanası ilə əlaqə saxlamış, onun komplektləşdirilməsi işində yaxından iştirak etmiş, kitabxananın Şərq fondunun yaradılmasına xeyli əmək sərf etmişdir. M.Kazım Bəy öz məsləhətləri ilə kitabxanaya kömək etməklə yanaşı, 1848-ci ildə şəxsi kitabxanasından bu kitabxanaya ərəb, fars və türk dillərində 203 adda qiymətli əlyazması vermişdir. Məhz bu kitablarla kitabxananın Şərq şöbəsinin əsası qoyulmuşdu (4, s.100).

M.Kazım Bəy şərqşünaslığa aid kitabları və qiymətli əlyazmalarını toplamaqla kifayətlənmirdi, həmçinin onun Rusiyada və dünyanın digər ölkələrində təbliği sahəsində də mühüm işlər görürdü.

Mirzə Kazım Bəy Kazan Universitetində işləyərkən bu universitet kitab mübadiləsi yolu ilə müntəzəm olaraq şərqşünaslığa dair kitabları Çinə, Hindistana, Əfqanıstana, İrana, Türkiyəyə, Misirə, həmçinin, Qərb ölkələrinə göndərirdi. Bu dövrdə M.Kazım Bəyin öz əsərlərindən “Türk-tatar dillərinin ümumi qrammatikası”(1846) və “Müsəlman hüquqşünaslığı”(1845) kursuna böyük tələbat var idi (2, s.55).

Kazan, Peterburq, Odessa universitet kitabxanaları ilə yanaşı, Moskva Universiteti kitabxanası, Peterburq Ümumi Kitabxanası və Rusiya Elmlər Akademiyasının Kitabxanası da Şərq fondlarını yaratmaq üçün M.Kazım bəyin kitabxanasından istifadə etmişlər (5, s.122).

Mirzə Kazım Bəyin elmi və pedaqoji fəaliyyətində kitabxana işi və kitabxanaşünaslıq məsələləri də mühüm yer tutur. Mədəni inkişafda və təhsil prosesində kitabxana işinə yüksək qiymət verən M.Kazım Bəy kitabxanaşünaslığın nəzəri problemləri haqqında bir çox qiymətli fikirlər söyləmişdir. M.Kazım bəyin kitabxana işinə dair mülahizələrinin, elmi görüşlərinin əsasını 1852-ci ildə yazdığı “ Sankt Peterburq İmperator Ümumi Kitabxanasında Şərq əlyazmaları və kalliqrafiyalarının təsviri” məqaləsi təşkil edir (1, s.301). Bu məqalədə M. Kazım bəy dünya kitabxanaşünaslıq fikri tarixində demək olar ki, ilk dəfə kitabxana kataloqunun elmi mahiyyətini açır, ədəbiyyatın kataloqlaşdırılmasına elmi-nəzəri istiqamət verir. O, yazır: “Kataloq elmlər ailəsinə, kitabsaxlayıcı və kitabxanalara məxsus olub, elm xəzinəsinin açarı, onun gizli sirlərinin göstəricisidir”. Daha sonra müəllif kitabxana kataloqu haqqında ancaq özünəməxsus olan bir təhlil tərzində aşağıdakı fikri söyləyir: “Kitabxana kataloqsuz fayda verə bilməz: o, öz fikirlərini ətrafdakılara çatdırma bilməyən lala bənzəyər” (1, s.284).

Məqalədə M.Kazım Bəy 1852-ci ildə S-Peterburq Ümumi kitabxanasının Şərq ədəbiyyatı fondunun kataloqunun hazırlanıb çap edilməsinin əhəmiyyətini, bu işdə rus alimlərinin əməyini çox yüksək qiymətləndirib, həmin kataloqun mahiyyətini açır, Rusiyada və digər ölkələrdə nəşr edilmiş kataloqlardan üstün cəhətlərini göstərir. Müəllif burada bir kitabxanaşünas alim kimi, müasir elmi dillə desək, sistemli yanaşma metodundan istifadə edərək həmin kataloqun aşağıdakı mühüm əlamətlərini göstərir:

- 1.Kitabxananın Şərq fondunun bütün zənginliyinin, Şərq aləminin təfəkkür və mədəniyyət xəzinəsinin tam təsvir edilməsi.
- 2.Zəngin və qiymətli biblioqrafik məlumatları əks etdirən elmi əsər.
3. Faydalı Şərq və Qərb biblioqrafik mənbələri üzrə tədqiqatçılar üçün açar.
4. Bütün Avropada Şərq əlyazmaları və ksilloqrafiyalarına dair nəşr edilmiş ilk dolğun və dəqiq kataloq.
- 5.İmperator Ümumi Kitabxanasının ilk çap kataloqu.
6. Çox gözəl nəşr əsəri.

Daha sonra müəllif özünün yüksək kitabxanaşünas-biblioqraf səviyyəsini nümayiş etdirərək kataloqun mühüm hissələrini xarakterizə edir, onun tərtibi metodikasının açıq təhlilini verir, S-Peterburq Ümumi Kitabxanasının Şərq ədəbiyyatı fondunun yaranması və formalaşması tarixini işıqlandırır, fondun dillər üzrə tərkibini təsvir edir (1, s.296).

Məqalədə ümumi kitabxananın Şərq fondunun yaranması və formalaşmasının əsas tarixi mərhələləri qeyd edilir ki, bu fondun 1814-1824-cü illərdə Şərq nadir əlyazmaları manuskriptləri əsasən satınalma və müxtəlif ianələr yolu ilə, 1828-1830-cu illərdə isə işğalçılıq yolu ilə İrandan, Türkiyədən və Dağıstandan gətirilmiş, 440 nüsxə zəngin və nəfis əlyazma hesabına, sonralar isə müxtəlif yollarla kitabxanaya alınmış qiymətli kolleksiyalar vasitəsilə formalaşmış zənginləşmişdir (2, s.78).

Məqalədə çap kataloqunda tətbiq edilmiş biblioqrafik təsvir qaydalarının mahiyyəti açılır, təsvirlərin bütün ünsürləri (manuskriptlərin ili, yaranması xüsusiyyətləri, kalliqrafik adı, meydana gəldiyi ölkə, şəhər, zahiri tərtibatı, əlamətləri və bədiiliyi, həcmi, nöqsan cəhətləri və s.) xarakterizə edilir.

Daha sonra məqalədə kataloqun biblioqrafik təsvirlərdə əks etdirilmiş hər bir manuskript haqqında verilən əlavə məlumatlar sadalanır və onların əhəmiyyəti göstərilir. Bunların işərisində M.Kazım Bəyin Şərq əlyazmaları, saxlayıcılar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən avtoqrafların, əlyazmasının, ilk nüsxəsi, onun Avropada meydana gələn digər nüsxələri haqqında verilən məlumatların əhəmiyyətini xüsusi qeyd edir.

Kataloqda tətbiq edilən biblioqrafiyaladırama metodlarının təhlilini M.Kazım Bəy olduqca obrazlı şəkildə ümumiləşdirərək yazır: “İmperator

Ümumi Kitabxanasındakı zəngin Şərq xəzinəsi haqqında alimlər və savadlı insanların məlumatlı olmasına baxmayaraq bizim kataloq onların məzmunu və əhəmiyyəti ilə yaxından tanış olmaq üçün həmin xəzinənin sirlərinə işıqlı yol açır. Onun vasitəsilə hər bir alim Rusiya İmperator Ümumi Kitabxanasındakı bu zəngin sərvətlə hərtərəfli tanış ola bilər” (4, s.99).

Belə ümumiləşdirmədən sonra Mirzə Kazım Bəy çap kataloqunun bibliografik mənbələrin müəyyənləşdirilməsindəki açar rolunu qeyd edir və bu baxımdan dünyanın iri ölkələrində elm və mədəniyyətin inkişafında kitabxanaların tarixi rolundan danışır. Hələ antik dövrlərdən başlayaraq Qədim Yunanıstan, Makedoniya və Roma İmperiyasında, eləcə də Avropa ölkələrində yaranan kitablar haqqında qiymətli məlumatlar verir ki, bu da dünya kitabxanalarının tarixinin öyrənilməsi və onların tarixi əhəmiyyətinin və rolunun daha dərinədən dərk edilməsi baxımından da müasir kitabxanaşünaslıq elmi üçün çox qiymətli mənbə kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Burada müəllif Avropada elm və mədəniyyətin inkişafında Şərq ölkələrindən günəş şüaları kimi saçan elmin əhəmiyyətini xüsusi vurğulayır və Parisdə 1544-cü ildə yaranmış və sonralar Kral kitabxanasına şevrilmiş kitabxanada 400 Şərq əlyazmasının, 40 manuskriptin və 70 Çin kitabının olduğunu və o dövrün alimlərinin bunları möcüzə adlandırmasını qeyd edir. Daha sonra M.Kazım Bəy XIV Lüdovik hakimiyyəti dövründə Fransada kitabxana işinin inkişafına dair maraqlı faktlar gətirərək bir daha özünün dünya kitabxanaçılıq tarixinə dərinədən bələd olmasını sübut edir (5, s.133).

Mirzə Kazım Bəyin yüksək bibliografik biliklərə və təcrübəyə malik olması və bu işin elmi əsaslarından xəbərdar olmasını da bir daha bu məqalədən aydın hiss edirik. Xüsusilə bibliografik axtarışların aparılmasının çətinlikləri və bu işdə kataloqların əhəmiyyətini M.Kazım Bəy bəhs etdiyimiz məqalədə xüsusi vurğulayır. Müəllif göstərir ki, əgər hər hansı bir alim, bibliograf Avropanın tanınmış kitabxanaları haqqında məlumat almaq istəsə, çox ciddi çətinliklərlə rastlaşacaqdır. Çünki bu vaxta qədər heç bir zəngin kitabxana öz fondunu əks etdirən tam kataloq nəşr etdirməmişdir. Sonra öz təcrübəsinə isnad edən müəllif yazır ki, mən tez-tez alim və təcrübəli kitabxanaçılara müraciət edib onlardan dünyanın müxtəlif kitabxanalarında mühafizə edilən manuskriptlər və ya kalliqrafiyalar barədə soruşduqda, onlar əksər hallarda mənim tələbimi çox zəif təmin etmiş və ya heç təmin etməmişlər (1, s.295). Göründüyü kimi M.Kazım Bəy həm də bir kitabxanaşünas kimi dünyanın zəngin kitabxanalarının öz fondunun tərkibini tam əhatə edən kataloqlar nəşr etdirməsinin vacibliyini vurğulayır və bunun bibliografik axtarışda çox mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini xüsusü qeyd edirdi.

M.Kazım Bəy məqalədə Rusiya İmperator Kitabxanasında mühafizə edilən Şərq əlyazmalarının əvvəllər tərtib edilmiş kataloqlarından bəhs

edərkən bunların içərisində rus şərqşünaslığının banilərindən biri olan Mirzə Cəfər Topçubaşovun iştirakı ilə yaradılmış Ərdəbil manuskriptlərinin kataloqunun əhəmiyyətindən danışır. Müəllif göstərir ki, əvvəllər tərtib edilmiş həmin kataloqlar və xüsusən 30 il əvvəl yaradılmış Ərdəbil kolleksiyasının kataloqu Rusiya İmperator Kitabxanasının Şərq əlyazmalarını tam təşkil edən kataloqun meydana gəlməsində mühüm rol oynamışdır.

Mirzə Kazım Bəyin bəhs etdiyimiz məqaləsində kataloqda əks etdirilmiş Şərq əlyazmalarının Rusiya İmperator Kitabxanası tərəfindən əldə edilməsi tarixindən danışılır və göstərilir ki, həmin qiymətli xəzinə ilk növbədə kitabxanaya Rusiyanın İran və Türkiyə ilə müharibəsi nəticəsində qazandığı qənimətlərdir ki, bunun da əsasını Ərdəbil, Axalsix, Ərzurum, Adrianopol və Dağıstan kolleksiyaları təşkil edir. Bu kolleksiyalar içərisində müəllif 1929-cu ildə şahzadə Xosrov Mirzə tərəfindən Rusiya imperatoruna hədiyyə edilmiş 18 Şərq əlyazmaları kolleksiyasının əhəmiyyətini də qeyd edir (2, s.90).

M.Kazım Bəyin məqaləsində Rusiya İmperator Umumi Kitabxanasının Şərq əlyazmaları kataloqunun tərtibi metodikasına da diqqət yetirilir və kataloqun məzmunundakı aşağıdakı müsbət əlamətlər xüsusi sadalanır:

1. Bütün bibliografik materialların tam sistemli şəkildə əks etdirilməsi;
2. Əvvəllərdə tərtib edilmiş Şərq əlyazmaları kataloqlarından istifadə edilərkən onlara əlavələr və dəyişikliklərin edilməsi;
3. Bu vaxta qədər təsvir edilmiş manuskriptlərin müvafiq qaydalar əsasında təsvir edilib kataloqa daxil edilməsi;
4. Bütün bu zəngin və rəngarəng materialların ümumi düzülüşü və bu nəhəng işin vahid qaydada tərtib edilməsi.

Məqalənin elmi kataloqlar və digər bibliografik vəsaitlərin tərtib edilməsinin nəzəri və metodik məsələləri baxımından olduqca qiymətli xüsusiyyətlərindən biri də burada müəllif tərəfindən həmin vəsaitlərin tərtibinə dair müasir elmi axtarış vəzifələrinə cavab verən tələblərin qoyulmasıdır (1, s.309).

Mirzə Kazım Bəyin şərqşünaslığa dair elmi kataloqların və bibliografik əsərlərin tərtib edilməsi ilə əlaqədar irəli sürdüyü tələblər bunlardır:

1. Tərtib edilməsi nəzərdə tutulan əsərlərin predmeti xüsusi maraq doğurmalıdır;
2. Əsərin yaradılmasında iştirak edənlər əla orientalist (şərqşünas) və Şərq bibliografiyası sahəsində səriştəli olmalıdır;
3. Onlar bibliografiya və kitabxanaşünaslıq işində səriştəli olmalıdırlar. Avropa ölkələrində geniş vüsət tapmış bu elm, müasir dövrdə zəngin kitabsaxlayıcıların daxili və xarici baxımdan təşkil edilməsi üçün olduqca vacibdir.
4. Bu elm sahəsində çalışanlar müvafiq kitabxananın əməkdaşları olmalıdırlar.

5. Kitabxana belə vacib əsərlərin tərtibi və nəşr edilməsi üçün xüsusi vəsaitə malik olmalıdır (1, s.312).

Mübalığəsiz demək olar ki, M. Kazım Bəyin bu fikirləri indi də öz əhəmiyyətini itirməmişdir və bu gün də kitabxanaşünaslarımız, biblioqraflarımız müvafiq əsərlər tərtib edəndə bu fikirlərdən çox səmərəli şəkildə faydлана bilərlər. M.Kazım Bəyin məqaləsində səciyyəvi bir cəhət də bəhs etdiyimiz kataloqun o dövrdə Şərq əlyazmalarını əks etdirən digər kataloqlarla, xüsusən Vyana Şərq Akademiyasının nəşr etdirdiyi kataloqla müqayisəli şəkildə təhlil etməsidir.

O, müqayisəli təhlildə S-Peterburq Ümumi Kitabxanası kataloqunun tərtibinin üstünlüklərini belə əsaslandırır:

1. Vyana Şərq Akademiyasının kataloqunda materiallar 26 elm sahəsi üzrə 40 xüsusi bölmədə qruplaşdırılmış, hər bir bölmənin daxilində isə dillər üzrə (ərəb, fars və türk dilləri) təşkil edilmişdir. Bu düzülüş prinsipini oxucular üçün əlverişli saymayan müəllif S-Peterburq İmperator Ümumi Kitabxanasının kataloqundakı sistemləşdirmə prinsipinin daha məqsədyönlü olmasını qeyd edərək yazır: “Bizim kataloqda bütün əlyazmalar və kataloqlar onların yazıldığı 24 dil əsasında düzülmüş və hər birinin hansı alimə aid olması göstərilmişdir”. Daha sonra M.Kazım Bəy S-Peterburq İmperator Ümumi Kitabxanasının kataloqunda materialların orijinal sərlovhələrinin təsvirini əks etdirən yazıların olmasını da müsbət cəhət kimi qiymətləndirir və istifadə üçün nə qədər əhəmiyyətli olmasını göstərir. Sonr müəllif Rusiya kataloqunda əlyazmaların məzmununu açan predmet göstəricisinin müəlliflərin adlar göstəricisinin də tərtib edilməsini çox haqlı olaraq kataloqun üstün cəhəti kimi vurğulayır.

2. Mirzə Kazım Bəy Vyana Şərq əlyazmaları kataloqu ilə S-Peterburq İmperator Ümumi Kitabxanasının kataloqlarının müqayisəli təhlilində hər bir kataloqun nə qədər dolğun və əhatəli olmasını ön plana çəkərək yazır ki, Vyana Şərq Akademiyası kataloqunda yalnız ərəb, fars və türk dillərində 504 adda biblioqrafik yazı olduğu halda, Rusiya kataloqunda yalnız bu dillərdə 602 və əlavə 21 dildə 298 biblioqrafiyası əks etdirilmişdir. Vyana Şərq Akademiyasının kataloqu 10 il əvvəl nəşr edildiyinə görə S-Peterburq İmperator Kitabxanasının kataloqu məzmun baxımından müasir vəziyyəti əks etdirdiyindən də müəyyən üstünlüklərə malikdir.

3. S-Peterburq İmperator Kitabxanasının Kataloqu şərqşünaslıq elminin ən tanınmış alimləri və geniş bibliqrafik biliklərə malik olan akademik Dorn, Fren və Mirzə Cəfər kimi şöhrətli şəxslər tərəfindən tərtib edilmişdir və bu adlar həmin kataloqun etibarlı olmasına zəmanət verir.

4. Nəşrinin nəfisliyinə görə Rusiya kataloqu şübhəsiz ki, belə nəşrlər içərisində xüsusi yer tutur və kataloqun sərlovhəsi onun məzmununa tam uyğun gəlir.

Sankt-Peterburq Kitabxanasının Şərq əlyazmaları kataloqunun üstün cəhətini M. Kazım Bəy belə yekunlaşdırır: “Biz bu kataloqu Avropada diqqəti cəlb edən ədəbi hadisə hesab edərək qeyd etmək istərdik ki, bu nəşrlərdə kitabsaxlayıcı bütün belə müəssisələrdən qabağa çıxmışdır” (5, s.101).

Nəhayət, məqalələrin sonunda Mirzə Kazım Bəyin kataloq haqqında bəzi tənqidi qeydlərinə də rast gəlirik. Bu qeydlər əsasən kataloqun Çin və Yapon əlyazmalarını əks etdirən bölmələrinə aiddir. Müəllif qeyd edir ki, Çin və Yapon dillərindəki kitabların təsviri əksər hallarda bir neçə sözdən ibarət olub yalnız əsərin sərlövhəsi, nəşr ili və neçə hissədən ibarət olduğu barədə məlumat verir. Bundan əlavə müəllif həmin kitabların təsviri və qruplaşdırılmasında nəzərə çarpan bir sıra dəqiqliklərə də diqqət yetirir.

Göründüyü kimi, dünyaşöhrətli Azərbaycan alimi, böyük mütəfəkkir Mirzə Kazım Bəyin kitab, kitabxana işi, kitabxanaşünaslıq və bibliografiya nəzəriyyəsi və təcrübəsi sahəsindəki elmi-nəzəri və təcrübə fəaliyyəti son dərəcə məhsuldar olmuşdur. Onun bu fəaliyyəti bilavasitə kitabxana işinin elmi əsaslarla inkişafına xidmət etmişdir. Mirzə Kazım Bəy daim bu sahədə mütərəqqi yeniliklərin baş verməsini, qabaqcıl təcrübə metodlarının tətbiqini vacib saymış və yalnız bu yolla cəmiyyətin mükəmməl maariflənməsinin, savadlanmasının, kütləvi mütaliəsinin təşkilinin mümkünlüyünü vurğulamışdır (3, s.332). Bəşəriyyətin elm tarixinə öz zəngin çoxşaxəli fəaliyyəti ilə misilsiz töhfələr verən, mənsub olduğu xalqa daim başucalığı gətirərək onun şöhrətini zirvələrə qaldıran böyük alim Mirzə Kazım Bəyin böyüklüyü, ucalığı, müdrikliyi, dahiliyi onun ölümündən keçən 200 ildən çox zaman kəsiyində daha qabarıq, daha aydın hiss olunur. Onun elmin bir çox sahələrində olduğu kimi, kitab, kitabxana işi, kitabxanaşünaslıq və bibliografiya sahələrinə də verdiyi, töhfələr, təkliflər heç zaman öz əhəmiyyətini itirməmiş, zaman keçdikcə dahaq böyük aktuallıq kəsb etmiş və gün də kəsb etməkdədir. Professor A. A. Xələfovun qeyd etdiyi kimi, Mirzə Kazım Bəyin bu sahələrdəki elmi irsi və əməli fəaliyyəti müstəqil tədqiqat obyektinə kimi hərtərəfli və dərinlən işlənilməlidir.

Bütövlükdə, görkəmli Azərbaycan alimi, böyük mütəfəkkir Mirzə Kazım Bəyin çoxşaxəli elmi fəaliyyəti, zəngin nəzəri irsi gələcək nəsillərə çox böyük töhfədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixi: Dərslik:(III hissədə) h.1.: (Ən qədim dövrlərdən XX əsrə qədər).- B.: BUN, 2004.-328 s.
2. Xələfov A.A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixindən (1870-1920).-ADU,1960.- 95 s.
3. İsmayılov X. İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000-ci illər):Monoqrafiya.-B.: BUN, 2000.- 416 s.
- 4.Rzayev A. XIX əsr Azərbaycan alimləri və mütəfəkkirləri B.:1969.-142s.
- 5.Rzayev A. Mirzə Kazım Bəy.-B.: 1965.-146 s.

Д.Г.МАГОМЕДЛИ

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ И ПРАКТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МИРЗА КАЗЫМ БЕКА В ОБЛАСТИ КНИГИ, БИБЛИОТЕЧНОЙ РАБОТЫ, БИБЛИОТЕКВЕДЕНИЯ И БИБЛИОГРАФИИ.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о научно-теоретической деятельности в области книги, библиотечной работы, библиотековедения и библиографии выдающейся личности Азербайджанского народа мыслителя ученого с мировым именем. В статье также указываются знаменательные факты об истории создания и развития большой и богатой личной библиотеки Мирза Казым Бека, о составе фонда, существующих здесь редких рукописях и изданиях, дан ряд ценных фактов о дальнейшей судьбе.

D.H.MAHAMMADLI

MIRZAH KAZIM BEY'S SCIENTIFIC-THEORETICAL AND PRACTICAL ACTIVITY IN FIELDS OF BOOK, LIBRARY WORK, LIBRARIANSHIP AND BIBLIOGRAPHY

SUMMARY

This article deals about the Azerbaijanian prominent person, world- famous scientist, thinker Mirzah Kazim Bey's scientific-theoretical and practical activity in fields of book, library work, librarianship and bibliography. Also in this article are shown several interesting facts as the creation history of Mirzah Kazim Bey's large and rich personal library, as well as its development, fund's contest, at the same time unique handwritings and publications, the principal order of materials and the later fortune of this library.

*Jurnal Azərbaycan Respublikası
M tbuat v  İnfomasiya Nazirliyində
qeyd  alınmıřdır.
ř had tnam  № 575 .27 mart 1997.*

*Yıęılmaęa verilmiřdir: 23.11.2011
 apa imzalanmıřdır: 24.12.2011
Kaęız formatı 70x100 1/16
Fiziki  .v. 11,5  .v
Sayı 300
Qiym ti m qavil  il .*

* nvan: AZ-1073/1.Bakı ř h ri, Zahid X lilov k  si 23
Bakı Universiteti N řriyyatı
Bakı Universiteti N řriyyatının m tb əsi*